

УНИВЕРЗИТЕТ ПРИВРЕДНА АКАДЕМИЈА У НОВОМ САДУ
ФАКУЛТЕТ ЗА ЕКОНОМИЈУ И ИНЖЕЊЕРСКИ МЕНАЏМЕНТ У
НОВОМ САДУ

Економска слобода као показатељ привредног раста европских земаља

Докторска дисертација

Ментор:
Проф. др Никола Градојевић

Кандидат:
Ивана Бркић

Нови Сад, 2017.

UNIVERSITY BUSINESS ACADEMY IN NOVI SAD
FACULTY OF ECONOMICS AND ENGINEERING MANAGEMENT IN NOVI
SAD

Economic freedom as an indicator of economic growth in European countries

DOCTORAL DISSERTATION

MENTOR:

Nikola Gradojevic , Ph.D.

CANDIDATE:

Ivana Brkic

Novi Sad, 2017.

УНИВЕРЗИТЕТ ПРИВРЕДНА АКАДЕМИЈА У НОВОМ САДУ

ФАКУЛТЕТ ЗА ЕКОНОМИЈУ И ИНЖЕЊЕРСКИ МЕНАѢМЕНТ У
НОВОМ САДУ

КЉУЧНИ ПОДАЦИ О ЗАВРШНОМ РАДУ

Врста рада:	Докторска дисертација
Име и презиме аутора:	Ивана Бркић
Ментор (титула, име, презиме, звање, институција)	Проф. др Никола Градојевић, редовни професор, Факултет за економију и инжењерски менаѢмент у Новом Саду, ужа научна област Финансије и банкарство
Наслов рада:	Економска слобода као показатељ привредног раста европских земаља
Језик публикације (писмо):	Српски (ћирилица)
Физички опис рада:	Страница: 284 Поглавља: 6 Референци: 183 Табела: 63 Слика: 12 Графикона: 42 Прилога: 0
Научна област:	Пословна и међународна економија
Предметна одредница, кључне речи:	Економска слобода, Економски раст, Индекс економске слободе, Европске земље, Анализа главних компонената, Кластер анализа, Панел анализа, Грејнцеров тест узрочности
Извод (апстракт или резиме) на језику завршног рада:	Економска слобода представља право сваког појединца да привређује, располаже и управља својим радом и имовином. Она подразумева минималну интервенцију државе која се огледа првенствено у заштити основних својинских права, као и спровођењу и ефикасности закона при извршењу уговора. Сви остали сегменти привредних токова морају бити растерећени државног уплитања и препуштени деловањима на тржишту. Како би се чврстим емпиријским доказима поткрепило теоријско становиште да је економска либерализација корисна за постизање економског раста, неопходно је дати квалитативну категорију квантификовати и учинити је мерљивом и упоредивом. ХеритејѢ фондација (енгл. <i>Heritage Foundation</i>) већ више од две деценије прати степен економског либерализма у готово свим државама света и на основу тога у кооперацији са Вол Стрит Журналом

(енгл. *Wall Street Journal*) сваке године издаје извештај о стању економске слободe у свету заснован на Индексу економске слободe. Индекс економске слободe састоји се од десет елемената груписаних у четири основна стуба економске слободe: 1) Владавина закона, коју чине подиндекси Заштита својинских права и Слобода од корупције, у оквиру којих се анализира независност судства, ефикасност спровођења закона и уговора, као и присутност корупције у свим сегментима друштва; 2) Ограничења владе, прати стање Фискалне слободe кроз висину пореских оптерећења и обим Јавне потрошње у посматраним државама; 3) Ефикасност регулације представља стуб економске слободe посвећен аспектима Слободe пословања, Слободe рада и Монетарној слободи којима се мере обим бирократским ограничења у поступку пословних процеса, степен регулација на тржишту рада као и стабилност цена формираних на тржишту; 4) Стуб Отворености тржишта, изражен Слободом трговине, Слободом инвестиција и Финансијском слободом посвећен је испитивању отворености и заступљености међународног промета роба, услуга и новца као и присутности страних и домаћих инвеститора и финансијских институција, који обављају пословање независно од контроле државе. Дати индекс и његове категорије примењене су у оквиру дисертације како би се детерминисао утицај економске слободe на економски раст у оквиру 43 земље европског подручја, дефинисаних од стране Херитеџ фондације, посматраних у периоду од 1995. до 2014. године. Претходна истраживања утврдила су да агрегатни индекс економске слободe не мора нужно бити прецизан показатељ привредног раста одређених земаља те да је често неопходно извршити спецификацију оних аспеката економске слободe који одређују достигнути обим економске активности у посматраним земљама. Наше аспирације су ишле у том правцу да дефинишемо да ли равноправна, усклађена, избалансирана примена свих аспеката економске слободe доводи до економске експанзије у Европским земљама, или су у питању поједини сегменти који су више детерминишући за одабрано подручје. Уз помоћ дескриптивне статистике, анализе главних компонената, кластер, корелационе и панел анализе као и Грејнцеровог теста каузалности истражене су све релације у односу између економске слободe и економског раста на одабраном узорку земаља, како би се установило да ли је економска слобода показатељ привредног раста Европских земаља. Резултати до којих се дошло на основу вршења независних анализа упућују на закључак да се издвојило седам од укупно десет компонената економске слободe као детерминанти или показатељи економског раста у оквиру европског подручја. Свеобухватни индекс показао је да утиче на економски раст земаља Европе, док промена економске слободe није исказала дате особине. Најдоминантније изражене компоненте које су се истакле као значајне у истраживањима помоћу различитих метода анализе у оквиру дисертације су обе компоненте стуба Владавине закона, Својинска права и Слобода од корупције као и компонента Слобода пословања. Ови резултати упућује на значај и важност постојања ефикасне правне државе, у којој се закони спроводе промптно и без изузетка,

	<p>ефикасне регулативе коју не гуши гломазна бирократија оптерећена корупцијом. Закључак је да уређење ових аспеката друштвеног и економског живота мора имати приоритет наспрам одређених и конкретних економских мера, политика и стратегија за достизање економског напретка, али и да се пун учинак може остварити синергијом свих чинилаца економске слободе.</p>
<p>Датум одбране: (Попуњава накнадно одговарајућа служба)</p>	
<p>Чланови комисије: (титула, име, презиме, звање, институција)</p>	<p>Ментор: Проф. др Никола Градојевић, редовни професор, Факултет за економију и инжењерски менаџмент у Новом Саду, ужа научна област Финансије и банкарство</p> <p>Председник: Проф. др Марко Царић, редовни професор, Правни факултет за привреду и правосуђе у Новом Саду, ужа научна област Мултидисциплинарна економска</p> <p>Члан: Проф. др Драган Солеша, редовни професор, Факултет за економију и инжењерски менаџмент у Новом Саду, ужа научна област Квантитативне методе и информациони системи</p>
<p>Напомена:</p>	<p>Аутор докторске дисертације потписао је следеће Изјаве:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Изјава о ауторству, 2. Изјава о истовестности штампане и електронске верзије докторског рада и 3. Изјава о коришћењу. <p>Ове Изјаве се чувају на факултету у штампаном и електронском облику.</p>
<p>УДК</p>	<p>338.2+338.242/.4(100+497.11) (043.3)</p>

UNIVERSITY BUSINESS ACADEMY IN NOVI SAD

FACULTY OF ECONOMICS AND ENGINEERING MANAGEMENT
IN NOVI SAD

KEY WORD DOCUMENTATION

Document type:	Doctoral dissertation
Author:	Ivana Brkic
Menthor (title, first name, last name, position, institution)	Nikola Gradojevic, Ph.D., professor at the Faculty of Economics and Engineering Management in Novi Sad, scientific area: Finance and Banking
Title:	Economic freedom as an indicator of economic growth in European countries
Language of text (script):	Serbian language (cyrillic)
Physical description:	Number of: Pages: 284 Chapters: 6 References: 183 Tables: 63 Illustrations: 12 Graphs: 42 Appendices: 0
Scientific field:	Business and International economics
Subject, Key words:	Economic freedom, Economic growth, Index of economic freedom, Principal component analysis, Cluster analysis, Panel analysis, Granger causality test
Abstract (or resume) in the language of the text:	Economic freedom is the right of every individual to work, possess and manage his/her business and property. It implies minimal state intervention, which is reflected primarily in the protection of property rights, as well as the implementation of the law and providing an efficient legal system capable of enforcing contracts. All other segments of economic flows must be free from the interference of state and left to market forces. In order to provide empirical evidence supporting the theoretical view that economic liberalization is beneficial for economic growth, it is necessary to quantify the qualitative variable - economic freedom - and make it measurable and comparable. For more than two decades, the Heritage Foundation has

been monitoring the degree of economic liberalism for nearly all countries in the world, and, jointly with the Wall Street Journal, they issue the annual report on the state of economic freedom, as measured by the Index of economic freedom. This index consists of ten sub-categories grouped into four pillars of economic freedom: 1) Rule of law, that contains sub-indexes that measure the protection of Property rights and Freedom from corruption, by analyzing judicial independence, efficiency of legal system and enforcement of contracts, as well as the presence of corruption in all segments of society; 2) Government's limitations, monitors the degree of Fiscal freedom in regards to the amount of the tax burden and Government spending in the observed countries; 3) Regulatory efficiency is the pillar of economic freedom pertaining to Business freedom, Labor and Monetary freedom, that measure the size of bureaucratic limitations in business procedures, the extent of regulation in the labor market as well as the stability of the market prices; 4) Market openness, that involves Trade freedom, Investment freedom and Financial freedom, examines the openness and presence of international trade in goods, services and currencies as well as the existence of foreign and domestic investors and financial institutions that perform financial operations independently from government control and interference. The Index and its sub-categories were used in this dissertation to determine the impact of economic freedom on economic growth for 43 countries in Europe, over the period from 1995 to 2014. Past research has documented that the aggregate Index of economic freedom is not always an accurate indicator of economic growth and that it is often necessary to make adjustments in the choice of aspects of economic freedom that are the principal drivers of economic activity. Our investigation is aimed at determining whether a coordinated and balanced implementation of all elements of economic freedom leads to economic expansion in European countries, or some individual forces are more important determinants of economic growth. To determine whether economic freedom drives economic growth in the European countries, we used descriptive statistics, principal component analysis, clustering, correlation and panel analyses and Granger causality tests to explore all possible relationships between economic freedom and economic growth. The results indicate that seven out of ten sub-categories of economic freedom were found as determinants of economic growth in the European area. We show that economic freedom affects economic growth in the European countries, while the change in economic freedom was not such a successful predictor. The most dominant components as found by various statistical methodologies are both sub-categories of the Rule of law pillar -- Property rights and Freedom from corruption -- as well as Business freedom. The results demonstrate the significance and importance of an efficient legal system (where laws are implemented promptly and without exceptions), and efficient enforcement of regulations that is not burdened by an oversized and corrupt bureaucracy. We conclude that the regulation of these aspects of social and economic life must have a priority over specific and concrete economic measures, policies and strategies for economic growth, and that this goal can be fully achieved only through the synergy of all elements of economic freedom.

<p>Defended: (The faculty service fills later.)</p>	
<p>Thesis Defend Board: (title, first name, last name, position, institution)</p>	<p>Mentor: Nikola Gradojevic, Ph.D., Full Professor at the Faculty of Economics and Engineering Management in Novi Sad, scientific area: Finance and Banking</p> <p>President: Marko Caric, Ph.D., Full Professor at Faculty of Law for Commerce and Judiciary in Novi Sad, scientific area: Multidisciplinary Economics</p> <p>Member: Dragan Solesa, Ph.D., Full Professor at the Faculty of Economics and Engineering Management in Novi Sad, scientific area: Quantitative methods and Information systems</p>
<p>Note:</p>	<p>The author of doctoral dissertation has signed the following Statements:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Statement on the authority, 2. Statement that the printed and e-version of doctoral dissertation are identical and 3. Statement on copyright licenses. <p>The paper and e-versions of Statements are held at the faculty.</p>
<p>UDC:</p>	<p>338.2+338.242/.4(100+497.11) (043.3)</p>

САДРЖАЈ

I УВОД	1
1.1. Предмет и циљеви истраживања	1
1.2. Хипотезе истраживања	3
1.3. Методологија истраживања	8
1.3.1. Начин избора, величина и конструкција узорка	10
1.4. Научни допринос истраживања	12
1.5. Приказ по поглављима	12
II ТЕОРИЈСКЕ ПОСТАВКЕ	15
2.1. Економска слобода	15
2.1.1. Правци развоја економске мисли са аспекта економске слободе	15
2.1.2. О степену регулације тржишта	17
2.1.3. Економске институције као детерминанте економског раста	19
2.1.4. Дефинисање економске слободе.....	24
2.1.5. Мерење економске слободе.....	27
2.2. Концепт Индекса економске слободе Херитејџ фондације	39
2.2.1. Теоријско тумачење Индекса економске слободе	39
2.2.2. Теоријско тумачење подиндекса економске слободе.....	39
2.3. Економска слобода као предмет научних истраживања	47
2.3.1. Испитивање односа економске слободе и економског раста	48
2.3.2. Испитивање односа различитих компонената економске слободе и економског раста	51
2.3.3. Испитивање односа нивоа vs. промене нивоа економске слободе и економског раста	60
2.3.4. Испитивање каузалности у односу између економске слободе и економског раста	68
2.3.5. Испитивање односа политичке, економске слободе и економског раста	79
2.3.6. Испитивање стања и утицаја економске слободе у оквиру различитих група земаља	83
2.3.6.1. Утицај економске слободе у земљама Европе.....	83
2.3.6.2. Утицај економске слободе у земљама у транзицији	86
2.3.6.3. Утицај економске слободе у региону Јужне Америке.....	88
2.3.6.4. Утицај економске слободе у исламским земљама	89
2.3.6.5. Утицај економске слободе у афричким земљама.....	91
2.3.6.6. Утицај економске слободе у азијском региону	93
2.3.6.7. Утицај економске слободе у Северној Америци.....	95
2.3.7. Испитивање стања и промена економске слободе појединих земаља .	105

2.4. Економска слобода исказана индексом економске слободе Херитејџ фондације.....	109
2.4.1. Економска слобода у свету	109
2.4.2. Регионална компарација стања економске слободе	110
2.4.3. Европа кроз призму индекса економске слободе.....	118
2.4.4. Приказ стања економске слободе унутар група земаља Европе	131
2.4.5. Економска слобода у Србији.....	146

III ЕМПИРИЈСКО ИСТРАЖИВАЊЕ 149

3.1. Дефинисање варијабли, метода истраживања и алата за прикупљање и обраду података.....	149
3.1.1. Дефинисање варијабли	149
3.1.2. Методи анализе података	154
3.1.3. Прикупљање и обрада података	155
3.2. Дескриптивна статистичка анализа	156
3.2.1. Дескриптивна статистичка анализа зависне променљиве - Економски раст.....	157
3.2.2. Дескриптивна статистичка анализа главне независне променљиве - Економска слобода.....	162
3.3. Анализа главних компонената.....	165
3.3.1. Метод анализе главних компонената	165
3.3.2. Резултати истраживања на основу анализе главних компонената.....	166
3.3.3. Дискусија резултата истраживања на основу анализе главних компонената.....	174
3.4. Кластер анализа	180
3.4.1. Метод кластер анализе.....	180
3.4.2. Резултати истраживања на основу кластер анализе	182
3.4.3. Дискусија резултата заснована на кластер анализи.....	186
3.5. Каузална анализа	189
3.5.1. Метод истраживања - Грејнцеров тест узрочности	189
3.5.2. Узроковање економског раста економском слободом на основу Грејнцеровог биваријантног теста.....	190
3.5.2.1. Резултати истраживања узроковања економског раста економском слободом на основу Грејнцеровог биваријантног теста.....	190

3.5.2.2. Дискусија резултата истраживања о узроковању економског раста економском слободом на основу Грејнцеровог биваријантног теста	193
3.5.3. Узроковање економске слободе економским растом на основу Грејнцеровог биваријантног теста.....	196
3.5.3.1. Резултати истраживања узроковања економске слободе економским растом на основу Грејнцеровог биваријантног теста	196
3.5.3.2. Дискусија резултата истраживања о узроковању економске слободе економским растом на основу Грејнцеровог биваријантног теста.....	198
3.5.4. Грејнцеров биваријантан тест узрочности.....	199
3.5.4.1. Резултати истраживања Грејнцеров биваријантног теста узрочности	199
3.5.4.2. Дискусија резултата истраживања на основу Грејнцеров биваријантног теста узрочности	201
3.5.5. Грејнцеров мултиваријантан тест узрочности	204
3.5.5.1. Резултати истраживања Грејнцеровог мултиваријантног теста узрочности.....	204
3.5.5.2. Дискусија резултата истраживања на основу Грејнцеровог мултиваријантног теста узрочности	206
3.5.6. Узроковање економског раста променом економске слободе у смислу Грејнцера.....	211
3.5.6.1. Резултати истраживања Грејнцеровог мултиваријантног теста узрочности између промене економске слободе и економског раста	211
3.5.6.2. Дискусија резултата истраживања Грејнцеровог мултиваријантног теста узрочности између промене економске слободе и економског раста	213
3.6. Панел анализа.....	216
3.6.1. Метод истраживања панел података	216
3.6.2. Истраживање утицаја економске слободе на економски раст на подручју Европе.....	217
3.6.2.1. Резултати истраживања о утицају економске слободе на економски раст на подручју Европе	217
3.6.2.2. Дискусија резултата истраживања о утицају економске слободе на економски раст на подручју Европе	227
3.6.3. Истраживање утицаја елемената економске слободе на економски раст на подручју Европе	229

3.6.3.1. Резултати истраживања о утицају елемената економске слободе на економски раст на подручју Европе	229
3.6.3.2. Дискусија резултата истраживања о утицају елемената економске слободе на економски раст на подручју Европе.....	238
3.6.4. Истраживање утицаја промене економске слободе на економски раст на подручју Европе	245
3.6.4.1. Резултати истраживања о утицају промене економске слободе на економски раст на подручју Европе	245
3.6.4.2. Дискусија резултата истраживања о утицају промене економске слободе на економски раст на подручју Европе.....	252
3.6.5. Истраживање утицаја промене елемената економске слободе на економски раст на подручју Европе	253
3.6.5.1. Резултати истраживања о утицају промене елемената економске слободе на економски раст на подручју Европе.....	253
3.6.5.2. Дискусија резултата истраживања о утицају промене елемената економске слободе на економски раст на подручју Европе.....	257
IV ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА И ПРАВЦИ ДАЉИХ ИСТРАЖИВАЊА	261
4.1. Закључак	261
4.2. Правци даљих истраживања	267
V ЛИТЕРАТУРА.....	270
VI БИОГРАФИЈА.....	284

СПИСАК ТАБЕЛА

Табела 1: Општа и посебна хипотеза и појединачне хипотезе групе 1.....	4
Табела 2: Општа и посебна хипотеза и појединачне хипотезе групе 2.....	5
Табела 3: Општа и посебна хипотеза и појединачне хипотезе групе 3.....	6
Табела 4: Општа и посебна хипотеза и појединачне хипотезе групе 4.....	7
Табела 5: Категорије економске слободе Фрејжер института.....	30
Табела 6: Категорије економске слободе Херитејџ фондације.....	31
Табела 7: Категорије економске слободе према извештају Херитејџ фондације из 2017. године.....	32
Табела 8: Поређење Индекса економске слободе Фрејжер института и Херитејџ фондације.....	35
Табела 9: Сличности и разлике тумачењу категорија економске слободе.....	38
Табела 10: Табеларни приказ спроведених истраживања односа (промене) економске слободе и економског нивоа и/или раста.....	65
Табела 11: Приказ каузалних веза између економске слободе и економског раста у представљеним студијама.....	78
Табела 12: Приказ узајамних веза између економске слободе, политичке слободе и економског раста у приказаним студијама.....	82
Табела 13: Табеларни приказ стања и утицаја економске слободе у оквиру различитих група земаља.....	98
Табела 14: Табеларни приказ резултата досадашњих испитивање стања и промена економске слободе појединих земаља.....	108
Табела 15: Преглед највише и најмање слободних економија према светском извештају о стању економске слободе из 2016. године.....	109
Табела 16: Поређење регионалног просека са светским просеком индекса економске слободе на основу извештаја Херитејџ фондације из 2016. године.....	114
Табела 17: Средње, минималне и максимално постигнуте вредности свих показатеља економске слободе у свету и Европи у периоду од 22 године.....	128
Табела 18: Основни економски показатељи за групу балтичких земаља у периоду од средине 2014. до средине 2015. године.....	133
Табела 19: Основни економски показатељи за групу нордијских земаља у периоду од средине 2014. до средине 2015. године.....	134

Табела 20: Основни економски показатељи за групу медитеранских земаља у периоду од средине 2014. до средине 2015. године.....	136
Табела 21: Основни економски показатељи за групу земаља Западне Европе у периоду од средине 2014. до средине 2015. године.....	137
Табела 22: Основни економски показатељи за групу земаља Бенелукса у периоду од средине 2014. до средине 2015. године.....	139
Табела 23: Основни економски показатељи за групу земаља Средње Европе у периоду од средине 2014. до средине 2015. године.....	140
Табела 24: Основни економски показатељи за групу земаља Источне Европе у периоду од средине 2014. до средине 2015. године.....	142
Табела 25: Основни економски показатељи за групу балканских земаља у периоду од средине 2014. до средине 2015. године.....	143
Табела 26: Кретање индекса економске слободe и његових категорија у Србији.....	147
Табела 27: Опис и ознаке зависне, независних, контролних и бинарних варијабли.....	151
Табела 28: Дескриптивна статистика зависне, независне и контролних променљивих...	156
Табела 29: Дескриптивна статистика независне променљивих – елемената индекса економске слободe.....	157
Табела 30: Економски пад (изражен у %) у земљама Европе у 2008, 2009, 2012, 2013. и 2014. години.....	159
Табела 31: Дескриптивна статистика зависне променљиве – Економски раст.....	160
Табела 32: Дескриптивна статистика независне променљиве – Економска слобода.....	163
Табела 33: Провера испуњености услова за спровођење анализе главних компонената.	167
Табела 34: Корелацијски коефицијенти између компонената економске слободe Херитејџ фондације за европски регион у периоду од 1995. до 2014. године.....	168
Табела 35: Анализа главних компонената.....	169
Табела 36: Провера испуњености услова за спровођење анализе главних компонената.	171
Табела 37: Корелацијски коефицијенти између компонената економске слободe Херитејџ фондације за европски регион у периоду од 1995. до 2014. године.....	171
Табела 38: Анализа главних компонената.....	172
Табела 39: Категорије економске слободe Херитејџ фондације груписане на основу анализе главних компоненти за дати узорак земаља и година.....	173
Табела 40: Резултати поређења променљивих између кластера.....	185

Табела 41: Економска слобода не преузрокује економски раст у Грејнцеровом смислу	192
Табела 42: Компарација резултата анализе каузалности економске слободе и економског раста са резултатима других аутора	194
Табела 43: Економски раст не узрокује економску слободу у Грејнцеровом смислу	197
Табела 44: Постојање узрочне везе у Грејнцеровом смислу између економске слободе, њених елемента и економског раста	200
Табела 45: Мултиваријантан Грејнцеров тест узрочности између економске слободе, њених подкомпонената и економског раста	205
Табела 46: Мултиваријантан Грејнцеров тест узрочности између варијабли промене економске слободе или	212
Табела 47: Провера мултиколинеарности преко VIF вредности	218
Табела 48: Корелацијска матрица између зависне, независне променљиве и контролних променљивих	223
Табела 49: Регресиони панел модел најмањих квадрата са бинарним варијаблама	224
Табела 50: Модели са појединим изостављеним варијаблама	225
Табела 51: Регресиони панел модел најмањих квадрата са бинарним варијаблама са редукованим бројем контролних променљивих	226
Табела 52: Провера мултиколинеарности преко VIF вредности	229
Табела 53: Корелацијска матрица између контролних променљивих	230
Табела 54: Провера мултиколинеарности преко VIF вредности	232
Табела 55: Корелацијска матрица између независних променљивих	234
Табела 56: Пун регресиони панел модел најмањих квадрата са бинарним варијаблама	235
Табела 57: Регресиони панел модел најмањих квадрата са бинарним варијаблама	236
Табела 58: Компарација резултата истраживања о утицају елемената економске слободе са резултатима других аутора	241
Табела 59: Провера мултиколинеарности преко VIF вредности	248
Табела 60: Корелацијска матрица између зависне и свих независних променљивих	250
Табела 61: Пун регресиони панел модел најмањих квадрата са	251
Табела 62: Корелацијска матрица између зависне и независних променљивих	255
Табела 63: Пун регресиони панел модел најмањих квадрата са бинарном варијаблом	256

СПИСАК ГРАФИКОНА

Графикон 1: Армирјева крива - крива оптималног нивоа јавне потрошње.....	58
Графикон 2: Процентуални преглед броја земаља у свету које се налазе на различитом ступњу економске слободе према извештају из 2016. године	110
Графикон 3: Процентуални преглед броја земаља у свету које се налазе на различитом ступњу економске слободе према извештају из 2016. године	111
Графикон 4: Тренд кретања економске слободе	112
Графикон 5: Три најслободније и три најмање слободне земље у регионима према извештају Херитејд фондације из 2016. године.....	115
Графикон 6: Процентуални преглед броја земаља у свету које се налазе на различитом ступњу економске слободе према извештају из 2016. године	119
Графикон 7: Приказ подиндекса економске слободе према извештају из 2016. године – компарација света и Европе	120
Графикон 8: Приказ стубова економске слободе према извештају из 2016. године – компарација Европе и света	121
Графикон 9: Индекс економске слободе - тренд раста светског и европског просека....	122
Графикон 10 и 11: Кретање подиндекса Својинска права и Слобода од корупције – просек Европе и света	123
Графикон 12 и 13: Кретање подиндекса Фискална слобода и Државна потрошња – просек Европе и света	124
Графикон 14 и 15: Кретање подиндекса Слобода пословања и Слобода рада – просек Европе и света	125
Графикон 16 и 17: Кретање подиндекса Монетарна слобода и Слобода трговине – просек Европе и света	126
Графикон 18 и 19: Кретање подиндекса Слобода инвестиција и Финансијска слобода – просек Европе и света.....	127
Графикон 20: Промена индекса економске слободе и његових компонената у односу на почетну годину мерења – компарација Европе и света.....	129
Графикон 21: Приказ Индекса економске слободе земаља Европе на основу извештаја Херитејд фондације из 2016. године	130
Графикон 22: Преглед кретања индекса економске слободе од средине 1995. до средине 2015. године у групи балтичких земаља	132

Графикон 23: Преглед кретања индекса економске слободе од средине 1995. до средине 2015. године у нордијским земљама	134
Графикон 24: Преглед кретања индекса економске слободе од средине 1995. до средине 2015. године у групи медитеранских земаља	135
Графикон 25: Преглед кретања индекса економске слободе од средине 1995. до средине 2015. године у групи земаља Западне Европе	137
Графикон 26: Преглед кретања индекса економске слободе од средине 1995. до средине 2015. године у групи земаља Бенелукса	138
Графикон 27: Преглед кретања индекса економске слободе од средине 1995. до средине 2015. године у групи земаља Средње Европе.....	140
Графикон 28: Преглед кретања индекса економске слободе од средине 1995. до средине 2015. године у групи земаља Источне Европе	141
Графикон 29: Преглед кретања индекса економске слободе од средине 1995. до средине 2015. године у групи балканских земаља	144
Графикон 30: Преглед кретања економске слободе у периоду од 1995. до 2015. године за групе земаља Европе.....	145
Графикон 31: Компоненте индекса економске слободе Србије и Европе према извештају Херитејџ фондације из 2016. године	148
Графикон 32: Просечна вредност зависне променљиве – Економски раст у Европи у периоду од 1995. до 2014. године	158
Графикон 34: Хистограм зависне променљиве – Економски раст	160
Графикон 35: Графички приказ кретања економског раста – БДП (%) у земљама Европе у периоду од 1995. до 2014. године	161
Графикон 36: Просечна вредност независне променљиве – Економска слобода за регион Европе у периоду од 1995. до 2014. године.....	162
Графикон 37: Хистограм независне променљиве – Економска слобода	163
Графикон 38: Графички приказ кретања Индекса економске слободе у земљама Европе у периоду од 1995. до 2014. године	164
Графикон 39: Хетероскедастичност између променљивих - године.....	219
Графикон 40: Хетероскедастичност између променљивих - земље.....	220
Графикон 41: Хетероскедастичност између променљивих – земље	246
Графикон 42: Хетероскедастичност између променљивих – године	247

СПИСАК СЛИКА

Слика 1: Међусобна повезаност економске, политичке слободe и економског раста	76
Слика 2: Регионална подела европског региона како га је дефинисала Херитејџ фондација	131
Слика 3: Распоред променљивих у односу на факторе	170
Слика 4: Распоред променљивих у односу на факторе	173
Слика 5: Оптималан број кластера на основу Хубертове методе.....	182
Слика 6: Дендограм.....	183
Слика 7: Кластери земаља Европе.....	184
Слика 8: Корелација између зависне, независне променљиве и контролних променљивих	222
Слика 9: Корелација између контролних променљивих	231
Слика 10: Корелација између независних променљивих	233
Слика 11: Корелација између зависне, независне променљиве и контролних променљивих	249
Слика 12: Корелација између зависне и независних променљивих.....	254

СКРАЋЕНИЦЕ

ACI - Акаике информациони критеријум (енгл. *Akaike's Information Criterion*)

ARDL - модел ауторегресионих дистрибутивних доцњи (енгл. *Autoregressive - Distributed Lag*)

BRICS – заједница Бразила, Русије, Индије, Кине и Јужноафричке Републике

CEMAC - Економска и монетарна заједница Централне Африке (енгл. *Central African Economic and Monetary Community*)

CPI – Индекс перцепције корупције (енгл. *Transparency International's Corruption Perceptions Index*)

EBA - Анализе екстремне везе (енгл. *Extreme Bound Analysis*)

ECOWAS - Економска заједница западноафричких земаља (енгл. *Economic Community Of West African States*)

EFW - Индекс економске слободе Фрејзер института (енгл. *Economic freedom index Fraser Institute*)

GMM – генерализована метода момената (енгл. *Generalized Method of Moments*)

IEF – Индекс економске слободе Херитејџ фондације (енгл. *Index of Economic Freedom*)

KMO - Каисер-Мејер-Олкин тест (енгл. *Kaiser-Meyer-Olkin test*)

LSDV - Панел модел са бинарним променљивама (енгл. *Least Square Dummy Model*)

MENA – регион Блиског Истока и Северне Африке (енгл. *Middle East and North Africa*)

NAFTA - Северноамерички споразум о слободној трговини (енгл. *North American Free Trade Agreement*)

OECD - Организација за економску сарадњу и развој (енгл. *Organisation for Economic Co-operation and Development*)

OLS - Метод обичних најмањих квадрата (енгл. *Ordinary Least Squares*)

OPEC - Организације земаља извозница нафте (енгл. *Organization of the Petroleum Exporting Countries*)

PC – Главне компоненте (енгл. *Principal Component*)

SAARC - Асоцијација Јужне Азије за регионалну сарадњу (енгл. *South Asian Association for Regional Cooperation*)

SADC - Јужноафричка развојна заједница (енгл. *Southern African Development Community*)

БДП – Бруто домаћи производ

БНП – Бруто национални производ

Г8 – Група 8 водећих индустријских земаља света – Француске, Немачке, Италије, Јапана, Уједињеног Краљевства, Сједињених Америчких Држава, Канаде и Русије

ЕУ – Европска Унија

ИЕС – Индекс економске слободе

ПКМ – Паритет куповне моћи

САД - Сједињене Америчке Државе

СДИ – Стране директне инвестиције

СССР - Совјетски Савез Социјалистичких Република

ЦЕФТА - Централноевропски уговор о слободној трговини

I УВОД

1.1. Предмет и циљеви истраживања

Предмет истраживања докторске дисертације је испитивање утицаја економске слободе, исказане кроз Индекс економске слободе Херитејд фондације, уз присуство традиционалних економских фактора (страних и домаћих инвестиција, извоза робе и услуга, инфлације и др.) на привредни раст земаља европског подручја, онако како га је дефинисала поменута фондација. У оквиру истраживања, испитиваће се и утицај елемената економске слободе, односно подиндекса на раст бруто домаћег производа (БДП) истог подручја како би се установило који од сегмената најзначајније доприноси увећању економије посматраног региона.

У дисертацији ће бити коришћени подаци Индекса економске слободе Херитејд фондације у циљу дефинисања и мерења утицаја економске слободе на укупну продукцију роба и услуга исказану кроз раст бруто домаћег производа. Полазећи од великог значаја и утицаја економске слободе на просперитет појединца и читавих нација, сматра се сврсисходним и у крајњем смислу нужним бављење овом темом ради унапређења глобалног економског напретка друштва.

Како се Индекс економске слободе састоји од десет категорија или области, које равноправно дефинишу стање економске слободе, са великом прецизношћу одредиће се који од датих сегмента највише доприноси економском расту европског подручја. Заштита својинских права, корупција, фискално оптерећење, висина јавне потрошње, лакоћа пословања, услови рада, међународна отвореност по питању трговине, инвестиција и финансијских токова и други аспекти из економске сфере одабраних држава, исказани кроз елементе Индекса економске слободе, биће у ужем смислу предмет овог истраживања са аспекта одређивања њиховог утицаја на економски раст.

У циљу подстицања економског раста европског подручја, у дисертацији се постављају кључна питања са аспирацијама да се спроведеним емпиријским али и теоријским истраживањем добију одговори на нека од следећих питања:

- Да ли економска слобода заиста може да допинесе економском раст европског подручја?
- Како унапредити економску слободу дефинисаног подручја посматрања, те посредно и њен економски раст, односно друге параметре и индикаторе друштвеног развоја?
- Да ли је економска слобода у њеној целини или су пак њени парцијални делови детерминишући када је у питању подстрек економском расту европског региона?
- Да ли је Европа јединствено подручје у економском смислу, односно како се класификују (кластеришу) земље на основу критеријума економске слободе, те како за специфичне групе земаља одредити одговарајућу стратегију за унапређење економске слободе зарад достизања бржег раста и развоја?
- Да ли се унапређењем владавине закона манифестоване јачом заштитом својинских права и смањењем корупције може подстаћи привредни раст дефинисаног подручја?
- Могу ли ограничења владе по питању фискалних намета и ограничења јавне потрошње опредељујуће утицати на привредни раст европског подручја?
- Да ли низак ниво ефикасне регулације, отежане успореном бирократијом у процесу пословања, крутим законима и високим степеном заштите радничких права, као и израженом контролом цена, односно високим стопама инфлације, значајно умањује шансе за економски раст европских земаља?
- Зашто отвореност тржишта, слобода инвестиција и испољеност међународних финансијских токова може довести до унапређења глобалног економског раста земаља Европе?

Примаран циљ истраживања јесте утврђивање утицаја економске слободе, у контексту осталих традиционалних макроекономских фактора на раст бруто домаћег производа на узорку земаља које обухвата европски регион.

Специфичан циљ истраживања је испитивање сложености односа елемената економске слободе и раста бруто домаћег производа у дефинисаном подручју Европе.

Научни циљ истраживања се огледа у доприносу оскудног теоријског знања у области утицаја економске слободе на најважнији привредни индикатор – економски раст. Наведени циљ се планира остварити путем емпиријског истраживачког процеса, те потврде односно оповргавањем постављених хипотеза у дисертацији о датом утицају и каузалности у односима између економске слободе, њених компонената и економског раста.

Друштвени циљ је одредити који аспект економске слободе нарочито доприноси (или штети) остварењу привредног раста са аспекта посматраних земаља Европе, те са тим сазнањима креирати и водити макроекономску политику у циљу јачања интегрисаног и економски јаког геополитичког подручја.

Практични циљ је уско повезан са друштвеним циљем, с обзиром да је у фокусу истраживања макроекономска тема, те резултати могу бити драгоцени креаторима макроекономске политике у сврху дефинисања правца и детерминанти развоја европског подручја.

1.2. Хипотезе истраживања

У складу са претходно постављеним циљевима истраживања, формулисане су групе хипотеза наведених у наредним Табелама (Табела од 1 до 4). Табела 1 презентује нулте и алтернативне хипотезе из групе 1 која је посвећена испитивању узрочних односа између економске слободе, њених елемената и економског раста. У табели 2 наведена је општа и посебна хипотеза као и појединачне хипотезе групе 2 за испитивање узроковања економског раста променом економске слободе и њених елемената у европским земљама. Општа, посебна хипотеза као и појединачне хипотезе треће групе наведене у Табели 3 служе за откривање утицаја економске слободе и њених категорија на економски раст, док је четврта група хипотеза (Табела 4) посвећена испитивању утицаја

промене економске слободе, као и њених елемената на економски раст европског подручја. Потврђивањем нултих хипотеза (H_0) односно одбацивањем алтернативних (H_1), аутор жели да установи везе између економске слободе и привредног раста у оквиру Европе.

Табела 1: Општа и посебна хипотеза и појединачне хипотезе групе 1

ОПШТА ХИПОТЕЗА 1	
H_0 :	Економска слобода узрокује економски раст у земљама Европе.
H_1 :	Економска слобода не узрокује економски раст у земљама Европе.
ПОСЕБНА ХИПОТЕЗА 1	
H_0 :	Поједини аспекти економске слободе узрокују економски раст у земљама Европе.
H_1 :	Поједини аспекти економске слободе не узрокују економски раст у земљама Европе.
ПОЈЕДИНАЧНЕ ХИПОТЕЗЕ 1	
1.1. H_0 :	Својинска права узрокују економски раст у земљама Европе.
H_1 :	Својинска права не узрокују економски раст у земљама Европе.
1.2. H_0 :	Слобода од корупције узрокује економски раст у земљама Европе.
H_1 :	Слобода од корупције не узрокује економски раст у земљама Европе.
1.3. H_0 :	Фискална слобода узрокује економски раст у земљама Европе.
H_1 :	Фискална слобода не узрокује економски раст у земљама Европе.
1.4. H_0 :	Јавна потрошња узрокује економски раст у земљама Европе.
H_1 :	Јавна потрошња не узрокује економски раст у земљама Европе.
1.5. H_0 :	Пословна слобода узрокује економски раст у земљама Европе.
H_1 :	Пословна слобода не узрокује економски раст у земљама Европе.
1.6. H_0 :	Слобода рада узрокује економски раст у земљама Европе.
H_1 :	Слобода рада не узрокује економски раст у земљама Европе.
1.7. H_0 :	Монетарна слобода узрокује економски раст у земљама Европе.
H_1 :	Монетарна слобода не узрокује економски раст у земљама Европе.
1.8. H_0 :	Слобода трговине узрокује економски раст у земљама Европе.
H_1 :	Слобода трговине не узрокује економски раст у земљама Европе.
1.9. H_0 :	Слобода инвестиција узрокује економски раст у земљама Европе.
H_1 :	Слобода инвестиција не узрокује економски раст у земљама Европе.
1.10. H_0 :	Финансијска слобода узрокује економски раст у земљама Европе.
H_1 :	Финансијска слобода не узрокује економски раст у земљама Европе.

Извор: Аутор.

Табела 2: Општа и посебна хипотеза и појединачне хипотезе групе 2

ОПШТА ХИПОТЕЗА 2	
H_0 :	Промена економске слободe узрокује економски раст у земљама Европе.
H_1 :	Промена економске слободe не узрокује економски раст у земљама Европе.
ПОСЕБНА ХИПОТЕЗА 2	
H_0 :	Промена појединих аспекта економске слободe узрокују економски раст у земљама Европе.
H_1 :	Промена појединих аспекта економске слободe не узрокују економски раст у земљама Европе.
ПОЈЕДИНАЧНЕ ХИПОТЕЗЕ 2	
2.1. H_0 :	Промена Својинских права узрокује економски раст у земљама Европе.
	H_1 : Промена Својинских права не узрокује економски раст у земљама Европе.
2.2. H_0 :	Промена Слободe од корупције узрокује економски раст у земљама Европе.
	H_1 : Промена Слободe од корупције не узрокује економски раст у земљама Европе.
2.3. H_0 :	Промена Фискалне слободe узрокује економски раст у земљама Европе.
	H_1 : Промена Фискалне слободe не узрокује економски раст у земљама Европе.
2.4. H_0 :	Промена Јавне потрошње узрокује економски раст у земљама Европе.
	H_1 : Промена Јавне потрошње не узрокује економски раст у земљама Европе.
2.5. H_0 :	Промена Пословне слободe узрокује економски раст у земљама Европе.
	H_1 : Промена Пословне слободe не узрокује економски раст у земљама Европе.
2.6. H_0 :	Промена Слободe рада узрокује економски раст у земљама Европе.
	H_1 : Промена Слободe рада не узрокује економски раст у земљама Европе.
2.7. H_0 :	Промена Монетарне слободe узрокује економски раст у земљама Европе.
	H_1 : Промена Монетарне слободe не узрокује економски раст у земљама Европе.
2.8. H_0 :	Промена Слободe трговине узрокује економски раст у земљама Европе.
	H_1 : Промена Слободe трговине не узрокује економски раст у земљама Европе.
2.9. H_0 :	Промена Слободe инвестиција узрокује економски раст у земљама Европе.
	H_1 : Промена Слободe инвестиција не узрокује економски раст у земљама Европе.
2.10. H_0 :	Промена Финансијске слободe узрокује економски раст у земљама Европе.
	H_1 : Промена Финансијске слободe не узрокује економски раст у земљама Европе.

Извор: Аутор.

Табела 3: Општа и посебна хипотеза и појединачне хипотезе групе 3

ОПШТА ХИПОТЕЗА 3	
H_0 :	Економска слобода позитивно утиче на економски раст у земљама Европе.
H_1 :	Економска слобода негативно утиче или нема утицаја на економски раст у земљама Европе.
ПОСЕБНА ХИПОТЕЗА 3	
H_0 :	Поједини аспекти економске слободе позитивно утичу на економски раст у земљама Европе.
H_1 :	Поједини аспекти економске слободе негативно утичу или немају утицаја на економски раст у земљама Европе.
ПОЈЕДИНАЧНЕ ХИПОТЕЗЕ 3	
3.1. H_0 :	Својинска права позитивно утичу на економски раст у земљама Европе.
H_1 :	Својинска права негативно утичу или немају утицаја на економски раст у земљама Европе.
3.2. H_0 :	Слобода од корупције позитивно утиче на економски раст у земљама Европе.
H_1 :	Слобода од корупције негативно утиче или нема утицаја на економски раст у земљама Европе.
3.3. H_0 :	Фискална слобода позитивно утиче на економски раст у земљама Европе.
H_1 :	Фискална слобода негативно утиче или нема утицаја на економски раст у земљама Европе.
3.4. H_0 :	Јавна потрошња позитивно утиче на економски раст у земљама Европе.
H_1 :	Јавна потрошња негативно утиче или нема утицаја на економски раст у земљама Европе.
3.5. H_0 :	Пословна слобода позитивно утиче на економски раст у земљама Европе.
H_1 :	Пословна слобода негативно утиче или нема утицаја на економски раст у земљама Европе.
3.6. H_0 :	Слобода рада позитивно утиче на економски раст у земљама Европе.
H_1 :	Слобода рада негативно утиче или нема утицаја на економски раст у земљама Европе.
3.7. H_0 :	Монетарна слобода позитивно утиче на економски раст у земљама Европе.
H_1 :	Монетарна слобода негативно утиче или нема утицаја на економски раст у земљама Европе.
3.8. H_0 :	Слобода трговине позитивно утиче на економски раст у земљама Европе.
H_1 :	Слобода трговине негативно утиче или нема утицаја на економски раст у земљама Европе.
3.9. H_0 :	Слобода инвестиција позитивно утиче на економски раст у земљама Европе.
H_1 :	Слобода инвестиција негативно утиче или нема утицаја на економски раст у земљама Европе.
3.10. H_0 :	Финансијска слобода позитивно утиче на економски раст у земљама Европе.
H_1 :	Финансијска слобода негативно утиче или нема утицаја на економски раст у земљама Европе.

Извор: Аутор.

Табела 4: Општа и посебна хипотеза и појединачне хипотезе групе 4

ОПШТА ХИПОТЕЗА 4	
H_0 :	Промена економске слободе позитивно утиче на економски раст у земљама Европе.
H_1 :	Промена економске слободе негативно утиче или нема утицаја на економски раст у земљама Европе.
ПОСЕБНА ХИПОТЕЗА 4	
H_0 :	Промена појединих аспекта економске слободе позитивно утичу на економски раст у земљама Европе.
H_1 :	Промена појединих аспекта економске слободе негативно утичу или немају утицаја на економски раст у земљама Европе.
ПОЈЕДИНАЧНЕ ХИПОТЕЗЕ 4	
4.1. H_0 :	Промена Својинских права позитивно утичу на економски раст у земљама Европе.
H_1 :	Промена Својинских права негативно утичу или немају утицаја на економски раст у земљама Европе.
4.2. H_0 :	Промена Слободе од корупције позитивно утиче на економски раст у земљама Европе.
H_1 :	Промена Слободе од корупције негативно утиче или нема утицаја на економски раст у земљама Европе.
4.3. H_0 :	Промена Фискалне слободе позитивно утиче на економски раст у земљама Европе.
H_1 :	Промена Фискалне слободе негативно утиче или нема утицаја на економски раст у земљама Европе.
4.4. H_0 :	Промена Јавне потрошње позитивно утиче на економски раст у земљама Европе.
H_1 :	Промена Јавне потрошње негативно утиче или нема утицаја на економски раст у земљама Европе.
4.5. H_0 :	Промена Пословне слободе позитивно утиче на економски раст у земљама Европе.
H_1 :	Промена Пословне слободе негативно утиче или нема утицаја на економски раст у земљама Европе.
4.6. H_0 :	Промена Слободе рада позитивно утиче на економски раст у земљама Европе.
H_1 :	Промена Слободе рада негативно утиче или нема утицаја на економски раст у земљама Европе.
4.7. H_0 :	Промена Монетарне слободе позитивно утиче на економски раст у земљама Европе.
H_1 :	Промена Монетарне слободе негативно утиче или нема утицаја на економски раст у земљама Европе.
4.8. H_0 :	Промена Слободе трговине позитивно утиче на економски раст у земљама Европе.
H_1 :	Промена Слободе трговине негативно утиче или нема утицаја на економски раст у земљама Европе.
4.9. H_0 :	Промена Слободе инвестиција позитивно утиче на економски раст у земљама Европе.
H_1 :	Промена Слободе инвестиција негативно утиче или нема утицаја на економски раст у земљама Европе.
4.10. H_0 :	Промена Финансијске слободе позитивно утиче на економски раст у земљама Европе.
H_1 :	Промена Финансијске слободе негативно утиче или нема утицаја на економски раст у земљама Европе.

Извор: Аутор.

1.3. Методологија истраживања

У сврху испитивања дефинисаних хипотеза, а на основу формулисаних циљева и у оквиру предмета истраживања, конструисан је методолошки приступ којим је формиран оквир за спровођење теоријског и емпиријског дела истраживања у оквиру дисертације.

У циљу квалитативне и квантитативне анализе дефинисаног проблема истраживања, примењене су адекватне групе метода предодређене оваквим научним приступима:

- **Генеричка анализа и историјска метода** примењиване су у анализи појма економске слободe и њеног поимања у економској теорији. Исте методе примењене су и за анализу методологије самог индекса, као и при приказу његове примене у улози фактора економског развоја.
- **Методе анализе и синтезе** коришћене су за рашчлањивање и обједињавање ставова и закључака на тему утицаја економске слободe на економије различитих (група) земаља, ради уочавања, откривања и изучавања чињеница, законитости и истина на дату тему.
- **Анализа садржаја** примењена је у квалитативној анализи доступне и савремене, претежно иностране, научне и стручне литературе на тему значаја и утицаја економске слободe на кључне индикаторе привредног раста и развоја.
- **Методе индукције и дедукције, апстракције и конкретизације, као и методе генерализације и специјализације** коришћене су у процесу израде читаве дисертације, премда се њихов највећи допринос уочава код доношења закључака о утицају економске слободe на економије земаља тумачењем резултата добијених на основу одабраног узорка, као и спроведеног секундарног истраживања.
- **Дескриптивна и експликативна анализа** користи се при тумачењу резултата истраживања о релацијама између Индекса економске слободe и његових подкатегија са традиционалним економским показатељима, а нарочито са растом бруто домаћег производа.

- **Структурална анализа и метода класификације** користи се при дефинисању, објашњавању и тумачењу подкатегорија Индекса економске слободe, док се **репродуктивном синтезом** објашњава начин груписања елемената индекса у свеобухватни Индекс економске слободe.
- **Метода компилације** користи се у анализи резултата секундарног истраживања, односно прегледу научних достигнућа и истраживања у светској научној литератури на тему односа економске слободe и економског раста и развоја.
- **Каузална анализа** служила је да протумачи узрочност између економске слободe, њених елемената и раста БДП-а.
- **Метод компарације** примењен је при поређењу Индекса економске слободe Херитејџ фондације са другим индексима који такође имају за циљ праћење одређеног степена економске (и/или друге врсте друштвене) слободe ради доношења закључака о сличностима и разликама датих индекса. Исти метод коришћен је и за поређење различитих географских региона и њихових нивоа слободe. Компаративна метода употребљена је и за упоређивање утицаја економских слободa на различите економске и друге показатеље у појединим земљама и регионима. Компарација добијених резултата на основу емпиријске анализе са резултатима других аутора уз помоћ ове методе вршена је како би се откриле сличности и разлике о утицају економске слободe на раст у различитим геоекономским подручјима.
- **Метода доказивања и оповргавања** примену је нашла код утврђивања истинитости теза и претпоставки постављених у дисертацији.

Наведене методе имају сврху да поставе темељ поузданог квантитативног истраживања како би се емпиријском методом дошло до одговора на питања и проблеме постављене у оквиру предмета истраживања.

Приликом реализације емпиријског истраживања примењене су следеће **статистичке методе и технике**:

- **Дескриптивне статистичке методе** – за израчунавање, приказивање и описивање основних карактеристика статистичких серија;
- **Анализа главних компоненти** – за издвајање оних елемената економске слободe које се односе на исту димензију економске слободe на подручју европских земаља у циљу редуковања димензијалности скупа од којих је сачињен Индекс економске слободe по методологији Херитејџ фондације;
- **Кластер анализа** - за груписање земаља унутар европског региона по критеријуму оствареног нивоа економске слободe и економског раста;
- **Каузална анализа** - за утврђивање узрочности између економске слободe и раста БДП-а по глави становника у земљама Европе уз помоћ Грејнџеровог теста каузалности.
- **Корелациона анализа** – за утврђивање постојања везе између економске слободe, њених елемената и раста БДП-а по глави становника, као и других традиционалних макроекономских индикатора у земљама Европе;
- **Панел анализа** – за утврђивање утицаја економске слободe и њених елемената, као и промене Индекса економске слободe и подиндекса, на раст БДП-а по глави становника у земљама Европе;

1.3.1. Начин избора, величина и конструкција узорка

Истраживање обухвата следеће показатеље: Индекс економске слободe Херитејџ фондације и друге макроекономске индикаторе (величина БДП-а, укупне инвестиције, извоз робе и услуга, инфлација и др.) посматране на узорку земаља Европе и то: Албанија, Аустрија, Белгија, Белорусија, Босна и Херцеговина, Бугарска, Грузија, Грчка, Данска, Естонија, Исланд, Република Ирска, Италија, Јерменија, Кипар, Летонија, Литванија, Луксембург, Мађарска, Македонија, Малта, Молдавија, Немачка, Норвешка, Пољска, Португалија, Румунија, Словачка, Словенија, Србија, Турска, Уједињено Краљевство, Украјина, Финска, Француска, Холандија, Хрватска, Црна Гора, Чешка, Швајцарска, Шведска и Шпанија. Одабране државе чине групацију европских земаља на основу регионалне поделе света по критеријуму Херитејџ фондације. Из поменуте групације у анализу нису уврштене Лихтенштајн (због недостатка

података) и тзв. „Република Косово“, што укупно чини 43 земље које су предмет истраживања ове докторске дисертације.

У одабраној групи земаља налазе се земље различитог нивоа економске развијености, земље бившег социјалистичког уређења, државе које су у транзиционом процесу, оне које су тај процес на бољи или лошији начин окончале, као и традиционално капиталистичке земље. Уједно, ту су и земље чланице Европске уније (ЕУ), оне које су на различитом степену процеса интеграције у Европску унију, као и државе које нису чланице ЕУ. Ширина и разноврсност узорка представља предност при вршењу статистичких прорачуна и омогућава добијања статистички значајнијих резултата.

Научни допринос одабира овог узорка огледа се у непостојању (аутору доступне) студије које су се бавиле посматрањем дате групације са аспекта анализе утицаја економске слободе на економски раст, а што се може сматрати релевантним и актуелним с обзиром на геополитичку поделу света.

Према критеријуму временског обухвата посматране појаве, коришћени су панел подаци, чиме се у различитим временским интервалима, посматрала једна те иста појава – стање економске слободе на основу Индекса економске слободе Херитејџ фондације као и економски раст, презентован годишњим увећањем БДП-а по глави становника за посматране земље европског региона, као и други традиционални макроекономски индикатори у улози контролних варијабли. Прецизније, дате појаве су обухваћене у периоду од две деценије односно од 1995. до 2014. године, што се сматра одговарајућом величином узорка неопходним за спровођење панел анализе а у сврху добијања релевантних и поузданих резултата.

Анализа података вршена је у статистичком софтверу „STATA”, потом у статистичком програму „R”, док су поједини прорачуни и одабрани графички прикази података извођени уз помоћ програма IBM SPSS Statistics 20 (енгл. *Statistical Package for the Social Sciences version 20*) и Мајкрософт Ексела (енгл. *Microsoft Excel*).

Добијени резултати на основу емпиријског истраживања приказани су табеларно и графички у сврху прегледности исхода истраживања, који ће потом анализом бити доведени у везу са постављеним хипотезама, ради извођења одговарајућих закључака.

1.4. Научни допринос истраживања

Како су савремене теорије економског раста издвојиле економску слободу као значајан фактор економског развоја и просперитета земље, први допринос ове докторске дисертације огледа се у испитивању ове тврдње на узорку земаља Европе. Даљи научни допринос уочава се у идентификовању оних елемената економске слободе који највише доприносе економском расту европског подручја, што ће се постићи емпиријским истраживањем. Оно ће послужити да пружи доказе који подржавају теорију о односу између економске слободе, њене промене, њених компонената и економског раста, на узорку земаља европског региона како га је формулисала Херитејд фондација.

1.5. Приказ по поглављима

Конципирање докторске дисертације одређен је методологијом писања научног рада који се састоји из следећег:

У **уводном делу** дефинисан је основни предмет и одређен примаран, специфичан, научни, друштвени и практични циљ истраживања; формулисане су опште, посебне и појединачне хипотезе; представљена је методологија истраживања у оквиру које су потом презентоване примењене квалитативне и квантитативне методе примењене у процесу рада као и одређен начин, величина и конструкција узорка; напослетку уводног дела указано је на научни допринос истраживања и представљен је садржај који ће бити обрађен и представљен у склопу дисертације.

У другом делу даје се преглед теоретских поставки, који у ужем смислу дефинишу подручје истраживања: историјски и хронолошки се тумаче правци развоја економске мисли са аспекта економске слободе, полемише о оптималном степену регулације тржишта, те се на основу досадашњих истраживања указује на значај економских институција као детерминанти економског раста и развоја. Пажња је даље посвећена дефинисању појма економске слободе, поступцима њеног квантификовања од стране појединих институција, након чега је фокус стављен на теоријско тумачење Индекса економске слободе и његових компонената конструисаних од стране Херитејџ фондације која сваке године објављује извештај о стању економске слободе у свету.

У наставку се даје преглед досадашњих научних сазнања на обрађивану тему. Бројни аутори су испитивали однос економске слободе, њених елемената и економског раста, чија сазнања су најпре представљена. Други аутори бавили су се анализом промене (наспрам нивоа) економске слободе и таквог утицаја на економско (благо)стање и напредак, чији доприноси су такође експлицирани. Потом су представљене студије које су се бавиле каузалним (узрочним) односом између економске слободе и раста. Надаље је пажња усмерена на испитивање ставова и доказа у оквиру досадашње доступне литературе о односу политичке, економске слободе и економског раста. Како је циљ испитивања био да се испитају односи унутар једног специфичног региона - Европе, предмет даљег интересовања и излагања су биле и спознаје других аутора који су истраживали исто или друго геоекономско подручје.

Како би актуелизовали тему, у наставку је илустрована и прокоментарисана економска слобода у свету на основу извештаја Херитејџ фондације, извршена регионална компарација стања економске слободе, потом посматрана Европа кроз призму Индекса економске слободе а затим и поједине њене групације земаља по основу датог параметра. Напоследку овог поглавља искоментарисано је досадашње и актуелно стање економске слободе у Србији.

Трећи део у потпуности је посвећен емпиријском истраживању спроведеном за потребу израде дисертације. Након што су презентовани начини и средства прикупљања и обраде података, дат је кратак осврт на економетријске методе које

ће бити примењене у оквиру емпиријског дела истраживања, те дефинисањем варијабли, отпочело се са конкретним процесом кванитативног истраживања. Уз помоћ дескриптивне статистике дочаране су основне карактеристике свих променљивих на основу чега се могао извршити даљи одабир метода истраживања. На основу изнесеног, уследила је анализа главних компонената, на основу које су приказани и продискутовани резултати добијени уз помоћ ове методе. У наставку је кластер анализа издвојила групе земаља по критеријуму компонената економске слободe и економског раста, чији су резултати приказани графички и табеларно а потом и протумачени. Каузална анализа изводила се уз помоћ Грејндеровог теста каузалности, најпре биваријантног а потом и мултиваријантног. Свака анализа узрочности вршена је уз помоћ обе методе у два правца: економска слобода – економски раст и економски раст – економска слобода. Сви добијени резултати су презентовани а потом и образложени на основу чега су потврђене или оповргнуте хипотезе из групе 1. Метода мултиваријантног Грејндеровог теста каузалности користила се и у испитивању узрочних веза између економске слободe и економског раста након чега су изнесени закључци и формулисане потврде или негације постављених хипотеза из групе 2. Панел анализа, као централна анализа за утврђивање утицаја (промене) економске слободe и њених елемената на економски раст на узорку европских земаља извршена је у наставку а добијени резултати су презентовани, искоментарисани и упоређени са резултатима других аутора на ову или сродну тему. На основу ове анализе извршено је прихватање или одбацавање хипотеза из група 3 и 4.

У **четвртом делу** су изнешена закључна разматрања о предмету истраживања у оквиру ове докторске дисертације и дате препоруке за даља истраживања.

Пети део посвећен је приказу коришћене референтне литературе у процесу писања докторске дисертације.

II ТЕОРИЈСКЕ ПОСТАВКЕ

2.1. Економска слобода

2.1.1. Правци развоја економске мисли са аспекта економске слободе

Филозоф и оснивач модерне економије, Адам Смит (енгл. *Adam Smith*), у свом капиталном делу „Богатство народа“ поставио је једноставно, али суштинско питање: „Зашто неке земље напредују, а друге не?“ (Smith, 1776). Како објашњава Воговић (2014 а), Smith (1776) је открио да привредни раст зависи од две врсте фактора: производних (нарочито технолошког развоја и људског капитала) и институцијалних (креирања окружења које ће стимулисати раст). Веровао је у систем спонтаног поретка, вођеног природном људском себичношћу, без потребе за интервенцијом и контролом од стране политичких ауторитета. Ипак, он изражава неопходност државне интеракције приликом обезбеђења уговора, приватне имовине и заједничке одбране (Воговић, 2010 а). Као отац економског либерализма, теорије која подржава капитализам, Smith (1776) је заговарао слободу појединца да економске одлуке доноси самостално на потпуно конкурентском, слободном тржишту. Настао из потребе заштите од злоупотребе политичке моћи, овај економски систем је опстао и управља економијом XXI века. Па ипак, постојали су периоди у историји који су уздрмали либералну идеологију и захтевали уместо невидљиве, руку спаса државе. Све до Велике економске кризе 1929. године, теоријски ставови неокласичне теорије су се подударали са реалним друштвеним кретањима тог доба (Марјановић, 2010). Појединци су радећи за сопствени интерес, у амбијенту слободне конкуренције, добијали праведну награду за лични напор и уједно доприносили општем интересу. Владало је становиште да је друштво збир појединаца који теже да остваре своје приватне интересе (без постављених друштвених циљеве), док је влада формирана у циљу заштите индивидуалних права утврђених уставом (Barry, 1998). Држава је имала законодавну и извршну власт, а основни задатак се огледао у спречавању сваке врсте и облика нарушавања слободне конкуренције. Онда се 1929. године догодила највећа светска финансијска криза која је успорила економски раст, смањила животни стандард, формирала армије незапослених и

прерасла у економску и друштвену кризу чиме је изазван колапс капиталистичког система. У циљу економског опоравка, председник Сједињених Америчких Држава (САД), Теодор Рузвелт (енгл. *Theodore Roosevelt*) је на основу идеја Џона Мајнарда Кејнса (енгл. *John Maynard Keynes*) тада прибегаво државном интервенционизму у привреди. Држава је постала спасилац привреде и гарант социјалне сигурности чиме је рођена држава благостања. Њени главне одлике биле су заштита и једнакост (уместо слободе).

Након другог светског рата, долази до реконструкције западног економског система са циљевима постављеним на Међународној конференцији у Бретон Вудсу. Циљеви представљају имплементацију међународног монетарног система ради одржавања економске стабилности, јачање глобалног економског раста и промовисање трговине између земаља. У сврху остваривања циљева створене су институције Међународног монетарног фонда и Међународне банке за обнову и развој.

Све до следеће кризе 70-их година XX века, кејнзијански интервенционистички приступ био је доминантна економска доктрина. Појавом новог економског феномена – стагфлације (инфлације праћене рецесијом), долази до стварања нове економске парадигме - монетаризма, повратка тржишту и неолиберализму. Некада алтернативно схватање монетарне теорије аутора Фридриха Хајека (нем. *Friedrich Hayek*) сада доживљава ренесансу. Хајекова књига „Пут у ропство“ чини окосницу неолиберализму, по којој економска интервенција државе значи угњетавање слободе, док је сама слобода главни носилац развоја (Хајек, 1943). Изричито противници државног интервенционизма, поготово у домену монетарне политике – монетаристи, залагали су се за потпуну либерализацију, слободу протока робе, људи и новца у међународним токовима, смањење пореза имућнима и пореских олакшица сиромашнима, као и приватизацију јавног сектора (Марјановић, 2010). Све наведено, уз фискалну дисциплину, слободу формирања каматних стопа и девизног курса, општу дерегулацију тржишта, заштиту приватне својине, либерализацију страних директних инвестиција сачинили су атрибуте Вашингтонског консензуса о економској политици која је на снази у већини земаља света. Глобална економија довела је до глобализације, најважнијег

феномена неолибералне теорије, која врши интеграцију економија широм света, путем трговине, комуникација, финансијских токова, кретање људи (рада) и трансфера знања (технологије).

2.1.2. О степену регулације тржишта

„Друштво које ставља једнакост испред слободe неће достићи ни једнакост ни слободу; али друштво које ставља слободу испред једнакости, имаће оба у значајном обиму.“

Милтон и Роуз Фридман, Слобода избора 1980.

(енгл. *Milton & Rose Friedman, Free to choose, 1980*)

У економској теорији води се расправа о питању укључивања државе у привредне и друге токове социоекономског живота грађана. Либерали мисле да ће се брисањем социјализма из живота и праксе у свим земљама света, смањивањем бирократије, укидањем субвенција и отварањем граница постићи бржи и одрживији развој. Друга струја заступа тезу да државна интеракција, интелигентно примењена може давати боље резултате (De Naan и Sturm, 2000). Stiglitz (2009) истиче бројне примере да уравнотежено укључивање владе у економске токове резултира економским растом и смањењем сиромаштва (источноазијске, скандинавске земље, па чак и почетни успех САД-а може се преписати умешаности државе у привредне токове).

Упркос опречним мишљењима, идеја о слободном тржишту је веома заступљена и подржана.

De Naan и Sturm (2000) указују да дебату о степену регулацију тржишта оптерећују две ствари: недостатак егзактног дефинисања значења и начина мерења економске слободe као и недостатак података у дужем временском периоду за велики број земаља. Све то отежава анализу повезаности економске слободe и просперитета.

Како закључују Samuelson и Nordhaus (2009), размаравајући значајност релативних постигнућа између државе и тржишта, научна и остала јавност често поједностављује сложене изборе које се налазе пред једним друштвом. Тржиште може деловати веома подстицајно, али без праве законске структуре која подстиче

приватну иницијативу, улагања и међусобну трговину, тржишта могу да буду та која врше дисторзију капитализма оличену у растућој неједнакости и сиромаштву. Улога државе у савременој економији је да осигура делотворност тржишта, ублажи неједнакости и подстиче економски раст и стабилност.

Напредак реалне производње обележило је двадесети век. Земље са највећим привредним растом, попут Велике Британије у 19. и САД у 20. веку узор су многим земљама које теже већем благостању. Пад Берлинског зида 1989. године покреће процес транзиције и прелазак из социјализма у капитализам. Ово подразумева промену економског система и пред очима многих савременика у светској лабораторији изводи се експеримент о предностима односно недостацима једног наспрам другог. Државе бившег социјализма треба да докажу да либерализација економије води економском расту. Лоши економски резултати у тесној су вези са институционалним недостацима, док је добра економска политика вођена од стране владе круцијална за процес економског развоја (Frye и Shleifer, 1996). Циљ трансформације је био да се успостави демократија и уведе тржишна економија. То је значило потребу да се оконча монополистичка власт комунистичке партије и крене у правцу политичког плурализма. У домену економије, промена је подразумевала преоријентацију са централно - планског управљања привредом ка тржишном управљању што подразумева проширење обима економске слободе (Piątek, Szarzec и Pilc, 2013).

Како објашњавају Ayal и Karras (1998) многи су примери да земље које смање директно учешће владе у економским активностима показују позитивне стопе раста. Економски напредак се доводи у везу са политиком приватизације, променама у законима које либерализују унутрашњу и спољну трговину, као и другим мерама које омогућавају грађанима да уживају у плодовима свога рада. Степен имплементације такве политике разликује се од земље до земље, претежно због утицаја усвојених и наслеђених друштвених, културних и институцијалних облика. У научним круговима и даље не постоји консензус о томе да ли постоји веза између политичког (економског) система и привредног раста, нити о правцу узрочности уколико се таква веза установи.

У економски слободном систему, појединци су основни економски актери, а држава преузима одговорност само за контролу неометаног функционисања тржишта. Тиме се ствара амбијент и гради темељ за економски раст и развој. Потпуна слобода и реална могућност уласка и изласка са тржишта, ствара конкуренцију која подстиче компаније на напредак. Компаније улажу веће напоре да задовоље тражњу и жеље потрошача из страха од преузимања од стране супарника што посредно утиче на добробит и просперитет читавог друштва (Erdal и Yenipazarli, 2013).

Верује се да појединци у слободном друштву остварују бенефит на основу раста слободе, док њено смањење нарушава друштвени и економски поредак (Sen, 1999). North (1990) у том контексту анализира везу између институција и економског учинка. Увиђа да одсуство институција и правила за последицу даје недостатак поверења у извршење уговора, заштиту приватне имовине, владавину права и независност судства. Институције које промовишу економску слободу су оне које повећавају продуктивност (Dawson, 1998) и могућност инвестирања (Besley, 1995). Високе пореске стопе, сматра North (1990) ограничавају плодуживање резултата сопственог рада. Висока инфлација, исто тако, умањује унутрашњу вредност новца, мења услове дугорочних уговора и отежава појединцима и компанијама рационално планирање будућности. Ограничавање слободе трговине и контролисање токова капитала неутралише добит од размене, смањујући приносе привредне активности и продуктивност, што отежава подстицаје за инвестиције. Свакако, велика владина потрошња, као и многобројна производња под државним руководством може утицати на смањење могућности за производне индивидуалне активности.

2.1.3. Економске институције као детерминанте економског раста

Економски раст подразумева повећање укупне производње робе и услуга у дугом року. Другим речима, економски раст је експанзија потенцијалног бруто домаћег производа (Samuelson и Nordhaus, 2009).

Економски раст је најмоћнији механизам за одржавање високог животног стандарда, који подразумева и дугорочно повећање прихода по глави становника.

Уз остваривање специфичних економских и социјалних циљева друштва, економски раст представља једно од најважнијих питања и тежњи влада свих земаља.

Иако свака земља има своје специфичности које могу да утичу на економски раст, независно од богатства неке земље, четири су основна чиниоца привредног раста (Samuelson и Nordhaus, 2009):

1. Људски ресурси (понуда рада, образовање, дисциплина, мотивација)
2. Природна добра (земља, минерали, горива, квалитет животне средине)
3. Акумулација капитала (постројења, фабрике, путеви)
4. Технологија (наука, предузетништво, управљање).

Њихове релације су приказане агрегатном функцијом произвођење:

$$Q = AF(K, L, R) \quad (1)$$

где је Q = производња, K = производне услуге капитала, L = рад, R = природна добра коришћена у производњи, A = ниво технологије, F = функција производње.

Ипак, не постоји јединствена комбинација којом ова четири фактора воде до просперитета. Сједињене Америчке Државе, Европа, азијске земље ишле су различитим путевима до економског успеха. Како објашњава Wu (2011), новији теоретичари данас сматрају да је за већи економски раст потребно више од наведених чинилаца. Истиче да проблем мање развијених земаља није у мању потенцијала, већ у немогућности да се они искористе.

Да би разумели зашто једна земља бележи динамичнију стопу економског раста у односу на друге, морају се одредити детерминанте раста. И поред бројних теорија економског раста које економска наука разликује, није још извршена спецификација свих варијабли који имају утицај на привредни раст. У оквиру дисертације поставља се питање да ли је економска слобода једна од њих. Поседовање физичких ресурса није само по себи гаранција економског благостања. Много чешће они захтевају примену одговарајућих политика и креирање таквих институција које ће бити у функцији раста.

Gwartney, Holcombe и Lawson (2006) дају кратку хронологију развоја теорија економског раста и његових чинилаца. Како наводе, неокласична теорија, базирана на теорији раста коју је конструисао Solow (1956), а која је развијена од

стране других аутора (пре свих Lucas, 1988; Romer, 1986, 1990) фокусирао је кључне аспекте раста на физичким и људским ресурсима као инпутима у процесу производње, као и на технолошким предностима као детерминантама економског напретка. У теорији раста коју је формулисао Solow (1956), утицај владе, односно институција, није исказао значајну улогу (Carlsson и Lundström, 2002).

Други талас теорија базиран је на географском/локацијском аспекту раста. Тако Sachs (2001), Gallup, Sachs и Mellinger (1998) и Diamond (1997) тврде да су температурна клима и приступачност тржишту од суштинске важности за постизање високог нивоа прихода и економског раста. Са друге стране, тропска подручја отежавају услове и смањују продуктивност радника.

Институцијални приступ у теорији раста, чији су главни поборници Scully (1988, 1992), North (1990), Barro (1996), Landes (1998), Knack (1996, 2003), Hall и Jones (1999) и Acemoglu, Johnson и Robinson (2001), наглашава значај креирања институционалног амбијента који погодује развоју тржишта. То су пре свега заштита својинских права, обавеза извршења уговорених обавеза, слобода размене и тржишно формирање цена.

Како тврде представници неокласичне теорије раста, успешне економије су оне са високом способношћу акумулације људског и физичког капитала, као и оне са напредном технологијом. Међутим, политичко и социјално окружење, у чији домен спада и економска слобода, утичу на способност земље да изврше дату акумулацију. Тако су Solow (1956), Cass (1965) и Koopmans (1965) објашњавали разлику у приходима различитим стопама штедње и преференцијама док институције нису помињане у контексту детерминишућих варијабли економског раста. Каснији следбеници Romer (1986) и Lucas (1988) говоре о екстерним факторима који могу да утичу на раст, али остају у духу неокласичне теорије. Тек North и Thomas (1973) тумачење компаративног раста аргументују разликама у институцијама. Институције су према њиховим ставовима правила игре у једном друштву или осмишљена ограничења која управљају људским интеракцијама. Како наводе Acemoglu, Johnson и Robinson (2005) најзначајнији облик економских институција су заштита својинских права и постојање (савршеног) тржишта, помоћу којих се обликују друштвени подстицаји, утиче на инвестиције, физички и

људски капитал, технологију и организацију производње. Без заштите својинских права, појединци неће бити мотивисани да инвестирају у физички и људски капитал, као ни у развој технологије, док ће одсуство слободног тржишта доводити до погрешне алокације ресурса и остваривања добитка од трговине. Због тога се тврди да је су институције ендogene варијабле економског раста, те се не доводи у сумњу чињеница да њихово присуство утиче на веће богатство неког друштва (у односу на друга).

Донедавно једва да је било емпиријских радова у вези испитивања одређености економског раста економском слободом. Како наводе Ayal и Karra (1998) ово је донекле изненађујуће, с обзиром да је идеја о ослобађању привредних токова од владине интервенције као препорука економског раста датирала још од оснивача модерне економије (Smith, 1776), а о значају институција за економски раст говорили су и многи други велики научници (Locke, 1690; Malthus, 1820; Friedman, 1962; North, 1988; Lewis, 1955; Mill, 1956). Истина, ово се може протумачити недостатком података за изучавање горепоменутих релација али и чињенице да се макроекономија и феномен привредног раста ментално издвојио теку у новијој прошлости. Још како је Smith (1776) дефинисао, економски раст одређен је двема групама фактора: производним (нарочито технолошким развојем и људским капиталом) који је у духу неокласичне теорије раста и институционалним фактором (Borović, 2014 а). Одговарајући институционални оквир подразумева стимулативни амбијент, погодну инвестициону климу и функционалан правни систем који штити својинска права, што све укупно представља базу економског просперитета. Са друге стране, корупција и слаба заштита својинских права смањују подстицај за инвестирање (Mauro, 1995). Шта више, технолошке иновације и њихова примена кроз инвестиције могу бити спутани строгим бирократским процедурама, које саме представљају погодан терен за корупцију. Доприноси теорији економског раста научника Romer (1986) и Lucas (1988) учинили су да се превазиђу неокласични модели који су у фокус објашњења раста стављали технологију. Већ North (1990) усмерава пажњу на економске институције које уређују економске односе и на тај начин могу да (де)стимулишу економске субјекте на

продуктивност. Тада почињу да се објављују студије које покушавају да измере утицај институција на економски раст (нпр. Barro 1991, Sachs и Warner 1997). Многе студије постављају питање да ли институције доводе до просперитета директно повећавајући продуктивност фактора или посредно путем инвестиција. Dawson (1998) доказује да у оба случаја институцијални фактор утиче на економски раст. Прве емпиријске студије о утицају економских институција на економски раст објављују Keefer (1995), потом Hall и Jones (1999) те Acemoglu, Johnson и Robinson (2001, 2002), користећи једине доступне и недовољно прецизне показатеље о присуству институција које покривају заштиту својинских права и заштиту од експропријације ризика, у периоду од 1985. до 1995. године. Сагледавањем биваријантне везе, научници уочавају да земље са јачим својинским правима, односно бољим економским институцијама, имају веће просечне приходе. Друге врсте институција, као што су политичке и грађанске слободе, такође су биле предмет испитивања нпр. Kormendi и Meguire (1985), Barro (1991, 1996), али су њихови резултати били разнолики. Hall и Jones (1997) дефинисали су економску инфраструктуру као збирку закона, институција и владиних политика које чине економски амбијент. Институцијална инфраструктура у коалицији са стандардним ограничењима економске теорије одређује производне перформансе и економске могућности. Ефикасна влада која обезбеђује јак правосудни систем и спроводи политику заштите својинских права је оличење добро дефинисане економске структуре. Економске институције креирају економске перформансе и (можда још важније) утичу на дистрибуцију ресурса. Оне су одређене колективним избором друштва који одређује њихове економске последице. Могућност избора може да се претвори у проблем, јер различит сет економских институција, врши различиту дистрибуцију ресурса и тиме задовољава различите интересне групе. Политичка снага једних тако може имати предност над ефикаснијим избором.

Полазиште да разлика у институцијама доводи до различитог степена привредног успона, базирана је на идеји да људи организују своја друштва на начин који или води напретку или стагнацији и паду. Један начин организације ће усмеравати и подстицати људе да иновирају, ризикују, имају једнаке шансе за

успехом и тиме заједно остварити привредни успон. Други ће ограничени системом, бирократијом, контролом и корупцијом довести до успоравања привреде и стварања сиромаштва.

2.1.4. Дефинисање економске слободе

Не постоји опште прихваћена дефиниција концепта економске слободе, премда се већина признатих научника слаже у следећем: економска слобода је фундаментално право сваког човека да располаже и управља својим радом и имовином.

Како дефинишу Gwartney и Lawson (1996) испред Фрејзер института (енгл. *Fraser Institute*) економска слобода појединца огледа се у могућности да стекне имовину без употребе силе, преваре или крађе, као и да та имовина буде заштићена од физичке инвазије других лица; они су слободни да стечену имовину користе, размењују или поклањају, све док њихови поступци не угрожавају идентична права других.

О'Driscoll, Feulner и О'Grady (2003) испред Херитејџ фондације (енгл. *Heritage foundation*) дефинишу економску слободу као стање у ком су појединци слободни да раде, производе, троше, инвестирају на начин на који желе. Сигурност и заштиту им у томе омогућава држава, која се у исто време обавезује да неће нарушавати наведена права економских субјеката. У економски слободном друштву, улога државе се своди на заштиту имовине и извршење уговора (Gwartney, Holcombe и Lawson, 2004). Економски слободна држава омогућава неометан проток рада, капитала и добара и уздржава се од принуде и ограничења изузев у случају одбране и заштите слободе као такве (Wu, 2011). Одсуство владиних корекција или конструкција на подручју производње, дистрибуције и потрошње робе и услуга осим у случају примене неопходних мера заштите и одржавања слободе као концепта одликује економску слободу (O'Driscoll и сар., 2003). Уколико држава не успева да врши заштиту приватне својине, бави се одузимањем имовине без потпуне накнаде и ограничава

добровољну размену, она је та која нарушава економску слободу својих држављана. У пракси, таквим поступцима влада конструише негативне подстицаје у погледу предузетништва и продуктивности, стварајући скептицизам код људи поводом остваривања добити на основу својих производних напора (Panahi, Assadzadeh и Refaei, 2014).

Miller и Kim (2016) тумаче ограничење економске слободе кроз прекомерну владину интервенцију на пољу привредних активности, које тако врше опструкцију аутономије појединаца у потрази за бољим животним стандардом. Дуализам циљева економске слободе огледа се у следећем: минимизирати владину принуду или ограничења, а створити и одржати заједнички осећај слободе свих грађана (Miller и Kim, 2016). Владине акције су често неопходне ради формирања јединства народа. Како је снагу власти тешко обуздати, она лако може да пређе границу потребног. Често се у име једнакости или за подмирење неке привидно племените друштвене потребе, изричу ограничења која у повлашћени положај стављају неколицину (Miller и Kim, 2016).

Превелико владино присуство у привредним токовима повећава трошкове читавог друштва. Како разумеју De Наан, Lundström и Sturm (2006) економска слобода је главна компонента тржишне економије. У њеној бити су заштита приватне својине, слобода избора и добровољна размена (De Наан и сар., 2006). Супституишући тржишне механизме владиним одлукама, врши се дисторзија предузетничке енергије у тзв. „трагање за рентом“ (енгл. *rent seeking*), чиме богатство једног народа неминовно опада (Miller и Kim, 2016).

У својем дијапазону, економска слобода подразумева слободу и право у свим фазама друштвене репродукције: производњи, размени, расподели и потрошњи. Децентрализовано одлучивање, као одлика духа економски слободног друштва подразумева да су појединци слободни да раде, производе, конзумирају и улажу на начин на који желе. У извештају Херитејд фондације, Miller и Kim (2013) разрађују и подробније дефинишу економску слободу. Објашњавају да у економски слободном друштву свака особа контролише плодове свога рада,

појединци успевају или пропадају на основу свог труда и способности, док влада промовише једнаке услове по питању ангажовања средстава за производњу и потрошњу. Подразумева се, неке владине акције су неопходне у циљу мирољубивог развоја једног друштва. Тако, становништво плаћа порез од чега би се обезбедила јавна безбедност, заштита имовине, заједничка одбрана, одржавање стабилности новца и сл. Такође, ту су и „јавна добра“ која влада обезбеђује ефикасније него што би то приватни сектор могао.

Економска слобода не значе анархију наводе Miller, Holmes и Feulner (2013). Појединци који уживају благодети на основу економске слободе имају одговорност да поштују економска права и слободу других у оквиру владавине права, док је држава успостављена да обезбеди основе заштите позитивних економских права као што су својина и уговори.

Gwartney, Lawson и Block (1996) праве разлику између економске, политичке и грађанске слободе. *Политичка слобода* огледа се у праведности избори и постојању политичке алтернативе, као и слободи грађана да учествују у политичким изборима, лобирају и бирају кандидате. *Грађанска слобода* обухвата слободу штампе, као и права појединаца да се окупљају и изражавају другачија верска убеђења и износе ставове без страха од физичког или било каквог другог насиља. Стога, Gwartney и сар. (1996) наглашавају да земља може бити веома либерална у политичком смислу, те да се на челу земље налази демократски изабрана партија која штити грађанске слободе али и даље усваја политику која је у супротности са економском слободом.

Док Gwartney и сар. (1996) праве разлику између политичке, економске и слободе грађана, De Naap и Sturm (2000) разликују *индивидуални* и *колективну* слободу. Индивидуална слобода подразумева право предузимања и вођења привредних активности које су заштићене од произвољне контроле и мешања државних и других органа и појединаца. Колективна слобода је показатељ у којој мери је економски систем слободан и резултат изражене воље већине грађана насупрот доминацији воље владајуће неколицине.

Kešeljević (2013), економску слободу посматра (и дели) као *субјективну* и *објективну* категорију. Нивои економске слободе (у другачијим историјским и политичко економским моментима) могу да се интерпретирају на засебан начин. Тако, једнак ниво економске слободе, појединци могу опажати различито (субјективни аспект). Објективност економске слободе креира се када је одређени ниво економске слободе одраз опште сагласности у једном друштву.

Berlin (1992) разјашњава појмове *негативне* насупротив *позитивне* слободе. Негативна слобода одликује се одсуством било каквог ограничења, док позитивна слобода имплементира ограничења ради постизања општег добра. У контексту економске слободе, негативна слобода подразумева несметано деловање појединаца (унутар правног оквира), док позитивна слобода подразумева контролну и активну улогу од стране владе над појединцима.

2.1.5. Мерење економске слободе

Како би могли да дефинишемо утицај економске слободе на економски раст, неопходно је да економска слобода буде мерљива категорија. Комплексност „израчунавања“ нивоа економске слободе лежи у њеној квалитативној пре него квантитативној одлици. Као последица тога, извесна мера субјективности и непрецизности неизбежан је елемент сваког покушаја њеног мерења (Hanke и Walters, 1997). Како наводи Kešeljević (2013) јасно је да је економска слобода заступљенија у капиталистичким него у социјалистичким земљама, као и да је данас степен економске слободе у појединим земљама виши него што је то био у прошлости, али да то нису довољно прецизна запажања погодна за научне анализе и доказивања. Из жеље да се прецизирају ове разлике и формулише објективан критеријум за рангирање економске слободе неопходно је (а) идентификовати кључне елементе економске слободе (б) квантификовати ове елементе (в) проценити важност, односно тежину ових елемената (Hanke и Walters, 1997). Више институција и појединаца бавило компоновањем индекса економске слободе, како би идентификовали ниво њене присутности и на основу датог

критеријума извршили рангирање земаља. Најсофистициранији индекси економске слободе који су осмишљени и заживели у научним круговима су:

1. Индекс Куће слободе
2. Индекс Scully и Slottje (1991)
3. Индекс економске слободе Фрејжер института
4. Индекс економске слободе Херитејџ фондације

Индекс Куће слободе

Иако је било и ранијих покушаја, може се рећи да су први покушај систематичног мерења економске слободе извршили 1983. године Gastil и Wright (Gastil, 1984) под плаштом Куће слободе (енгл. *Freedom House*). Процес израчунавања политичке и слободе грађана, био је надограђен податком о економском систему, након чега је извршено рангирање земаља. Такав индекс садржао је у себи заштиту својинских права, слободу пословања и слободу од корупције. Friedman (1988) је потом извршио прва истраживања о корелацији датог индекса са бруто домаћим производом по глави становника и установио да раст индекса за једну јединицу доводи до значајних 49% раста БДП-а по глави становника.

Током времена овај показатељ је напредовао и 1996. године еволуирао у индекс економске слободе чији резултати су објављени у публикацији *Светско истраживање економске слободе* (Messick, 1996). Рангирање економске слободе 82 земље вршено је на основу шест категорија слободе: поседовање имовине, зарађивање за живот, вођење бизниса, инвестирање сопствене зараде, трговина са иностранством, учествовање на економском тржишту. Свака категорија је бодована од 0 до 2 или 3, а збир свих појединачних категорија представљао је укупан индекс. Више је разлога зашто је наведени индекс нашао мању примену у научним студијама. Иако је планирано да се континуирано прати стање економске слободе, до сада је издата само једна публикација за период 1995 - 1996. године. Наиме, овај индекс од почетка истраживања није био креиран како би указао на значај економске слободе у контексту економског раста, већ више како би нагласио повезаност са примарним областима истраживања Куће слободе -

политичким правима и грађанском слободом. Уједно, у обрачун нису укључене мере за опорезивање, а државна потрошња се узима у обзир и третира као тас на ваги само у граничним случајевима категорија „углавном неслободних“ и „неслободних“ земаља. Субјективност у мерењу, мали распон у рангирању, као и нетранспарентност извора података допринели су да индекс не (п)остане заступљен у научним круговима.

Индекс Scully и Slottje (1991)

Аутори који су се међу првима посветили праћењу економске слободе и изучавању њене релације са економским растом су Scully и Slottje (1991). Наведени аутори развили су индекс од 15 елемената, који је обухватио 144 земље. Категорије које су биле предмет праћења су слободе: стране валуте, имовине, кретања, информација, цивилних права, класификације економског система, штампаних медија, емитованих медија, унутрашњег и међународног путовања, мирнодопског окупљања, као и слобода од дозволе за рад, од претреса без налога, од произвољног одузимања имовине и од војне регрутације. Индекс је обухватио само 1980. годину, а резултати су показивали постојање позитивне везе између економске слободе и просперитета.

Индекс економске слободе Фрејжер института

Како објашњавају Hanke и Walters (1997), многи научници и савременици сложили су се са тим да приступ који су имали Gastil и Wright (Gastil, 1984) пренаглашава политичку и слободу грађана (на уштрб економске). Због тога су се многи потрудили не би ли развили алтернативни индикатор. Најистакнутије резултате постигли су Gwartney и сар. (1996), објавивши 1996. године публикацију „Економска слобода у свету: 1975-1995“ (енгл. *Economic freedom of the world, 1975-1995*). Посебан допринос ове студије је широк временски распон због чињенице да економска слобода испољава повољне ефекте на економско благостање земље након протока одређеног времена. Од 2000. године Фрејжер институт објављује годишњи извештај „Економска слобода у свету“ у којем на

бази Индекса економске слободe извештава о политичкој и институционалној подршци економској слободи. Индекс економске слободe Фрејжер института (енгл. *Economic freedom index Fraser Institute – EFW*) тренутно рангира 157 земаља (подаци за око 100 нација и територија доступни су чак од 1980. године, а за поједине и до 1970. године). За конструкцију збирног индекса користе се четрдесетдва податка обрађена у двадесетчетири категорије након чега је економска слобода подељена у пет већих области¹ (Gwartney, Lawson и Hall, 2015). Сваки од показатеља рангиран је на скали од 0 (без слободe) до 10 (потпуна слобода).

Табела 5: Категорије економске слободe Фрејжер института

Величина владе	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Јавна потрошња ➤ Трансфери и субвенције ➤ Државна предузећа и инвестиције ➤ Највиша маргинална стопа пореза <ul style="list-style-type: none"> • Највиша маргинална стопа пореза на доходак • Највиша маргинална стопа пореза на доходак и приходе
Законска структура и сигурност својинских права	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Независност судства ➤ Непристрасност судства ➤ Заштита својинских права ➤ Војно мешање у области владавине права и политике ➤ Интегритет правног система ➤ Законско извршење уговора ➤ Трошкови преноса апсолутних права ➤ Поузданост полиције ➤ Трошкови услед криминалних активности
Стабилност новца	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Раст количине новца ➤ Стандардно одступање од инфлације ➤ Инфлација: последња година ➤ Слобода поседовања девизних банковних рачуна
Слобода међународне трговине	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Царине <ul style="list-style-type: none"> • Приходи на основу царина (% од сектора трговине) • Просечна царинска стопа • Стандардна девијација од царинских стопа ➤ Трговинске баријере <ul style="list-style-type: none"> • Нецаринске трговинске баријере • Трошкови усклађености извоза и увоза ➤ Обим црног тржишта ➤ Контрола кретања капитала и људи <ul style="list-style-type: none"> • Контроле за стране власнике или инвеститоре

¹ Током развоја индекса мењани су називи и бројеви области, при чему треба водити рачуна када се анализирају извештаји и радови из различитих периода.

	<ul style="list-style-type: none"> • Контрола капитала • Слобода посете за странце
Регулација кредита, рада и пословања	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Прописи на тржишту кредита <ul style="list-style-type: none"> • Власништво банака • Кредити приватног сектора • Контрола каматне стопе ✓ Прописи на тржишту рада <ul style="list-style-type: none"> • Прописи у области запошљавања и одређивања минималне наднице • Прописи у области запошљавања и отпуштања • Колективно преговарање • Прописи у области радних сати • Трошкови отпуштања радника • Регрутовање ✓ Прописи у области пословања <ul style="list-style-type: none"> • Административни захтеви • Бирократски трошкови • Трошкови покретања пословања • Додатна плаћања / подмићивања / фаворизација • Трошкови пореских притужби

Извор: Gwartney, Lawson и Hall (2015)

Индекс економске слободе Херитејџ фондације

Херитејџ фондација у кооперацији са Вол Стрит Журналом (енгл. *Wall Street Journal*), сваке године почевши од 1995. објављује Индекс економске слободе (енгл. *Index of Economic Freedom – IEF*). Четири главне области групишу укупно десет подручја економске слободе (Miller и Kim, 2015):

Табела 6: Категорије економске слободе Херитејџ фондације

I. Владавина закона	II. Ограничења владе
1. Својинска права	1. Фискална слобода
2. Слобода од корупције	2. Јавна потрошња
III. Ефикасност регулације	IV. Отвореност тржишта
1. Слобода пословања	1. Слобода трговине
2. Слобода рада	2. Слобода инвестиција
3. Монетарна слобода	3. Финансијска слобода

Извор: Miller и Kim (2015)

Вредновање економских слобода израчунава се на основу непондерисаног просека десет индекса појединих слобода. Достигнути ниво економске слободе за сваку земљу се потом читава на основу дефинисане скале, на којој вредност приближна нули означава „репресивну“ економију (испод 50 поена на скали), па се преко „углавном неслободне“ (50 – 59.9), „умерено слободне“ (60 – 69.9) и „углавном слободне“ економије (70 – 79.9) стиже до вишег нивоа скале (80 – 100) који представља „слободну“ економију. Херитејџ фондација је из године у годину повећавала број земаља које посматра, па се сада од почетних 101, колико их је било 1995. године, двадесет година касније, „индексира“ укупно 178 земаља по критеријуму економске слободе.

У извештају из 2017. године, Херитејџ фондација извршила је одређене методолошке измене, те ће се у будућности пратити 12 елемената економске слободе за разлику од досадашњих 10. Нова компонента је „Ефикасност правосуђа“ (енгл. *Judicial Effectiveness*) која припада стубу Владавине закона и „Фискално здравље“ (енгл. *Fiscal Health*) као нови фактор стуба Величине владе. Овим изменама сада су сва четири стуба Индекса економске слободе састављена од три елемента (Табела 7).

Табела 7: Категорије економске слободе према извештају Херитејџ фондације из 2017. године

I. Владавина закона	II. Величина владе
1. Својинска права	1. Фискално оптерећење
2. Интегритет владе	2. Јавна потрошња
3. Ефикасност правосуђа	3. Фискално здравље
III. Ефикасност регулације	IV. Отвореност тржишта
1. Слобода пословања	1. Слобода трговине
2. Слобода рада	2. Слобода инвестиција
3. Монетарна слобода	3. Финансијска слобода

Извор: Miller и Kim (2017)

Пређашња компонента Слобода од корупције је истанчана те обogaћена додатним под-факторима и темељнијим изворима података који су знатно

опширнији, а потом и преименована у подиндекс „Интегритет владе“ (енгл. *Government Integrity*). Фискална слобода је такође подлегла козметичкој промени те (од) сада носи назив „Фискално оптерећење“ (енгл. *Tax Burden*), како би се експлицитније истакло на шта се ова компонента односи и шта мери.

Од наведена четири Индекса економске слободе, у примени од стране научника, креатора политике као и међународних организација, су се највише издвојили потоња два – индекс Фрејжер института и Херитејд фондације / Вол Стрит Журнала, првенствено због континуитета у праћења стања и ажурности у објављивања индекса.

Neckelman (2000) истиче да се највећа предност Индекса економске слободе Херитејд фондације огледа у институционалним мерама за формирање индекса тј. праћењу ефикасности појединих политика, што може да буде сигнал носиоцима власти да ли су дате политике одговарајуће и у служби повећања економске слободе. Са друге стране, Фрејжер институт претежно користи макроекономске показатеље за конструкцију свог индекса, што представља последицу, а не узрок, те не може непосредно да служи креаторима економских политика.

Иако располажу подацима дужим од Херитејд фондације, Фрејжер институт тек од 2000. године објављује годишње извештаје о стању економске слободе (претходни индекси су презентовани за интервал од пет година), чиме је данас Херитејд фондација у предности. Са друге стране, дата предност може добити облик недостатка када се посматрају ефекти уобичајени за пословне циклусе који немају везу са економском слободом. Neckelman (2000) такође похваљује доследност у систему рангирању Херитејд фондације, што је Фрејжер институт донекле изгубио у жељи за побољшањем самог индекса те су поједини подаци неподударни и самим тим неупотребљиви за дугорочну анализу. Данас се може рећи да је незначајним променама подлегао и индекс Херитејд фондације, али да се може повући јасна паралела у односу на ранију конструкцију. Тако је *Фискална слобода* настала од „Опорезивања“ али је задржала анализу исте области – висину корпоративног и пореза од прихода. „Државне интервенције у

економији“ претвориле су се у подиндекс *Јавна потрошња* и даље пратећи удео државног власништва и величину државне потрошње. „Регулације“ се изражавају кроз димензију *Слободе пословања*, а за чије се формирање подаци повлаче из годишњег извештаја Светске банке „Лакоћа пословања“ (енгл. *Doing business*). *Слобода рада*, која се наводи у извештајима тек од 2005. године била је анализирана у сектору „Контрола цена и зарада“, где је фокус био на анализи постојања закона о минималним платама, али и владиних субвенција и присуства контроле цена, што је данас, уз анализу „Монетарне политике“ домен *Монетарне слободе*. Финансијска слобода била је изражена „Банкарством“, а формирана на основу регулација и власничког удела државе у банкарском сектору. *Слобода инвестиција* имала је форму „Токови капитала и стране инвестиције“, док је фокус и даље на праћењу и потенцирању равноправности страних и домаћих инвеститора. *Слобода трговине* или некадашња „Трговинска политика“ бави се упоређивањем висине царинских и (не)постојањем нецаринских баријера. Нова димензија је дата *Слободи од корупције* наместо „Црног тржишта“, па се сада на основу Индекса перцепције корупције прати њено стање у свету, док величина црног тржишта представља домен неких других истраживања. Скала према којој се мерила економска слобода била је у распону од првог до петог подеока при чему су ниже вредности подразумевале мању економску слободу, али је због прецизнијег дефинисања од 2007. године скала проширена од нуле до стоте вредности индекса.

Како даље наводи Neckelman (2000) подаци за индекс Фрејжер института често недостају, што додатно опструише конзистентност базе кроз праћење различитих категорија за различите земље. Слично је и са индексом Херитејд фондације, али у много мањем обиму - њихови подаци недостају само за поједине земље у првим години мерења, док су каснији пропусти уочени само у случају земаља у којима је актуелно ратно стање или одређени политички и национални проблеми.

Док поједини аутори (Ram, 2014; Pérez-Moreno и Angulo-Guerrero, 2015) уочавају разлике у рејтингу одређених земаља ова два индекса, водећи,

релевантни аутори (De Naan, Sturm, 2000; De Naan, 2003; Hanke и Walters, 1997) указују на сличности Индекса економске слободe Херитејд фондације и Фрејжер института. Ово аутори доказују високим нивоом коефицијентом корелације Кендала и Спирмана између ова два индекса. Комплементарност ова два параметра економске слободe огледа се и у једнакој важности коју они придају институцијама које обезбеђују права својине, извршењу уговора, подршци слободe међународне размене робе и капитала (Kešeljević, 2013), али и другим подручјима економске либерализације. Тако, оба индекса негативно оцењују баријере за улазак на тржиште производа и рада, а вредност на скалама опада и када се уочи да је присутна контрола цена и плата (Hanke и Walters, 1997). На крају, фокус интересовања обе институције су и фискална и монетарна политика: оба индекса негативно тумаче велику јавну потрошњу, а позитивно мере које се предузимају у циљу контроле инфлације.

Табела 8: Поређење Индекса економске слободe Фрејжер института и Херитејд фондације

Фрејжер институт	Херитејд фондација/Вол Стрит Цурнал
Величина владе	Ограничења владе
<ul style="list-style-type: none"> ✓ Јавна потрошња ✓ Трансфери и субвенције ✓ Државна предузећа и инвестиције ✓ Највиша маргинална стопа пореза <ul style="list-style-type: none"> ✓ Највиша маргинална стопа пореза на доходак ✓ Највиша маргинална стопа пореза на доходак и приходе 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Јавна потрошња ✓ Фискална слобода <ul style="list-style-type: none"> ✓ највише маргиналне пореске стопе на индивидуалне приходе ✓ највише маргиналне пореске стопе на добит предузећа ✗ укупно пореско оптерећење као проценат од бруто домаћег производа
Законска структура и сигурност својинских права	Владавина закона (Заштита својинских права и Слобода од корупције)
<ul style="list-style-type: none"> ✓ Независност судства ✓ Непристрасност судства ✓ Заштита својинских права ✗ Војно мешање у области владавине права и политике ✓ Интегритет правног система ✓ Законско извршење уговора 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Независност судства ✓ Ефикасност судства ✓ Заштита својинских права ✗ Експропријација имовине ✓ Корупција у правосуђу ✓ Законско извршење уговора

<ul style="list-style-type: none"> ✗ Трошкови преноса апсолутних права ✓ Поузданост полиције ✓ Трошкови услед криминалних активности 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Имовина у власништву државе ✓ Индекс перцепције корупције
Стабилност новца	Монетарна слобода
<ul style="list-style-type: none"> ✓ Раст количине новца ✓ Стандардно одступање од инфлације ✓ Инфлација: последња година ✓ Слобода поседовања девизних банковних рачуна 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Просечне пондерисане стопе инфлације у последње три године ✗ Пенали због контроле цена од стране државе
Слобода међународне трговине	Слобода трговине
<ul style="list-style-type: none"> ✓ Царине <ul style="list-style-type: none"> ✗ Приходи на основу царина (% од сектора трговине) ✓ Просечна царинска стопа ✓ Стандардна девијација од царинских стопа ✓ Трговинске баријере <ul style="list-style-type: none"> ✓ Нецаринске трговинске баријере ✗ Трошкови усклађености извоза и увоза ✗ Обим црног тржишта ➤ Контрола кретања капитала и људи <ul style="list-style-type: none"> ✓ Контроле за стране власнике или инвеститоре ✓ Контрола капитала ✓ Слобода посете за странце 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Царине <ul style="list-style-type: none"> ✓ Просечна пондерисана царинска стопа ✓ Трговинске баријере <ul style="list-style-type: none"> ✓ Нецаринске трговинске баријере ✓ Контрола кретања капитала и људи ✓ Слобода инвестиција
Регулација кредита, рада и пословања	Финансијска слобода Слобода рада Слобода пословања
<ul style="list-style-type: none"> ✓ Прописи на тржишту кредита <ul style="list-style-type: none"> ✓ Власништво банака ✓ Кредити приватног сектора ✓ Контрола каматне стопе ✓ Прописи на тржишту рада <ul style="list-style-type: none"> ✓ Прописи у области запошљавања и одређивања минималне наднице ✓ Прописи у области запошљавања и отпуштања ✓ Колективно преговарање ✓ Прописи у области радних сати ✓ Трошкови отпуштања радника ✗ Регрутовање ✓ Прописи у области пословања <ul style="list-style-type: none"> ✓ Административни захтеви 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Финансијска слобода <ul style="list-style-type: none"> ✓ Степен владине регулативе финансијских услуга ✓ Степен државне интервенције у банкама и другим финансијским организацијама путем директног и индиректног власништва ✓ Обим и развој финансијског и тржишта капитала ✓ Утицај власти на дистрибуцију кредита ✓ Отвореност за страну конкуренцију ✓ Слобода рада <ul style="list-style-type: none"> ✓ Однос минималне зараде према просечној додатој вредности по раднику ✓ Ограничења по питању додатног запошљавања

<ul style="list-style-type: none"> ✓ Бирократски трошкови ✓ Трошкови покретања пословања ✓ Додатна плаћања / подмићивања / фаворизација ✓ Трошкови пореских притужби 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Тешкоће при отпуштању вишка запослених ✓ Нефлексибилност радних сати ✓ Законски отказни рок ✓ Обавезна отпремнина ✓ Слобода пословања ✓ број процедура и број дана потребним за покретање пословања ✓ трошкови покретања бизниса ✓ минимум капитала неопходним за покретање посла ✓ број дана, процедура и трошкова у односу на приходе по глави становника за добијање грађевинске дозволе ✓ број година за затварање бизниса, трошкови затварања (као проценат од вредности имовине) ✓ стопа опоравка након затварања (центи по долару)
--	--

Извор: Прилагођено према Gwartney, Lawson и Hall (2015) и Miller и Kim (2015)

Kešeljević (2007, 2013) прави разлику између економске слободе као субјективне односно објективне категорије. Уколико она представља лични доживљаја (да ли је порез у од 20% висок или низак), то је одликује субјективношћу, док је објективно она дефинисана од стране друштва. Без објективне слободе, субјективна слобода није могућа. Сам чин одређивања степена задовољства одређеним нивоом слободе подразумева постојања слободе саме по себи као објективно дате категорије.

Апсолутну економску слободу појединца Kešeljević (2007, 2013) сагледа као одсуство било каквих препрека, што дакако није могуће. Као што апсолутну слободу заправо обликују образовање, јавно мњење, култура и вредности које владају у једном друштву, тако је и ограничење (и релативизам) економске слободе заправо у интересу очувања саме слободе.

Индивидуална слобода прихвата оквир колективне слободе, једино у случају када је друштво у функцији заштите својинских права појединаца. Колективна економска слобода показује у којој мери систем одражава вољу

већине да створи облик политичког и економског система који је најпогоднији за друштво (Kešeljević, 2013).

Ако би доносили закључке да ли је економска слобода негативна (што подразумева одсуство било каквог ограничења) или позитивна категорија (где је контрола појединца уочљива, што захтева активнију улогу државе), морали би признати да је више одликује оно потоње. Правни оквир је тај који ограничава конкретне и неконтролисане акције појединаца, чиме економска слобода добија позитиван карактер (Kešeljević, 2013).

Коначно, Kešeljević (2013) разврстава различите погледе и тумачења економске слободе од стране институција (Табела 9).

Табела 9: Сличности и разлике тумачењу категорија економске слободе

Економска слобода	Индекс економске слободе		
	Фрејжер	Херитејц	Кућа слободе
Субјективна			
Објективна	√	√	√
Апсолутна	√	√	√
Релативна			
Колективна			√
Индивидуална	√	√	
Позитивна			
Негативна	√	√	√

Извор: Kešeljević (2013)

Са аспекта предмета истраживања ове докторске дисертације, аргументи о високој сличности водећа два индекса Фрејжер института и Херитејц фондације, говоре у прилог чињеници да резултати истраживања о утицају економске слободе на економски раст нису зависни од одабира индикатора (индекса) економске слободе. Одабир Индекса економске слободе Херитејц фондације за сврху истраживања о утицају на економски раст европске групе земаља извршен је делимично због методологије, доступности мноштва података и широке примене у претходним истраживањима.

2.2. Концепт Индекса економске слободe Херитејџ фондације

2.2.1. Теоријско тумачење Индекса економске слободe

Како објашњава Cole (2003) Индекс економске слободe Херитејџ фондације наглашава широк скуп променљивих из домена економске политике, за које је познато да утичу на економску ефикасност: стопа инфлације, порези, јавна потрошња, јавна предузећа, државна улагања, царинске стопе, трговинске баријере, контрола цена, поремећаји на тржишту рада и капитала и сл. Негативни ефекти ових политика индукују поремећаје који имају ланчане ефекте на читаву привреду. Присутан је и висок ниво корелације (земље са лошом политиком имају тенденцију да буду константно лоше у многим доменима економске политике), па је зато тешко дефинисати одвојене ефекте. Ипак, једно је сигурно, лоше политике имају негативан утицај на привредни раст, а њихово унапређење може значајно да побољша раст. Индекс економске слободe, представља извештај о укупној економској политици неке земље (са препорукама за бољу оцену). Креатори економске политике би свакако требали да имају на уму прогнозе ових индекса.

2.2.2. Теоријско тумачење подиндекса економске слободe

Економска слобода према дефинисању Херитејџ фондације подразумева владавину закона, ограничења владе, ефикасност регулативе и отвореност тржишта. То су уједно и четири основна стуба Индекса економских слобода, а сваки од њих групише подиндексе који у свом домену прате специфичне аспекте економске слободe. У наставку следи преглед методологије израчунавања вредности сваког подиндекса економске слободe како се наводи на сајту Херитејџ фондације (<http://www.heritage.org/index/>).

I. Владавина закона

1. Својинска права

Правна заштита имовине је важан услов за пословно окружење, које подржава иновације, предузетништво а самим тим и економски раст. Подиндекс

својинских права (енгл. *Property rights*) из тог разлога прати колико закони једне државе штите приватну својину и у ком обиму влада спроводи донесене законе. У оквиру подиндекса, анализира се независност судства, постојање корупције у правосуђу и способност појединаца и предузећа да спроведу уговоре.

Свака земља добија оцену на скали од 0 до 100, где већи број одражава земљу у којој је приватно власништво гарантовано од стране владе, судски систем брзо и ефикасно спроводи уговоре и кажњава оне који незаконито одузимају приватну имовину, у којој не постоји корупција нити експропријација. Нижи резултати репрезентују земљу у којој већина имовине припада држави, експропријација је уобичајна, правосуђе толико корумпирано да је приватна својина слабо заштићена, док је својинска права тешко спровести.

2. Слобода од корупције

Иако ниједно друштво није имуно на корупцију, постоје значајне разлике у њеном обиму. У неким земљама, владавина закона минимизира корупцију, док је у другим она инкорпорирана у бирократски и политички систем. Слобода од корупције (енгл. *Freedom from corruption*) стога је тежња сваке економски слободне државе. Формирање подиндекса „слобода од корупције“ заснива се на Глобалном индексу перцепције корупције (енгл. *Transparency International's Corruption Perceptions Index - CPI*). Глобални индекс перцепције корупције базира се на скали од 10 ступњева где 0 представља јако корумпирану владу. За формирање подиндекса слободе од корупције, добијени индекс множи се са 10, па ће тако земља чији је глобални индекс перцепције корупције 8.5, имати „слободу од корупције“ 85.

II. Ограничења владе

3. Фискална слобода

Ограничења владе (енгл. *Limited government*) прате се са стране прихода и расхода које једна држава остварује. Тако се владина ограничења са стране прихода посматрају кроз фискално оптерећење које она намеће својим грађанима и привреди. Фискална слобода (енгл. *Fiscal Freedom*) посматра се кроз три једнако вреднована фактора: највише маргиналне пореске стопе на индивидуалне

приходе, највише маргиналне пореске стопе на добит предузећа и укупно пореско оптерећење као проценат од бруто домаћег производа. Креатори индекса користе квадратну функцију трошкова у формули (2) за израчунавање фискалне слободе како би изразили опадајуће пореске приходе узроковане растом пореске стопе.

$$\text{Фискална слобода}_{ij} = 100 - \alpha (\text{Фактор}_{ij})^2 \quad (2)$$

Фискална слобода_{ij} представља фискалну слободу у земљи *i* за фактор *j*, док је Фактор_{ij} вредност фактора у земљи *i* за фактор *j*. Коефицијент α износи за све 0.03. Резултат за сваки фактор појединачно добија се на скали од 100 поена, након чега се рачуна просек за добијање подиндекса фискалне слободе.

Премда овај показатељ не мери релативни порески притисак, односно колико држава кроз јавне расходе пружа погодности за своје обвезнике, фискална слобода је према креаторима индекса важан аспект слободне, тржишне економије.

4. Државна потрошња

Државна потрошња (енгл. *Government spending*) се мери кроз висину јавних расхода и трансфера, изражених у проценту у односу на бруто домаћи производ. Међу научном литературом, не постоји консензус о томе, да ли смањење државне потрошње води напретку или још дубљој кризи. У анализи утицаја економске слободе, са аспекта државне потрошње, поједини аутори (нпр. Altman, 2008) сугеришу ефикасну, не нужно смањену државну потрошњу, за постизање добрих резултата.

Креатори Индекса економске слободе нису дефинисали оптималан ниво јавне потрошње и не прокламују нужно ниску државну потрошњу, али су вођени резултатима бројних истраживања, дошли до закључка да превелика јавна потрошња води хроничом буџетском дефициту, расту јавног дуга и паду привредне активности. Због тога, третирају нулту јавну потрошњу као репер којем треба тежити. Овим чине свесни методолошки пропуст којим су економски неразвијене државе, без финансијских капацитета за велику јавну потрошњу оцењене позитивно. Аутори индекса дату идеју оправдавају нижим оценама у другим категоријама слободе које ће ове земље „свакако“ забележити.

Једначина за добијање подиндекса државна потрошња је нелинеарна како би се постигао ефекат да се земље са нултом јавном потрошњом „кажњавају“ мање него оне са потрошњом која прелази 30% бруто домаћег производа.

Подиндекс Јавне потрошње (ЈП_і) израчунава се на основу једначине (3).

$$ЈП_i = 100 - \alpha (\text{Потрошња}_i)^2 \quad (3)$$

Потрошња земље *i* представља укупну државну потрошњу земље на свим њеним нивоима (федералном, државном, локалном) као део бруто домаћег производа (између 0 и 100), док је коефицијент α за контролу варијације резултата и износи 0.03.

III. Ефикасност регулације

5. Слобода пословања

Можда најочигледнији доказ постојање слободне економије је ефикасност пословног окружења, односно кратак временски период и брзе процедуре којима може да се оснује, послује и затвори предузеће. То је оличење предузетништва и темпа који савремени свет диктира. Тиме се кроз подиндекс „пословне слободе“ (енгл. *Business freedom*) потврђује ефикасност владе у регулацији процеса пословања (енгл. *Regulatory efficiency*). Подиндекс се добија на основу десет једнако вреднованих фактора: број процедура и број дана потребним за покретање пословања, трошкови покретања бизниса у односу на приход по глави становника као и минимум капитала неопходног за покретање пословања посматрано као проценат прихода по глави становника; број дана, процедура и трошкова у односу на приходе по глави становника за добијање грађевинске дозволе; број година за затварање бизниса, трошкови затварања (као проценат од вредности имовине) и стопа опоравка након затварања (центи по долару). Сваки од ових сирових фактора конвертује се у вредност на скали од 0 до 100, након чега се израчунава просечна вредност новодобијених вредности на основу формуле (4).

$$\text{Резултат фактора } i = 50 \times \text{Фактор}_{\text{просек}} / \text{Фактор } i \quad (4)$$

Резултат конвертованог фактора за дату земљу представља резултат односа фактора земље на основу података Светске банке са светским просеком, помноженим са педесет. Напослетку, коначна оцена пословне слободе добија се израчунавањем просека свих десет фактора. Уколико за дату земљу не постоје

подаци у бази Светске банке, користе се релевантни квалитативни подаци из поузданих и међународно признатих извора.

6. Слобода рада

Категоријом слобода рада (енгл. *Labor freedom*) се анализирају различити аспекти правног и регулативног оквира тржишта рада у држави. Подиндекс обухвата шест компоненти: однос минималне зараде према просечној додатој вредности по раднику, ограничења по питању додатног запошљавања, нефлексибилност радних сати, тешкоће при отпуштању вишка запослених, законски отказни рок и обавезна отпремнина. Овај подиндекс је уврштен у обрачун индекса 2005. године, због нерасположивости квалитативних података пре тог времена. Од 2009. године, категорије слободе рада обухвата шест уместо ранија четири фактора.

Слично као и код категорије слободе пословања, сваки од наведених сегмената конвертује се на скали од 0 до 100 коришћењем једначине где се светски просек ставља у однос са фактором наведене земље и потом помножи са педесет.

Резултат фактора $i = 50 \times \text{Фактор}_{\text{просек}} / \text{Фактор } i$ (5)

Просек конвертованих шест вредности даје коначан резултат категорије слободе рада. Ово може бити предност и недостатак: иако нека земља има најгоре услове по питању једног од критеријума, могла би ипак остварити висок резултат на основу преосталих пет фактора.

7. Монетарна слобода

Монетарном слободом (енгл. *Monetary freedom*) мери се стабилност цена и одсуство контроле цена од стране државе. То су неки од главних предуслова за стабилност пословања и функционисања слободног тржишта. Иако не постоји консензус о одабиру монетарне политике која ће обезбедити слободно и економски просперитетно друштво, распрострањено је мишљење о бенифитима ниске инфлације и независности централне банке, као и о негативним ефектима контроле цена који доводе до тржишних вишкова или несташица (Miller и Kim, 2013).

Подиндекс монетарна слобода добија се на основу два фактора: просечне пондерисане стопе инфлације у последње три године и квалитативне мере контроле цена која представља негативан поен, те се одузима од добијеног резултата. Просечна пондерисана стопа инфлације у последње три године представља базу, од које се касније одузимају „казнени поени“ у распону од 0 до 20. База монетарне слободе добија се на основу формуле (6):

$$\text{Просечна пондерисана инфлација } i = \theta_1 \text{Инфлација}_{it} + \theta_2 \text{Инфлација}_{it-1} + \theta_3 \text{Инфлација}_{it-2} \quad (6)$$

У формули (6), θ_1 , θ_2 , θ_3 представљају три броја чији збир даје јединицу, који су експоненцијално мањи у низу (нпр. 0.665, 0.245, 0.090 респективно) дајући тиме већи значај новијој стопи инфлације. Инфлација $_{it}$ представља годишњу стопу инфлације у земљи i у години t , мереном индексом потрошачких цена.

Потом се користи формула (7) за израчунавање коначног подиндекса:

$$\text{Монетарна слобода } i = 100 - \alpha \sqrt{\text{Просечна пондерисана инфлација } i - \text{РС пенали } i} \quad (7)$$

У формули (7), $\alpha = 6.333$ представља коефицијент за стабилизацију варијансе резултата (односно проценат инфлације конвертује у вредност подиндекса на скали од 0 до 100. Због веће прецизности користи се квадратни корен пондерисане просечне стопе инфлације. РС пенали $_i$ представљају пенале због контроле цена од стране државе, који се крећу у распону од 0 до 20 и одузимају се од базе подиндекса монетарне слободе за добијање коначног резултата.

III. Отвореност тржишта

Отвореност тржишта (енгл. *Open markets*) постиже се слободном трговином, финансијском слободом и слободом инвестиција.

8. Слобода трговине

Слобода трговине (енгл. *Trade freedom*) постиже се одсуством царинских и нецаринских баријера, које утичу на извоз и увоз роба и услуга, што смањује трошкове, повећава ефикасност и компаративну предност свих земаља.

Процена слободе трговине се врши на основу просечне пондерисане царинске стопе и нецаринских баријера. Како је различита роба оптерећена различитим

царинским стопама, тако се и на основу учешћа увоза појединачне робе у укупном увозу одређује значај сваке појединачне стопе.

Тако се на основу формуле (8) добија подиндекс слобода трговине.

$$\text{Слобода трговине}_i = \left(\frac{\text{Царина}_{\max} - \text{Царина}_i}{\text{Царина}_{\max} - \text{Царина}_{\min}} \right) * 100 - \text{НЦБ}_i \quad (8)$$

Где је Слобода трговине_{*i*}, подиндекс слобода трговине за земљу *i*, Царина_{max} и Царина_{min} су обележја за горњу и доњу границу за царинску стопу (изражену у %), а Царина_{*i*} представља просечну пондерисану царинску стопу земље *i*. Доњу границу чини стопа од 0%, а горњу 50% од вредности увезене робе. НЦБ_{*i*} означава нецаринску баријеру земље *i* која се у облику пенала одузима од базе за добијање коначног резултата. Казна може износити 0, 5, 10, 15 или 20 поена, у зависности од учесталости употребе нецаринских баријера (20 за баријере које у потпуности онемогућавају међународну трговину због интензивне примене на већину роба и услуга). Одређивање броја поена који ће на рачун нецаринских баријера бити одузете зависи од квалитативних и квантитативних података о врстама ограничења од којих су најзначајнија: ограничења количине, ценовна ограничења, регулаторна, инвестициона и царинска ограничења као и непосредне државне интервенције.

9. Слобода инвестиција

У економски слободној земљи, која би у категорији инвестиционих слобода (енгл. *Investment freedom*) остварила 100 поена, одвијао би се слободан протока инвестиционог капитала, односно несметано кретање ресурса појединаца и компанија, како унутар тако и изван граница земље. У пракси, присутна су различита инвестициона ограничења: различит третман страних у односу на национална улагања, законске и бирократске потешкоће за страна инвеститоре, ограничења по питању власништва над земљом, инвестициона ограничења за поједине секторе, експропријација инвестиције без правичне надокнаде, контрола стране валуте, контрола капитала. За различит ниво наведених ограничења, од идеалног резултата одузима се по 5, 10, 15, 20 или 25 бодова у зависности од обима и интензитета ограничења. Поврх наведених ограничења, до 20 додатних казних поена може бити одузето због безбедносних проблема, неразвијене

инвестиционе инфраструктура, корупције, или других владиних политика које отежавају процес инвестирања и ограничавају слободу улагања.

10. Финансијска слобода

Финансијска слобода (енгл. *Financial freedom*) је мера банкарске ефикасности и независности банака од државне контроле и мешања у финансијски сектор. Улогу државе треба свести на спровођење уговорених обавеза и спречавање превара. Држава не би смела да поседује финансијске институције (јер тиме утиче на смањење конкуренције), а стране институције тог типа треба да делују равноправно на тржишту са домаћим. За формирање поиндекса финансијске слободе прати се пет широких подручја: обим државне регулације финансијских услуга, степен државне интервенције у банкама и другим финансијским компанијама кроз директан и индиректан облик власништва, степен развоја финансијског тржишта и тржишта капитала, утицај владе на одобравање кредита, отвореност финансијског тржишта за инострану конкуренцију.

Потпуна финансијска слобода остварује се у ситуацији кад је финансијски сектор земље са минималним утицајем државе а цене за различите финансијске услуге се формирају на основу тржишних услова. Ово би требало да омогући становништву и привреди лак и ефикасан приступ приликама за финансирање.

Вредност индекса од 100 поена одражава независног финансијског сектора са минималним утицајем власти. Појачавањем утицаја владе на финансијске институције, резултат опада за 10 поена. Минимални резултат коју би земља могла да оствари је нула и одражава репресивну владу чија је финансијска политика формулисана тако да спречи или потпуно забрани приватне финансијске институције.

2.3. Економска слобода као предмет научних истраживања

Дуго времена представљало је проблем како идентификовати и измерити економску слободу, како би се могла стављати у релацију са различитим привредним доприносима. У том контексту, многим студијама би се могао оспорити научни допринос јер су све до данашњих дана научници били хендикепирани недовољним и непотпуним подацима о стању економске слободе. Из године у годину та могућност се повећавала, па је данас могуће вршити мерење економске реалности и тестирање различитих хипотеза. Како тврде аутори и креатори индикатора економске слободе, сами индекси немају претензију да одређују који је ниво економске слободе оптималан. Задатак научника је да се баве тиме да ли већи ниво или повећање нивоа економске слободе доприноси економском расту.

Иако је то релативно нова тема и област која пружа могућност за истраживање, до 2011. године, укупно 402 научна рада је објављено у 211 реномираних међународних часописа на тему економске слободе, наводе аутори Индекса економске слободе Фрејжер института Hall и Lawson (2014). Наведени радови цитирани су преко 4000 пута. Укупно 737 научника се бавило овим проблемом, док је 9 од 15 научника који су објављивали радове са европског подручја. Готово у свим истраживањима индекс економске слободе се користи као независна варијабла. Доминантно је изучаван утицај индекса економске слободе на различите макроекономске варијабле: ниво и раст БДП-а, ниво прихода, сиромаштво, продуктивност, инвестиције, али су се као зависне варијабле постављали и ратови, људска права, родна равноправност, број супермаркета, перформансе на нивоу предузећа и др. Две трећине наведених студија донеле су закључке да је индекс економске слободе у корелацији са „добрим“ зависним варијаблама (раст БДП-а, раст инвестиција, мир, људска права); 28% је добило неодређене резултате, а само 4% радова индекс доводи у вези са „лошим“ показатељима. Негативне последице раста (вредности индекса) економске слободе односе се углавном на раст економске неједнакости, која долази као цена економске слободе. Поводом спорних или без јасно дефинисаних

резултата када се анализирају поједи делови економске слободе, аутори Hall и Lawson (2014) поручују да је „целина већа од збира делова“ по питању индекса и да је потребно посматрати његов укупан допринос.

2.3.1. Испитивање односа економске слободе и економског раста

Многе студије су покушавале да разоткрију природу везе између економске слободе и економског раста. Користећи разноврсне економетријске методе као и различите индикаторе економске слободе сви су покушали да дођу до одговора на једно те исто питање: да ли економска слобода води ка економском расту? Поједини су открили позитивну везу, други негативну, а понеким дата веза није показивала статистичке значајне резултате. Бројне су студије које су покушавале да одреде који сегмент економске слободе највише доприноси расту у циљу креирања одговарајуће економске политике која ће унапредити дато подручје и тиме допринети привредном просперитету. Груписале су се и две научне струје у покушају да разлуче да ли је ниво или промена нивоа економске слободе одговорна за раст. Предмет проучавања било је и откривања природе релација између степена демократије, политичке, грађанске и економске слободе, те њиховог директног или индиректног утицаја на раст. Различите су биле групе земаља, као и критеријуми и разлози груписања, док су се одређени научници фокусирали само на једну земљу покушавајући да утврде њене специфичности по питању економске слободе и њеног доприноса расту.

У наставку је дат преглед најважнијих научних открића у домену проучавања релација између економске слободе и економског раста.

Међу првим ауторима који су истраживали везу између економске слободе и раста је Islam (1996). Аутор је на основу извештаја Фрејжер института (Easton и Walker, 1992) извршио истраживање на узорку од 94 земље, од којих су 28 ниског нивоа, 43 средњег и 23 високог нивоа дохода, обухватајући период од 1980. до 1992. године. Посматрао је како економска слобода утиче на формирање нивоа

бруто националног производа, као и на његов раст (две зависне варијабле). Уочио је да земље са високим нивоом дохотка имају висок степен економске слободе, док земље са ниским нивоом карактерише низак ниво слободне економије. Па ипак, регресија је показала да нижи ниво економске слободе утиче на смањење нивоа дохотка по глави становника у земљама са ниским нивоом дохотка, док то није случај у земљама високог и средњег нивоа (резултати нису статистички значајни). Обједињен скуп земаља карактерише позитивна веза економске слободе са нивоом бруто националног производа (БНП). Супротно претходном прорачуну, смањење степена економске слободе у земљама са високим дохотком утиче на успоравање економског раста, док се то не одражава на земље са средњим и ниским нивоом дохотка. Слично претходном резултату, у узорку у којем су обухваћене све земље испољава се позитиван утицај економске слободе на економски раст. Аутор такође износи резултате да раст нивоа дохотка у свим земљама а нарочито оним са ниским нивоом утиче на повећање степена економске слободе. Islam (1996) отвара могућност другачијих резултата у случају примене прикладнијих метода анализе као што је анализа базирана на панел подацима, али оправдава свој одабир ткз. *cross section* анализе недоступношћу временских података. Десет година касније Islam и Salimullah (2006) спровode панел анализу и потврђују да у земљама са ниским нивоом дохотка по глави становника економска слобода остварује позитивне ефекте на економски раст.

Велики број објављених студија дале су различите, понекад контрадикторне или неуједначене закључке на тему односа економских слобода и економског раста. Неке студије показују да не постоји робустна веза, док друге доказују везу економског раста само са појединим аспектима економске слободе. Зато је веома тешко одредити квалитет и веродостојност сваке студије. Стога су се аутори Doucouliagos и Ulubasoglu (2006) потрудили да докажу хипотезу о повезаности економског раста и економске слободе користећи мета анализу као кванитативну синтезу емпиријских истраживања на основу доступне литературе. Анализа обухвата обраду 48 студија које испитују однос економске слободе и економског раста (као и утицаја слободе на инвестиције, као посредног иницијатора раста). Сви аутори студија користили су регресију и објавили коефицијенте корелације, Т-статистику и стандардну грешку, те су они одабрани

као погодни за примену мета анализе у циљу проналажења евентуалних правилности у повезаности економске слободе и раста. Аутори су обрадили три групе података. Прва група обухвата по један прорачун из сваке студије (у оквиру чега су сви радови статистички независни што значи да различити аутори не анализирају исти скуп података, нити да су исти аутори користили различит сет података, када се врши њихов просек) чиме је у анализу укључено 45 опсервација. Друга група узима више прорачуна који су објављени у истом раду (уколико је анализа рађена за две групе земаља и сл.) чиме је укупно обухваћено 62 опсервације. Трећа група обухвата 111 прорачуна у чијим су моделима обухваћене подкомпоненте индекса као засебни ентитети. Резултати мета анализе потврђују позитивну директну везу између економске слободе и економског раста, као и позитиван индиректни ефекат на економски раст кроз стимулацију физичких инвестиција. Ипак, резултати говоре и о недостацима ових студија који се огледају у следећем. Јасна је присутност лоших спецификација модела који се примењују у регресијама. Одабир одговарајуће производне функције, која ће обухватити и људски и физички капитал, који подједнако утичу на раст (како је доказао Mankiw, Romer и Weil, 1992) препорука је аутора за будућа истраживања. Овим се могу превазићи недостаци анализе осетљивости у многим студијама (Sturm и De Naan, 2001). Примећена је и тзв. пристрасност литературе (енгл. *publication bias*). Овим се мисли на објављивање (само оних) резултата студија који потврђују статистички значајну везу између раста и економске слободе (на супрот студија које такву везу уочавају незначајном или пак негативном). Како би задовољили унапред постављена теоретска очекивања, научници мењају моделе и/или користе различите статистичке технике што криви слику о стварном утицају економске слободе на економски раст.

У следећем раду који је применом исте методе обухватио 52 студије, Doucouliagos (2005) долази до закључка да је пристрасност литературе мања у групи истраживања која врше анализу утицаја компоненти индекса економске слободе на економски раст. Такође, сугерише већу публикацију оних радова који не дају теоријски пожељне резултате, како би јавност дошла до стварног увида у природу везе економска слобода – раст. Могуће је да економска слобода, осим

позитивног, може да оствари негативан или статистички незначајан коефицијент везе са растом, као што је то доказано у случају повезаности демократије и економског раста, наводи Doucouliagos (2005).

2.3.2. Испитивање односа различитих компонената економске слободe и економског раста

Први објављен рад који је анализирао повезаност различитих димензија економске слободe и економског раста објавили су Ayal и Karras (1998). Значајан допринос аутори су дали декомпоновањем јединственог индекса Фрежер института и уочавањем релација појединих аспеката економске слободe на раст. Ово је по први пут омогућило креаторима економске политике да закључе на које сегменте нарочито да ставе акценат при формулисању стратегије за унапређење економског раста. Аутори су применили неокласичан модел раста (који обухвата иницијални ниво бруто домаћег производа, удео инвестиција у БДП и стопу раста становништва) на узорку од 58 земаља, у оквиру временског распона од петнаест година (1975-1990). Закључили су да се раст изражава повећањем укупне продуктивности фактора и повећањем акумулације капитала. Уочили су да свих тринаест компоненти Индекса економске слободe Фрежер института показују позитиван коефицијент корелације са растом али су шест од њих статистички значајне. Наводе да се раст постиже када је (1) мала стопа раста новца и инфлације, (2) када је улога државних предузећа смањена, (3) када су ретке негативне каматне стопе, (4) када је разлика између званичног девизног курса и оног на црном тржишту девиза мања, (5) када трговина заузима значајан део привреде и (6) када су грађани слободни да се укључе у капиталне трансакције са странцима. Супротно очекивању аутора, висина пореских стопа, служење војног рока и висина царинске стопе нису показали статистички значајан ефекат на економски раст.

Сходно опречним закључцима до којих су раније студије долазиле, аутори Neckelman и Stroup (2000) свој допринос желе да дају у проналажењу и осветљавању оних аспеката економске слободe који не утичу на економски раст

од оних који такву релацију испољавају. Аутори доказују да укупан ниво економске слободе из 1980. године не остварује статистички значају везу са економским напретком у периоду од 1980. до 1990. године и наглашавају да ово откриће не треба да води преурањеном закључку да економска слобода није у вези са економским растом. Стога аутори, користећи најпре биваријантну регресију истражују утицај на економски раст сваког појединачног елемента економске слободе према тадашњој конструкцији Фрејжер института (Gwartney и сар., 1996) како би установили који аспекти доприносе расту, а који га опструишу. Након првих добијених резултата, аутори примењују мултиваријанту регресију, како би избегли мултикорелацију између сегмената економске слободе унутар исте групе и одредили који аспект слободе у групи сличних највише доприноси расту. То постижу задржавајући константне вредности осталих подиндекса у групи. На основу прорачуна, долазе до закључка да само три од четрнаест компонената остварују независан утицај на економски раст.

Тако група I (Новац и инфлација: Заштита новца као средства размене и очувања вредности) и група III (Намети и дискриминишући порези: Слобода да се задржи оно што се заради) показују негативну везу са растом, док група II (Државна регулација: Слобода одлучивања о томе шта ће се производити и куповати) и група IV (Рестрикције у међународној размени: Слобода размене са иностранством) остварују позитивну везу са растом, тврде аутори Heskelman и Stroup (2000) на основу резултата применом биваријантне регресије. Група IV остварује најснажнији допринос расту, а највећи значај показује аспект „Разлика између званичног курса и курса на црном тржишту“ унутар исте групе. Након покретања мултиваријантне регресије, једино овај аспект задржава позитиван и значајан утицај на раст, што значи да су остали сегменти у групи IV у високој корелацији са првим наведеним (те је она та која заправо највише утиче на економски раст). Стопа маргиналног пореза задржава негативну, статистички значајну везу са економским растом, а Трансфери и субвенције добијају на статистичкој значајности након мултиваријантне регресије. Обе претходно наведене компоненте економске слободе налазе се унутар III групе.

Након добијених резултата аутори праве своју ранг листу земаља на основу нових сазнања добијених из претходног прорачуна а која истичу значај сваке

компоненте за раст. Утврђују и да њихова конструкција агрегатног индекса на основу значаја сваког аспеката слободе није у високој корелацији са рангом коју традиционално конструише Фрејжер на челу са Gwartney и сар. (1996). Покрећу нову биваријанту регресију и увиђају да новоконструисани индекс показује значајну везу са економским растом.

Подржавајући аргументе и критике које упућују Heckelman и Stroup (2000) на рачун агрегације индекса Фрејжер института (Gwartney и сар., 1996), али и оспоравајући нову методологију коју наведени аутори користе у поступку конструисања сопственог индекса, Sturm, Leertouwer и Naan (2002) чине одређене напоре да унапреде индикаторе економске слободе појединих држава. Помоћу анализе главних компонената (енгл. *Principal component analysis*) аутори спроводе сопствену агрегацију индекса. Увиђају да је њихов индекс у значајној корелацији са индексом Gwartney и сар. (1996) а у врло слабој вези са конструисаним индексом Heckelman и Stroup (2000). Друга замерка ауторима Heckelman и Stroup (2000) се упућује на изостављање контролних варијабли у моделу када испитују утицај новоконструисаног индекса економске слободе на економски раст, што доводи до осетљивости резултата у односу на одабир земаља. Стога Sturm и сар. (2002) спроводе анализу коју су за испитивање робусности успоставили Levine и Renelt (1992). Закључују да једино индекс који су конструисали Heckelman и Stroup (2000) остварује слабу позитивну везу са економским растом, док слобода изражена индексом Фрејжер института (Gwartney и сар., 1996) као и показатељ који су сачинили сами аутори у дотичном раду не исказује робусност у релацији „ниво економске слободе – економски раст“.

Аутори Carlsson и Lundström (2002) такође наглашавају да свеобухватан индекс економских слобода није довољно прецизан орјентир, јер не може да сигнализира креаторима економске политике који сегмент треба унапредити у функцији поспешивања економског раста. Декомпоновањем индекса коју је у свом извештају дао Фрејжер институт (Gwartney, Lawson и Samida, 2000) и применом тзв. анализе екстремне везе (енгл. *Extreme Bound Analysis - EBA*) за утврђивање робусности веза утицаја појединачних аспеката економске слободе на

раст они долазе до разноликих резултата. Иако су установили да укупна економска слобода има позитиван (и робустан) утицај на раст, упозоравају да неке њене компоненте немају значајну везу („монетарна политика и стабилност цена“), али и да неке утичу негативно на раст. Тако повећање „величине владе“ за једну јединицу умањује економски раст за 0.5 %, а „слобода трговине са странцима“ за 0.48%. Претходни закључци да већа влада поспешује раст, као и да већа интернационална размена негативно утиче, супротни су резултатима из раније извршених студија. Док „привредна структура и доступност тржишта“ не остварује робусну везу са растом, „слобода коришћења алтернативних валута“, „слобода трговине на тржишту капитала“ и „правна структура и заштита својинских права“ су у не само позитивној, већ и у (мање или више) робусној вези са растом.

Стављајући фокус на корупцију у својој анализи о утицају појединих категорија економске слободе, аутори Mushfiq us и Dean (2007) долазе до закључка да у земљама са ниским нивоом економске слободе, где се појединци суочавају са лимитираним избором, корупција смањује економски раст. Контрадикторно и супротно утемељеним ставовима у стручној литератури, њихови резултати показују да у земљама које су на вишем стадијуму економске слободе, редуковање корупције ће довести до успоравања економског раста. Такве налазе аутори тумаче ставом признатим у научним круговима (Osterfeld, 1992) да у земљама са високим нивоом економске слободе, где постоји минимум потребних ограничења, подмићивање службеника да не обављају свој посао, доводи до веће привредне активности и економског раста. Па ипак, у земљама са високим нивоом корупције, раст економске слободе, повећава економски раст, тврде Mushfiq us и Dean (2007).

Аутор Sebula (2011; Sebula, Clark и Mixon, 2013; Sebula и Clark 2014; Sebula и Mixon, 2012, 2014) је самостално или у сарадњи са другима ауторима спровео више студија у којима је изучавао однос економске слободе и стања економија 30 земаља чланица Организације за економску сарадњу и развој (енгл. *Organisation for Economic Co-operation and Development - OECD*), претежно

обухватајући период од 2003. до 2007. године. Тако је у првим радовима на ову тему аутор Sebula (2011) спровео панел анализу и дошао до закључка да економска слобода позитивно утиче на ниво БДП-а по глави становника. Ово се нарочито односило на аспекте монетарне и фискалне слободе, слободе пословања, инвестиција, рада, слободе од корупције и заштиту својинских права. Аутор је ове резултате добио применом индекса Херитејџ фондације, али је робусност закључка о позитивном утицају економске слободе на ниво економије потврдио помоћу индекса Фрејџер института (Gwartney и Lawson, 2008).

Sebula, Clark и Mixon (2013) касније спроведе студију у оквиру 30 земаља чланица Организације за економску сарадњу и развој у периоду од 2003. до 2006. године у циљу да истраже да ли виши ниво економске слободе подстиче виши ниво економских активности (*ceteris paribus*) и самим тим виши ниво реалног БДП-а по глави становника. Аутори тада долазе до сазнања да су слобода пословања, слобода од корупције, инвестициона слобода, монетарна слобода, државна потрошња, слобода трговине и заштита својинских права растућа функција реалног дохотка по глави становника. Њихови прорачуни показују да једна јединица раста наведених категорија економске слободе повећава реални БДП по глави становника за \$165, \$142, \$297, \$717, \$170, \$377 и \$317, респективно. Дакле, највећи утицај на БДП по глави становника доносе редом: монетарна слобода, трговинска, заштита својинских права и инвестициона слобода. Са друге стране, слобода рада, финансијска и фискална слобода не показују статистичку значајност док прве две наведене имају негативни коефицијент. Sebula (2013) доказује да исти елементи економске слободе позитивно утичу на ниво БДП-а. У односу на претходне студије аутора, у овом раду понеки аспекти показују другачије резултате али је већина категорија потврдила природу свог односа са висином реалног дохотка.

Модификујући Индекс економске слободе Херитејџ фондације изостављањем Фискалне слободе и Слободе пословања аутори Sebula и Clark (2014) су поново желели да провере утицај либерализације економских активности на достигнути ниво и величину БДП-а земаља чланица Организације

за економску сарадњу и развој. Добијају очекивани позитиван утицај, а робусност је проверена изостављањем групе осам водећих индустријских земаља (Г8) из узорка. Уочили су и да виши ниво квалитета регулаторне политике и ниже пореско оптерећење утичу позитивно на ниво БДП-а по глави становника.

Већ у следећем истраживању Sebula и Mixon (2014) су се бавили испитивањем утицаја економске слободе (овог пута) на раст БДП-а стављајући акценат на директан и индиректан утицај који таква релација може да оствари на сектор енергетике и развој инфраструктуре. И овог пута аутори долазе до позитивних резултата, чија је робусност потврђена другачијим спецификацијама модела али и применом алтернативног Индекса економске слободе Фрејжер института.

Емпиријска студија Sebula и Mixon (2012) бавила се испитивањем утицаја фискалне слободе и слободе од превелике јавне потрошње на узорку земаља чланица Организације за економску сарадњу и развој земаља у периоду од 2004. до 2007. године. Аутори су дошли до закључка да нижи ниво свих пореза, односно већа фискална слобода и нижи ниво јавне потрошње доводе до економског раста. Робусност резултата је била тестирана другачијом спецификацијом модела у које су биле уврштене и слобода трговине и аспект економске слободе који се односи на заштиту својинских права. Обе наведене категорије су показале позитиван утицај на економски раст, док су фискална слобода и слобода од (пре)велике јавне потрошње потврдиле и оснажиле свој утицај.

Аутори Akin, Aytun и Aktakas (2014) имали су циљ да истраже утицај економске слободе на економски раст у оквиру земаља са различитом висином прихода. Вршили су панел анализу на узорку од 94 земље, разврставајући земље са високим приходима које су чланице Организације за економску сарадњу и развој и оних које то нису, на земље вишег средњег нивоа и нижег средњег нивоа прихода као и земље са ниским приходима. Долазе до закључка да у свим земљама, без обзира на висину прихода, ниво економске слободе је у позитивној,

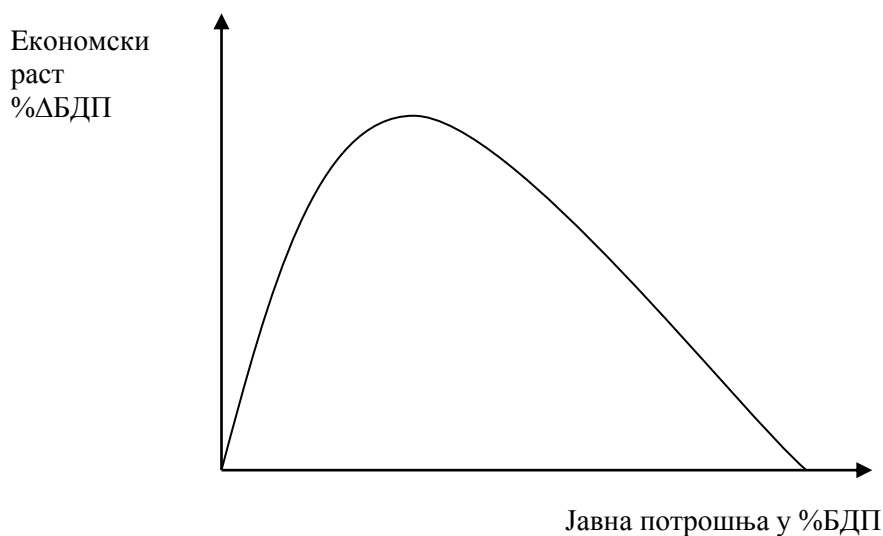
статистички значајној вези са економским растом. Додатни аспект овог сазнања је и закључак да се најзначајнији допринос раста економске слободе остварује у оквиру земаља са нижим средњим нивоом прихода (Боливија, Република Конго, Египат, Индија, Пакистан, Индонезија, Парагвај, Шри Ланка, Сирија, Украјина, Замбија, Ел Салвадор, Гватемала, Хондурас, Сенегал). Тако раст од 1% економске слободе доводи до економског раста од 0.482% у земљама чланицама ОЕЦД, у земљама високих прихода које нису чланице групе земаља за 0.422%, у земљама са вишим средњим нивоом прихода за 0.266%, док у земљама са средње нижим нивоом као и са ниским приходима за 0.555% и 0.331%, респективно.

У другој фази анализе, аутори су себи задали задатак да истраже утицај компонената економске слободе изражене индексом економске слободе Фрејжер института (Gwartney, Lawson и Hall, 2012) и испитају њихов појединачан допринос расту у земљама са различитим нивоом прихода. Добили су различите одговоре. Тако, (1) величина владе има позитиван и статистички значајан утицај на раст у групи земаља средњих нивоа прихода. Бележе да (2) ефикасност рада судова и заштита својинских права остварује позитиван утицај на раст у земљама које нису чланице ОЕЦД групе и уједно остварују висок ниво прихода као и у земљама са средњим (вишим и нижим) нивоом прихода. Како се смањује ниво прихода, тако расте значајност овог фактора. Јака валута, стабилност цена, могућност поседовања стране валуте (3) у контексту економске слободе значајни су покретачи раста, не само у ОЕЦД земаљама, већ и у групи са ниже средњим нивоом прихода. Док слобода у међународној трговини (4) у ОЕЦД земљама има негативан ефекат на економију, опадањем прихода, овај аспект постаје позитиван. Регулације (5) као последњи стуб економске слободе подразумева одговорност државе и њено ангажовање у процесу унапређења слободе се показао значајним и позитивним у ОЕЦД земљама, како са вишим, тако и са нижим нивоима прихода.

Levente (2015) је своју пажњу усмерио на испитивање једног важног аспекта економске слободе: величину владине потрошње. Многи радови су се бавили истраживањем везе између величине владе и економског раста и установили како позитивну тако и негативну везу. Управо зато што је тешко

утврдити прави предзнак који одликује овај однос, Levente (2015) је покушао да дефинише варијабле које конструишу такву везу. Аутор је дошао до сазнања, сагласно претходним резултатима у научној литератури, да постоји облик обрнутог латиничног слова „у“ између јавне потрошње и економског раста. Превелика и прениска јавна потрошња не подстичу економски раст. За разлику од Tanzi (2005), који се залаже за 30% јавне потрошње у односу на БДП, Levente (2015) тврди да не постоји јединствен оптимум јавне потрошње, већ он зависи од нивоа развијености земље, а која зависи од економске слободе. Тако, према његовим прорачунима, развијеним земљама је ниво јавне потрошње који максимизира економски раст значајно већи него неразвијеним земљама. Након тога, раст јавне потрошње, узроковаће успоравање економског раста, тврди аутор. О оптималном односу јавне потрошње и економског раста писао је Armeu (1995), конструишући тзв. Армијеву криву (Графикон 1), како су је крстили Vedder и Gallaway (1998).

Графикон 1: Армијева крива - крива оптималног нивоа јавне потрошње

Извор: Прилагођено према Vedder и Gallaway (1998)

Levente (2015) је поделио земље у 64 слободне и 57 мање слободне земље према критеријуму Фрејжер института. Слободне економије су имале пет пута већи БДП у 1995. години него мање слободне и од тада стопа раста им је

неупоредиво бржа од осталих. Закључци аутора су да мање слободне земље имају мале шансе да стигну слободније, јер њихов институционални систем не дозвољава бржи раст. Слободније земље имају веће јавне издатке јер то могу себи да приуште. Levente (2015) је анализирао структуру расхода и уочио да је новац намењен здравству већи али су трошкови за образовање и одбрану мањи у развијеним него у мање развијеним земљама. Исти закључак аутор је уочио и када је поделио земље у групе са добрим и лошим правним системом и заштитом својинских права. Добро уређене правне земље имају велик БДП и велику стопу раста. Ово им омогућава и да врше дистрибуцију својих прихода, што значи веће јавне издатке. Што се тиче контроле корупције, закључци су још значајнији: мање корумпиране земље оствариле су девет пута већи БДП у 1995. док је стопа раста за обе групе земаља, мање и више корумпираних, приближно иста.

Међу научницима не постоји консензус о питању приоритета испитивања утицаја компонената индекса или њиховог агрегатног нивоа на економски раст. Бројни ставови да агрегатни индекс економске слободе заправо није релевантан показатељ јер не упућује креаторима макроекономске политике јасан сигнал шта конкретно применити у функцији унапређења раста (Heckelman и Stroup, 2000). Ипак, мора се признати и улога и допринос који даје укупан индекс економске слободе. Lawson (2006) на ту тему прави аналогију у одмеравање значаја укупног индекса vs. његових делова, тражећи најважнији састојак у колачу од вишања, поентирајући да су сви елементи једнако важни ако желите да једете укусан колач, што се може пренети и на индекс економске слободе. Са друге стране, De Naan и Sturm (2006) подсећају да су многи научници установили да су поједини елементи у врло ниској корелацији како са осталим компонентама, тако и са укупним индексом, те зато закључују да нису све димензије једнако значајне нити одговорне за раст. Уједно, предлажу употребу факторске анализе за груписање елемената индекса у стубове (групе) јер сматрају да је тадашње груписање појединих подкатегија индекса Фрејжер института извршено произвољно.

Чињеница је да је мера економске слободе сувише груба, као и да се још увек не располаже задовољавајућим економетријским прорачунима који би могли да апсорбују све проблеме који се у овом процесу јављају.

2.3.3. Испитивање односа нивоа vs. промене нивоа економске слободe и економског раста

У научним круговима издвојиле су се две струје по питању одређивања релације „економска слобода – раст“. Док је већина студија у регресију стављала стопу економског раста и ниво економске слободe, поједини научници критикују такву методолошку одлуку и сугеришу да је промена економске слободe (а не њен ниво) робусно везана за раст (De Naan и Sturm, 2000, 2001; Pitlik, 2002; Sturm, Leertouwer и Naan, 2002; Wu, 2011).

Аутори De Naan и Sturm (2000) су се међу првима у овом контексту бавили испитивањем односа економске слободe и раста. Осим овог доприноса, аутори су извршили и поређење два најзначајнија индикатора економске слободe: Фрејжер института и Херитејџ фондације, закључивши да је уз одређене разлике у појединим подручјима, рангирање земаља по категорији економске слободe прилично уједначено. Касније су пратили кретање нивоа економске слободe и економског раста 80 земаља. Као независну варијаблу користили су ниво економске слободe из 1975. године али и њену промену у периоду од 1975. до 1990. године. Дошли су до сазнања да ниво економске слободe (из 1975. године) није повезан са економским растом, али да је зато промена економске слободe, снажно повезана са растом. Овим су упутили на закључак да раст економске слободe подстиче економски раст за земље које теже расту и још нису достигле стабилан тренд раста. Са друге стране, земље које бележе стабилан (висок) ниво економског раста, економска слобода нема утицаја на њихов економски напредак, сумирају De Naan и Sturm (2000).

У следећем раду Sturm и De Naan (2001) настављају да се баве проблематиком испитивања робусности у односу раста и економске слободe. Како су у претходном раду установили да чак и спецификацијом модела раста у смислу укључивања контролних варијабли (иницијалног нивоа БДП-а, просечне стопе инвестиција изражена у % од БДП-а, уписа у средњу школу у 1975. години, као и просечног раста популације, просечног нивоа јавне потрошње изражене у % од

БДП-а, просечне стопе инфлације и просечног односа извоза и увоза у односу на БДП) веза нивоа економске слободе и раста не постаје робусна, овог пута примењују регресиони модел најмањих медијалних квадрата (енгл. *Least Median of Squares - LMS*) како би ојачали или оповргнули своје доказе. И овога пута аутори доносе закључак да је промена економске слободе снажно повезана са растом, што не може да се тврди за њен ниво.

Као и бројни аутори пре њега, Pitlik (2002) проучава утицај економске либерализације на економски раст, полазећи од претпоставке да је такав утицај позитиван. Pitlik (2002) се фокусира на испитивање дугорочног утицаја економске либерализације на економски напредак. Испитује ефекте стабилне насупрот неодлучне политике економског ослобађања, која негативно доприноси не само економском расту, већ неповољно утиче и на кредибилитет владе, привлачност страних директних инвестиција и др. На узорку од 80 земаља, у периоду од 1975. до 1995. године, аутор примењује модел обичних најмањих квадрата (енгл. *Ordinary Least Squares - OLS*) како би истражио дугорочни утицај институционалних промена на економски раст. Доказује да раст индекса економске слободе за један подеок доприноси годишњем расту БДП-а за 0.9%, док нестабилност дате политике доводи до економског пада од 2.3%. Анализом доказује да нестабилност на путу либерализације доводи до опадања економске активности, чак и у ситуацијама када државе доживљавају раст економске слободе у дугом року. Овим се указује да је стратегију реформе неопходно спроводити постепено и доследно, чиме се може доћи до већег дугорочног економског раста. Додавањем контролних варијабли и применом ЕВА, Pitlik (2002) доказује робусност резултата, потврђујући тезу да без обзира на спецификацију модела, промена економске слободе је позитивно и статистички значајно везана за економски раст.

За процену ефекта економске слободе у контексту регресије раста, Cole (2003) је применио два потпуно другачија приступа, како би тестирао робусност везе „слобода – раст“. Резултате које је добио могу се учинити супротни стандардним моделима раста, који предвиђају спорији раст земаља које су на

већем ступњу развоја, због смањеног приноса на капитал. Истина је, како предвиђа неокласичан модел, земље са вишим приходима имаће почетни спорији раст, док ће земље са нижим, у старту расти већим интензитетом. Претпоставке од којих је пошао у оба модела како би се задовољили ефекти конвергенције су: (1) ако се две земље налазе на истом нивоу економске слободе, земља са већим иницијалним дохотком имаће тенденцију споријег раста под утицајем ефекта конвергенције и (2) уколико две земље стартују са истим нивоом дохотка, земља са више израженом економском слободом, имаће тенденцију бржег раста. Аутор поставља регресију базирану на неокласичном моделу што претпоставља укључивање индекса економске слободе у регресију раста засновану на проширеном моделу који је поставио Solow (Mankiw и сар., 1992; Knight, Loayza и Villanueva, 1993). Овај модел укључује почетне приходе (из 1980. године), инвестиције као проценат од БДП-а (просек периода 1980-1999), пораст популације (просечна стопа фертилитета за период 1980-99) и просечну промену година школовања у периоду 1980–1995 као меру људског капитала. Економска слобода укључена у модел добија се на основу просека вредности индекса економске слободе коју је пружио Фрејџер институт за 1980, 1985, 1990, и 1995. годину за сваку земљу. На основу овог модела, представљене варијабле објашњавају 69,5 % променљиве, а коефицијент за индекс слободе је позитиван и значајан. У следећу регресију додата је промена индекса економске слободе, која на раст делује значајно и позитивно и повећава снагу објашњења променљиве на 74.1%. Резултати из овог модела још указују да ће сваки дати ниво инвестиција имати већи утицај на раст у земљама са већим степеном економске слободе.

Други модел укључује индекс економске слободе у модел који су предложили Gallup, Sachs и Mellinger (1999). Такав модел проучава однос између географске позиције земаља и њиховог економског развоја, а базира се на следећим емпиријским запажањима: (1) земље у тропским подручјима имају предиспозиције да буду сиромашне, док земље у умереним климатским зонама, имају тенденцију да буду богатије (Sachs, 2000) и (2) земље са поморским саобраћајем имају тенденцију да буду богатије него континенталне земље. На основу свега наведеног, у дати модел је поред почетног дохотка (због ефекта конвергенције) укључена лоцираности земље у односу на тропска подручја,

пропорција становништва које живи у земљи са 100 километара обале мора и удаљеност од неког од три кључна центра светске привреде (Њујорк, Ротердам, Токио). Додавање нивоа индекса слободе као и његове промене у датом периоду, доводи до повећања моћи објашњења променљиве (стопе раста БДП-а по глави становника) са 23.9% на 54.3%. Важно је истаћи да потоњи модел раста процењује утицај економске слободе на привредни раст још јаче него неокласичан модел.

Циљ ове студије је био да се упореде различите теорије привредног раста, као и да се процени утицај економске слободе на привредни раст у алтернативним теоријским оквирима. Значајно откриће је да је и ниво и раст економске слободе, изражен индексом економске слободе Фрејжер института, у великој корелацији са растом БДП-а по глави становника без обзира на постављени теоријски оквир економског раста.

Дајући веома исцрпан табеларни преглед научних радова који се баве откривањем везе између економске слободе и економског раста, аутори De Naan, Lundström и Sturm (2006) закључују да је већина истраживача установила позитивну корелацију између наведених варијабли, иако оспоравају одређену методологију која се у њима примењује. Највећу замерку, чини се, упућују на рачун употребе како нивоа тако и промене нивоа индекса у истој регресији, указујући тиме на статистичке проблеме (ендогеност, обрнута каузалност, мултиколинеарност) и сугеришу укључивање искључиво промене нивоа економске слободе у регресионе моделе. У одговору на наведену примедбу Lawson (2006) истиче да је примена оба облика економске слободе (и нивоа и раста) више адекватна за вршење истраживања. Такав став поткрепљује поређењем економски развијеног Хонг Конга (који је увек у врху светске листе економске слободе и нема простора за даљи раст) и нпр. Никарагве, која из године у годину унапређује своју позицију али и даље има релативно низак ранг (и низак ниво привредног раста). Изостављањем нивоа економске слободе из спецификације економетријског модела, наводи Lawson (2006), Хонг Конг би био депласиран као земља са израженом везом економске слободе и раста. Тек употребом оба облика слободе, закључује Lawson (2006) моћи ћемо да увидимо како економска слобода делује на економски раст у случају развијених и мање

развијених земаља. У наставку расправе (De Naan и Sturm, 2006; Cole и Lawson, 2007; De Naan и Sturm, 2007) о овој али и другим темама није се дошло до научног консензуса о одабиру методе нити облика економске слободе (по питању нивоа, промене, агрегатног индекса vs. компонената индекса), те је остало на даљим и другим истраживањима да пружи нове доказе и аргументе.

У друштву постоји (вечита) расправа да ли је конкуренција и либерализација увек добра. Постоје гледишта да интелигентно вођена и спровођена државна контрола, може да утиче на позитивне економске резултате. Проблем сваке емпиријске студије је што варијабла економске политике не може да се квантификује и тиме укључи у економетријски модел (Wu, 2011). У контексту интелектуалне неусаглашености по питању јединственог пута економског раста, свакако специфичан је случај Кине. Ова земља, бележила је привредни раст од 10% годишње у претходној деценији, али и прилично низак рејтинг на скали индекса економске слободе, без тенденције раста. Како наводи Wu (2011) релативно неразвијен правни и финансијски систем у Кини, као и висок ниво корупције, свакако не иду у корист економској слободи. Ипак, ограничена слобода на финансијском тржишту и прекограничном капиталу у Кини, овог пута је заштитила Кину од светске економске кризе која је у протеклој деценији забележена. У циљу да на својствен начин испита утицај економске слободе на раст, Wu (2011) је спровео анализу постављајући у однос економски раст са нивоом, али и променом економске слободе. Резултати говоре у прилог томе да ниво економске слободе није статистички значајан, док промена у економским слободама показује позитивну и статистички значајну везу са економским растом. Ипак, аутор се ограђује од недвосмисленог закључка, истичући да није испитана каузалност дате везе (у смислу да је могуће да економски раст утиче на побољшање економске слободе, тзв. обрнута каузалност), као и да су обе променљиве заправо под утицајем неког трећег фактора (ендогеност).

У наставку је дат детаљан табеларни преглед горе описаних студија и сиже њихових закључака по питању односа (промене) економске слободе и економског нивоа и/или раста (Табела 10).

Табела 10: Табеларни приказ спроведених истраживања односа (промене) економске слободe и економског нивоa и/или раста

АУТОР(И)	УЗОРАК	ПЕРИОД ИСТРАЖИВАЊА	МЕТОДА	ЗАВИСНА ВАРИЈАБАЛА	НЕЗАВИСНА ВАРИЈАБЛА	ЕФЕКТИ
Islam (1996)	94 земље: 28 ниског нивоа 43 средњег нивоа 23 високог нивоа дохотка	1980 - 1992	Метод обичних најмањих квадрата <i>Cross section</i> анализа	БНП по глави становника (1992) Просечна стопа раста БНП-а по глави становника	ИЕС Фрејџер института (Easton и Walker, 1992)	Позитивни.
Пад економске слободe доводи до пада дохотка по глави становника у земљама са ниским нивоом дохотка и у свим земаљама из узорка. Пад економске слободe доводи до успоравања економског раста у земљама са високим нивоом дохотка, као и у свим земљама из узорка. Раст дохотка по глави становника доводи до раста економске слободe у свим земљама и у оним са ниским нивоом дохотка.						
Ayal и Karras (1998)	58 земаља	1975 - 1990	Мултиваријантна регресија	Просечна стопа раста БДП-а по глави становника	13 компоненти ИЕС Фрејџер института (Gwartney и сар., 1996) ----- - Иницијални БДП per capita - Инвестиције (%БДП) - Стопа раста становништва	Позитивни.
Свих тринаест компонената економске слободe показују позитивни коефицијент корелације са растом али су шест од њих статистички значајне.						
Heckelman и Stroup (2000)	49 земаља	Раст: 1980 –1990 ИЕС: из 1980.	Биваријантна регресија Мултиваријантна регресија Метод обичних најмањих квадрата	Просечна стопа раста БДП-а по глави становника	ИЕС Фрејџер института (Gwartney и сар., 1996)	Позитивни.
Укупан ниво економске слободe није у вези са растом али неки од њених елемената јесу у статистички значајној вези са економским растом: Стопа маргиналног порез, негативан веза; Трансфери и субвенције (%БДП), позитивна веза; Разлика између званичног курса и курса на црном тржишту, позитивна веза. Нови индекс који аутори конструишу на основу значаја сваке компоненте за раст јесте повезан са растом.						
Carlsson и Lundström (2002)	74 земље	Раст: 1975 – 1995 ИЕС: 1970 – 1990	ЕВА	Просечна стопа раста БДП-а по глави становника	ИЕС Фрејџер института (Gwartney и сар., 2000) ----- - Иницијални БДП per capita - Инвестиције (%БДП)	Позитивни.
Укупан индекс економске слободe – позитиван, робустан. Величина владе – негативан, робустан. Структура економије и употреба тржишта – позитиван, није робустан. Монетарна политика и стабилност цена – незначајан, није робустан. Слобода употребе алтернативних валута – позитивно, скоро робустан. Законска структура и заштита својинских права – позитивна, робусна. Међународна трговина – негативна, скоро робусна. Слобода трговине на тржишту капитала – позитивна, скоро робусна.						

АУТОР(И)	УЗОРАК	ПЕРИОД ИСТРАЖИВАЊА	МЕТОДА	ЗАВИСНА ВАРИЈАБАЛА	НЕЗАВИСНА ВАРИЈАБЛА	ЕФЕКТИ
Akin, Aytun и Aktakas (2014)	94 земље	2000 - 2010	Панел анализа	БДП	ИЕС Фрејжер института (Gwartney и сар., 2012) ----- Бруто националне формације Индекс људског капитала Популација	Позитивни.
<p>У свим земљама, без обзира на висину прихода, ниво економске слободe је у позитивној, статистички значајној вези са економским растом.</p> <p>1) Величина владе - коефицијент је позитиван и статистички значајан за земље са вишим и нижим средњим приходима, док није значајан за земље високих и ниских прихода.</p> <p>2) Судски систем и заштита својинских права - ефикасност рада судова и заштита својинских права остварује позитиван утицај на раст у земљама које нису чланице ОЕСД групе земаља и остварују висок ниво прихода, као и у земљама са средњим (вишим и нижим) нивоом прихода. Смањењем прихода расте значајност овог фактора.</p> <p>3) Стабилност новца - значајан је покретач раста, не само у ОЕСД земаљама, већ и у групи земаља са ниже средњим нивоом прихода.</p> <p>4) Међународна трговина - у ОЕСД земаљама има негативан ефекат на економију, опадањем прихода, овај аспект постаје позитиван.</p> <p>5) Регулације - значајан и позитиван коефицијент у ОЕСД земљама, како са вишим, тако и са нижим нивоом прихода.</p>						
Cebula (2011)	30 ОЕСД земаља	2003 – 2007	Панел анализа	БДП по глави становника	ИЕС Херитејд фондације ИЕС Фрејжер института ----- Индекс политичке стабилности Дугорочна номинална каматна стопа	Позитивни.
<p>Монетарна и фискална слобода, слобода пословања, инвестиција, рада, слобода од корупције и заштита својинских права позитивно и статистички значајно утичу на ниво БДП-а по глави становника. Политичка стабилност позитивно и статистички значајно утиче на ниво БДП-а по глави становника. Високе номиналне каматне стопе негативно и статистички значајно утичу на ниво БДП-а по глави становника.</p>						
Cebula и Mixon (2012)	30 ОЕСД земаља	2004 – 2007	Панел анализа	Раст БДП-а по глави становника	ИЕС Херитејд фондације: Фискална слобода Јавна потрошња Заштита својинских права Слобода трговине ----- Нето извоз (%БДП) Буџетски дефицит (%БДП) Дугорочна номинална каматна стопа Бинарна варијабла за Г8 групу земаља	Позитивни.
<p>Фискална слобода, смањена јавна потрошња, заштићена својинска права и слободна трговина позитивно и статистички значајно утичу на раст БДП-а по глави становника.</p>						

АУТОР(И)	УЗОРАК	ПЕРИОД ИСТРАЖИВАЊА	МЕТОДА	ЗАВИСНА ВАРИЈАБАЛА	НЕЗАВИСНА ВАРИЈАБЛА	ЕФЕКТИ
Cebula, Clark и Mixon (2013)	30 OECD земаља	2003 - 2006	Панел анализа (модел фиксних ефеката)	БДП по глави становника	ИЕС Херитејд фондације ----- - % незапослености - дугорочна каматна стопа (<i>ex post</i>)	Позитивни.
Позитиван, статистички значајан коефицијент: слобода пословања, слобода од корупције, инвестициона слобода, монетарна слобода, државна потрошња, слобода трговине, заштита својинских права. Није статистички значајан: фискална слобода, слобода рада (-), финансијска слобода (-).						
Cebula (2013)	30 OECD земаља	2003 - 2006	Панел анализа	БДП по глави становника	ИЕС Херитејд фондације	Позитивни.
Пословна, монетарна слобода, слобода од корупције, слобода инвестиција, јавна потрошња, слобода трговине и заштита својинских права утичу позитивно и стат. значајно на ниво БДП-а. Фискална слобода, финансијска слобода и слобода рада немају статистички значајан утицај.						
Cebula и Mixon (2014)	29 земаља	2004 - 2007	Панел анализа	Годишња стопа раста БДП-а по глави становника	Модификован ИЕС Херитејд фондације без слободе пословања ИЕС Фрејжер института ----- Индекс квалитета регулације Незапосленост (%) Дугорочна реална каматна стопа (%) Бинарна варијабла за Г8 земље	Позитивни.
Економска слобода позитивно и статистички значајно утиче на економски раст. Потврђена робусност резултата уз помоћ другачијих спецификација модела. Применом алтернативног индекса Фрејжер института доказана робусност резултата.						
Cebula и Clark (2014)	30 OECD земаља	2003 - 2007	Панел анализа (модел фиксних ефеката)	БДП по глави становника	ИЕС Херитејд фондације (без фискалне слободе и слободе пословања) ----- Индекс регулаторне политике Сви порези (% БДП) Индекс политичке стабилности Незапосленост (%) Дугорочна реална каматна стопа (%) Буџетски дефицит	Позитивни.
Економска слобода има позитиван, статистички значајан утицај на ниво БДП-а. Виши ниво квалитета регулаторне политике и ниже пореско оптерећење утиче позитивно и статистички значајно на ниво БДП-а по глави становника. Робусност је проверена у групи која не обухвата Г8 OECD земаља, а резултати остају непромењени.						

Извор: Аутор.

2.3.4. Испитивање каузалности у односу између економске слободе и економског раста

Велики број емпиријских студија су доказале позитиван однос између различитих мера економске слободе и стопе економског раста широм света. Почевши од оснивача модерне економије (Smith, 1776) па све до неких новијих радова научна јавност истиче важност улоге институција за постизање економских резултата. Dawson (1998) и Gwartney, Lawson и Holcombe (1999) најпре утврђују (позитивну) везу економске слободе и економског раста док Ayal и Karras (1998) и Carlsson и Lundström (2002) касније изучавају компоненте економске слободе које више или мање утичу на раст. Поменуте студије указују на корелацију између различитих мера економске слободе и раста, али се не баве питањима узрочности наведених категорија. Другим речима, до одређеног момента у новијој историји, није проучавано да ли је економска слобода узрок економског раста, или развијеније друштво, уз подршку власти, постаје и економски слободније. Свакако, постоји могућност да је на њихов однос утицао неки трећи фактор.

Иако су раније студије при откривању узрока економског раста стављале фокус на егзогене факторе, новија истраживања сугеришу значај ендогених варијабли на раст. Мада је тешко дефинисати факторе који утичу на економски раст, може се претпоставити да већи ниво економске (и политичке) слободе подстиче раст. Исто тако, може се претпоставити и да економски напредак утиче на напредак економске и политичке слободе.

Премда већина истраживање подржава тезу да политичка слобода доприноси расту, увек су присутна и опречна мишљења, која пропагирају да политичка слобода негативно утиче на раст, поготово у земљама са нижим нивоима економског и политичког развоја. Стога су аутори Farr, Lord и Wolfenbarger (1998) покушали да установе узрочну везу између економске, политичке слободе и економског стања земаља различитих нивоа развијености. На групи од 20 индустријских и 78 неиндустријских земаља, у оквиру доступних

података о нивоу економске слободе Фрејжер института (1975, 1980, 1985, 1990) као и на основу сумираних индикатора политичких права и грађанске слободе Куће слободе, аутори Fagg и сар. (1998) међу првима спроводе тест каузалности (узрочност) у Грејнцеровом смислу - да ли једна појава претходи другој. Резултати за обе групе земаља показују да је економска слобода (у прошлости) значајно повезана са нивоом БДП-а по глави становника (у садашњости), док политичка слобода то није. Остваривање релација у обрнутом смеру показује да је ниво БДП-а по глави становника у прошлости значајно повезан како са економском тако и са политичком слободом у садашњости, за обе групе земаља. Са аспекта значајности утицаја, већу јачину предвиђања бележи бруто домаћи производ над економском слободом (1%), док је снага „претходовања“ слободе наспрам бруто домаћег производа изражена статистичком значајношћу од 5%. Занимљиво је да политичка и економска слобода не остварују статистички значајан однос, у било ком смеру (економска слобода не узрокује политичку, нити обрнуто). Након оваквих открића може се закључити да ниво економске развијености повезује две слободе и то на следећи начин: веће економска слобода узрокују већи БДП (у смислу Грејнцера), а он узрокује веће политичке слободе. Другим речима, економска слобода индиректно узрокује политичку слободу, утичући на економски раст. Ово потврђује мисао коју је написао Милтон Фридман у књизи Капитализам и слобода (Friedman, 1962) где каже: „Однос између политичке слободе и економске слободе је комплексан и ни у ком смислу једностран“.

Neckelman (2000) врши анализу узрочности између раста и економске слободе при чему за зависну варијаблу (за разлику од Fagg и сар. (1998)) бира просечну стопу раста БДП-а. Пратећи методологију коју користе Neckelman и Stroup (2000), аутор испитује односе са економским растом не само свеобухватног индекса већ и његових индивидуалних компоненти. Још једна разлика и предност истраживања овог аутора је у примени индекса Херитејџ фондације који се, како наводи аутор, заснива на мерењу политика пре него макроекономских исхода за разлику индекса Фрејжер института. Да би предупредио елиминисање ефекта пословних циклуса због имплементације годишњих података које објављује

Херитејџ фондација о стању економске слободе, Нешелман (2000) користи период кашњења до три године између показатеља економске слободе и раста. Закључци до којих долази су да економска слобода прејудицира раст, правећи размак од једне, две или три године. Ово се нарочито односи на елеменат Монетарне политике (који оцењује просечну стопу инфлације у последњих 10 година). Како је ово истраживање рађено у периоду од само четири године, порука креаторима политика је да се краткорочни ефекти слободе могу одразити на раст поготово ако се инфлација одржава на ниском нивоу. Допринос (краткорочном) економском расту такође дају сегменти који се односе на Капиталне токове и стране инвестиције (пандан данашњој Слободи инвестиција), Контрола цена и плата (еквивалент Монетарној слободи који се односи на контролу цена и Слободи рада), Својинска права и Регулације (Пословна слобода), који се испољавају након две или три године. Мања робусност је установљена у анализи Грејнцер каузалности при којој сегмент Банкарства и Црног тржишта узрокују раст само у периоду након три године. Резултати нису показали робусност ни када је у питању узроковање (у Грејнцеровом смислу) економске слободе растом, где је само један сегмент (Државне интервенције) последица раста што се испољава искључиво након две године.

Студије које су објавили Фаг и сар. (1998) и Нешелман (2000) о којима је претходно било речи су се бавиле односом економске слободе и економског раста, али су закључци остали недоречени. Тако су Фаг и сар. (1998) испитивали узрочност економске слободе и животног стандарда, израженог нивоом БДП, уместо стопе раста БДП, што се испоставило лошим избором. Исто, наведени аутори нису испитивали појединачне аспекте економске слободе и њихов утицај на економски раст. Стога је такво истраживање урадио Нешелман (2000) и открио да ниво економске слободе, као и многе њене компоненте узрокују економски раст. Исто тако, економски раст утиче на неке од аспеката укупног индекса економских слобода сачињених од стране Херитејџ фондације. Недостатак анализе коју је спровео Нешелман (2000) је мали број година посматрања, као и немогућност потпуне елиминације ефеката изазваних пословним циклусима услед коришћења годишњих података. Обе претходне анализе нису узимале у обзир

трећу варијаблу која је могла да утиче на грађење односа слобода – раст. У свим студијама у којима су фокус односи економске слободe и економског раста, увек остаје отворено питање осетљивости резултата на промене узорка (које земље су укључене у тзв. *cross-country* анализу а које не), као и на промене варијабли које су укључене у регресиони модел (Levine и Renelt, 1992). Још један методолошки проблем код прорачуна везе између економске слободe и економског раста је у коришћењу просечних величина. Многи аутори (нпр. Ayal и Karras, 1998; Carlsson и Lundström, 2002) користе просечан ниво економских слобода да би објаснили раст у датом периоду. Поређењем ових средњих вредности тешко је установити разлику између корелације и каузалности. Такође, раст слободe у једном периоду, могао је да утиче на раст слобода у другом периоду, што одабир овако представљеног индикатора замагљује. Баш због тога, сваки аутор понаособ, врши спецификацију, образлаже зашто је изабрао дотичне земље (транзиционе, чланице поједине организације и сл.) и управо одређени временски период (одсуство последица финансијске кризе из 2008. године, нафтни шокови средином и крајем 70-их година XX века, након периода ратова), јер сви ти аспекти могу да искриве слику односа „слобода – раст“ због неиспуњености *ceteris paribus* услова.

Пратећи дугорочну серију података од 1970. до 2000. године, Dawson (2003) долази до резултата да укупан ниво економске слободe, мерен индексом Gwartney и Lawson (2001) изазива раст у Грејнцеровом смислу узрочности. Овај резултат јача везу која је много пута доказана у литератури, сугеришући да економска слобода заправо узрокује економски раст. Што се тиче појединих компоненти слободe, установљена је узрочност, али је њихов смер различит. Тако „употреба тржишта“ и „својинска права“ узрокују раст, док је економски раст тај који узрокује „величину владе“. Овај закључак о већој потрошњи развијене државе потврђује касније у свом раду Levente (2015). Иако су ранији радови утврдили корелацију између „међународне трговине“ и економског раста (нпр. Carlsson и Lundström, 2002; Ayal и Karras, 1998), Dawson (2003) не проналази Грејнцерову узрочност у датом односу (ни у једном смеру). Слобода у смислу „монетарне политике и стабилности цена“ ендогено је одређена растом, док су "употреба алтернативних валута" и „међународне финансије“ осетљиве на

спецификацију, што отежава процену смера узрочности. Dawson (2003) је посматрао и како промене у нивоу економске слободе утичу на раст, и уочио ендогени однос између промене у слободи и раста, док промене појединачних аспеката слободе не узрокују раст. Шта више, промене неких категорија, као што су „величина тржишта“ и „међународне финансије“ су узроковане растом.

Аутор Dawson (2003) долази до врло значајних закључака по питању дугорочних ефеката у односу слободе и раста. Наиме, установљено је да у кратком року економска слобода узрокује раст, док у дугом року, та веза не показује значајност. Овакво одсуство значајности је регистровано и за поједине категорије економске слободе. Ови резултати о дугорочним ефектима су свакако супротни ранијим научним резултатима о значају институција за економски раст. Аутор своје истраживање образлаже чињеницом да је обухваћен само аспект економске слободе и подстиче на развоје индикатора економске слободе.

Dawson (2003) истражује и однос економске слободе, мерене индексом Gwartney и Lawson (2001) и инвестиција (% од БДП-а). Установљава да општи ниво економске слободе узрокује инвестиције, као и да то чини слобода у домену „међународних финансија“. „Величина владе“ и „међународно тржиште“ у контексту економске слободе такође су у јакој вези са инвестицијама, али су оне узроковане инвестицијама. Препорука је, у вези са овим сазнањима, да би политика подстицања међународног тока капитала била круцијална за промовисање инвестиција. Аутор пружа доказе да промена општег нивоа економске слободе унапређује инвестиције, што подразумева и да промена „међународних финансија“ изазива исто. Промена „величина владе“ и „међународног тржишта“ су обрнуто, последица инвестиција. За остале категорије нема доказа о узрочности. Дугорочни ефекти општег нивоа економске слободе (као и подкатегије „међународних финансија“) су без значаја за обим инвестиција. Промена у економској слободи, са друге стране, има позитиван ефекат на инвестиције. Тако раст слободе за 1%, у периоду од 15 година, утиче на раст инвестиција (% од БДП-а) за 8.5%, док раст слободе у сегменту „међународних финансија“ повећава инвестиције за 5.5%.

Dawson (2003) је посветио пажњу и одређивању узрочности између економске, политичке и грађанске слободе. Уочава да ниво економске слободе узрокује раст и уједно је детерминисан нивоом политичке и грађанске слободе (са изузетком „међународне трговине“ и „међународних финансија“, где резултати сугеришу ендеген однос са политичком слободом), док је промена економске слободе одређена растом.

Овакве резултате добијају и De Naan и Sturm (2003) када презентују да је раст економске слободе подстрекнут нивоом политичке и грађанске слободе на примеру развијених држава. Дугорочни ефекти раста политичке/грађанске слободе за 1% узрокују раст економске слободе за 0.05%. Најзначајнији утицај остварују на раст слободе у области „коришћења стране валуте“ а најмањи на сегмент „употребе тржишта“.

Свеопшти резиме ове значајне студије (Dawson, 2003) је да институције напредују заједно, а да предност у еволуцији имају политичке / грађанске слободе. О повезаности политичке и економске слободе је у својим размишљањима тврдио и Friedman (1962), али је Dawson (2003) осветлио нову димензију – шта је узрок, а шта последица.

Vega и Alvarez (2003) такође испитују каузалност у односу економске слободе, политичке слободе и економског раста. То чине на узорку од 45 земаља, у периоду између 1975. и 1995. године. На основу анализе долазе до сазнања да економска и политичка слобода позитивно утичу на економски раст. Ово би се могло протумачити тако да укупна слобода остварује повољне ефекте на економију једне земље. Шта више, утицај економске слободе на економски раст готово да удвостручује ефекте политичке слободе. Другим речима, институције које функционишу у сврху либерализације тржишта подстичу економски раст јаче него што то чини демократија, тврде аутори Vega и Alvarez (2003). Узајаман је однос између економске и политичке слободе: економска слобода повећава политичку, а демократске институције дају бољу основу за већу економску слободу. И док већи економски раст позитивно и значајно утиче на политичку слободу, такав раст није значајан за економску слободу према прорачунима аутора Vega и Alvarez (2003). Сумирано, резултати ових аутора указују да

интензивирана демократија може довести до бржег раста и веће економске слободе.

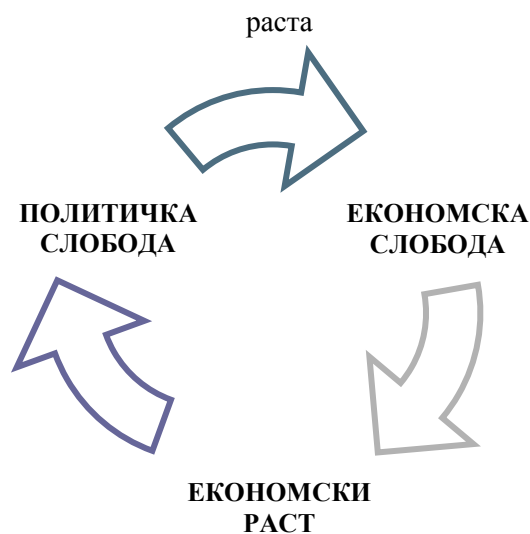
Занимајући се за тему узрочности Justesen (2008) врло темељно испитује њену присутност између економске слободе (мерене индексом Фрејзер института, Gwartney и Lawson, 2007) и просечне стопе раста бруто домаћег производа по глави становника у шест интервала од по пет година у размаку од 1970. до 1999. године. Спроведећи панел анализу за различите групе земаља уз примену Грејнцеровог теста за испитивање правца узрочности између економске слободе и економског раста, аутор неоспорно доказује такав однос (где само један поен раста на скали слободе доноси економски раст од 1.1% до 1.6%). Шта више, позитиван однос установљен је и између појединих компоненти економске слободе и економског раста. Ово се најпре односи на „величину владе“ и „регулаторне политике“ које осим на економски раст, снажан утицај врше и на инвестиције. Мала јавна потрошња, мањи порези и либерализација у сфери бизниса чине се кључним детерминантама економског раста сагласно резултатима студије. Аутор је пажњу посветио и откривању узрока економског раста са становишта промене економске слободе, где такође износи позитивне закључке. Сегмент који се односи на „регулације пословања, тржишта и кредита“ и овде се показао значајним, па осим са аспекта нивоа, и његова промена показује значајан утицај како на економски раст, тако и на инвестиције.

Анализирајући специфичну групу земаља Јужноафричке развојне заједнице, Gorglach (2011) доказује постојање узрочне везе у правцу економска слобода - економски раст на основу узорка од шест земаља чланица. Методолошки недостатак ове студије огледа се у употреби нивоа БДП-а у функцији представљања економског раста, што може да се одрази на изнесене закључке. Другу групу земаља са територија Африке по питању узрочности испитује Ossono (2012). Ауторка такође долази до закључка да групацију од шест земаља Економске и монетарне заједнице Централне Африке карактерише узрочна веза између економске слободе и нивоа БДП-а.

Базирајући се на структури студије коју је применио Heckelman (2000), који је први уз помоћ индекса Херитејд фондације испитивао узрочност Грејнцеровим тестом, Hristova (2012) дванаест година касније, покушала је да утврди да ли се стање по питању каузалности између економске слободе и економског раста учврстило и/или променило. На узорку од 91 земље и на периоду од 1994. до 2011. године установила је да је дошло до унапређење статистичке значајности резултата по питању узрочности између економске слободе и раста у односу на резултате са 10% статистичке значајности које је уочио Heckelman (2000). Економска слобода према њеним прорачунима узрокује економски раст у смислу Грејнцера за (сва) три периода кашњења на нивоима значајности од 1%, 5% и 10%. Како би установила која димензија највише утиче на овакве резултате вршена је анализа узрочности између сваке од категорије економске слободе према дефиницији Херитејд фондације и економског раста. Робусност резултата по питању каузалности у Грејнцеровом смислу утврђена је код категорија Фискалне слободе, Монетарне слободе и Слободе од корупције, које показују узрочну везу са економским растом на свим нивоима значајности за сва три периода кашњења. Конзистентност везе „монетарна слободе“ али само на прагу од 10 % значајности установио је и Heckelman (2000) на бази података од свега четири године. Слобода од корупције није показала да узрокује раст у истраживању које спроводи Hristova (2012), док остали резултати нису робусни. Ова студија још показује да раст узрокује економску слободу, за сва три периода кашњења уз 10% статистичке значајности. Својинска права и Слобода пословања показују исте карактеристике као укупан индекс у контексту следовања раста. Финансијска слобода и Слобода рада показују одређене структуре чиме би се могло установити да им раст претходи, али се за ове релације не може тврдити робусност.

Аутори Aixelá и Fabro (2009) истраживали су каузалност у односима економске слободе, грађанске слободе и политичких права као два димензијама политичке слободе и економског раста. Претходна литература је презентовала дате везе илустроване на Слици 1.

Слика 1: Међусобна повезаност економске, политичке слободе и економског

Извор: Аутор.

Иако постоје различите перспективе датог односа које владају у научним круговима (да демократија опструише, подстиче или не гарантује раст), постављајући хипотезу, аутори Aixelá и Fabro (2009) по свој здравој логици, закључују да слободна економија и демократија морају бити у јакој вези. Независност судског система као једна од основних карактеристика демократски уређеног друштва је од суштинске важности ефикасног, економски слободног друштва. Исто тако, заштита својинских права је једино могућа у друштвима где владају грађанске слободе и политичка права. У свом емпиријском истраживању, посматрајући период од 1976. до 2000. године у групи од 187 земаља, Aixelá и Fabro (2009) спровode панел анализу и Грејнцеров тест каузалности. Аутори уочавају да ниво економске слободе остварује билатералну узрочну везу са растом, уз присутну значајност у дугом року. Ови резултати кореспондирају са резултатима истраживања које су спровели Heckelman (2000) и Dawson (2003). Промена нивоа економске слободе остварује исту врсту и јачину везе са растом, сагласно научним доприносима De Naan и Sturm (2000, 2001), Pitlik (2002) и Sturm и сар. (2002). Док политичка права претходе расту, грађанске слободе остварују билатералну каузалност у датом односу. Па ипак, промена наведених слобода не остварују узрочну везу са економским растом. Изучавајући индиректну везу са растом, аутори Aixelá и Fabro (2009) су истраживали релације између економске слободе и инвестиција у физички и људски капитал. Установили су да ниво и

промена нивоа економске слободе остварују значајне дугорочне ефекте на инвестиције како у физички тако и у људски капитал. Са друге стране, у случају грађанске и политичке слободе, каузалност постоји само у односу на инвестиције у људски капитал. Само у случају економских слобода такав индиректан иницијатор економског раста показује и дугорочну значајност. У међусобном односу институцијалних варијабли у оквиру студије коју спроводе Aixelá и Fabro (2009), уочене су следеће релације: грађанска слобода и политичка права узрокују економску слободу, а у случају политичких права, однос је билатералан; политичка права претходе грађанској слободи.

Како бројна истраживања нису донела јединствен закључак о томе да ли демократија претходи, следи или се одвија паралелно са растом благостања, као нити да ли она позитивно, негативно или уопште (не) утиче на економски раст, Piątek, Szarzec и Pilc (2013) покушали су да на ту тему дају свој допринос. Аутори су се бавили испитивањем узрочности у односу између политичке, економске слободе и економског раста у 25 земаља у транзицији, у периоду од 1990. до 2008. године. Истраживањем су дошли до закључка да политичка слободна није узрок (у Грејнцеровом тумачењу узрочности) економског раста, али да зато важи обрнута узрочност, тј. да економски раст претходи политичкој слободи. Значајније закључке за наше поље интересовања доносе аутори по питању узрочности економског раста и економске слободе. Постоје јаки докази да економска слобода узрокују економски раст (према Грејнцеровом тесту узрочности), а нарочито такав ефекат изазивају следећи подиндекси: Јавна потрошња, Монетарна слобода, Слобода инвестиција, Слобода од корупције. За Јавну потрошњу и Слободу инвестиција важи и обрнута веза - могу бити узроковани економским растом. Сумирано, Piątek и сар. (2013) закључују да економска слобода има јак утицај на економски раст у транзиционим економијама (исти као и у развијеним земљама) те сагледавајући цео период од момента увођења транзиције, у просеку, економска слобода остварују позитиван утицај на темпо економског раста.

У Табели 11 дат је приказ каузалних веза између економске слободе и раста у презентованим студијама.

Табела 11: Приказ каузалних веза између економске слободe и економског раста у представљеним студијама

Аутори	Група земаља	Период	Индекс	Период кашњења ²	Грејнцер каузалност	Каузалност ³
Farr, Lord и Wolfenbarger (1998)	20 индустријских и 78 неиндустријских земаља	1975, 1980, 1985, 1990	Фрејжер	1	Биваријантна	ЕС ↔ БДП
Heckelman (2000)	94 земље	1991-1997 раст 1994-1997 слобода	Херитејц	1-3	Биваријантна	ЕС → ΔБДП
Dawson (2003)	123 земље	1970 - 2000	Фрејжер	3	Биваријантна и мултиваријантна	ЕС → ΔБДП ΔЕС × ΔБДП
Vega и Alvarez (2003)	45 земаља	1975 - 1995	Фрејжер	-	Биваријантна	ЕС → ΔБДП
Erdal (2004)	Италија	1960 - 2000	Сопствени	1	Биваријантна	ЕС → ΔБДП
Justesen (2008)	Различит, између 35 и 77 земље	1970 – 1999	Фрејжер	1-2	Мултиваријантна	ЕС → ΔБДП ΔЕС → ΔБДП
Aixalá и Fabro (2009)	187 земаља	1976 - 2000	Фрејжер	1-3	Биваријантна и мултиваријантна	ЕС ↔ ΔБДП ΔЕС ↔ ΔБДП
Gorlach (2011)	6 земаља	2000 - 2006	Фрејжер	2	Биваријантна	ЕС → БДП
Hristova (2012)	91 земља	1994 - 2011	Херитејц	1-3	Биваријантна	ЕС → ΔБДП ЕС ↔ ΔБДП
Ossono (2012)	6 земаља	1995 - 2008	Херитејц	2	Биваријантна	ЕС → БДП
Piątek, Szarzec и Pilc (2013)	25 земаља	1990 - 2008	Херитејц	1-5	Мултиваријантна	ЕС → ΔБДП

Извор: Аутор.

² Када се анализа узрочности врши уз помоћ Индекса Фрејжер института, један период кашњења износи пет година, а када се економска слобода изражава Индексом Херитејц фондације, период кашњења је једнак једној години.

³ Симбол “ → ” означава постојање узрочне везе, „ ↔ ” презентује узајамну узрочност, док “ × ” негира постојање узрочне везе између економске слободe (ЕС) или њене промене (ΔЕС) и (Δ)БДП.

2.3.5. Испитивање односа политичке, економске слободe и економског раста

Не бавећи се питањима каузалности (у статистичком погледу), али разматрајући теоретске појмове Gwartney и сар. (1996) праве разлику између економске, политичке и грађанске слободe. Тумаче да се политичка слобода односи на право свих пунолетних грађана да учествују у политичком процесу, бирају владине званичнике који ће доносити одлуке о важним политичким питањима. У случају политичке слободe, избори су фер и конкурентни а алтернативне партије имају права да учествују на изборима. Грађанска слобода, објашњавају, огледаја се у слободи штампе, слободи говора, вере и окупљања, праву на живот, самоодбрану, праведно суђење. На основу свега наведеног Gwartney и сар. (1996) закључују да земља може имати значајан ниво политичке и грађанске слободe, али да опет усвоји и примењује политике које су у супротности економској слободи. Политичка слобода може да коегзистира и са ниским нивоом економске слободe (нпр. Индија), као што и економска слобода може постојати у одсуству политичке слободe (нпр. Сингапур) наводе Swaleheen и Stansel (2007).

Ali и Crain (2001) такође стоје иза тезе да чак и врло демократске земље, на високом ступњу политичке и грађанске слободe, могу да усвоје економску политику којом ће утицати на смањење инвестиција и дисторзију ресурса, док пак аутократски режими могу да спроведу ефикасну економску политику која подстиче приватну иницијативу и инвестиције чиме убрзава темпо економског раста. Ово се објашњава чињеницом да диктаторски режими, због одсуства процеса сучељавања са политичком опозицијом, у стању су да тржишне реформе спроведу брже од демократски уређених земаља. Емпиријском анализом на узорку од 119 земаља у периоду од 1975. до 1989. године Ali и Crain (2001) долазе до закључка да политички режим и грађанска слобода, за разлику од економске слободe, не представљају кључне детерминанте економског раста. Исто тако, закључују да квалитет економске инфраструктуре није нужно повезан са

политичким режимом или нивоом грађанске слободе, као и да ефекти економске слобода на раст не зависе од нивоа политичке и грађанске слободе.

Водећи се моделом који су развили Gwartney и сар. (2006), аутори Chu и Kong (2009) су регресиони модел сачинили од независних варијабли неокласичне теорије раста и географско/локацијских варијабли, након чега су им прикључили и представнике институционалних варијабли: економску слободу Фрејзер института и политичку слободу Куће слободе, као и међусобну везу између њих. Такође, аутори су поделили скупину од 92 земље, на оне више и мање развијене. Посматрајући их у периоду од 1970. до 2000. године, аутори увиђају да је утицај економске слободе значајнији од политичке слободе, као и да је израженији у мање развијеним земљама. Тако док раст једне јединице на скали економске слободе води ка економском расту од 0.83% у свим земљама, у мање развијеним такав помак је у износу од 1.31%. Комбинујући утицај политичке и економске слободе на економски раст, Chu и Kong (2009) долазе до следећих резултата. Утицај политичких слобода на раст је статистички значајан само у скупини земаља које немају економску слободу. Ово у суштини значи да за земље које достигну одређени (или пак висок) ниво економске слободе, раст политичке слободе не доприноси економском расту. Дату констатацију поткрепљују докази да без обзира колики је ниво политичке слободе у некој земљи, економска слобода је та која ће остваривати ефекте на економски раст, премда је тај раст израженији у политички слободнијим земљама.

Како су слободно тржиште и демократија у већини света компатибилни, очекивало се да ће и бивше социјалистичке земље транзитирати како ка капитализму тако и ка демократији. Ово се није догодило у свим земљама. Из жеље да упореде да ли бржи економски раст остварују земље које су падом социјализма прихватиле и демократско политичко уређење или су попут Кине и Сингапура задржале диктатуру а отвориле тржишта, Pev и Mueller (2012) извршили су истраживање. Они су пошли од претпоставке да ће демократија довести до раста економске слободе што ће за последицу дати бржи економски раст. Исто тако, демократија може довести и до великог јавног сектора па и

великих јавних расхода, што изазива успоравање економског раста. Стога су истраживали везу између демократије, економске либерализације и раста, као и демократије, јавних расхода и економског раста. Резултат до којег су дошли је да демократско уређење није пратило процес економске либерализације у земљама бившег Совјетског Савеза Социјалистичких Република (СССР) изузимајући три балтичке државе (Естоније, Летоније и Литваније). Успех балтичких земаља научници чак преписују и географској близини Европске уније, иако не искључују могућност заслуге раста на основу неких других повољнијих услова које ове земље имају у односу на остатак бившег СССР-а. Аутори су установили чврсту везу између економске слободе и демократије, у смислу да је економска слобода већа, а корупција мања у демократски уређенијим државама. Овај резултат би се могао преписати и условима који се постављају за приступање Европској унији (смањење корупције и већа економска слобода). Па ипак, Бугарска и Румунија, иако чланице ЕУ, имају низак ниво економске слободе, слабе демократске институције и у раљама су корупције, што потврђује тезу да управо демократско уређење има удела у креирању економски слободнијег друштва. Ова веза између демократије и економске слободе доводи до повезаности демократије и економског раста, јер економска либерализација, доказују аутори, производи бржи економски раст.

Спровodeћи анализу у двадесет четири транзиционе земље у периоду од 1994. до 2007. године, Pееv и Mueller (2012) увиђају да економски раст највише подстичу монетарна и слобода трговине, као и слобода од корупције док друге остварују мањи или никакав ефекат на економски раст. Наведене категорије економске слободе стимулишу инвестиције, након чега оне представљају генераторе раста.

Анализирајући утицај економских слобода на раст БДП-а у транзиционим земљама након финансијске кризе (2008-2009), исти аутори (Pееv и Mueller, 2012) долазе до закључка да су земље које су биле трговински и монетарно слободније, платиле већу цену либерализације кроз динамичнији пад у стопама раста. Другим речима, економска либерализација и мали јавни сектор доводе до већег

економског раста у нормалним временима, док су транзиционе земље у периоду кризе више рањиве, што доводи и до већих државних издатака како би се ублажиле последице кризе. Аутори Peev и Mueller (2012) поједностављеним приказом износе свеопшти закључак да бивше комунистичке земље које су на вишем ступњу демократског уређења остварују већи економски раст, док са друге стране демократија у себи садржи елементе које воде његовом успоравању.

У Табели 12 дат је сажет и симболички приказ узајамних веза између економске слободе, политичке слободе и економског раста, сходно научним доприносима аутора чији су радови анализирани у овој дисертацији.

Табела 12: Приказ узајамних веза између економске слободе, политичке слободе и економског раста у приказаним студијама

Аутори	Узајамне везе између економске слободе, политичке слободе и економског раста
Farr, Lord и Wolfenbarger (1998)	економска слобода ↔ бдп → политичка слобода
Vega и Alvarez (2003)	економска слобода → Δбдп ↔ политичка слобода
Aixalá и Fabro (2009)	(Δ) економска слобода ↔ Δ бдп ↔ грађанска слобода ↓ ↑ ↑ политичка права
Peev и Mueller (2012)	политичка слобода → економска слобода → Δбдп
Piątek, Szarzec и Pilec (2013)	економска слобода → Δбдп → политичка слобода

Извор: Аутор.

2.3.6. Испитивање стања и утицаја економске слободе у оквиру различитих група земаља

Анализирајући утицај економске слободе на стање или промене у економији, поједини аутори одабрали су да такве релације испитују на конкретним подручјима, социо - политичко – економским групацијама земаља или пак појединим географским регионима. Како је ово била аспирација и аутора дисертације, да установи везе економске слободе и раста у оквиру једног геополитичког, али и социоекономског подручја - Европе, желела се посебна пажња посветити научним студијама које су се такође бавиле датом темом у оквиру исте или друге области, а чија су сазнања приказана у наставку дисертације (Табела 13).

2.3.6.1. Утицај економске слободе у земљама Европе

Мали број студија је посветило пажњу испитивању утицаја економске слободе у европском подручју као целини, али су у фокусу биле одређене групације унутар датог подручја (земље Европске уније, европске транзиционе земље и сл.). У наставку је дат преглед резултата студија о оствареним релацијама економске слободе и различитих економских индикатора у оквиру Европе.

Rajasalu (2003) је испитивао које су детерминанте економског раста 28 земаља чланица ЕУ, од којих су неке биле кандидати у моменту настанка студије. Панел анализа је показала да економска слобода статистички значајно и позитивно утиче на економски раст, без обзира на спецификацију модела, али да је објашњење варијабилности зависне променљиве веома мала у свим регресионим моделима. Ово упућује на закључак да постоје још неки фактори који нису обухваћени овом анализом који утичу на економски раст. Фискална слобода је показала да ће највише допринети економском расту увећавши га за 1.87% у случају раста вредности дате компоненте за један подеок. Сличан утицај на економски раст извршиће и Монетарна и Финансијска слобода, док остали

аспекти слободе према подели Херитејд фондације нису исказали статистичку значајност.

Европска унија подразумева зону слободне трговине, царинску унију и за шеснаест земаља монетарну унију. Исто тако, заједничка аграрна политика која подразумева интервенционизам у виду субвенција произвођачима као и неки аспекти везани за хармонизацију стандарда на тржишту рада нису у складу са парадигмом економске слободе. Из тог разлога су аутори Hall, Lawson и Wogsland (2011) желели да истраже да ли придруживање Европској унији утиче на повећање економске слободе, и последично економском расту. Ова панел анализа показала је да чланство у Европској унији утиче на повећање економске слободе, али да је такав ефекат (економетријски) мали.

Аутори Altay и Çelebioğlu (2011) су узимали у разматрање утицај географске локације на развој земаља. Закључили су да постоји јаз у развоју између земаља Источне и Западне Европе. Такође, аутори долазе до сазнања да географски положај земље утиче на његов ниво БДП-а по глави становника, индекса економске слободе и индекса демократије. Па су тако установили да су најнеразвијеније земље Источне Европе и то: Албанија, Молдавија, Црна Гора, Србија и Украјина, а најразвијеније Белгија, Данска, Француска, Немачка и Холандија. Наведене земље Западне Европе, а нарочито Француска и Немачка, према анализи аутора, покретачи су економског развоја.

Више пута је доказано да економска слобода може да подстакне економски раст, што погодује и групи становништва са нижим примањима, чиме се посредно делује на смањење економске неједнакости унутар друштва. Па ипак, постоје докази и супротних (негативних) последица раста економске слободе на подручје економске неједнакости. Због таквог неуједначеног става по овом питању, аутори Pérez-Moreno и Angulo-Guerrero (2016) су решили да дају свој научни допринос, те су установили позитиван однос између економске слободе и неједнакости, у смислу да већа економска слобода имплицира већу економску неједнакост. За потребу истраживања користили су панел податке, а економску слободу

представљали су помоћу обе главне мере економске слободе - Херитејџ фондације и Фрејџер института, с тим да су у свом раду анализирали и утицај пет засебних компоненти економске слободе према поставци Фрејџер института. Узорак су чиниле 28 земаља чланица ЕУ, док је период посматрања узорка био од 2000. до 2010. године. У складу са наведеним аутори су дошли до следећих резултата. Иако обе индекса економске слободе испољавају позитивну везу са неједнакошћу, поједини аспекти економске слободе делују различито. Тако је у негативној вези економска неједнакост и аспект државне потрошње чија минимализација симболизује већу економску слободу. Ово баца светлост на тврдњу да велика јавна потрошња, заснована на трансферним давањима и услугама (здравствена заштита, образовање, социјална помоћ угроженом делу популације) има позитивне ефекте на смањење неједнакости. Сагласно закључку Ang (2010) да развој финансијског тржишта смањује неједнакост, али да је његова либерализација повећава, аутори Pérez-Moreno и Angulo-Guerrero (2016) долазе до сазнања да мања регулација тржишта робе, новца и рада (у контексту веће економске слободе) доводи до веће неједнакости. Како овај сектор покрива широк спектар прописа по питању уређења тржишта рада, као нпр. политика отпуштања, висина минималних најамнина, ни не чуди резултат позитивне корелације са неједнакошћу. Док већи ниво економске слободе доводи до веће стабилности новца, таква појава, према прорачуну аутора, иако несразмерно (и неочекивано) води ка интензивирању економске неједнакости. Образложење за овакве резултате може се пронаћи у променама у домену монетарне политике у циљу постизања стабилности цена, док те промене могу да доведу до повећања неједнакости. Премда су значајни сегменти утемељених вредности ЕУ - правни систем и својинска права, као и слобода у међународној трговини, наведени аспекти економске слободе нису истакли статистичку значајност у односу са економском неједнакошћу.

Иако су ови резултати значајни и међу првима који се баве питањем односа економске слободе и економске неједнакости у оквиру ЕУ подручја, треба имати на уму да се они не могу генерализовати, као ни применити на свакој земљи понаособ. Такође, истраживани су дати односи у кратком року што сигурно искривљује коначну слику о правим природама и значају везе (за дуги рок) између

економске слободе и економске неједнакости, с обзиром да су обе променљиве повезане са економским растом. Поред тога, Европа је била погођена рецесијом крајем прве деценије XXI века што се одразило на пад привредне активности, раст незапослености и пораста јавног дуга у већини земаља, а тиме посредно и на промену у расподели и редистрибуцији.

2.3.6.2. Утицај економске слободе у земаљама у транзицији

Период транзиције показао се погодним за испитивање утицаја либерализације економије на привредне токове. Процес преласка са планске привреде на слободно тржиште, из друштвене/државне својине у претежно приватно власништво требало би да обезбеди ефикасније пословање, одсуство корупције и све у свему економски либералније друштво које остварује позитивне ефекте на економију. Бројни аутори су са том идејом посматрали промене управо у земаљама транзиције како би увидели значај такве трансформације по економско стање поменутих земаља.

Висок ниво корелације економске слободе са бројним макроекономским показатељима за сваку од анализираних земаља у транзицији на подручју Југоисточне Европе учили су Vukotić и Vaćović (2006). Десет земаља Централне и Источне Европе показале су у истраживању аутора Próchniak (2011) јаку корелацију између економске слободе и економског раста. Каснија регресија потврдила је овај однос и исказала позитиван, статистички значајан утицај економске слободе на економски раст за наведену групу транзиционих земаља.

Räikkönen (2009) је истраживао како је економска слобода утицала на раст БДП-а по раднику на узорку од 25 земаља у транзицији анализирајући период од 1998. до 2005. године. Над сетом панел података аутор је формирао регресиони модел богат контролним варијаблама и дошао до закључка да економска слобода позитивно утиче на економски раст. Робусност ових резултата се потврдила и када су се из анализе избациле земље богате природним ресурсима - нафтом. Јавна потрошња показала је да позитивно утиче на раст продуктивности, али и да

смањује позитиван утицај економске слободе када су оне у заједничкој интеракцији. Допринос расту продуктивности је мањи када је економска слобода у интеракцији са инвестицијама. Како би испитао робусност, аутор је као зависну варијаблу касније поставио и раст реалног БДП-а по глави становника, али су резултати које је добио били веома слични претходним.

При истраживању утицаја економске слободе на економски учинак у земљама где је доминирала централно планска привреда које су спровели Ковачевић и Воговић (2014), аутори су дошли до занимљивих резултата. Земље које су биле предмет испитивања су земље бившег социјализма, тачније Бугарска, Хрватска, Чешка, Естонија, Мађарска, Летонија, Литванија, Пољска, Румунија, Словачка Република и Словенија, данас све пуноправне чланице Европске уније. Истраживањем је покривен период између 2000. и 2013. године. Резултати показују позитиван утицај економске слободе на БДП, који није статистички значајан. Исти резултати добијени су и у анализи утицаја на БДП по глави становника. Детаљнија анализа структуре економске слободе показала је различит утицај компоненти индекса на економске перформансе датих земаља. Анализирајући стубове економске слободе како их види Херитејџ фондација, аутори су закључили да Владавина права (својинска права, слобода од корупције) и Ефикасност регулације (слобода пословања, слобода рада, монетарна слобода) имају негативан утицај на економске перформансе, при чему први стуб не исказује статистичку значајаност. Ови резултати су чудновати, па аутори најављују наставак истраживања у циљу проналажења прихватљивих тумачења. Стуб Ограничења владе (Фискална слобода и Јавна потрошња) и Отвореност тржишта (слобода инвестиција, слобода трговине и финансијска слобода) показују позитиван и статистички значајан утицај на економске резултате.

Вауар (2015) се такође бавио испитивањем утицаја економске слободе на економски раст у земљама које пролазе кроз процес транзиције. На основу података од 1996. до 2012. године, посматрао је 11 таквих земаља које су уједно и чланице Европске уније. Вауар (2015) је потврдио своју претпоставку да економски слободније и земље са већом међународном разменом имају већи

економски раст. Уочио је и да финансијска отвореност има неповољан утицај на економски раст земаља у транзицији.

Подсећамо да су Piątek и сар. (2013) године установили узрочну везу између економске слободе и економског раста на групи од 25 земаља у транзицији посматраних у периоду од 1990. до 2008. године. Аутори су издвојили Јавну потрошњу, Монетарну слободу, Слободу инвестиција и Слободу од корупције као сегменте економске слободе који се посебно истичу при датој узрочној вези са економским растом у посматраним земљама.

2.3.6.3. Утицај економске слободе у региону Јужне Америке

Постоји (не само) научна дилема да ли примена политика које либерализују економију помаже земљама Јужне Америке да достигну ниво развијености Северне Америке. Неке земље попут Чилеа, Бахама, Колумбије су веома високо позициониране на листама економске слободе, док су друге земље изразито репресивне (нпр. Куба, Венецуела, Аргентина, Боливија, Екватор). Тиме се ово подручје чини веома занимљивим за истраживањем и анализу да ли економска слобода заиста утиче на интезитет раста. Важније од овог питања је испитивање која тачно политика утиче и на који начин, јер је више пута доказано да сви аспекти економске слободе нису подједнако заслужни за економски раст нити се то униформно може тврдити за све земље и регионе. Покушаје да дају одговоре на ова питања су аутори Bengoa и Sanchez-Robles (2003) и Alexandrakis и Livanis (2013).

Bengoa и Sanchez-Robles (2003) су међу првима истраживали утицај економске слободе на економски раст, директно и путем утицаја на стране директне инвестиције. Закључили су да у оба случаја економска слобода доприноси економском расту. Такође су потврдили познате закључке да стране директне инвестиције повољно утичу на стање у економији. Кроз панел анализу, посматрали су кретање описаних релација у 18 земаља Латинске Америке у периоду од 1970. до 1999. године.

Alexandrakis и Livanis (2013) испитивали су да ли ће либералнија политика довести до веће продуктивности рада изражене укупном продуктивношћу фактора, људским капиталом и капиталним интензитетом. Овакво испитивање вршено је применом панел анализе у земљама Латинске Америке и Кариба и OECD земљама. Дошло се до резултата да ће економска слобода изражена ланчаним индексом Фрејжер института довести до економског раста кроз укупну продуктивност фактора у OECD земљама и кроз људски капитал у земљама Латинске Америке. Смањена владина потрошња покренуће продуктивност у Латинској Америци, али не и у OECD земљама. Ниска, стабилна инфлација показала је позитиван, статистички значајан утицај на аутпут по раднику. Оба аспекта слободе оформиће већи аутпут по раднику унапређењем укупне продуктивности фактора. Међународна трговина исказала је позитивне резултате у OECD земљама, али не и у земљама Латинске Америке. И раније је било теоретских и емпиријских доказа да отвореност у смислу међународне трговине има позитивне ефекте у развијеним али негативне у неразвијеним земљама (нпр. Kim, Lin и Suen, 2011). Изражена својинска права дала су позитивне ефекте на продуктивност радника у оба региона. Дерегулација тржишта рада, капитала и пословања показала је студија подижу интензитет капитала али смањују укупну продуктивност фактора у оба сета земаља.

2.3.6.4. Утицај економске слободе у исламским земљама

Највећи број исламских земаља одликује изражена традиционалност и конзервативност, високи природни прираштај, велике резерве нафте и гаса, као и махом недемократско политичко уређење, праћено релативно нестабилним друштвено-политичким околностима. Аутори који су се бавили истраживањем стања и утицаја економске слободе ове групације сматрали су да дате карактеристике могу имати детерминишуће ефекте на стање економске слободе а посредно и на ниво економског развоја тих земаља.

Компаративну анализу имеђу 103 земље распоређене у пет сета земаља на основу индекса економске слободе Херитејд института извршио је Peláez (2009).

Поређење је рађено у односу на референту групу најслободнијих земаља: Хонг Конга, Сингапура, Аустралије, САД, Новог Зеланда, Уједињеног Краљевства и Ирске. Остале групе су обухватале „углавном слободне“ земље (23), земље Латинске Америке (19), исламске земље (43) и земље чланице ЕУ које се налазе испод нивоа „углавном слободних“ земаља (13 држава од којих је већина земаља била у саставу бившег СССР-а).

Референтна група забележила је највише вредности из области слободе пословања и својинских права док је најниже рангиран сегмент који се односи на јавну потрошњу што је карактеристика и исламских и земаља Латинске Америке. Према укупном степену слободе све земље су показале ниже вредности од референтних. Земље из групе „углавном слободних“ имају нижу вредност у домену слободе рада, инвестиција и јавне потрошње. Земље Латинске Америке и оне у којима је ислам доминантна религија се не разликују од водеће групе земаља само по аспекту фискалне слободе и јавне потрошње. Новије чланице Европске уније прате референтне земље по аспектима слободе трговине и фискалне слободе. Исламска група земаља је мање слободна у односу на земље Латинске Америке и земље „новијих“ чланица ЕУ. Peláez (2009) низак ниво слободе исламске и латиноамеричке групе земаља објашњава историјским и социо-политичким околностима. Аутор је уочио да постоји изразито велика разлика између земаља са високим скором на скали економске слободе и исламских земаља у сегментима који се односе на заштиту својинских права и корупцију. Како објашњава Peláez (2009), у исламским земљама, према Курану, Алах је апсолутни власник свега на земљи а појединцима он даје условна својинска права у погледу поседа, уживања и преноса. Шта више, имовина мора да служи за више друштвене циљеве, не у сврху постизања профита што је секуларни концепт и у основи капиталистичког *laissez fair* друштва. Уз висок ниво корупције, дата уверења утицала су на континуирани пад економске слободе у исламским земљама, тумачи Peláez (2009).

Економском слободом у исламским земљама бавио се и Türedi (2013). Проучавао је утицај оба доминантна индикатора економске слободе на ниво БДП-а по глави становника применом панел методе на узорку од 12 исламских земаља

у периоду од 1995. до 2010. године. Дошао је до закључка да оба индекса исказују позитиван и статистички значајан утицај.

2.3.6.5. Утицај економске слободе у афричким земљама

Имајући у виду да су током највећег дела 20. века биле под колонијалном управом различитих европских држава, односно да им је у том периоду перманентно спутаван привредни и други развитак, афричке земље и данас одликује низак степен економског развоја и животног стандарда, али и нестабилне политичко-друштвене околности и ограниченост људских права и слобода. Такође, карактеристике поменутих земаља се односе и на одсуство значајнијих природних богатстава, као и изразиту етничку и верску разноврсност праћену учесталим племенским сукобљавањем. Њихови атрибути и напори ка економском развоју инспирисале су поједине ауторе да се баве изучавањем стања економске слободе у овим земљама те да установе утицаје економске либерализације на развој њихових економија.

N'Zue (2010) је проучавао бивше колоније Енглеске и Француске које данас припадају Економској заједници западноафричких земаља (енгл. *Economic Community Of West African States – ECOWAS*). Аутор је закључио да економска слобода има позитиван, али не и статистички значајан утицај на економске перформансе бивших колонијалних земаља. Шта више, аутор је установио да је ниво економске активности тај који утиче на ниво економске слободе посматраних земаља. Ипак, неки елементи економске слободе показују позитиван и статистички значајан утицај на ниво БДП-а у оквиру ове економске заједнице. Тако, ниво јавне потрошње као и монетарна и фискална слобода више утичу на економије земаља које су биле британске колоније, него у земљама француског говорног подручја. Аутор је установио и то да се за низак ниво БДП-а по глави становника у датим земљама не може кривити колонијализам. Тај процес је окончан 60-их година прошлог века и није доказано да утиче на економске перформансе у периоду посматрања од 1995. до 2008. године.

На узорку од 6 земаља Економске и монетарне заједнице Централне Африке (енгл. *Central African Economic and Monetary Community - CEMAC*) Ossono (2012) је потврдила да и у овој групи земаља афричког региона, економска слобода има позитиван, статистички значајан утицај на достигнути ниво БДП-а по глави становника.

Вршећи панел анализу на узорку од седам одабраних земаља чланица Организације земаља извозница нафте (енгл. *Organization of the Petroleum Exporting Countries - OPEC*), посматрајући период од 2000. до 2009. године, аутори Ahmadpour, JafariSamimi и Refaei (2013) долазе до закључка да економска слобода утиче (позитивно и статистички значајно) на економски раст. Ипак, у складу са бројним другим научним сазнањима, аутори увиђају да сви елементи немају подједнак (статистички) значај. Од седам аспеката економске слободе које обједињује Фрејжер институт у оквиру свог индекса, аутори испитују пет. Спознају да „величине владе“ има позитиван али не и статистички значајан утицај на раст. „Правна структура и сигурност својинских права“, као и „стабилност новца“, али и „регулација кредита, рада и пословања“ имају позитиван и статистички значајан утицај. Једино „слобода трговине са иностранством“ у овом истраживању остварује негативан (статистички значајан) однос са растом, смањујући га за 0.12% растом једне јединице индекса. Ови резултати изненађују с обзиром на формални назив и опредељење земаља унутар организације које своје економије заснивају на извозу нафте.

Посматрајући период од 2000. до 2009. године и специфичну групу земаља аутори Panahi и сар. (2014) су установили да раст за један индексни поен на скали економске слободе доводи до економског раста за 1.22%. Истраживање су спровели на 13 земаља Блиског Истока и Северне Африке (енгл. *Middle East and North Africa - MENA*). Разлажући компоненте индекса економске слободе креираног од стране Фрејжер института, научници добијају резултате помало опречне од резултата који се до тада сусрећу у литератури. Уочили су да величина владе не показује значајност док је вредност коефицијента позитивна. Правна структура и сигурност својинских права је у значајној, негативној вези, а

резултати указују да јединично повећање индекса смањује стопу раста за 0,07%. Овај резултат је донекле изненадио ауторе, јер је већина претходних студија показала позитиван или независан однос. Стабилност новца и слободна трговина са иностранством су у позитивној, статистички значајној корелацији са растом, као и регулација кредита, рада и пословања, чији раст слободе за једну јединицу утиче на раст економије за 0.63%.

Gorlach и Le Roux (2013) су на групи од 12 земаља Јужноафричке развојне заједнице (енгл. *Southern African Development Community – SADC*) поред каузалне везе између агрегатног индекса економске слободе Фрејжер института и нивоа БДП-а по глави становника установили и позитиван и статистички значајан утицај свих пет компонената наведеног индекса.

Недавно су се аутори Zghidi, Mohamed Sghaier и Abida (2016) бавили испитивањем утицаја страних директних инвестиција и економске слободе на економски раст у групи од четири северноафричке земље (Тунис, Мароко, Алжир, Египат). Обухватајући период од 1980. до 2013. применом генерализоване методе момената (енгл. *Generalized Method of Moments - GMM*) дошли су до закључка да стране директне инвестиције имају позитиван и статистички значајан утицај на економски раст, као и да се овај утицај повећава уз присуство економске слободе.

2.3.6.6. Утицај економске слободе у азијском региону

Азија је највећи и најнасељенији континент на свету, са више од 4 милијарде становника, односно приближно две трећине светске популације, а национални, верски и језички састав је разноврснији него на било ком другом континенту. Такође, Азију одликују велике економске и социјалне супротности, тако да се земље попут Јапана, Сингапура и Јужне Кореје убрајају међу најразвијеније економије на свету, при чему у поменути групу можемо лоцирати и Кину, упркос чињеници да ту земљу карактерише репресиван друштвено-политички систем и крајње ограничен обим економске слободе. Са друге стране

Северна Кореја, Авганистан, Непал и Мјанмар су међу најсиромашнијим државама на свету.

Испитујући стање политичке, грађанске и економске слободе у пет земаља које припадају Асоцијацији Јужне Азије за регионалну сарадњу (енгл. *South Asian Association for Regional Cooperation – SAARC*), аутор Khan (2012) долази до закључка да је економска слобода та која ће довести до унапређења политичке и посредно грађанске слободе, те да је либерализација економских активности главна препорука креаторима политика. Како наводи Haydaroglu (2016), аутори Mahmood, Azid, Chaudhry и Faridi (2010) су установили да истој групи земаља (Бангладеша, Индије, Непала, Пакистана, Шри Ланкне) најзначајнији допринос економском расту постижу категорије финансијске и трговинске слободе, слободе инвестиција, пословања, слободе од корупције и заштита својинских права, док величина јавне потрошње остварује негативну везу са економским растом. И аутори Nasir и Hassan (2011) су се бавили стањем економске слободе у земљама Јужне Азије и њиховог утицаја на стране директне инвестиције. Уочили су позитиван и статистички значајан однос, те сугерисали да се побољшање инвестиционе климе заснива на унапређењу економске слободе сваке од наведених земаља. Sarvananthan (2004) је такође своју пажњу посветио овој групи земаља са посебним освртом на Шри Ланку, указујући на додатне димензије економске слободе које би према ауторовом мишљењу требало уврстити у индикаторе економске слободе с обзиром на специфичност ове земље. Овде је првенствено мислио на медијску слободу као и на утицај дводеценијског грађанског рата који је несумњиво оставио последице по економско стање у датој земљи.

Tiwari (2011) је проучавао утицај појединих компоненти економске слободе, стране помоћи и страних директних инвестиција на економски раст у оквиру 28 земаља са азијског континента. Дошао је до закључка да постоји позитивна и статистички значајна веза између фискалне као и финансијске слободе и економског раста. Негативан утицај забележен је код слободе од корупције, али и код страних директних инвестиција као и стране помоћи које

дате земље добијају. За потоње је нарочито негативан утицај уочен када је у питању висок прилив економске помоћи.

Веома је специфична група земља тзв. азијских тигрова у које спадају Хонг Конг, Сингапур, Тајван, Јужна Кореја и Јапан, чијем се изучавању узрока рапидног економског раста у последње четири деценије посебно бавио Paldam (2003). Дате земље одликује низак ниво јавне потрошње, једнака расподела дохотка и висока стопа штедње. Аутор је уочио да су два града – државе (Хонг Конг и Сингапур) првенствено трговинске нације са израженим својинским правима, по питању *laissez-faire* концепта најсличније Сједињеним Америчким Државама. Јужна Кореја и Тајван са друге стране сличније су земљама европског подручја (нпр. Француској и скандинавским земљама) које одликује нешто нижи ниво економске слободе.

Економска слобода показала се позитивном и статистички значајном детерминантом достигнутог нивоа БДП-а у пет земаља растућих економија: Бразила, Русије, Индије, Кине и Јужноафричке Републике (тзв. BRICS). Посматрајући дати утицај, као и утицај страних директних инвестиција на економски раст Naydaroglu (2016) је установио да само јавна потрошња има негативан (статистички значајан) утицај, док остали аспекти економске слободе (монетарна, пословна, трговинска слобода и заштита својинских права) имају позитиван утицај на ниво економског аутпута.

2.3.6.7. Утицај економске слободе у Северној Америци

Северна Америка обухвата другу и трећу највећу земљу по површини на свету, тј. Канаду и Сједињене Америчке Државе (САД). САД већ неколико деценија представљају водећу светску силу, нарочито у економском и војном смислу, док се Канада, упркос значајно мањој популацији и далеко оскуднијим природним ресурсима у односу на јужног суседа, такође позиционирала међу најразвијеније економије на планети, са изразито високим нивоом животног стандарда. Поред тога, САД и Канаду одликују и високи ступњеви економске

слободе, при чему је степен исте у Канади нешто нижи, пре свега због обимније јавне потрошње и мање флексибилног тржишта рада.

Compton, Giedeman и Hoover (2011) су истраживали утицај нивоа, али и промене нивоа петогодишњих просека економске слободе у дугом периоду од 1981. до 2004. године на узорку пет држава у саставу САД. Дошли су до сазнања да промена нивоа утиче на ниво укупне производње у државама, док ниво економске слободе није показао робусност резултата применом различитих метода анализе (методом најмањих квадрата и генерализованом методом момената). Аутори су уједно и истраживали и утицај појединих сегмената на величину економске активности. Величина владе, оличена у јавној потрошњи, трансферима, субвенцијама и социјалном осигурању (као % од БДП-а) показала је битан утицај на величину БДП-а. Ово је потврдило став да осим државне потрошње неопходне да се обезбеди функционисање базичних функција државе (одбране и правног система у сврху заштите својинских права, као и обезбеђивање јавних добара), прекомерна јавна потрошња нарушава економску слободу и угрожава економски напредак. Иако економска слобода подразумева ниже порезе у циљу очувања личних избора, ова компонента није се показала статистички значајном у посматрању њеног утицаја на ниво укупне производње у представљеном узорку земаља. Неки аспекти слободе рада, као што су одсуство прописа о минималним зарадама показали су утицај на економију у пет америчких земаља, док остали аспекти (снага синдиката и број запослених у јавном сектору) нису испољили статистичку значајност. Свеопшти закључак ове студије је да агрегатни индекс не мора бити прецизан показатељ привредног раста одређених земаља те да је неопходно извршити спецификацију оних аспеката економске слободе који детерминишу достигнути обим економске активности у посматраним земљама.

Karabegovic, Samida, Schlegel и McMahon (2003) су посматрали како ниво и раст економске слободе утичу на ниво и раст БДП-а у 10 канадских покрајина и 50 америчких држава. Дошли су до сазнања да је у свим комбинацијама изражен позитиван и статистички значајан утицај економске слободе на ниво и раст

економске активности у посматраном подручју Северне Америке. Установили су да Канада има нижи ниво економске слободе који се испољава у вишим порезима, обимнијој јавној потрошњи и ригиднијем тржишту рада у односу на Америку. Управо смањена економска слобода, сходно резултатима, одређује нижи животни стандард грађана канадских провинција у односу на становнике Америке, сматрају аутори.

Bennett (2016) је испитивао исто подручје Северне Америке у периоду од 1981. до 1997. и такође дошао до закључка да економска слобода позитивно и статистички значајно утиче на ниво БДП-а по глави становника. Ово се поготово односило на сегменте ограничења величине владе и слободе усмерене на тржиште рада. Такође је установио је економска слобода у негативној вези са незапосленошћу на овим територијама, али и да раст економске слободе доводи до раста неједнаке расподеле прихода, нарочито у САД.

Bayar и Aytemiz (2015) су извршили занимљиву студију испитујући утицај економске слободе у САД на економски раст 7 азијских земаља. Аутори су установили позитиван, статистички значајан утицај, иако је у раду аутора изостало дубље тумачење добијених резултата и повезаности економске слободе једног и економског раста другог дела света, премда је концепт глобализације логично објашњење оваквог исхода.

Табела 13: Табеларни приказ стања и утицаја економске слободe у оквиру различитих група земаља

АУТОР(И)	УЗОРАК	ПЕРИОД ИСТРАЖИВАЊА	МЕТОДА	ЗАВИСНА ВАРИЈАБАЛА	НЕЗАВИСНЕ ВАРИЈАБЛЕ	ЕФЕКТИ
Tiwari (2011)	28 азијских земаља	1998 - 2007	Панел анализа Генерализирана метода момената	Годишња стопа раста БДП-а по глави становника	ИЕС Херитеџи фондације: Слобода инвестиција Слобода пословања Трговинска слобода Финансијска слобода Слобода од корупције Фискална слобода ----- Страна помоћ Нето прилив СДИ (%БДП) Бруто акумулација капитала (%БДП) Стопа фертилитета Очекивани животни век	Различит.
Постоји негативна и статистички значајна веза између слободe од корупције и економског раста. Постоји негативна и статистички значајна веза између стране помоћи и економског раста. Постоји позитивна и статистички значајна веза између фискалне и финансијске слободe и економског раста.						
N'Zue (2010)	12 Економска заједница западноафричких земаља	1995 - 2008	Панел анализа	БДП по глави становника	ИЕС Херитеџи фондације: ----- Запосленост Бруто акумулација капитала (%БДП) Бинарне варијабле за француске и енглеске колоније Отвореност Људски капитал	Није стат. значајан.
Економска слобода има позитиван, али не и статистички значајан утицај на ниво БДП-а по глави становника. Јавна потрошња и монетарна слобода утичу на бивше енглеске колоније. Фискална слобода утиче на бивше француске колоније. Колонијализам нема утицаја на економске перформансе у датим земљама.						
Gorlach и Le Roux (2013)	13 Јужноафричка развијна заједница	2000 - 2009	Панел анализа Метод обичних најмањих квадрата LSDV Генерализирана метода момената	БДП по глави становника	ИЕС Фрејзер института ----- Прошла вредност БДП-а Јавна потрошња Јавни дуг Бруто акумулација капитала (%БДП) Отвореност (Међ. трговина)	Позитивно.
Свих пет компоненти ИЕС Фрејзер института позитивно и статистички значајно утичу на БДП по глави становника. Постоји каузална веза између економске слободe и нивоа БДП-а.						

АУТОР(И)	УЗОРАК	ПЕРИОД ИСТРАЖИВАЊА	МЕТОДА	ЗАВИСНА ВАРИЈАБАЛА	НЕЗАВИСНЕ ВАРИЈАБЛЕ	ЕФЕКТИ
Ossono (2012)	6 Економске и монетарне заједнице Централне Африке	1995 - 2008	Панел анализа Метод обичних најмањих квадрата (модел фиксних ефеката) Генерализирана метода момената	БДП по глави становника	ИЕС Херитејд фондација ----- Стране директне инвестиције Бруто акумулација капитала (%БДП) Инфлација Стопа раста БДП Раст становништва Страна развојна помоћ Каматна стопа	Позитивно.
Економска слобода изражена ИЕС Херитејд фондације позитивно и статистички значајно утичу на БДП по глави становника. Постоји каузална веза између економске слободe и нивоа БДП-а.						
Ahmadpour, JafariSamimi и Refaei (2013)	7 земаља ОПЕС-а	2000 - 2009	Панел анализа (модел фиксних ефеката)	Раст БДП-а по глави становника	ИЕС Фрејжер института (Gwartney и сар. 2010) ----- - Број уписаних у средњу школу - Радна снага - Међународна трговина (отвореност) - Инвестиције (%БДП)	Позитивни.
Укупан ИЕС, позитиван, статистички значајан утицај на раст БДП-а. Величина владе - позитиван, али не статистички значајан утицај на раст БДП-а. Правна структура и заштита својинских права - позитиван, статистички значајан утицај на раст БДП-а. Стабилност новца - позитиван, статистички значајан утицај на раст БДП-а. Међународна трговина - негативан, статистички значајан утицај на раст БДП-а. Регулација тржишта кредита, рада и регулација пословања - позитиван, статистички значајан утицај на раст БДП-а.						
Zghidi, Mohamed Sghaier и Abida (2016)	4 Северноафричке земље	1980 - 2013	Панел анализа Генерализирана метода момената	Раст БДП-а по глави становника	ИЕС Фрејжер института (Gwartney и др. 2015) Стране директне инвестиције ----- Иницијални БДП Бруто акумулација капитала (%БДП) Упис у основну школу Раст популације Отвореност (међ. трговина)	Позитивно.
Утицај СДИ на економски раст је позитиван и статистички значајан, али се такав утицај појачава уз присуство економске слободe.						

АУТОР(И)	УЗОРАК	ПЕРИОД ИСТРАЖИВАЊА	МЕТОДА	ЗАВИСНА ВАРИЈАБАЛА	НЕЗАВИСНЕ ВАРИЈАБЛЕ	ЕФЕКТИ
Haydaroglu (2016)	5 Бразил, Русија, Индија, Кина, Јужноафричка Република	1995 - 2013	Панел анализа	БДП по глави становника	ИЕС Херитејд Фондације: Јавна потрошња; Монетарна слобода; Својинска права; Трговинска слобода; Пословна слобода ----- СДИ Отвореност (Међ. трговина) Понуда новца (%БДП) Електрична енергија по глави становника Бруто акумулација капитала (%БДП)	Позитиван.
Индекс економске слободe има позитиван, статистички значајан утицај на ниво БДП-а по глави становника. Монетарна, пословна, трговинска слобода и заштита својинских права имају позитиван, а јавна потрошња негативан, статистички значајан утицај на ниво БДП-а по глави становника.						
Rajasalu (2003)	28 земаља чланица ЕУ и њених кандидата у моменту објаве рада	1994 - 2001	Панел анализа	Годишња стопа раста БДП-а	ИЕС Херитејд фондација ----- Иницијални ниво БДП-а ----- Извоз (%БДП) Инфлација (%) Стране директне инвестиције (%БДП) gross capital formation (%БДП) Извоз високе технологије Број рачунара на 100 становника Интернет корисници на 100 становника	Позитивно.
Економска слобода позитивно и статистички значајно утиче на економски раст (без обзира на спецификацију модела), али је објашњење варијансе економског раста на основу свих модела мала. Фискална слобода, Монетарна слобода и Слобода инвестиција утичу на економски раст.						
Bengoa и Sanchez-Robles (2003)	18 земаља Латинске Америке	1970 – 1999	Панел анализа	Инвестиције (%БДП)	ИЕС Фрејжер института ----- Инфлација БДП Јавни дуг (%БДП) Јавне инвестиције (железница) Бинарна променљива 1980–1985	Позитивно.

АУТОР(И)	УЗОРАК	ПЕРИОД ИСТРАЖИВАЊА	МЕТОДА	ЗАВИСНА ВАРИЈАБАЛА	НЕЗАВИСНЕ ВАРИЈАБЛЕ	ЕФЕКТИ
				БДП	(дужничка криза) Бинарна променљива 1990–1995 (криза мексичке валуте) Упис у основну и средњу школу Инфлација Јавна потрошња (%БДП) Бинарна променљива 1980–1985 (дужничка криза)	
Економска слобода позитивно и статистички значајно утиче на стране директне инвестиције и на економски раст.						
Alexandrakis и Livanis (2013)	23 земље Латинске Америке и 23 OECD земље	1984 - 2007	Панел анализа	БДП по раднику	Ланчани ИЕС Фрејжер института (Gwartney и сар., 2010)	
Економска слобода утиче позитивно на продуктивност у оба региона. То се постиже више кроз укупну продуктивност фактора у OECD земљама, док се у Латинској Америци то постиже путем људског капитала. Величина владе - позитиван, статистички значајан у OECD земљама не и у ЈА земљама. Правна структура и заштита својинских права и Стабилност новца - позитиван, статистички значајан у оба сета земаља. Међународна трговина - позитиван, статистички значајан у OECD; негативан, статистички значајан у ЈА. Регулација тржишта кредита, рада и регулација пословања - подиже интензитет капитала али смањује укупну продуктивност фактора у оба сета земаља.						
Peláez (2009)	103 Пет група земаља: Слободе, Углавном слободне, исламске, Латиноамеричке, поједине земље ЕУ	2007	Метод обичних најмањих квадрата	ИЕС Херитејџ фондације	Бинарне променљиве за сваку групу земаља.	-
Исламске земље су најслабије рангиране и показују најачи тренд пада, док су земље ЈА у стагнацији. Нешто боље су рангиране земље које су касније ушле у ЕУ.						
Türedi (2013)	12 исламских земаља	1995 - 2010	Панел анализа (модел фиксних ефеката)	БДП по глави становника	ИЕС Херитејџ фондације ИЕС Фрејжер института Бруто акумулација капитала рег сарита Индекс људског развоја Бр. Корисника интернета на 100 становника Домаћи кредити приватном	Позитивно.

АУТОР(И)	УЗОРАК	ПЕРИОД ИСТРАЖИВАЊА	МЕТОДА	ЗАВИСНА ВАРИЈАБАЛА	НЕЗАВИСНЕ ВАРИЈАБЛЕ	ЕФЕКТИ
					сектору (% БНП) Инфлација (%) Отвореност (међ. трговина)	
Економска слобода има позитиван и статистички значајан утицај на економски раст.						
Hall, Lawson и Wogsland (2011)	35 земаља ЕУ	1970 - 2007	Панел анализа	ИЕС Фрејзер института	Бинарна променљива за земље чланице ЕУ. Бинарна променљива за земље чланице ЕУ и монетарне уније.	Позитивно.
Чланство у ЕУ позитивно и статистички значајно утиче на ниво економске слободe, али је такав утицај мали.						
Próchniak (2011)	10 Централна и Источна Европа	1993 – 2009	Метод обичних најмањих квадрата	Стопа раста БДП-а по глави становника	ИЕС Херитејд фондације ----- Иницијални ниво БДП Бинарне варијабле за 2008/2009 годину због утицаја кризе.	Позитивно.
Економска слобода има позитиван, статистички значајан утицај на економски раст.						
Pääkkönen (2009)	25 земаља у транзицији	1998 - 2005	Панел анализа	Раст БДП-а по раднику	ИЕС Херитејд фондације ----- Бруто акумулација капитала (%БДП) Јавна потрошња (%БДП) Инвестиције (% БДП) Финална јавна потрошња (%БДП) Индекс људског развоја Индекс транзиције Стопа фертилитета Гини коефицијент Број уписа у средњу школу	Позитивно.
Економска слобода има позитиван, статистички значајан утицај на раст продуктивности.						

АУТОР(И)	УЗОРАК	ПЕРИОД ИСТРАЖИВАЊА	МЕТОДА	ЗАВИСНА ВАРИЈАБАЛА	НЕЗАВИСНЕ ВАРИЈАБЛЕ	ЕФЕКТИ
Kovačević и Borović (2014)	11 земаља у транзицији	2000 - 2013	Панел анализа	БДП ----- БДП по глави становника	ИЕС Херитејџ фондације и његова четири стуба. ----- 1. Инвестиције (% БДП) 2. Инфлација (%)	Позитиван, стат. незначајан.
Индекс економске слободe – позитиван, статистички незначајан. Владавина права – негативан, статистички незначајан. Ефикасност регулативе – негативан, статистички значајан. Ограничења владе - позитиван, статистички значајан. Отвореност тржишта - позитиван, статистички значајан.						
Peev и Mueller (2012)	24 земље у транзицији	1994 - 2007 2008 - 2009	Панел анализа	Просечна стопа раста БДП по глави становника	ИЕС Херитејџ фондације ----- - Лог. величина БДП са једним периодом кашњења - Јавна потрошња (%БДП) - Инвестиције (%БДП) - Стопа раста становништва - Бинарне варијабле за сваку земљу	Позитивно.
Економска слобода утиче на економски раст, нарочито монетарна слобода, слобода трговине и слобода од корупције.						
Bayar (2015)	11 ЕУ земаља у транзицији	1996 - 2012	<i>Cross section</i> анализа Панел анализа	Годишња стопа раста БДП	ИЕС Херитејџ фондације ----- Отвореност (међ. трговина) <i>Chinn-Ito</i> индекс (финансијска отвореност)	Позитивно.
Економска слобода и отвореност економије имају позитиван, статистички значајан утицај на економски раст. Финансијска отвореност има негативан, стат. значајан утицај на економски раст.						
Compton, Giedeman и Hoover (2011)	5 земаља САД	1981 – 2004	Метода најмањих квадрата Генерализована метода момената	Просечни БДП земље по глави становника	ИЕС Фрејџер института Karabegović и McMahon (2005) Ниво ЕС и промена нивоа ЕС ----- Иницијални БДП по глави становника Инвестиције Образовање (бр. дипломираних изнад 25 година) % афроамериканца и латиноамериканца Бр. урбаног становништва	Позитивно.

АУТОР(И)	УЗОРАК	ПЕРИОД ИСТРАЖИВАЊА	МЕТОДА	ЗАВИСНА ВАРИЈАБАЛА	НЕЗАВИСНЕ ВАРИЈАБЛЕ	ЕФЕКТИ
Промена економске слободe утиче на ниво БДП-а. Ниво економске слободe није показао робусност резултата у примени различитих метода. Величина владе позитивно и стат. значајно утиче на ниво БДП-а, као и поједини сегменти слободe рада, док висина пореза не показује статистичку значајност.						
Karabegovic, Samida, Schlegel и McMahon (2003)	10 канадских покрајна и 50 САД држава	1994 - 1999	Панел анализа	Раст БДП-а по глави становника	ИЕС Фрејжер института ----- Раст дипломираних изнад 25 година Бинарне варијабле за канадске покрајине	Позитивно.
Ниво и раст економске слободe утичу позитивно и стат. значајно на ниво и раст БДП-а.						
Bennett (2016)	10 канадских покрајна и 50 САД држава	1980 – 2010	Панел анализа	БДП по глави становника ----- Стопа незапослености Неједнакост прихода	ИЕС Фрејжер института (Stansel и McMahon, 2013) ----- Број уписаних на колеџ Густина насељености Зависност Радна снага у фабрикама Женска популација (%)	Позитивно.
Економска слобода утиче позитивно и статистички значајно на ниво БДП-а по глави становника.						
Bayar и Aytemiz (2015)	САД (економска слобода) 7 азијских земаља (економски раст)	2002 – 2013	Панел анализа	Раст БДП-а по глави становника	ИЕС Херитејџ фондације ----- Индекс политичке стабилности и одсуства насиља / тероризма Независност економске политике	Позитивно.
Економска слобода утиче позитивно и статистички значајно на ниво БДП-а по глави становника.						

Извор: Аутор.

2.3.7. Испитивање стања и промена економске слободе појединих земаља

Поједини аутори бавили су су питањем какав је одраз економска либерализација имала на одабране земље, шта им је донела позитивно, а шта негативно и како се таква политика и пракса одразила на економско стање и промене у тим државама. У наставку су представљени резултати студија које су изучавале утицаје економске слободе у Ирској, као данас изразито економски слободној земљи, Италији и Турској, умерено слободним, и Хрватској и Босни и Херцеговини као још увек недовољно економски слободним земљама. Сумирани прикази одређених резултата истраживања приказани су у Табели 14.

Рапидан раст Ирске економије Powell (2003) објашњава институционалним напорима ка либерализацији економије. Иако су неки аспекти економске слободе били одавно присутни у ирском друштву, тек уједначена, интензивна и истовремена примена свих аспеката економске слободе довела је до економске експанзије. Период протекције, карактеристичан за пету декаду двадесетог века одразио се на економски раст од свега два процента. Либерализација шездесетих година допринела је унапређењу економског раста који је износио 4.2%. Седамдесетих година наставила се либерализација трговине али је кејзијанска интервенционистичка политика довела до стагнације. Висок ниво инфлације, фискална нестабилност, висок ниво јавне потрошње и пореза резултирало је економском расту од само 1.9%, објашњава Powell (2003). Под утицајем фискалне кризе, смањена је јавна потрошња, а потом и порези што је утицало на раст економске слободе и посредно на економски напредак. „Келтски тигар“ како га аутор назива доживео је економски процват касних деведесетих година управо синергетским дејством свих аспеката економске слободе.

У жељи да испита допринос економске слободе економском расту Италије, Erdal (2004) је извршио анализу, конструишући сопствени индекс економске слободе. Обухватајући период од 1960. до 2000. године аутор је дошао до закључка да економска слобода, позитивно и статистички значајно утиче на економски раст, доказујући робусност таквих резултата стављањем различитих варијанти индекса економске слободе у регресиони модел. Анализа парцијалних

компоненте индекса показала је да позитиван утицај на економски раст остварује минимизирање јавне потрошње, стабилан правни систем и заштићена својинска права, као и смањени обим државне интервенције у приватном сектору (порези и сл.). Аспект који се односи на монетарну стабилност, али и на међународну трговину испољавају позитивне, али не и статистичке значајне резултате. Одлика италијанске економије јесте неефикасна наплата пореза, непродуктивност у коришћењу јавних ресурса као и сива економија, иако су ови показатељи испољили негативан коефицијент у релацији са економским растом. Још једна нелогичност појавила се у испитивању утицаја слободе тржишта капитала и инвестиција, који је показао негативни (не статистички значајан) коефицијент премда је Италија имала велики прилив капитала протеклих деценија. Аутор се такође бавио испитивањем каузалности у односу економске слободе и економског раста на примеру Италије (у Грејнцеровом смислу) и доказао да економска слобода узрокује економски раст, док таква релација није забележена у обрнутом смеру.

Аутори Erdal и Yenipazarli (2013) су пробали да превазиђу неке од разлога различитих предзнака и јачина релација између економске слободе и раста. Три најчешћа узрока разноврсних резултата према мишљењу аутора су: природа одабира земаља и/или употреба панел анализе, примена одређених индикатора (индекса) економске слободе и примена методе процене. Стога су Erdal и Yenipazarli (2013) извршили анализу временске серије између 1970. и 2006. године која се односила само на једну земљу – Турску. Шта више, аутори су конструисали нови индекс који се састоји од двадесет осам индикатора економске слободе груписаних у шест компонента: величине владе, интервенције на тржишту, стабилност новца и банкарског система, слободе трговине на тржишту капитала, слободе трговине, институцијалне структуре. Дате компоненте оформљене су на бази постојећих индекса економске слободе (Херитејд фондације и Фрејжер института), а према подацима који су доступни за Турску. Овако формиран индекс показао је чврсту, позитивну и статистички значајну везу са економским растом. Његове поједине компоненте, у различитим су односима са економским просперитетом. Најјачу везу показују слобода тржишта капитала, као и стабилност новца и банкарског система. Величина владе, слобода трговине

и институционалне структуре показују различите релације у зависности од модела по којем се врши процена. Ово је проблем који се јавља у многим истраживањима и отвара сумњу у валидност резултата. Низак ниво интервенције на тржишту (мерен углавном ниским нивоом пореза и позајмица) показао је негативан, али незначајан ефекат на приходе по глави становника, независно од метода процене које су аутори примењивали - модел ауторегресионих дистрибутивних доцњи (енгл. *Autoregressive - Distributed Lag - ARDL*) и метод који је предложио Johansen (1988).

Воговић (2014, а) је посветио пажњу одређивању утицаја економске слободе на две балканске земље: Хрватску и Босну и Херцеговину. Резултате које је добио су различити за земље посматрања. Док је у Босни и Херцеговини испољен позитиван утицај економске слободе на раст, у Хрватској је такав утицај изразито негативан. Образложење за овакаве резултате аутор проналази у економској кризи која је непобитно погодила (и) ову транзициону земљу, али много више у процесу прилагођавања новим правилима нарочито по питању правосудног система која су стављена пред Хрватску поводом приступа Европској унији. Аутор објашњава да је потребно одређено време да се институционалне промене импрегнирају у друштво и очекује да ће потом економска слобода исказати позитиван утицај на економски раст. Воговић (2014, б) је такође желео да испита који од стубова економске слободе је детерминишући по питању позитивног утицаја на економски раст како је то у претходној студији доказано. Тако је након елиминасања једног од стубова слободе из модела због високе корелације, дошао до закључка да је само стуб Ограничења владе позитивно повезан са економским растом, док су Владавина права и Отвореност тржишта у негативној вези. Специфичност послератне средине, као и нерегуларност у процесу приватизације имале су за последицу висок ниво корупције и низак ниво заштите својинских права што се одразило на добијене резултате. Велика владина умешаност у привредне и финансијске токове образложење је и за негативну повезаност Отворености тржишта са економским растом. Упркос резултатима, аутор се залаже за смањене интервенције владе, смањење бирократије и повећање владавине закона како би дошло до унапређења економске слободе те индиректно и до економског раста у овој земљи.

Табела 14: Табеларни приказ резултата досадашњих испитивање стања и промена економске слободe појединих земаља

АУТОР(И)	УЗОРАК	ПЕРИОД ИСТРАЖИВАЊА	МЕТОДА	ЗАВИСНА ВАРИЈАБАЛА	НЕЗАВИСНЕ ВАРИЈАБЛЕ	ЕФЕКТИ
Erdal (2004)	Италија	1960 - 2000	Метод обичних најмањих квадрата Грејнцеров тест каузалности	Годишња стопа раста реалног БДП-а	Сопствени индекс економске слободe ----- Бруто основни капитал (%БДП) Раст радне популације(15-64 год) Раст броја уписа у средњу школу (15-19 год)	Позитиван. Делови различити.
Економска слобода позитивно утиче на економски раст. Поједини аспекти различито утичу на економски раст. Економска слобода проузрокује економски раст.						
Erdal и Yenipazarli (2013)	Турска	1970 – 2006	ARDL	БДП по јединици рада, обрачунат као укупан БДП према укупно запосленим	Сопствени индекс економске слободe ----- Стопа уписа у основну школу Нето капитал по јединици рада Бинарне варијабле за ефекте финансијске и економске кризе у 1980, 1994, 1999 и 2001 години.	Позитиван Делови различити.
Укупан индекс позитивно и статистички значајно утиче на економски раст. Стабилност новца и банкарског система, слобода трговине на тржишту капитала позитивно и статистички значајно утичу на економски раст. Утицај осталих категорија слободe зависи од методе која се примењује.						
Borović (2014, а)	Хрватска и Босна и Херцеговина	2001 - 2012	Метод обичних најмањих квадрата	Стопа раста БДП-а	ИЕС Херитејџ фондације ----- Иницијални ниво БДП-а Инвестиције (%БДП) Јавна потрошња (%БДП) Просечна стопа инфлације (%) Однос извоза и увоза (%БДП)	Негативан. Позитиван.
Хрватска – негативан утицај. Босна и Херцеговина – позитиван утицај.						
Borović (2014, б)	Босна и Херцеговина	2000 - 2013	-	Просечна стопа раста БДП-а	ИЕС Херитејџ фондације ----- Инвестиције (%БДП)	Позитиван. Делови различити.
Статистички значајан утицај укупног индекса економске слободe на економски раст. Два од три посматрана стуба су негативно повезана са економским растом: Владавина права и Отвореност тржишта; Ограничење владе позитивно је повезан са растом.						

Извор: Аутор.

2.4. Економска слобода исказана индексом економске слободе

Херитејџ фондације

2.4.1. Економска слобода у свету

Херитејџ фондација (енгл. *The Heritage Foundation*) у сарадњи са Вол Стрит Журналом (енгл. *Wall Street Journal*) објављује сваке године извештај о стању економске слободе у свету. Креатори Индекса економске слободе су из године у годину повећавали број посматраних земаља, па се од почетних 101, колико их је било у извештају из 1995. године, двадесет две године касније, „индексира“ укупно 178 земаља по критеријуму економске слободе. Иако постоји увид у стање чак 186 земље, индекс за осам земаља се не налази у извештају из 2016. године, јер се ради о државама на чијим територијама су тренутно у току грађански ратови и/или подаци нису релевантни нити у потпуности доступни.

На врху светске листе у највећем броју година налазе се Хонг Конг - увек први, Сингапур - увек други, док се Нови Зеланд, Швајцарска, Уједињено Краљевство, САД и Исланд смењују на преосталим позицијама. Зачеље у већини година заузимају Северна Кореја (увек последња), потом Куба, Ирак, Ангола, Либија, Демократска Република Конго, Гвинеја Бисао, Лаос, Сирија, Белорусија, Зимбабве. Преглед стања најслободнијих и најмање слободних економија из извештаја о стању економске слободе из 2016. године дато је у Табели 15.

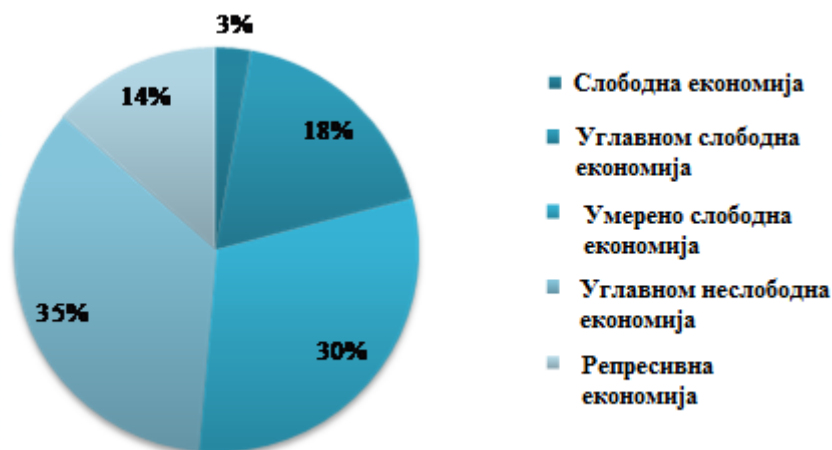
Табела 15: Преглед највише и најмање слободних економија према светском извештају о стању економске слободе из 2016. године

Највише слободни	Најмање слободни
1. Хонг Конг	1. Северна Кореја
2. Сингапур	2. Куба
3. Нови Зеланд	3. Венецуела
4. Швајцарска	4. Зимбабве
5. Аустралија	5. Туркменистан
6. Канада	6. Еритреја
7. Чиле	7. Конго
8. Ирска	8. Иран
9. Естонија	9. Екваторијална Гвинеја
10. Уједињено Краљевство	10. Аргентина

Извор: Аутор, прилагођено према Miller и Kim (2016)

Свет се у моменту издавања извештаја о стању економске слободe из 2016. године налазио на највишем ступњу економске слободe од момента мерења индекса, са светским просеком од 60.7. Могло би се рећи да је свет „умерено слободан“ по критеријуму економске слободe. Етикету „углавном слободних“ понело је у датом моменту 87 земаља. Ипак, 62 земље су и даље „углавном неслободне“ а 24 „репресивне“ са просеком испод 50 индексних поена. Пет најслободнијих земаља са просеком изнад 80 по критеријуму економске слободe према извештају из 2016. године су Хонг Конг (88.6), Сингапур (87.8), Нови Зеланд (81.6), Швајцарска (81.0) и Аустралија (80.3). Тридесет две земље у периоду од средине 2014. до средине 2015. године који обухвата извештај економске слободe издат 2016. године достигле су свој највиши резултат међу којима су и Пољска, Литванија, Немачка. Од укупног броја земаља, 97 земаља је унапредило своју позицију, док се 74 земље спустило на скали индекса економске слободe. Навећи допринос побољшању светске слободe дала је слобода инвестиција. На последњем месту светске листе поново се наша Северна Кореја – са вредности индекса 2.3.

Графикон 2: Процентуални преглед броја земаља у свету које се налазе на различитом ступњу економске слободe према извештају из 2016. године

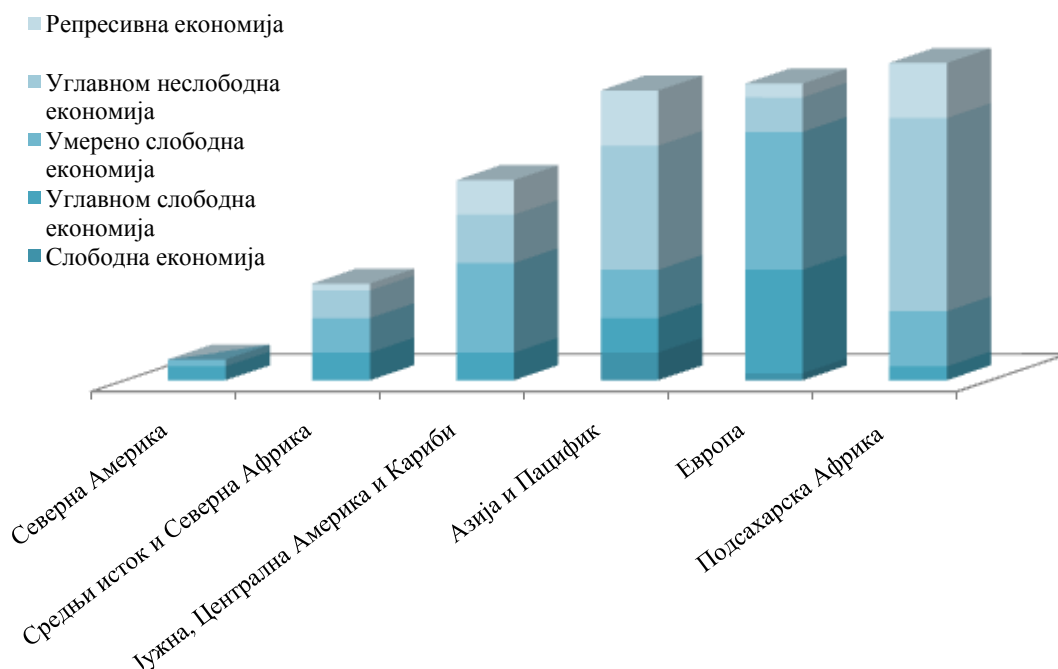
Извор: Аутор, прилагођено према Miller и Kim (2016)

2.4.2. Регионална компарација стања економске слободe

Херитејџ фондација свет дели у шест целина, према географском, културном, историском и геополитичком обележју. Како се уочава на Графикону 3, највећи регион Подсахарске Африке од укупно 46 земаља је уједно и најмање

слободан, са осам репресивних и 28 углавном неслободних економија. Супротно, најмањи регион - Северна Америка се састоји од свега три земље: високо позиционираних Сједињених Америчких Држава и Канаде, традиционално углавном слободних економија и Мексика који има епитет умерено слободне економије, што чини овај регион највише слободним и далеко изнад светског просека. Европу карактерише углавном (15) или умерено слободна (20) атмосфера у економском смислу иако доста земаља има још простора за унапређење својих позиција и напредовања у овој области. Специфичност области Азије и Пацифика огледа се у екстремитету чланица његових земаља. Овај регион обухвата четири (од пет) слободних економија и значајан број неслободних од којих су осам репресивне. Још једна битна карактеристика ове области када се врши бројчано упоређивање је чињеница да је он најмногољудније насељен регион у свету. Јужна, Централна Америка и Кариби састоје се од 29 земаља, од којих је већина умерено слободна, док је други по величини регион Средњег истока и Северне Африке састављен од 14 земаља углавном умерених степена слободе.

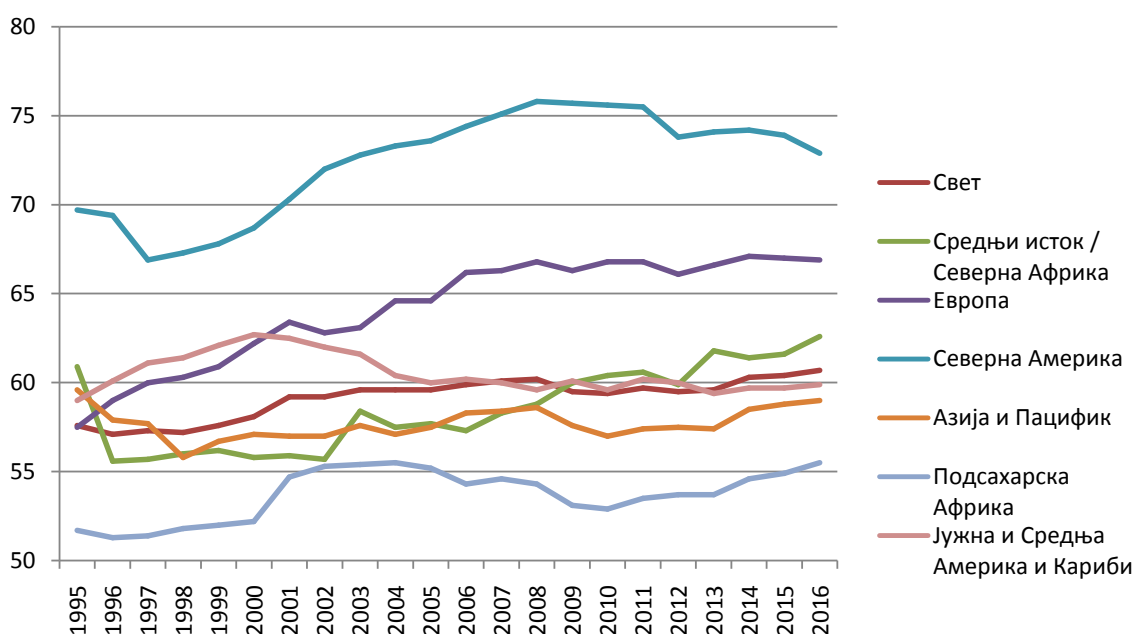
Графикон 3: Процентуални преглед броја земаља у свету које се налазе на различитом ступњу економске слободе према извештају из 2016. године

Извор: Аутор, прилагођено према Miller и Kim (2016)

Најудаљенији од светског просека, на највишем ступњу економске слободe је регион Северне Америке, потом следи Европа док је двадесетогодишњи просек најгоре рангираног региона Подсахарске Африке тик изнад границе репресивности (Графикон 4). У односу на стање из извештаја из 2015. године, економска слобода је порасла у три региона и то: Азији и Пацифику, Средњи исток/Северна Африка, Подсахарска Африка, док је Европа, Северна Америка као и Јужна и Централна Америка и Кариби опала на светској скали.

Графикон 4: Тренд кретања економске слободe

Извор: Аутор, прилагођено према подацима преузетих са www.heritage.org

Северна Америка доживела је осетнији пад економске слободe након првог таласа светске економске кризе, и од тада се уочава тренд пада. Регион Северне Америке почео је да губи на доминацију на пољу пословне слободe увођењем бројних процедура и регулација које успоравају лакоћу пословања, па тежи да се дође на исти ниво са Европом по овој димензији економске слободe. Интересантно је да су се Европа и Северна Америка у годинама обухваћеним извештајем из 2016. године готово изједначиле према критеријуму фискалне слободe, док су сви остали региони позиционирани далеко изнад њих. Ово би значило да ове најразвијеније делове света карактеришу више стопе пореза и високо пореско оптерећење. Фискална слобода је тако најизраженија у региону

Средњег истока и Северне Африке, где је порез на доходак у просеку 17.8%, корпоративни порез 17.1% а укупно пореско оптерећење 11.8% од БДП-а. Европски просеци ових категорија су 30.7%, 19.4% и 33.1%, а просеци Северне Америке 28.9%, 24.2%, 21.7% респективно. Трговинска слобода је (захваљујући трговинским споразумима унутар региона) очекивано на приближном нивоу у Северној Америци и Европи, а око 74. подеока групишу се и преостали региони изузев Подсахарске Африке, која се и по овом критеријуму налази на најнижем нивоу али са тенденцијом стабилног напретка. Могло би се рећи да су све земље света упућене ка међународној трговини, чинећи знатне напоре да исту унапреде, спуштајући границе и царинске стопе. Европа се најлошије котира у сегменту јавне потрошње, што због традиционалне социјалне политике скандинавских земаља, пренесеног наслеђа државе као великог потрошача транзиционих земаља углавном лоцираних на европском подручју, тако и због превеликог јавног дуга који представља савремену болест многих (и развијених) економија. Најмању јавну потрошњу има Подсахарска Африка, само због чињенице да сиромашне државе немају средстава за велику јавну потрошњу. Јавни дуг је највећи у Северној Америци, а негативни допринос томе даје управо САД са јавним дугом од 104.8% БДП. Највећи европски задуженици према извештају Херитејца из 2016. године су Грчка, Италија, Португалија, Ирска, Кипар, Белгија (177.2%, 132.1%, 130.2%, 109.5%, 107.1%, 105.6%, респективно) али и многе друге земље, док најмање државног дуга имају Естонија, Русија, Луксембург и интересантно Бугарска (9.7%, 19.9%, 24.6% и 26.9%, редом). Монетарна слобода је прилично уједначена међу свим регионима света а креће се на скали од 72.5 за регион Средњег истока и Северне Африке до 80.5 у Европи која бележи најмању инфлацију од 1.59%, у годинама обухваћеним извештајем из 2016. године. Инвестициона слобода је за око 20 индексних поена виша у Северној Америци и Европи у односу на друге регионе, иако су сви на узлазној путањи. Финансијска слобода је на непромењеном нивоу још од периода економске кризе па државе и региони не праве битне осцилације. Заштита својинских права, искључујући Северну Америку, није на високом нивоу у свету, док је у многим регионима уочљиво погоршање. Ово руши темеље и основне постулате *laisse fair* државе, које се испољава у спором, неефикасном и корумпираном судству, чији се ефекти

негативно одражавају на сва подручја економског живота. Ово се свакако рефлектује и на појачано присуство корупције, чему сведоче и показатељи подиндекса слободe од корупције, који су само у два доминантна региона (Северне Америке и Европе) виши у односу на остале, али нису задовољавајућем нивоу. Слобода рада је сегмент на којем највише треба радити како би се повећала флексибилност тржишта радне снаге, јер многе државе и даље кроз различите видове ангажмана, социјалне помоћи, удружења и законе штите права радника, наводи се у извешају Херитејд фондације (Miller и Kim, 2016).

Анализа одступања регионалних од светског просека сваке од димензија економске слободe према извештају Херитејд фондације из 2016. године презентована је у Табели 16.

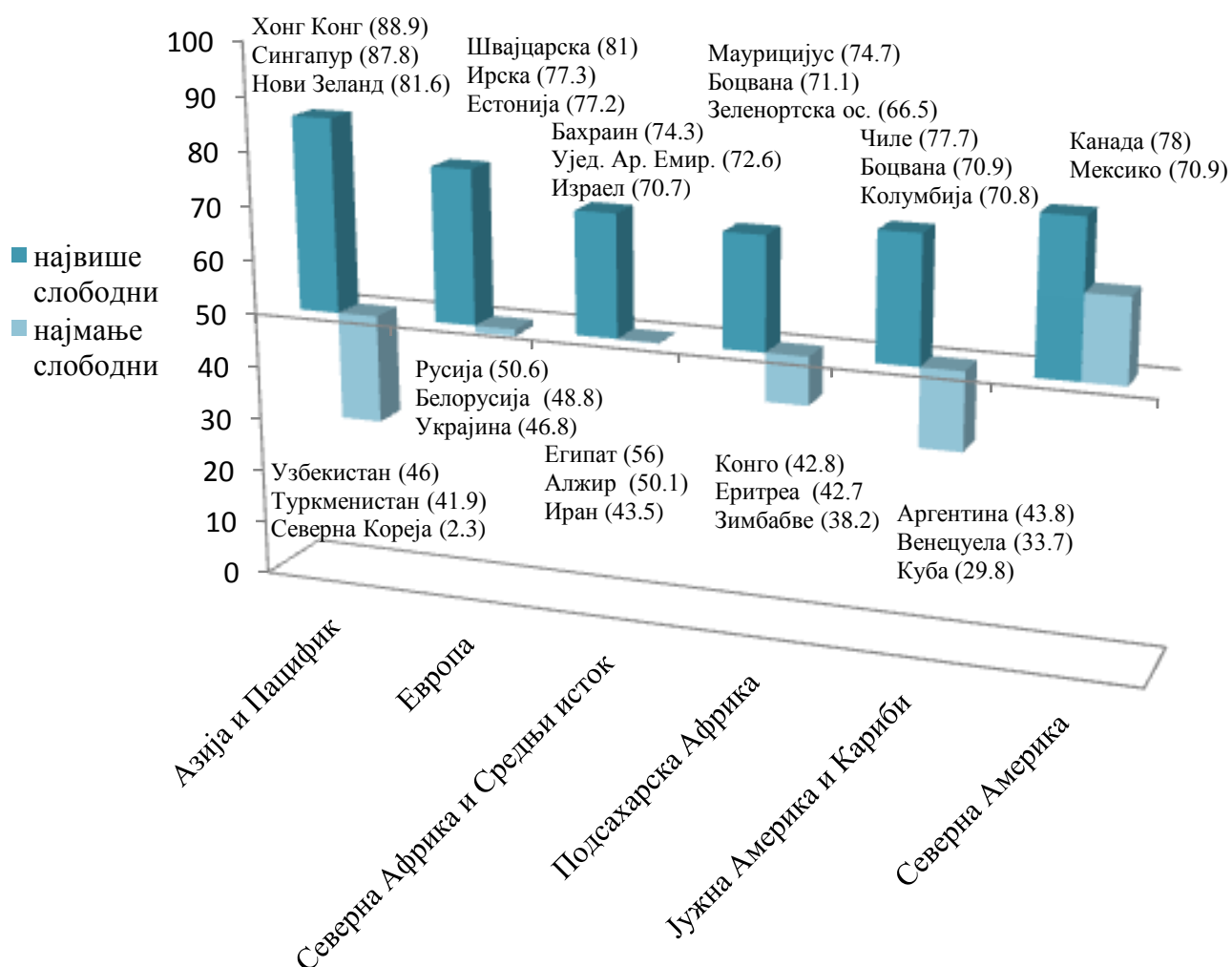
Табела 16: Поређење регионалног просека са светским просеком индекса економске слободe на основу извештаја Херитејд фондације из 2016. године

Изнад светског просека	Северна Америка	Средњи исток и Северна Африка	Јужна, Централна Америка и Кариби	Азија и Пацифик	Европа	Полсахарска Африка	Свет
Испод светског просека							
Индекс економске слободe	72.87	62.61	59.85	58.95	67	55.49	60.68
Својинска права	73.33	38.82	38.62	38.21	60.47	29.78	42.02
Слобода од корупције	63.33	39.67	41.89	38.96	58.19	32.81	42.58
Фискална слобода	73.5	88.16	78.08	79.85	71.83	75.93	77.37
Јавна потрошња	60.5	59.18	69.27	67.08	40.96	74.48	62.5
Слобода пословања	79.07	66.18	63.2	65.34	75.5	51.55	64.13
Слобода рада	74.07	61.35	56.71	65.03	59.32	55.29	59.68
Монетарна слобода	77.1	72.47	73.84	73.36	80.49	74.17	75.32
Слобода трговине	84.4	74.08	74.78	73.15	86.33	68.37	75.64
Слобода инвестиција	73.33	45.94	56.55	44.76	74.07	49.79	55.77
Финансијска слобода	70	47.5	45.52	43.81	62.79	40.22	48.56

Извор: Аутор, прилагођено према Miller и Kim (2016)

Регионални лидери су Канада у Северној Америци (78), просек региона 72,9; Швајцарска у Европи (81, просек Европе је 66.9); Бахреин (74.3) за регион Средњег истока и Северне Африке (просек индекса 62.6); Чиле (77.7) је лидер у економској слободи у Латинској Америци (59.9); Маурицијус (74.7) у Подсахарској Африци (55.5), а светски лидер Хонг Конг (88.6) је уједно и лидер Азије и Пацифика (59). Приказ најслободнијих и најмање слободних земаља према обележју економске слободе на основу извештаја о њеном стању из 2016. у сваком региону представљен је на Графикону 5.

Графикон 5: Три најслободније и три најмање слободне земље у регионима према извештају Херитејд фондације из 2016. години

Извор: Аутор, прилагођено према Miller и Kim (2016)

Земље *Азије и Пацифика* бележе трогодишњи тренд раста; од укупно 42 земље које чине овај регион, према извештају Херитејџ фондације из 2016. године 22 земље је остварило раст, 19 пад, док једна земља није показала промене у економској слободи. Азија и Пацифик доминира врхом и дном ранг листе економске слободe. Упркос паду од једног поена у односу на извештај из 2015. године, Хонг Конг и даље остаје најслободнија земља на свету захваљујући отвореном тржишту, јакој заштити својинских права и врло конкурентној фискалној политици. Чињеници да је вишегодишњи другопласирани Сингапур задржава своју позицију иако бележе пад од 1.6 индексних поена у периоду обухваћеним извештајем из 2016. године. У светских топ пет су и Нови Зеланд (треће место) и Аустралија (пето место). Северна Кореја је и даље најнеслободнија земља у економском смислу. У друштву репресивних су и Узбекистан, Туркменистан, Соломонска острва. Овај регион је веома специфичан по томе што у њему живи више од половине светске популације. Индију и Кину, као најмногољудније земље, креатори извештаја економске слободe карактеришу „углавном неслободним“, при чему заузимају 123. и 144. место у извештају из 2016. године, респективно.

Регион *Северне Америке* чине три земље Канада (78), САД (75.4) и Мексико (65.2). Ове земље скупа чине најслободнију област у свету према економском критеријуму. Како наводе аутори Miller и Kim (2016) окосницу масовних трговинских и инвестиционих токова овог региона представља Северноамерички споразум о слободној трговини (енгл. *North American Free Trade Agreement - NAFTA*). Канада се налази на 6. месту, тик испод светских лидера у слободи што оправдава јаком економском основом, владавином права и снажним напорима да се отворе ка светском тржишту и инвестицијама. Иако је у истој групи „углавном слободних“ економија и САД (11. место), ову земљу одликује пад фискалне слободe и знатно лошији потези из домена слободe пословања и рада, што је резултирало да САД достигне своју најнижу оцену икада. Неефикасне, скупе владине политике на подручју здравствене заштите, енергије, образовања како описују аутори Miller и Kim (2016) узроковале су да се амерички имиџ наруши и доведе до стагнације прихода. Просек овог региона

дефинитивно нарушава Мексико, којем трећу годину тренда пада одређује велико присуство корупције и правосудни систем подложен политичком утицају чиме се нарушавају својинска права.

Јужна и Централна Америка/Кариби су и у извештају из 2016. године оствариле пад с обзиром да је 16 земаља овог региона умањило своје претходне резултате, 12 унапредило док Доминиканска република није исказала промене. Упркос паду од 0.8 поена, Чиле се налази на високом седмом месту светске листе и првом месту на регионалном нивоу. Како наводе аутори Miller и Kim (2016), Чиле прети да наруши своју позицију редистрибутивним пореским мерама уз пораст стопе корпоративног пореза и повећањем минималне зараде кроз јачање преговарачке снаге синдиката. Бахами, чији је регулаторни систем изузетно погодан за предузетничке активности, док им економија зависи од туризма и офшор банкарства, заузимају друго место у овом региону. Колумбију на трећој позицији одликује стабилан петогодишњи раст од око 5% и отвореност ка глобалној трговини и финансијама. Репресивну петорку овог подручја чине Куба, Венецуела, Аргентина, Боливија, Екватор. Широко распрострањена корупција која се одражава на лошу регулативу и монетарну нестабилност као последица бројних тржишних поремећаја је оно што тренутно сврстава овај део испод светског просека.

Средњи исток и Северна Африка су постале економски слободније прошле године, захваљујући порасту слободе у 11 од 14 земаља из овог региона. Бахреин је остао регионални лидер, док се на светској скали према извештају из 2016. године налази на 18. месту (74.3). Уједињени Арапски Емирати напредују осму годину заредом уз помоћ повољне пословне климе и створеног предузетничког амбијента за стране инвеститоре, наводе аутори Miller и Kim (2016). Израел је достигао своју навећу вредност индекса захваљујући напретку у управљању јавним финансијама што им је осигурало да задрже претходно стечен статус „углавном слободне“ економије. Осим позитивних кретања, овај регион карактерише и висока стопа незапослености, структурални и институционални проблеми који отежавају развој приватног ссектора. Ово турсно подручје

онеогућило је уреднике индекса да прикажу стање у Либији, Сирији и Јемену због погоршаних грађанских немира, док се може рећи да су земље арапског пролећа - Тунис и Египат показале охрабрујуће резултате.

Иако у прошлој години бележи раст, *Подсахарска Африка* остаје најлошије рангиран регион према стању економске слободе. Регион без „слободне“ економије, где су само две државе „углавном слободне“ а преостале неслободне и осам (од 24 на светском нивоу) репресивне. Тридесет од 46 земаља овог региона побољшале су своје позиције. Маурицијус је остао лидер региона, али је по први пут још од извештаја из 2012. изашао из десет најбоље ранжираних економија света, па је у 2016. години сврстан на 15. место.

2.4.3. Европа кроз призму индекса економске слободе

Европа повећава број економски слободних земаља. У извештају из 2016. године закључује се да је економска слобода порасла у двадесет једној земљи, а опала у двадесет две у односу на претходни извештај. У топ 20 земаља према критеријуму економске слободе, европске земље су носиоци половине тих позиција. Како показује и Графикон 6, највећи број држава је „умерено слободан“ (20 земаља), пет економија је оцењено „углавном неслободним“ и то: Босна и Херцеговина, Молдавија, Хрватска, Грчка и Русија, док су две „репресивне“ (Украјина и Белорусија). Србија (62.1) се прошле 2015. године „ушуњала“ у ред „умерено слободних економија“ и заузела последње место датог опсега у региону. Данас је она земља која је навише напредовала према стандардима индекса, повећавајући свој скор за 2.1 поен, чиме је утемељила своје место у групи „умерено слободних“ економија. Према извештају из 2016. године, Србија на светској листи заузима 77. место, а у европском региону 33. место. Швајцарска је регионални лидер и једина земља Европе са „титолом“ потпуно слободне економије.

Графикон 6: Процентуални преглед броја земаља у свету које се налазе на различитом ступњу економске слободe према извештају из 2016. године

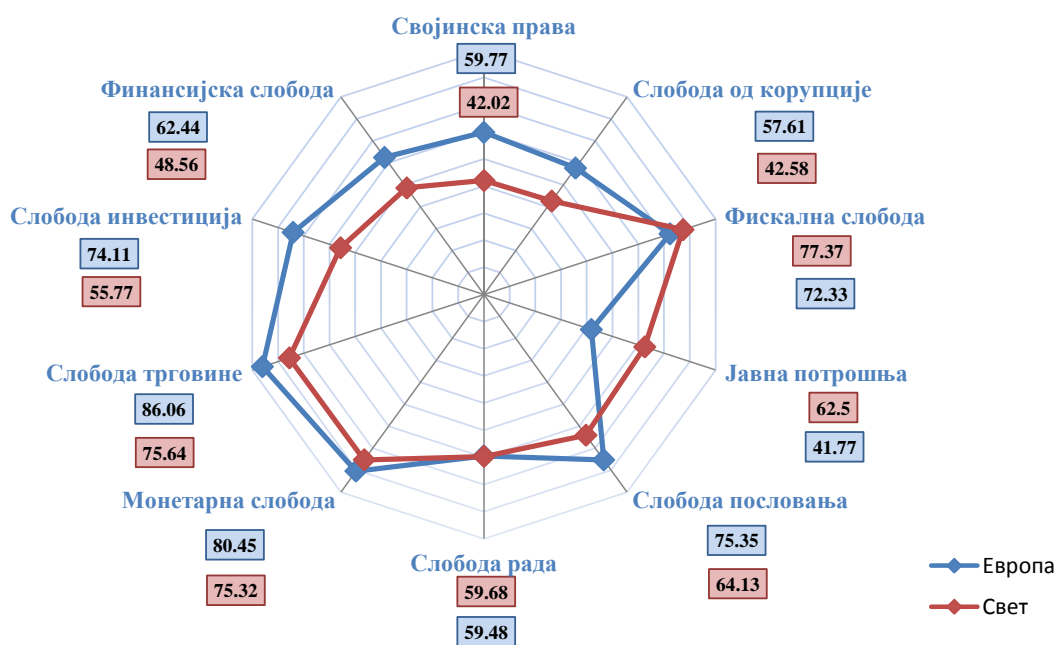

Извор: Аутор, прилагођено према Miller и Kim (2016)

У првих десет земаља које су се нашле на листи светске економске слободe у извештају Херитеџ фондације из 2016. године, Еворпа (поред Азије и Пацифика) учествује са четири земље: Швајцарска (4), Ирска (8), Естонија (9) и Уједињено Краљевство (10). Завидне позиције годинама уназад остварују три балтичке земље – Етонија (9. место), Литванија (13) и Летонија (36) која се према извештају из 2016. године први пут сврстала у групу „углавном слободних“ економија. Ове земље континуирано јачају и одржавају економску слободу кроз даље реформисање, отварање тржишта и редукацију величине владе. Оне су се успешно избориле са рецесијом и од 2012. године континуирано напредују по свим нормама економске слободe, превазилазећи старије чланице Европске уније као што су Португалија, Француска и Италија, чије су вредности индекса опале у односу на претходно стање економске слободe. Како се наводи у извештају из 2016. године (Miller и Kim, 2016), највећи регионални пад од 2.4 поена забележила је Хрватска, што ју је коштало добијања статуса „углавном неслободне“ економије. Одговорност за такво стање може се пронаћи у лошој инвестиционој клими, оптерећеној бројним бирократским процедурама али и великим присуством корупције што утиче на смањење конкурентности. Превелик јавни сектор је још један од тегова (не само) ове земље, док су значајни напори учињени

у флексибилности и успостављању динамике на тржишту рада. Русија је још једна земља која је забележила пад од 1.5 поена на лествици економске слободе, чиме се довела у ситуацију статуса „репресивне“ економије. Одсуство ефикасног правног система, уз превелико уплитање државе у приватни сектор поседовањем бројних предузећа, утицало је да се ова земља суоче са још дубљом рецесијом без светлих изгледа за дугорочни економски раст, наводе аутори Miller и Kim (2016).

Графикон 7: Приказ подиндекса економске слободе према извештају из 2016. године – компарација света и Европе

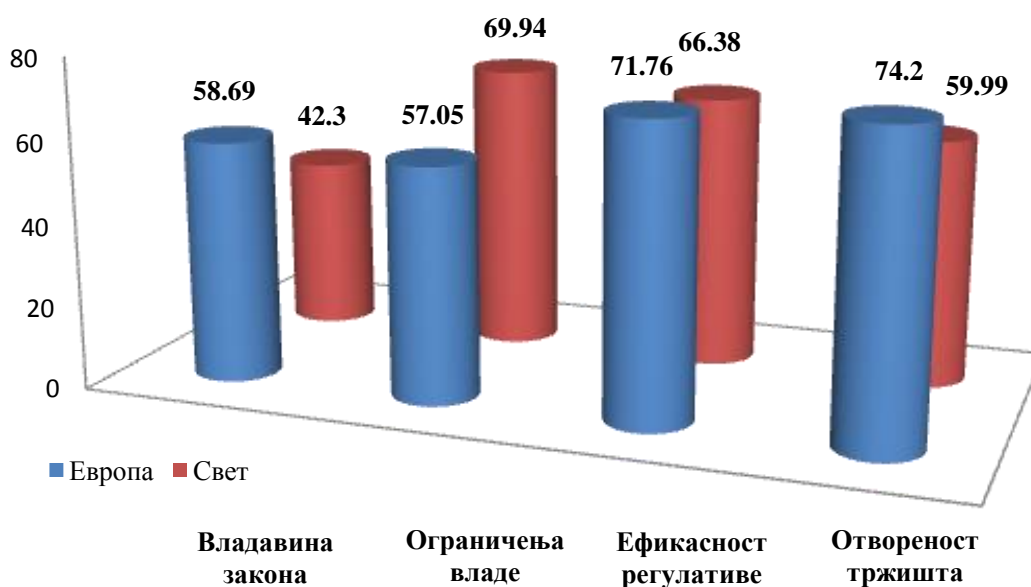
Извор: Аутор, прилагођено према Miller и Kim (2016)

Према извештају из 2016. године, најслабије тачке у економски слободној Европи су слобода рада и јавна потрошња, по којима се она налази испод светског просека (Графикон 7). Недовољно слободно тржиште рада, према креаторима индекса, представља глобални феномен из којег ни европски континент није изузет. Крути прописи у области рада и запошљавања, регулисане наднице и

нефлексибилност радног времена могу да угрозе конкурентност и повећају незапосленост, тврде поборници економске слободе.

У периоду од средине 2014. до средине 2015. године, јавна потрошња у Европи је на највећем нивоу у свету и износи 43.36%, наводи се на сајту Херитејџ фондације. Узроци за овакво стање су бројни: од изразитих социјалних програма многих европских земаља, преко утемељених вредности бивших социјалистичких република чијег наслеђа се није лако ослободити, па све до превелике задужености готово свих земаља Европе. Европа има највеће пореско оптерећење у поређењу са осталим регионима - 33.9% БДП, како се наводи на сајту Херитејџ фондације. Данска је на првом месту према датом показатељу (48.6% БДП), али је у незнатно мањем проценту прате и Француска, Белгија, Финска, Шведска. Високе пореске стопе су карактеристика многих европских земаља, што уз високу јавну потрошњу и велик јавни дуг чини да један од стубова економске слободе – „Ограничење владе“ буде далеко испод светског просека (Графикон 8).

Графикон 8: Приказ стубова економске слободе према извештају из 2016. године – компарација Европе и света

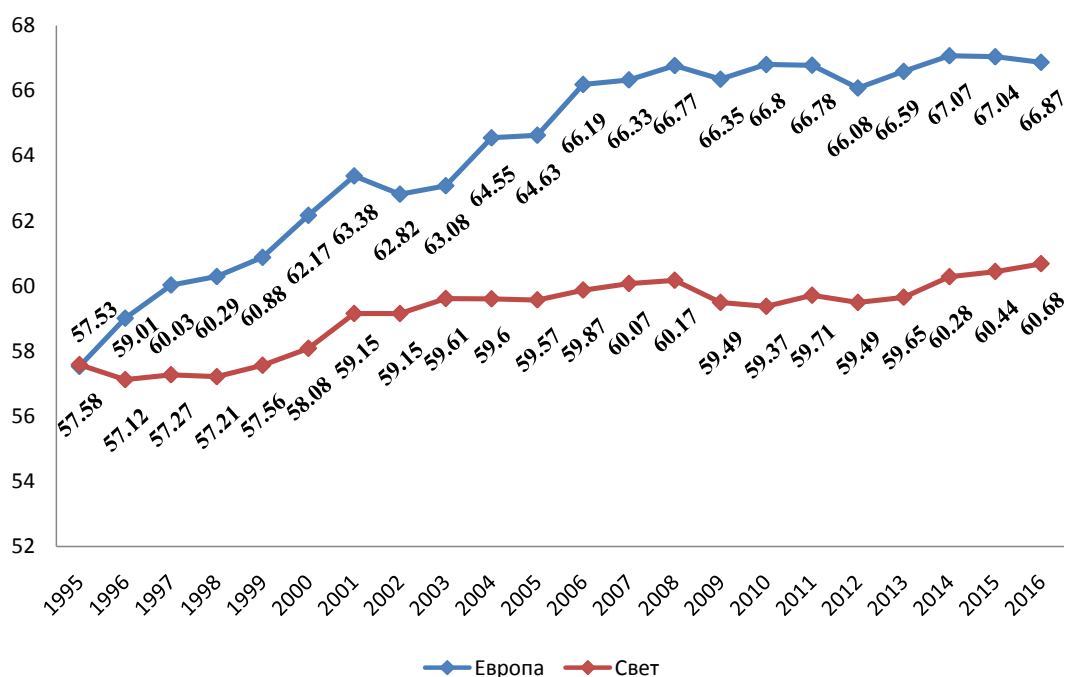

Извор: Аутор, прилагођено према Miller и Kim (2016)

Светски просек, који се наводи у извештају из 2016. године, је 60.7, а од почетка израчунавања индекса, остварио је мали напредак. Разлог за такав тренд може се пронаћи у повећавању броја посматраних земаља, које углавном чине земље у развоју, а чији је просек по правилу низак (Wu, 2011).

Тренд раста који се уочава у оквиру европског региона, може се приписати крупним политичко - економским променама почетком деведесетих година XX века које су за последицу имале прелазак бивших социјалистичких држава Источне Европе са централно планском привредом на капиталистичко уређење, које је по дефиницији либерално и тржишно оријентисано (Графикон 9).

Графикон 9: Индекс економске слободe - тренд раста светског и европског просека

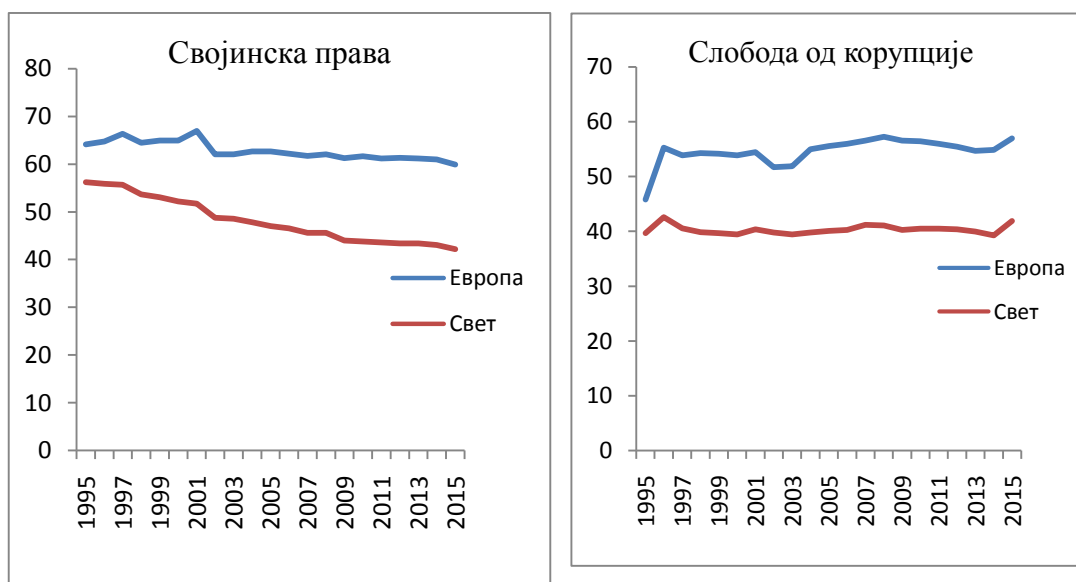

Извор: Аутор, прилагођено према подацима преузетих са www.heritage.org

Својинска права су један од критеријум на светком нивоу који бележи континуирани пад од почетка мерења индекса, достижући најнижу вредност у 2015. години од 42 поена. Пад у заштити својинских права је свакако обележје и региона Европе, где је ова категорија у 2016. години најниже рангирана и износи

59.8. Установљена својинска права су одлика уређених држава, које одликује независно и ефикасно судство и владавина права. Традиционално стабилне државе у Европи одликује јак правни и институцијални оквир, при чему су судски поступци фер и транспарентни, а велики значај даје се заштити интелектуалне својине. Супротна је ситуација у „земљама у настајању“ где тромост судског система, обрзлог у корупцији, склоном политичком утицају урушава својинска права и утиче на смањење европског просека овог индикатора економске слободе.

Графикон 10 и 11: Кретање подиндекса Својинска права и Слобода од корупције – просек Европе и света

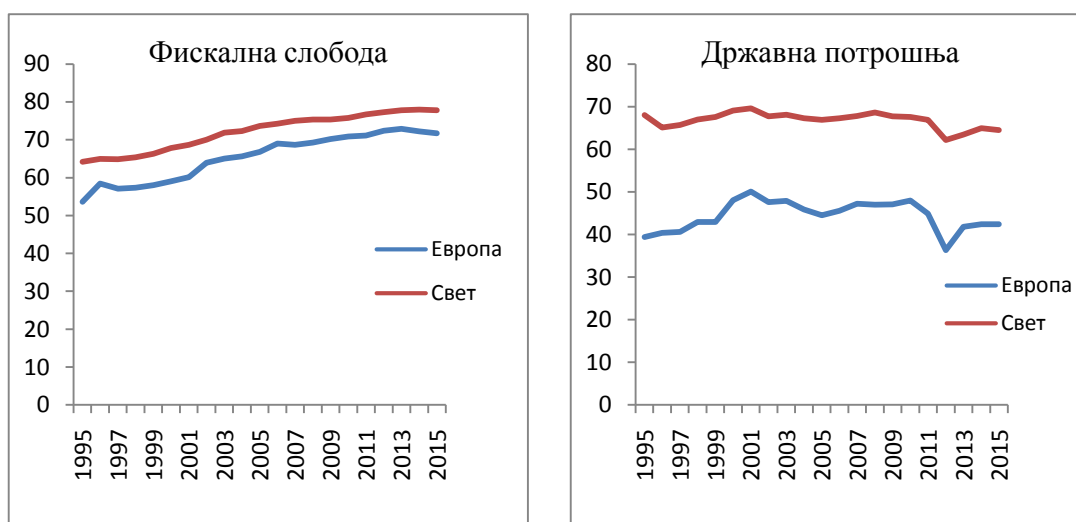

Извор: Аутор, прилагођено према подацима преузетих са www.heritage.org

Анализирајући подиндекс *Слобода од корупције*, код развијених земаља Западне Европе присутан је константан и висок ниво индекса, али је на тренд раста укупног показатеља утицала појачана борба против корупције земаља бившег социјалистичког уређења, где је корупција била у срцу бирократског система. Многим земљама је одлучна борба против корупције услов за придруживање Европској унији, што је значајно допринело општем побољшању и расту слободе од корупције. Боље позициониран регион према овом мерилу је једино Северна Америка, док су преостали региони на нижим нивоима скале што чини да светски просек осцилира око четрдесетог (репресивног) подеока и шаље

сигнал о највећем политичко - економском проблему (не само) данашњице. Корупција, кронизам, непотизам, политичка заштита, илегалне донације су појаве које одликују апсолутно сваку владу света као и све политичке нивое, у већој или мањој мери. Корупција је распрострањена у свим јавним секторима од полиције, судства, високог образовања и здравства, са непрегледним последицама по цивилно друштво и човечанство у целини.

Графикон 12 и 13: Кретање подиндекса Фискална слобода и Државна потрошња – просек Европе и света

Извор: Аутор, прилагођено према подацима преузетих са www.heritage.org

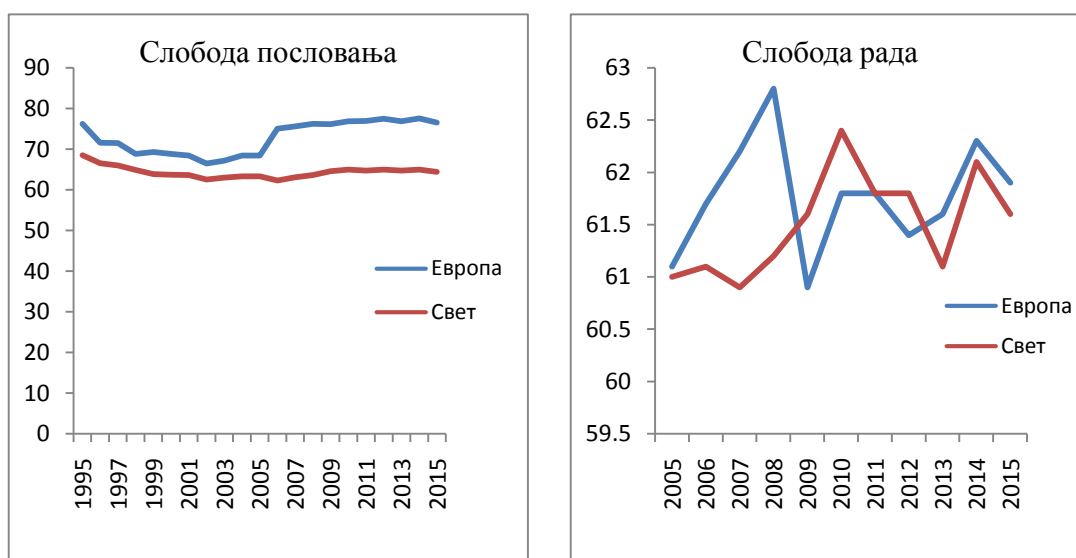
Значајан део европских земаља, нарочито скандинавских, карактерише изразито високо пореско оптерећење, док је релативни порески притисак низак због високог економског стандарда и богатих социјалних програма. Како се смањује пореско оптерећење, тако расте *Фискална слобода*. Испод светског просека су и Уједињено Краљевство, Немачка, Француска, Шпанија. Из намере да додатно не оптерете и стимулишу своју привреду и становништво, неразвијене и земље у развоју нижим опорезивањем повлаче просек ка горе. Ниске пореске стопе карактеристичне су и за земље Балтика и Кавкаског региона а тренд снижења уочљив је у Белорусији, Чешкој, Словачкој, Румунији, Турској. Најниже пореске стопе и епитет пореског раја има Црна Гора (9%), док су за проценат веће

стопе у Бугарској, Македонији и Босни и Херцеговини; Србија има знатно више стопе у односу на регион – 15%.

Европски континент карактеришу велики *Државни издаци*. Читав регион је око двадесет индексних поена испод светског просека у протеклих двадесет година (просек Европе износи 44.4, док је светски просек 66.7) и најниже је позициониран од свих региона. Од нордијског модела, Француске, Немачке па све до Италије, Португалије, и коначно Грчке, различити су узроци, последице и циљеви али исто средство: велика јавна потрошња. Стога се смањење јавне потрошње и уређење јавних финансија, поставља се стога као императив повећања економске слободе овог дела света.

Пословна слобода у Европи је на високом нивоу због дуге традиције слободног предузетништва у западним и развијеним државама Европе. У процесу транзиције, бивше совјетске државе као и земље Балкана кренуле су ка либерализацији регулатива у тој области, што би имало значајне ефекте на економије тих земаља.

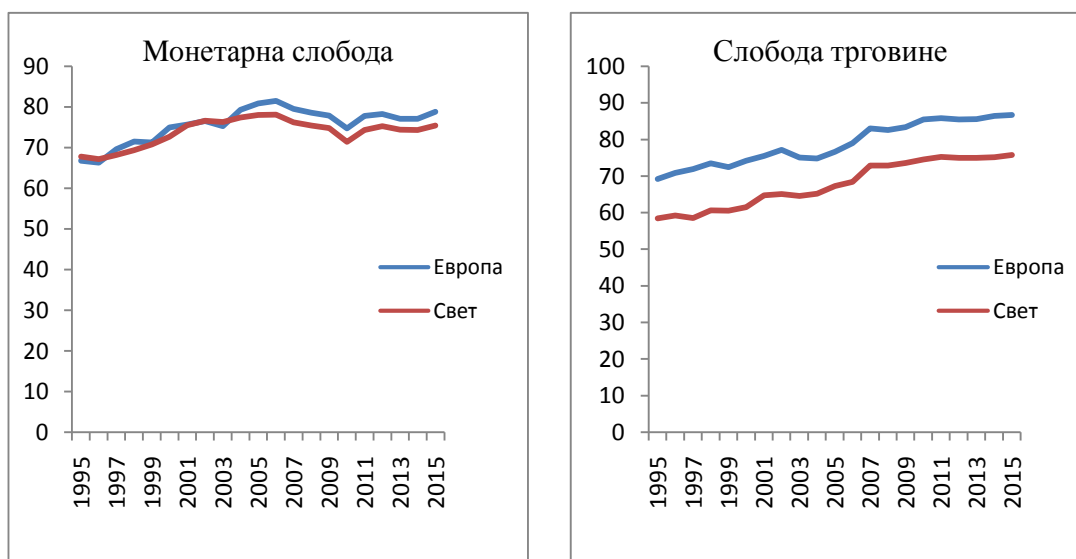
Графикон 14 и 15: Кретање подиндекса Слобода пословања и Слобода рада – просек Европе и света

Извор: Аутор, прилагођено према подацима преузетих са www.heritage.org

Слобода рада се мери од 2005. године а осцилације вредности подиндекса нису драматичне како на светском (од 59.7 до 62.4), тако ни на европском нивоу (од 59.5 до 62.8). Од извештаја из 2015. године, слобода рада је забележила ерозију вредности индекса од 1.6 поена на светском нивоу, што рефлектује стагнацију у регулацији услова запошљавања без видног напретка у флексибилности тржишта рада. Годинама уназад на врху светске листе по критеријум слободе рада је САД, а европске – Данска, где релативно флексибилни услови запошљавања и отпуштања одржавају тржиште рада ефикасним. Грузију одликује флексибилно радно време, Уједињено Краљевство мање отпремнине, ниски трошкови запошљавања Естонију, док остале државе стагнирају према показатељу слободе рада.

Графикон 16 и 17: Кретање подиндекса Монетарна слобода и Слобода трговине – просек Европе и света

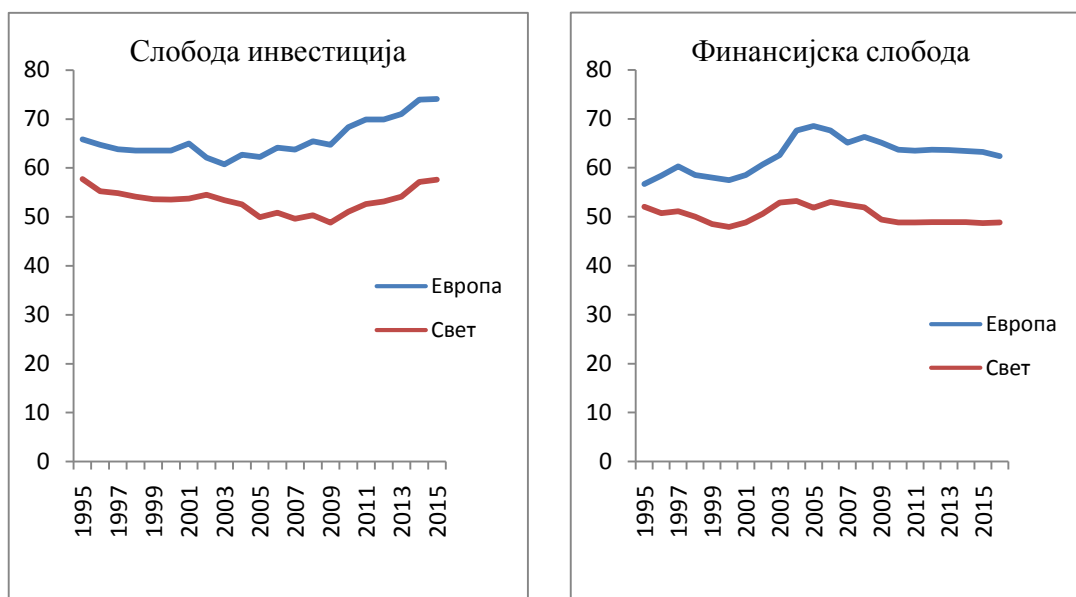
Извор: Аутор, прилагођено према подацима преузетих са www.heritage.org

Стабилност цена и њихово тржишно формирање главни су носиоци подиндекса *Монетарна слобода*. Велики раст подиндекса од 1995. до 2001. у Европи тумачи се успостављањем монетарне равнотеже земаља у процесу транзиције. Већина држава држи инфлацију под контролом, док је у Белорусији, Украјини, па и у Турској и Русији она на недозвољено високом нивоу (18.1%, 12.1%, 8.9%, 7.8%, респективно) посматрано у периоду од средине 2014. до

средине 2015. године. У многим земљама и даље постоји дисторзија цена због великих субвенција неефикасним државним предузећима. Највеће субвенције чине се у областима енергетике, пољопривреде, хране и транспорта, и оне нису карактеристика само мање развијених земаља.

По критеријуму *Слободна трговине*, европски регион остварује већи просек од светског, понајвише због успостављања царинске уније односно јединственог трговинског подручја за слободно кретања робе произведене унутар Европске уније. Царинска стопа за чланице уније износи 1%; ниску царинску стопу има и Грузија (0.7%), док Швајцарска и Лихтенштајн немају царинске стопе. Русија (6.3%) и Србија (6.1%) имају навише царинске стопе у Европи наводи се у извештају Херитеџ фондације из 2016. године.

Графикон 18 и 19: Кретање подиндекса Слобода инвестиција и Финансијска слобода – просек Европе и света

Извор: Аутор, прилагођено према подацима преузетих са www.heritage.org

Раст *Слободе инвестиција* карактерише земље Европе, а добри представници таквог тренда су земље бивше Социјалистичке Федеративне Републике Југославије као и земље Кавказа (Грузија и Јерменија). Земље Русија, Белорусија, Украјина и Молдавија падају по овом критеријуму, док су балтичке и друге развијене земље константно слободне за инвестиције. Данска представља једно од

највише отворених земаља у свету ка страним инвестицијама, где се оне обављају транспарентно и ефикасно. Италија и Француска специфичне су по томе да владе тих земаља директно инвестирају у стратешке компаније. У већини земаља страни и домаћи инвеститори имају исти законски третман, док је страно власништво над ресурсима различито регулисано. Слаб правни систем може престављати препреку да неке земље унапреде ову позицију.

Стагнација је присутна на светском и европском нивоу када је у питању *Финансијска слобода* још од периода након светске економске кризе из 2008. године. У већини земаља финансијски сектор је конкурентан и углавном стабилан, нудећи комплетан асортиман услуга. У многим јаким земљама попут Немачке, Француске, Ирске, Норвешке банке су у државном власништву. Балканске земље, где је већином извршена приватизација банака, оптерећују неквалитетни кредити и неразвијено тржиште капитала. Земље попут Италије, Шпаније, Грчке, Кипра и даље осећају последице економске кризе на свом финансијском сектору.

Преглед средњих вредности свих показатеља економске слободе у свету и Европи, као и достигнуте минималне и максималне вредности у периоду од 1995. до 2016. године према Индексу економске слободе Херитејд фондације дато је у Табели 17. Позиције по којима се Европа налази испод светског просека, а о чему је више пута било речи су Фискална слобода и Јавна потрошња.

Табела 17: Средње, минималне и максимално постигнуте вредности свих показатеља економске слободе у свету и Европи у периоду од 22 године

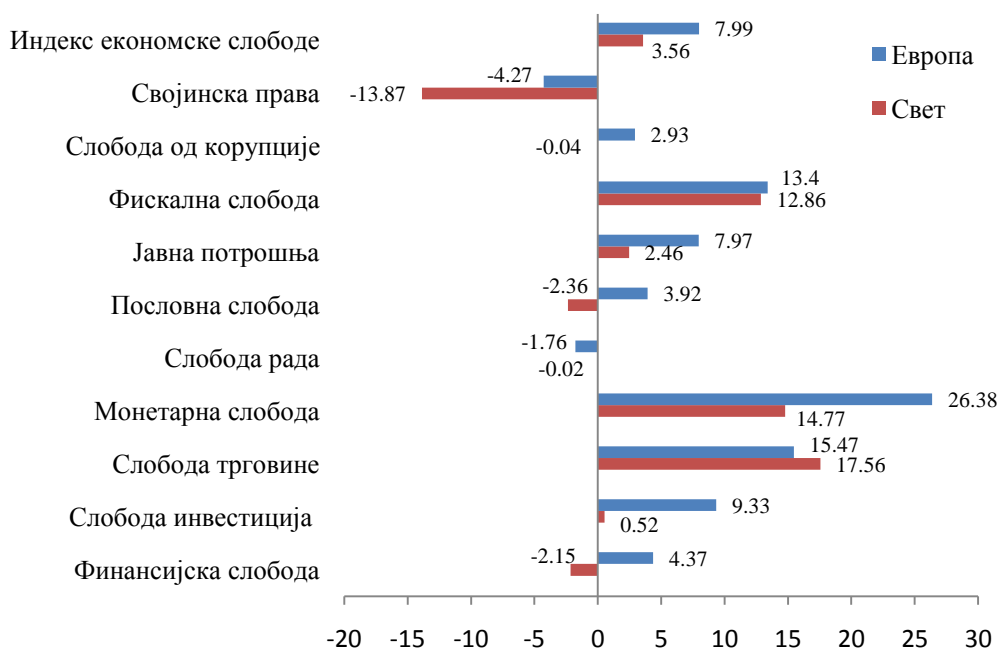
Свет	Број опсервација	Средња вредност	Стандардна девијација	Минимум	Максимум
Европа	22	59.15455	1.125771	57.1	60.7
Индекс економске слободе	22	64.15	3.005986	57.5	67.1
Својинска права	22	47.88636	4.828023	42	56.2
	22	62.65	2.055828	59.8	67
Слобода од корупције	22	40.44091	.9292389	39.3	42.6
	22	54.76364	2.525403	45.8	57.6
Фискална слобода	22	72.34091	6.220357	64.2	78
	22	65.70455	4.919413	53.6	72.9
Јавна	22	66.76818	1.823494	62.2	69.6

потрошња	22	44.4	3.437469	36.3	50.1
Слобода пословања	22	64.35	1.405347	62.3	68.5
	22	73.03636	4.011121	66.5	77.6
Слобода рада	12	61.35833	.6999459	59.7	62.4
	12	61.58333	.8343025	59.5	62.8
Монетарна слобода	22	73.87273	3.315215	67.2	78.1
	22	75.90909	4.321476	66.3	81.5
Слобода трговине	22	68.23636	6.522455	58.5	76.1
	22	79.13182	5.974978	69.2	86.7
Слобода инвестиција	22	53.45	2.67239	48.8	58
	22	66.21364	4.14514	60.7	74.1
Финансијска слобода	22	53.45	2.67239	48.8	58
	22	66.21364	4.14514	60.7	74.1

Извор: Калкулација аутора.

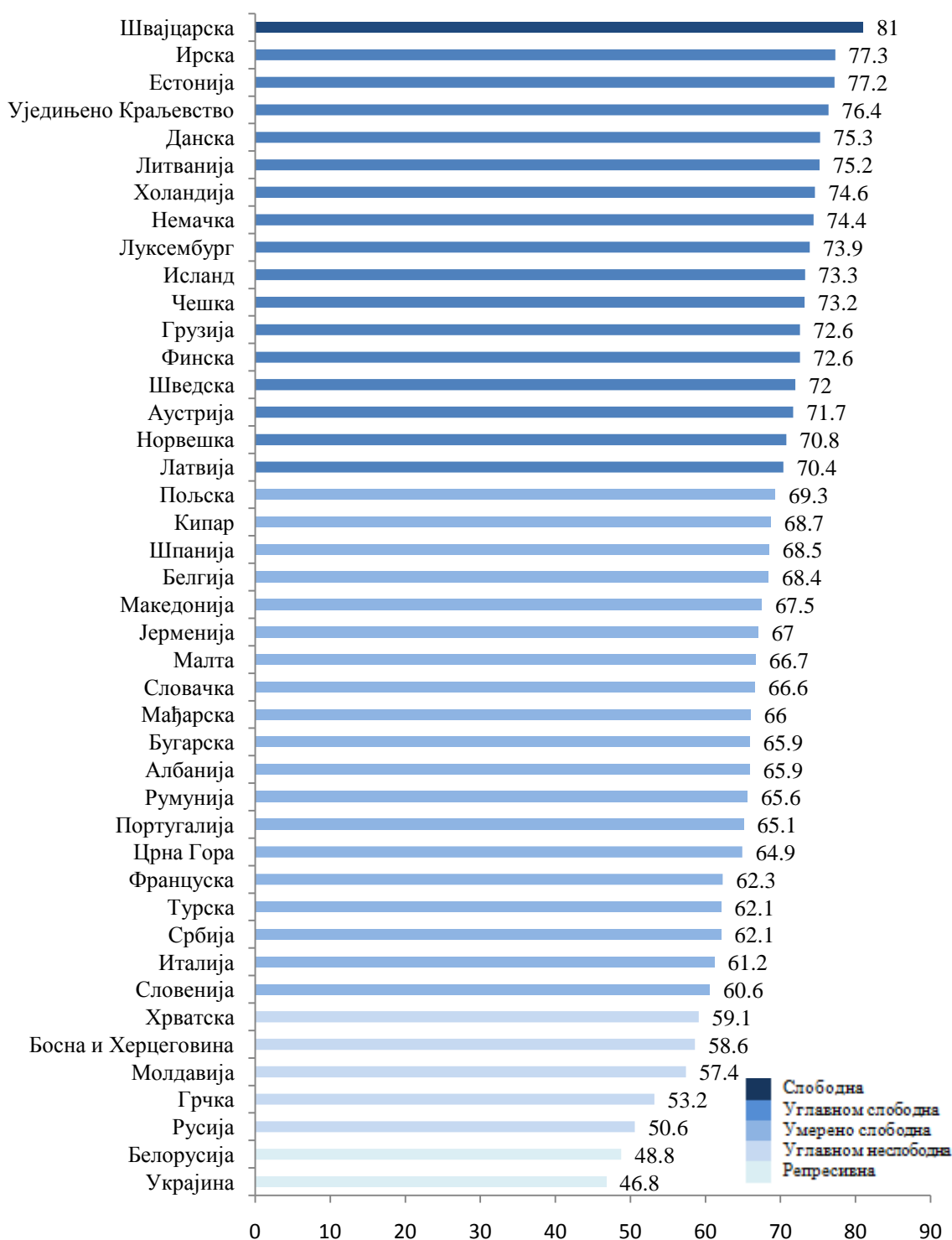
Од момента почетка мерења до 2016. године, економска слобода у Европи порасла је за готово осам поена (Графикон 20). Овоме су значајно допринеле раст монетарне и фискалне слободе, слобода трговине и инвестиција. Пад је уочљив у заштити својинских права и слободи рада.

Графикон 20: Промена индекса економске слободе и његових компонената у односу на почетну годину мерења – компарација Европе и света

Извор: Аутор, прилагођено према подацима преузетих са www.heritage.org

Графикон 21: Приказ Индекса економске слободe земаља Европе на основу извештаја Херитеџ фондације из 2016. године

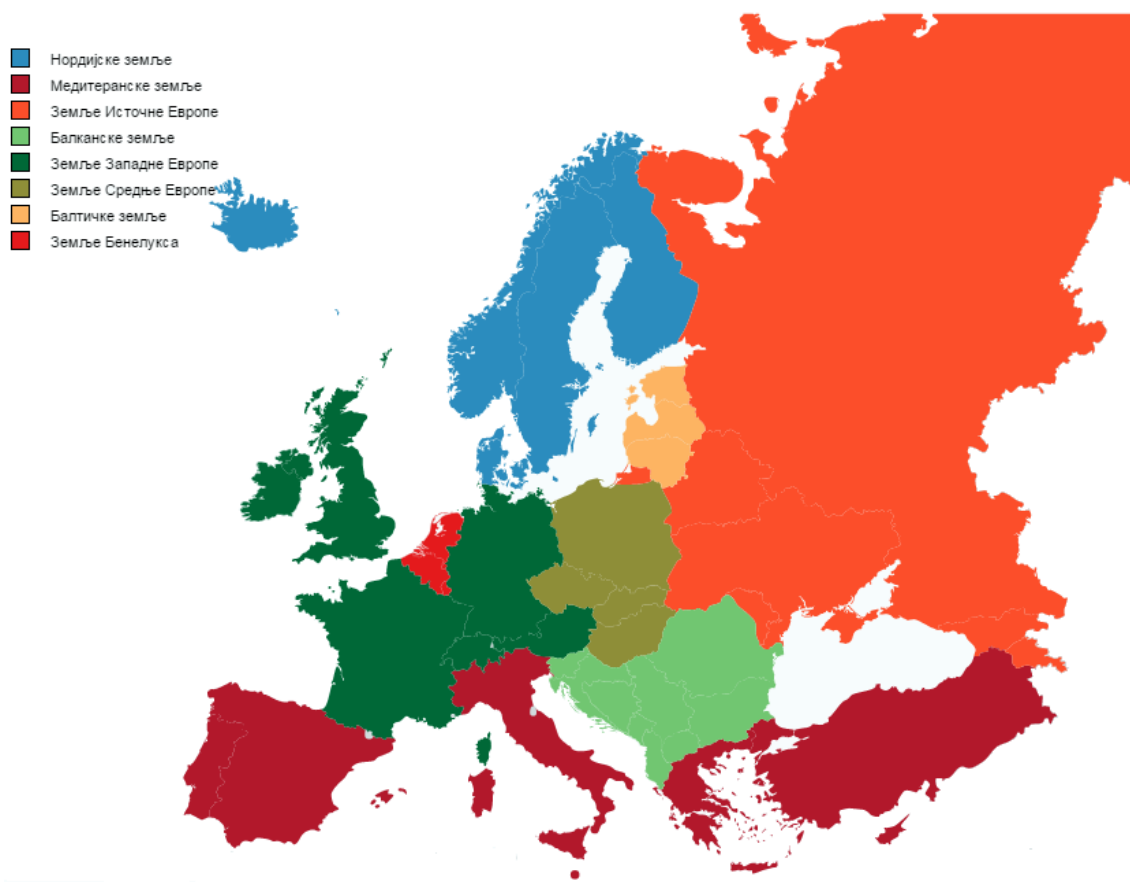

Извор: Аутор, прилагођено према Miller и Kim (2016)

2.4.4. Приказ стања економске слободе унутар група земаља Европе

У наставку дисертације дат је преглед стања економске слободе и њено кретање у протеклим годинама за груписане земље у конкретне регије са геополитичког аспекта (Слика 2). Уједно, дат је и приказ основних макроекономских показатеља за сваку земљу а који утичу на формирање индекса економске слободе и заузимања одговарајуће ранг позиције на светском и Европском нивоу (Табеле од 18 до 25). Подаци су преузети са званичног сајта Херитејџ фондације, а односе се на период од средине 2014. до средине 2015. године, и састављени су на основу следећих извора: Светска банка – Индикатори светског развоја (2014); Међународни монетарни фонд - Светска економска база (2015); *Economist Intelligence Unit, Data Tool*; Међународна организација рада - Глобални трендови запошљавања (2015), Конференција УН о трговини и развоју - Извештај о светским инвестицијама (2015); званичне статистичке агенције у земљама и/или централна банка.

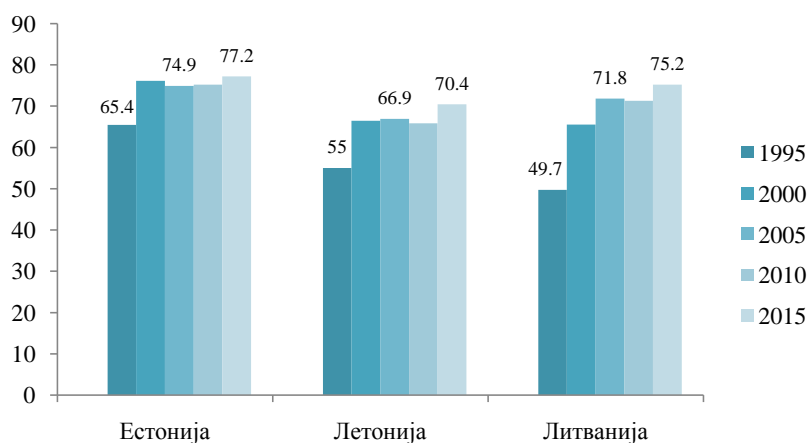
Слика 2: Регионална подела европског региона како га је дефинисала Херитејџ фондација

Извор: Аутор.

У извештају Херитеџ фондације из 2016. године све три *балтичке земље* се налазе у групи углавном слободних економија, заузимајући девето, тринаесто и тридесет шесто место (Естонија, Литванија, Летонија, респективно). Кључни параметри који су определили да балтичке земље карактеришу високе вредности индекса економске слободе су отвореност тржишта, адекватни нормативни оквири и владавина права коју спроводи независни правосудни систем. Ефикасност управљања јавним финансијама као и максимално поједностављен порески систем резултат је добро вођене фискалне политике, премда јавни дуг од око 40% и даље оптерећује Литванију и Летонију, док Естонија већ дуги низ година одржава задуженост испод 10%. Поменуте земље захваљујући институционалној отворености и флексибилности поседује импресивне капацитете за прилагођавање спољним ударима и аномалијама, док су са друге стране још увек присутна извесна ограничења на тржишту рада, као и проблем корупције, нарочито у Летонији.

Графикон 22: Преглед кретања индекса економске слободе од средине 1995. до средине 2015. године у групи балтичких земаља

Извор: Аутор, прилагођено према подацима преузетих са www.heritage.org

Табела 18: Основни економски показатељи за групу балтичких земаља у периоду од средине 2014. до средине 2015. године

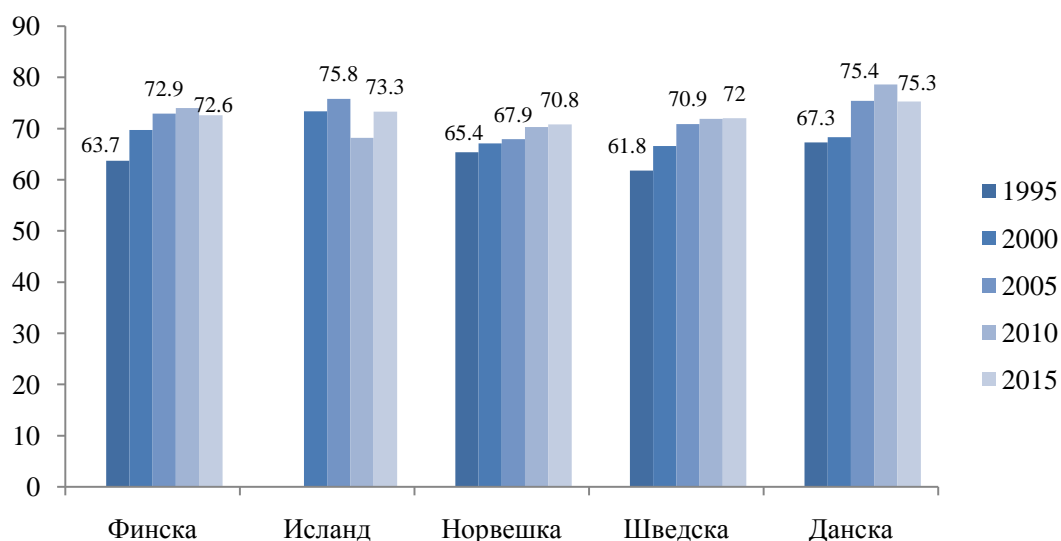
	Естонија	Летонија	Литванија
Број становника (милиони)	1.3	2.0	2.9
БДП (Милијарде, ПКМ)	\$35.6	\$48.2	\$79.6
БДП по глави становника (ПКМ)	\$26,999	\$23,707	\$27,051
Раст БДП-а (%)	2.1	2.4	2.9
Петогодишњи раст БДП-а (%)	3.8	2.7	3.6
Незапосленост (%)	7.7	10.0	11.3
Инфлација (%)	0.5	0.7	0.2
Прилив СДИ (Милиони \$)	982.9	473.5	217.1
Јавна потрошња (% од БДП)	38.8	37.2	34.7
Јавни дуг (% од БДП)	9.7	37.8	37.7
Царинска стопа (%)	1.0	1.0	1.0
Стопа пореза на приходе (%)	20.0	23.0	15.0
Стопа корпоративног пореза (%)	20.0	15.0	15.0
Пореско оптерећење (% од БДП)	31.8	27.7	16.0

Извор: Аутор, прилагођено према подацима преузетих са www.heritage.org

Изузетно високи индекси економске слободе који одликују *нордијске земље* резултат су дугогодишње опредељености за политику отвореног тржишта која подржава динамичну трговину и инвестиције. Ради се о групи земаља коју одликује модерна тржишна економија и изразито висок животни стандард. Поред тога, у наведеним земљама су дефинисана и имплементирана ефикасна законска решења, уз бескомпромисно и транспарентно спровођење владавине права. Минимално присуство корупције једна је од главних одлика и традиција свих наведених земаља. Најзначајнији ограничавајући фактори односе се на недовољну мобилност радне снаге и превелику јавну потрошњу. Иако Данску одликује веома либерално тржиште рада⁴ и закони о раду са једноставним могућностима за запошљавање и отпуштање, уз флексибилно радно време, без рестрикција за ноћним радом или радом недељом, остале нордијске земље налазе се испод или око граница светског просека, те се осим одсуства закона о минималној заради, не могу похвалити доприносу либерализације ове области. Прогресивни порези, изражени социјални програми и обимни трансфери, тзв. политика благостања (енгл. *welfare*) синоними су за нордијске земље. Ове карактеристике апсолутно умањују њихове позиције на скали економске слободе, али их напред наведени атрибути високо котирају у односу на друге земље Европе и света.

⁴Индекс слободе рада је достигао готово 100 поена све до 2009. године од када бележи тренд пада.

Графикон 23: Преглед кретања индекса економске слободe од средине 1995. до средине 2015. године у нордијским земљама

Извор: Аутор, прилагођено према подацима преузетих са www.heritage.org

Табела 19: Основни економски показатељи за групу нордијских земаља у периоду од средине 2014. до средине 2015. године

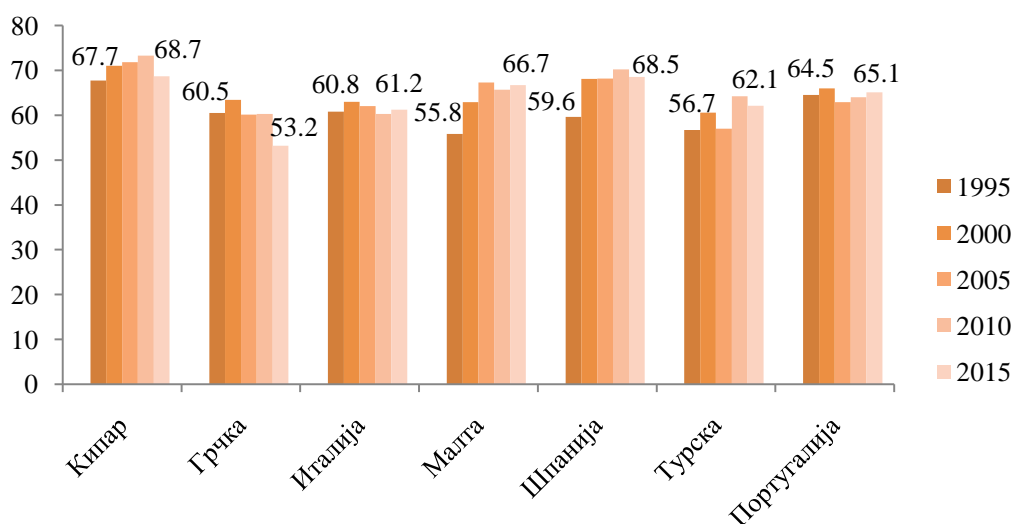
	Данска	Финска	Исланд	Норвешка	Шведска
Број становника (милиони)	5.6	5.5	0.3	5.2	9.7
БДП (Милијарде, ПКМ)	\$249.5	\$221.0	\$14.2	\$345.2	\$448.2
БДП по глави становника (ПКМ)	\$44,343	\$40,347	\$43,637	\$66,937	\$45,986
Раст БДП-а (%)	1.0	-0.1	1.8	2.2	2.1
Петогодишњи раст БДП-а (%)	0.5	0.5	1.1	1.5	2.4
Незапосленост (%)	6.6	8.6	5.0	3.4	8.0
Инфлација (%)	0.6	1.2	2.0	2.0	-0.2
Прилив СДИ (Милиони \$)	3,651.9	18,624.7	436.1	8,682.5	10,036.2
Јавна потрошња (% од БДП)	57.1	57.5	43.9	44.0	53.2
Јавни дуг (% од БДП)	42.6	59.6	82.1	30.1	41.5
Царинска стопа (%)	1.0	1.0	1.1	1.1	1.0
Стопа пореза на приходе (%)	56.0	31.8	31.8	47.8	57.0
Стопа корпоративног пореза (%)	23.5	20.0	20.0	27.0	22.0
Пореско оптерећење (% од БДП)	48.6	44.0	35.5	40.8	42.8

Извор: Аутор, прилагођено према подацима преузетих са www.heritage.org

Медитеранске земље спадају у групу земаља „умерено слободних“ економија, изузев Грчке која је због великих економских проблема и дужничке кризе окарактерисана као углавном „неслободна“ економија. Заједничко за све медитеранске земље је чињеница да су њихове економије највише погођене економском кризом из 2008. године, услед чега тренутно спроводе свеобухватне и

болне структурне реформе усмерене, пре свега, на опоравак банкарског сектора, смањење броја запослених у јавном сектору и подизање нивоа ефикасности компанија у државном власништву. Поменуте земље карактерише релативно висок степен отворености ка глобалном тржишту и инвестицијама, што се директно одразило на вредност индекса економске слободe у истима, али и интензиван и константан уплив државе у економске активности, велика незапосленост нарочито међу млађом популацијом, као и крајње неизвесне дугорочне прогнозе у вези привредног раста. Иако у многим земљама закон штити имовину, извршење уговора и решавање случајева се одвија споро. Посебно негативан утицај на показатељ економске слободe у медитеранским земљама приписује се великим пореским оптерећењима, нефлексибилности тржишта рада, лошем управљању јавним финансијама и корупцији у великим размерама. Међу наведеним земљама треба издвојити Турску која је у протеклој деценији забележила значајан и стабилан економски раст, упркос крајње нестабилној политичкој ситуацији. Са друге стране, институционалне слабости и притисци на правосудне органе спутавају економску слободу у Турској и спречавају још динамичнији раст приватног сектора.

Графикон 24: Преглед кретања индекса економске слободe од средине 1995. до средине 2015. године у групи медитеранских земаља

Извор: Аутор, прилагођено према подацима преузетих са www.heritage.org

Табела 20: Основни економски показатељи за групу медитеранских земаља у периоду од средине 2014. до средине 2015. године

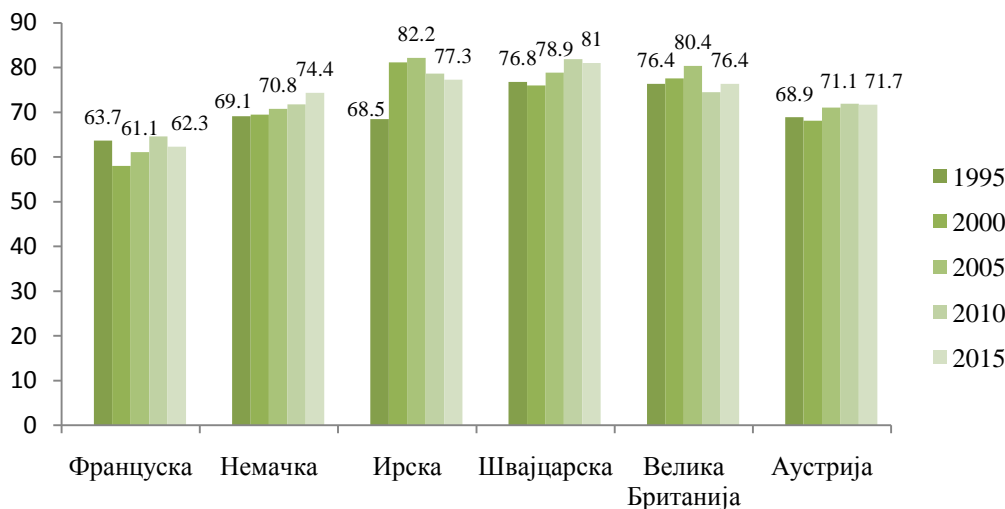
	Кипар	Грчка	Италија	Малта	Португалија	Шпанија	Турска
Број становника (милиони)	0.9	11.0	60.0	0.4	10.4	46.5	76.9
БДП (Милијарде, ПКМ)	\$27.4	\$284.3	\$2,127.7	\$14.1	\$280.4	\$1,566.4	\$1,508.1
БДП по глави становника (ПКМ)	\$30,769	\$25,859	\$35,486	\$33,216	\$26,975	\$33,711	\$19,610
Раст БДП-а (%)	-2.3	0.8	-0.4	3.6	0.9	1.4	2.9
Петогодишњи раст БДП-а (%)	-1.7	-4.8	-0.5	2.9	-0.9	-0.5	5.4
Незапосленост (%)	15.6	26.3	12.5	5.9	14.2	24.7	9.2
Инфлација (%)	-0.3	-1.4	0.2	0.8	-0.2	-0.2	8.9
Прилив СДИ (Милиони \$)	679.0	2,171.6	11,450.8	9,278.9	8,807.1	22,904.1	12,146.0
Јавна потрошња (% од БДП)	41.9	60.1	51.0	42.2	50.1	44.3	38.5
Јавни дуг (% од БДП)	107.1	177.2	132.1	68.1	130.2	97.7	33.5
Царинска стопа (%)	1.0	1.0	1.0	1.0	1.0	1.0	2.8
Стопа пореза на приходе (%)	35.0	42.0	43.0	35.0	48.0	47.0	35.0
Стопа корпоративног пореза (%)	12.5	26.0	27.5	35.0	23.0	30.0	20.0
Пореско оптерећење (% од БДП)	31.8	33.5	42.6	34.0	33.4	32.6	29.3

Извор: Аутор, прилагођено према подацима преузетих са www.heritage.org

Економије земаља *Западне Европе* се захваљујући ефикасној диверзификацији, максималној отворености ка глобалном тржишту, доброј заштити својинских права и високом нивоу флексибилности и стабилности, убрајају међу најконкурентније и најиновативније економије у свету. Поред тога, њих карактерише релативна отпорност на спољне ударе, институционална функционалност, као и транспарентни правосудни системи готово у потпуности лишени коруптивних утицаја. Насупрот томе, економска слобода је спутана недостатком контроле у јавној потрошњи и значајном ригидношћу тржишта рада, док се Француска суочава и са озбиљном корупцијом у областима јавних радова и одбрамбене индустрије. Међу наведеним земљама Швајцарска је, пре свега посредством мера којима је ефикасно елеминисала мањкавости на тржишту рада и у сфери управљања јавним финансијама, најбоље пласирана на светској листи економски слободних земаља у извештају из 2016. године, имајући у виду да се на истој налази на четвртој позицији. Такође, на поменутој листи високо осмо место заузима Ирска која је реструктурирањем банкарског сектора, дисциплинованим фискалним мерама и оштрим умањењем плата у јавном сектору, повратила фискално здравље и ушла у групу најбрже растућих економија у еврозони.

Графикон 25: Преглед кретања индекса економске слободe од средине 1995. до средине 2015. године у групи земаља Западне

Европе

Извор: Аутор, прилагођено према подацима преузетих са www.heritage.org

Табела 21: Основни економски показатељи за групу земаља Западне Европе у периоду од средине 2014. до средине 2015. године

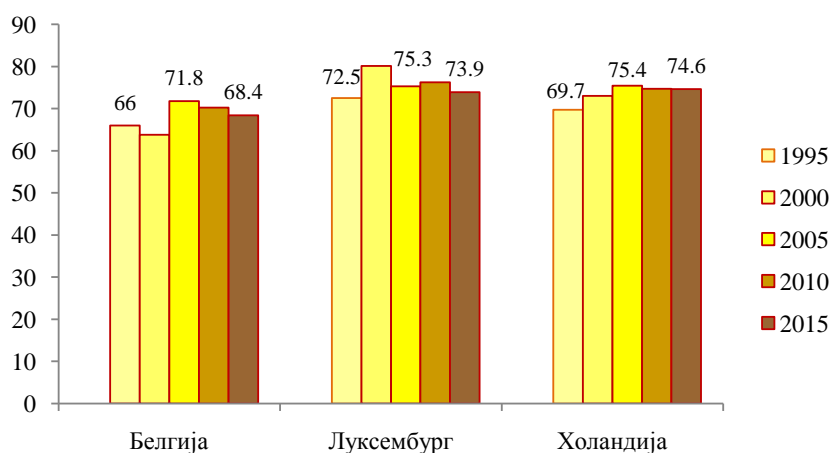
	Аустрија	Француска	Немачка	Ирска	Швајцарска	Уједињено Краљевство
Број становника (милиони)	8.5	63.9	81.1	4.6	8.1	64.5
БДП (Милијарде, ПКМ)	\$395.5	\$2,580.8	\$3,721.6	\$226.8	\$472.8	\$2,548.9
БДП по глави становника (ПКМ)	\$46,420	\$40,375	\$45,888	\$49,195	\$58,087	\$39,511
Раст БДП-а (%)	0.3	0.4	1.6	4.8	2.0	2.6
Петогодишњи раст БДП-а (%)	1.3	1.0	2.0	1.4	2.0	1.7
Незапосленост (%)	5.0	9.9	5.0	11.6	4.5	6.3
Инфлација (%)	1.5	0.6	0.8	0.3	0.0	1.5
Прилив СДИ (Милиони \$)	4,674.9	15,191.1	1,830.9	7,697.7	21,914.3	72,241.0
Јавна потрошња (% од БДП)	50.9	57.0	44.3	40.7	33.5	45.1
Јавни дуг (% од БДП)	86.8	95.1	73.1	109.5	46.1	89.5
Царинска стопа (%)	1.0	1.0	1.0	1.0	0.0	1.0
Стопа пореза на приходе (%)	50.0	45.0	47.5	41.0	40.0	45.0
Стопа корпоративног пореза (%)	25.0	34.3	15.8	12.5	24.0	20.0
Пореско оптерећење (% од БДП)	42.5	45.0	36.7	28.3	27.1	32.9

Извор: Аутор, прилагођено према подацима преузетих са www.heritage.org

Високе вредности индекса економске слободe које одликују Холандију и Луксембург базирају се на апсолутној отворености ка глобалној трговини и инвестицијама, континуираном одржавању конкурентног и флексибилног

пословног окружења, дефинисању најбољег могућег нормативног оквира и промптном спровођењу закона којима се ефикасно штите својинска права. Такође, поменуте земље су максимално посвећене спровођењу мера на плану опоравка јавних финансија и кредибилитета фискалне политике, уз традиционално одсуство корупције и добро организоване и функционалне институције. Као најзначајније препреке ка додатном подизању нивоа економске слободe истичу се недовољно ефикасно управљање јавним финансијама у Холандији, односно релативно затворено тржиште рада у Луксембургу. Насупрот томе, Белгија је оптерећена бројним проблемима, који су упркос позитивним атрибутима, попут завидне институционалне снаге и транспарентног као и независног правосудног система, допринеле да се Белгија, на светској ранг листи економски слободних земаља, значајно лошије котира од Холандије и Луксембурга. Поменути проблеми односе се на прекомерну јавну потрошњу, која је узроковала да јавни дуг премаши 100%, ригидно тржиште рада и висок ниво пореза. Поред тога, Белгија се, нарочито у протеклих десет година, суочава са озбиљном политичком нестабилношћу на унутрашњем плану, а која је резултат све израженијег анимозитета између Валонаца и Фламанаца.

Графикон 26: Преглед кретања индекса економске слободe од средине 1995. до средине 2015. године у групи земаља Бенелукса

Извор: Аутор, прилагођено према подацима преузетих са www.heritage.org

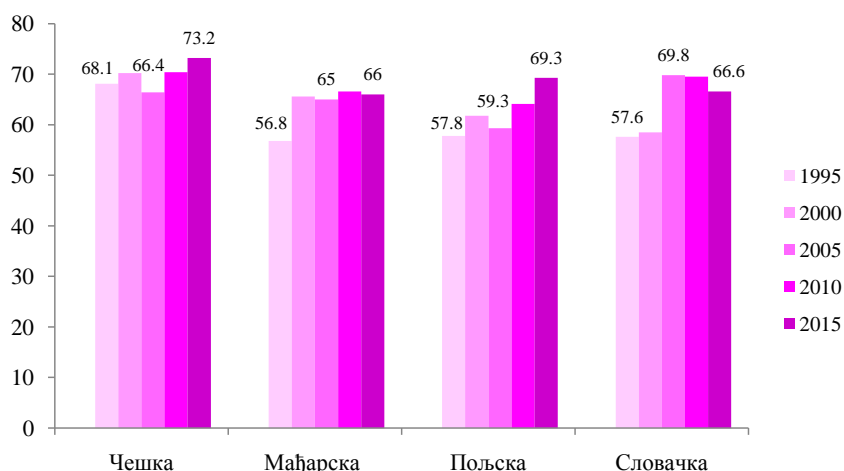
Табела 22: Основни економски показатељи за групу земаља Бенелукса у периоду од средине 2014. до средине 2015. године

	Луксембург	Белгија	Холандија
Број становника (милиони)	0.6	11.2	16.9
БДП (Милијарде, ПКМ)	\$51.4	\$481.5	\$798.6
БДП по глави становника (ПКМ)	\$92,049	\$42,973	\$47,355
Раст БДП-а (%)	2.9	1.0	0.9
Петогодишњи раст БДП-а (%)	2.5	1.1	0.3
Незапосленост (%)	6.1	8.5	6.9
Инфлација (%)	0.7	0.5	0.3
Прилив СДИ (милиони \$)	7,087.0	-4,956.7	30,253.3
Јавна потрошња (% од БДП)	43.6	54.5	46.8
Јавни дуг (% од БДП)	24.6	105.6	68.3
Царинска стопа (%)	1.0	1.0	1.0
Стопа пореза на приходе (%)	43.6	50.0	52.0
Стопа корпоративног пореза (%)	21.0	33.0	25.0
Пореско оптерећење (% од БДП)	39.3	44.6	37.4

Извор: Аутор, прилагођено према подацима преузетих са www.heritage.org

Прелазак са централно-планске на тржишно оријентисану привреду у *земљама Средње Европе* обележен је, вишегодишњим и у највећој мери успешним, процесом реструктурирања и либерализације, који је резултирао стабилним и флексибилним економијама. Захваљујући отворености ка глобалној трговини и инвестицијама, релативно ниским порезима, као и ефикасном функционисању надлежних органа у домену заштите својинских права, поменуте земље се убрајају међу најатрактивније локације за стране директне инвестиције у Европи. Кључни проблеми се односе на управљање јавним финансијама и борбу против корупције, при чему су Чешка и Пољска у протеклом периоду показале значајан напредак у наведеним областима, што је условило њихову значајно бољу позиционираност на светској ранг листи економски слободних земаља. Са друге стране, Словачка и Пољска се и даље суочавају са непотизмом и хроничном корупцијом озбиљних размера, нарочито у сферама високог образовања, јавног здравља и пословања компанија у државном власништву.

Графикон 27: Преглед кретања индекса економске слободe од средине 1995. до средине 2015. године у групи земаља Средње Европе

Извор: Аутор, прилагођено према подацима преузетих са www.heritage.org

Табела 23: Основни економски показатељи за групу земаља Средње Европе у периоду од средине 2014. до средине 2015. године

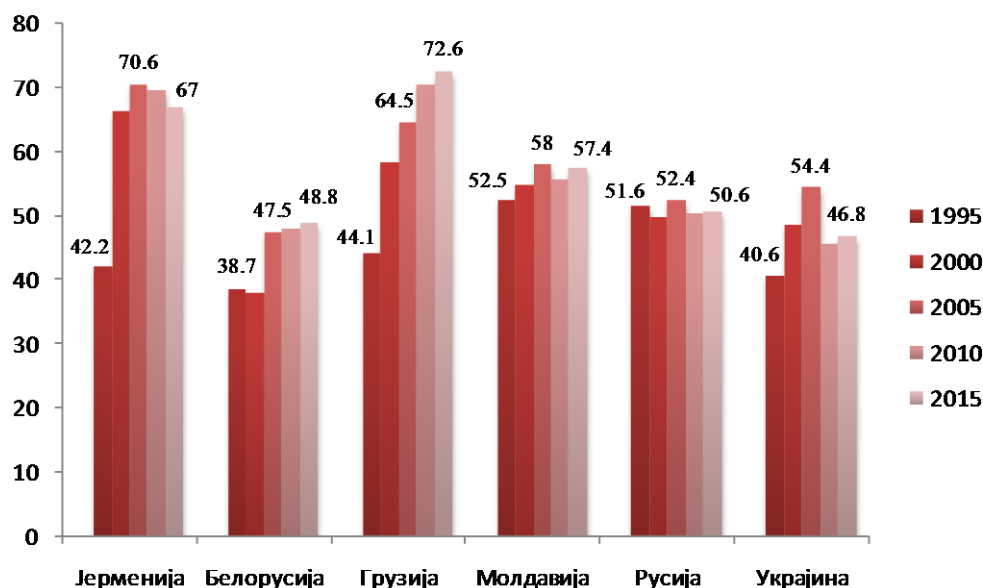
	Чешка	Мађарска	Пољска	Словачка
Број становника (милиони)	10.5	9.9	38.0	5.4
БДП (Милијарде, ПКМ)	\$314.6	\$246.4	\$954.5	\$152.6
БДП по глави становника (ПКМ)	\$29,925	\$24,942	\$25,105	\$28,175
Раст БДП-а (%)	2.0	3.6	3.3	2.4
Петогодишњи раст БДП-а (%)	1.0	1.3	3.0	2.6
Незапосленост (%)	6.2	7.8	9.2	13.3
Инфлација (%)	0.4	-0.3	0.0	-0.1
Прилив СДИ (Милиони \$)	5,908.5	4,039.4	13,882.8	478.7
Јавна потрошња (% од БДП)	41.9	49.4	42.2	41.0
Јавни дуг (% од БДП)	41.6	76.9	48.8	54.0
Царинска стопа (%)	1.0	1.0	1.0	1.0
Стопа пореза на приходе (%)	15.0	16.0	32.0	25.0
Стопа корпоративног пореза (%)	19.0	19.0	19.0	22.0
Пореско оптерећење (% од БДП)	34.1	38.9	32.7	29.6

Извор: Аутор, прилагођено према подацима преузетих са www.heritage.org

Украјина, Белорусија и Русија већ дужи низ година, услед дубоко укоренење системске корупције, снажног присуства и контроле државе у реализацији економских активности, гломазних бирократских апарата, и крајње нетранспарентних и неефикасних правосудних система, бележе најниже вредности индекса економске слободe међу европским земљама (Графикон 28).

Наведеном стању такође доприносе, изразито нестабилне политичке околности у Украјини, превазиђен нормативни оквир у вези заштите својинских права у Белорусији, а који се у највећој мери заснива на законским решењима из совјетске ере, као и недостатак искрене политичке воље за спровођење темељних структурних реформи у Русији. Сличне потешкоће, али у значајно мањем обиму, оптерећују привреде Молдавије и Јерменије, при чему су поменуте земље, а нарочито Јерменија, у протеклом периоду оствариле видан напредак у областима диверзификације економије, унапређења пословног окружења, либерализације трговинског режима и контролисања јавне потрошње. Као економски најслободнија земља у наведеној групи истиче се Грузија чија привреда, упркос озбиљним глобалним и регионалним изазовима, у континуитету исказује завидну еластичност. Бољој позиционираниости у највећој мери допринело је дисциплиновано спровођење мера на плану елиминисања корупције, фискалне консолидације и одржавања макроекономске стабилности.

Графикон 28: Преглед кретања индекса економске слободe од средине 1995. до средине 2015. године у групи земаља Источне Европе

Извор: Аутор, прилагођено према подацима преузетих са www.heritage.org

Табела 24: Основни економски показатељи за групу земаља Источне Европе у периоду од средине 2014. до средине 2015. године

	Јерменија	Белорусија	Грузија	Молдавија	Русија	Украјина
Број становника (милиони)	3.3	9.5	4.5	3.6	143.7	42.8
БДП (Милијарде, ПКМ)	\$24.3	\$172.0	\$34.2	\$17.7	\$3,564.5	\$370.8
БДП по глави становника (ПКМ)	\$7,374	\$18,161	\$7,653	\$4,979	\$24,805	\$8,668
Раст БДП-а (%)	3.4	1.6	4.7	4.6	0.6	-6.8
Петогодишњи раст БДП-а (%)	4.2	3.5	5.6	5.4	2.8	-0.2
Незапосленост (%)	17.1	5.9	13.4	3.4	5.1	7.7
Инфлација (%)	3.1	18.1	3.1	5.1	7.8	12.1
Прилив СДИ (Милиони \$)	382.8	1,798.2	1,279.1	207.4	20,957.7	410.0
Јавна потрошња (% од БДП)	25.4	42.9	28.7	38.5	38.2	48.1
Јавни дуг (% од БДП)	44.2	37.9	35.1	31.5	17.9	71.2
Царинска стопа (%)	2.2	3.0	0.7	5.7	6.3	2.1
Стопа пореза на приходе (%)	26.0	13.0	20.0	18.0	13.0	20.0
Стопа корпоративног пореза (%)	20.0	18.0	15.0	12.0	20.0	18.0
Пореско оптерећење (% од БДП)	23.4	25.4	24.8	31.5	34.8	37.6

Извор: Аутор, прилагођено према подацима преузетих са www.heritage.org

Дубоке структурне реформе спроведене у последњој деценији, укључујући приватизацију банака и мере усмерене на континуирану либерализацију привредних активности, изградњу стабилног и конкурентног пословног окружења, као и модернизацију регулаторних прописа, омогућиле су растућу отвореност и флексибилност, а тиме и видан напредак економија Македоније, Албаније, Бугарске, Румуније и Црне Горе. Захваљујући наведеним напорима ове земље су на светској ранг листи економски слободних земаља на основу извештаја Херитеџ фондације из 2016. године заузеле 47, 59, 60, 61. и 65. место респективно. Њихово присуство у сектору „умерено слободних“ економија оправдавају првенствено ниским пореским стопама односно релативно малим пореским оптерећењем, као и потпуној отворености банкарског сектора, где је већина банака у страном власништву. Упркос завидном успеху у бројним областима, од суштинског значаја је даља реализација активности на плану редуковања ригидности тржишта рада и подизања нивоа ефикасности правосудних система, који су још увек под великим политичким утицајем. Уочена је нарочита потреба за наставком преузимања корака у правцу повраћаја фискалне дисциплине код ове групе земаља, при чему су у поменутој сфери најбоље резултате у региону оствариле Бугарска са јавним дугом који износи 26,9% од БДП-а и Македонија са јавним дугом од 38% од БДП-а. Међу земљама наведене групе, изузев учесталих институционалних проблема у вези заштите својинских

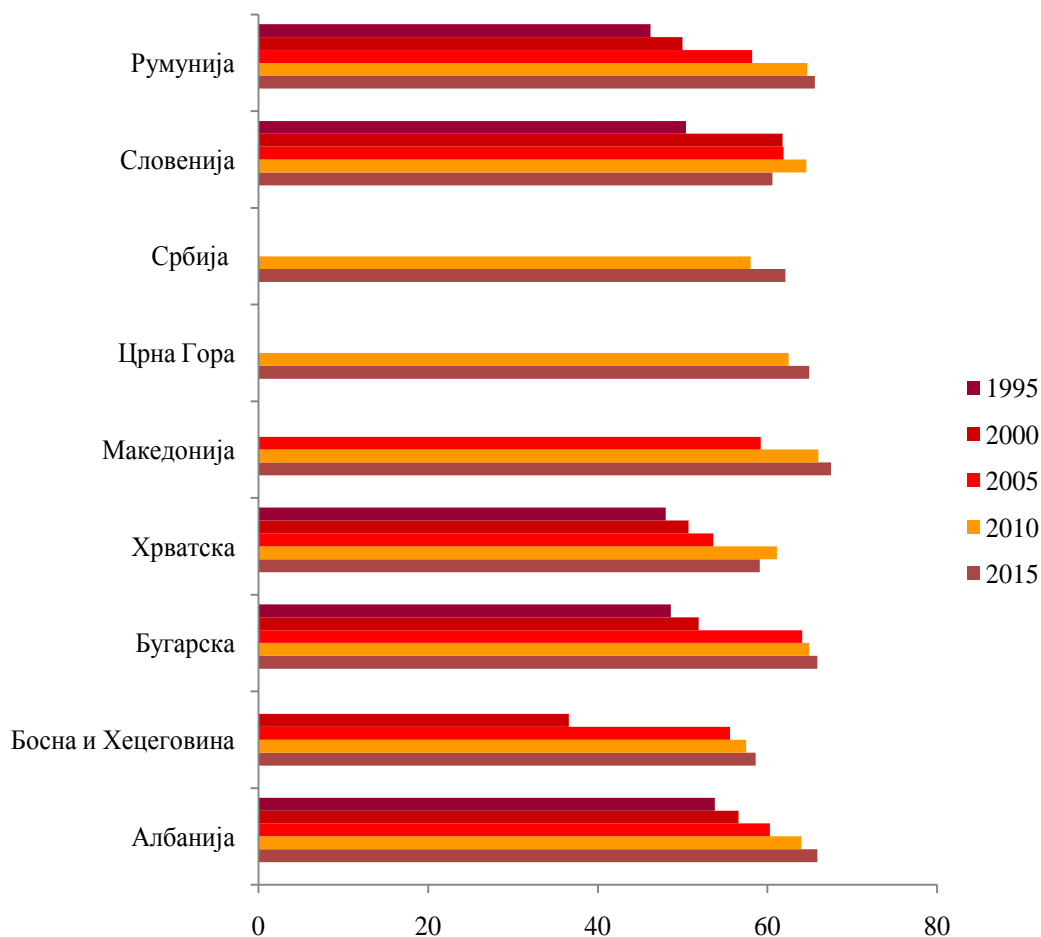
права, најизраженији ограничавајући фактор је корупција, која и даље у великој мери поткопава могућност дугорочног економског развоја и раста. Иако се Хрватска, а нарочито Словенија, истичу највишим БДП *per capita* у поменутој групи држава, њихови индекси економске слободе бележе тренд пада од 2010. године, што се приписује изразито високом нивоу јавног дуга у обе земље, великом броју финансијских институција у државном власништву и значајном пореском оптерећењу у Словенији, односно распрострањеној корупцији и гломазној бирократији у Хрватској. Најмање економски слободна балканска земља већ дужи низ година је Босна и Херцеговина чије су економске перформансе у последњој декади озбиљно нарушене, делимично услед глобалне економске кризе, а у највећој мери због одсуства владавине права, лошег управљања јавним финансијама и чињенице да процес приватизације није спроведен до краја, тј. да држава и даље контролише велики број компанија. Такође, Босну и Херцеговину одликује неспутана корупција присутна у свим сферама друштва, велики политички утицај на правосудне органе, односно недостатак воље и ресурса за адекватно судско процесуирање носилаца организованог криминала.

Табела 25: Основни економски показатељи за групу балканских земаља у периоду од средине 2014. до средине 2015. године

	Албанија	Босна и Херцеговина	Бугарска	Хрватска	Македонија	Црна Гора	Румунија	Србија	Словенија
Број становника (милиони)	2.8	3.9	7.2	4.2	2.1	0.6	19.9	7.2	2.1
БДП (Милијарде, ПКМ)	\$31.6	\$38.1	\$128.6	\$88.5	\$27.6	\$9.4	\$392.8	\$95.5	\$61.1
БДП по глави становника (ПКМ)	\$11,377	\$9,833	\$17,860	\$20,889	\$13,349	\$14,996	\$19,712	\$13,329	\$29,658
Раст БДП-а (%)	2.1	0.8	1.7	-0.4	3.8	1.1	2.9	-1.8	2.6
Петогодишњи раст БДП-а (%)	2.3	0.8	1.2	-1.1	2.3	1.5	1.4	0.3	0.2
Незапосленост (%)	16.1	27.9	11.6	16.7	27.9	19.1	7.0	22.2	9.5
Инфлација (%)	1.6	-0.9	-1.6	-0.2	-0.1	-0.7	1.1	2.1	0.2
Прилив СДИ (милиони \$)	1,093.5	564.0	1,710.3	3,451.2	348.0	497.0	3,234.0	1,996.1	1,564.3
Јавна потрошња (% од БДП)	28.9	47.2	36.3	47.0	31.8	44.8	33.8	43.2	59.9
Јавни дуг (% од БДП)	72.6	44.9	26.9	80.9	38.0	58.4	40.4	72.4	82.9
Царинска стопа (%)	1.2	1.5	1.0	1.3	1.8	2.6	1.0	6.1	1.0
Стопа пореза на приходе (%)	23.0	10.0	10.0	40.0	10.0	9.0	16.0	15.0	50.0
Стопа корпоративног пореза (%)	15.0	10.0	10.0	20.0	10.0	9.0	16.0	15.0	17.0
Пореско оптерећење (% од БДП)	21.7	37.6	26.3	30.4	24.2	26.0	27.2	33.4	36.8

Извор: Аутор, прилагођено према подацима преузетих са www.heritage.org

Графикон 29: Преглед кретања индекса економске слободе од средине 1995. до средине 2015. године у групи балканских земаља

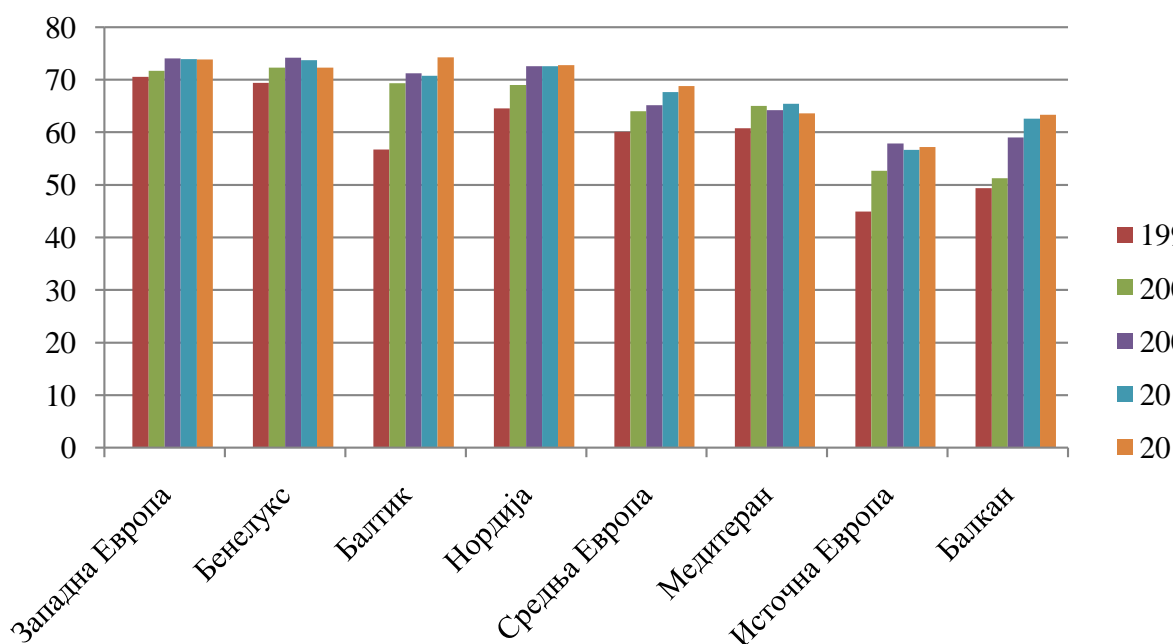
Извор: Аутор, прилагођено према подацима преузетих са www.heritage.org

Поређењем осам региона уочљиво је да су сви региони остварили напредак у економској слободи у односу на почетну годину мерења (Графикон 30). Разлика између региона уочљива је у интензитету напретка. Апсолутно највиши ниво слободе оствариле су земље Западне Европе, Бенелукса и Нордије, али је релативно највећи успех приписан земљама Источне и Средње Европе и Балкана, што је у складу са теоријом конвергенције. Природно је било за очекивати да су земље са ниском почетном позицијом имале више простора за напредак од земаља чији је стварни ниво економске слободе висок, те не пружа могућности за уочљивији успон. Примарно за земље које су на пожељном нивоу економске слободе је да из године у годину такво стање одрже и потврде стабилност, одрже

континуитет, стављајући фокус економске политике на оне тачке за које има још потребе за усавршавањем.

Балтичке земље су апсолутни шампиони унапређења економске слободе бележићи пораст од 12.63 поена који су постигли у периоду од 1995. до 2000. године што представља интензиван период њиховог процеса транзиције. Исто се може прокоментарисати и за земље Балкана које су свој замајац добиле управо у ударном периоду транзиције од 2000. до 2005. године, остварујући раст од 7.72 поена према скали слободе, као и земље Источне Европе где је слобода порасла за 13 поена у деценији између преласка из двадестог у двадесет први век. У земљама Медитерана уочава се пад економске слободе, што је последица утицаја светске економске кризе из 2008. године која је на њихове земље оставила највеће консеквенце по привреду и незапосленост, као и чињенице да је Грчка, обрезла у дуговима, у саставу ове групе земаља. Западна Европа одржава стабилност, као и нордијске земље, док земље Бенелукса имају тенденцију пада понајвише због превелике јавне потрошње, високог јавног дуга и високих пореза што представљају главне проблеме са којим се суочава Белгија, као једна од три земље овог региона.

Графикон 30: Преглед кретања економске слободе у периоду од 1995. до 2015. године за групе земаља Европе

Извор: Аутор, прилагођено према подацима преузетих са www.heritage.org

2.4.5. Економска слобода у Србији

Србија је у протеклој деценији преузела озбиљне институционалне и политичке реформе, док су низак ниво корпоративног пореза и релативна отвореност ка глобалној трговини у великој мери олакшале процес транзиције са централно-планске привреде у тржишну економију. С циљем побољшања регулаторне ефикасности, дефинисани су и имплементирани нови закони усмерени на регулисање области стечајног поступка и радних односа, док је путем приватизације и консолидације оживљен банкарски сектор.

Међутим, упркос видном напретку коју су српске власти оствариле у вези унапређења рада јавне управе, као и подизања нивоа транспарентности и одговорности при јавним набавкама, као најзначајнији проблем, поред високе незапослености нарочито међу млађом популацијом, истиче се корупција, поготово имајући у виду њену широку распрострањеност и релативно слабу примену антикорупцијских прописа. Такође, спровођење закона на плану заштите својинских права је изразито споро, док прекомерна јавна потрошња (која у интервалу од средине 2014. до средине 2015. године износи преко 43% БДП-а) и даље онемогућава динамичнији развој приватног сектора.

У прилог наведеном говори и чињеница да су претходних година, упркос мерама у правцу редуковања финансијске помоћи и субвенција, главни корисници буџетских средстава била велика државна предузећа, нарочито из сфере транспорта и енергетике, која у континуитету послују са губитком. С тим у вези, присутан је константан буџетски дефицит, при чему јавни дуг Србије тренутно превазилази 70% реалног годишњег аутпута.

Србију карактеришу значајно нижи нивои пореза у односу на најразвијеније европске земље, имајући у виду да максималан порез на доходак грађана и порез на добит предузећа износе 15%, уз укупно пореско оптерећење од приближно трећину БДП-а, док са друге стране, Србија има просечну царински стопу од 6.1% која је међу највишим у Европи.

Поред тога, поступак покретања пословне активности је крајње подједностављен, при чему подразумева само шест административних процедура и не захтева минималан капитал, а домаћи и страни инвеститори углавном уживају равноправан третман од стране надлежних органа. Насупрот томе, модерно и функционално тржиште рада још увек није у потпуности развијено, услед чега се велики део економских активности и даље реализује без одговарајућег надзора државе, односно у тзв. "сивој зони".

Индекс економске слободe за Србију је у периоду од 2008. до 2013. године испољио благи раст, што је условило да се Србија у поменутом периоду налазила на 38. односно 37. месту међу европским државама (Табела 26). С тим у вези, већина подиндекса је у истом периоду исказала релативно константан ниво, док су континуирана пореска недисциплина и значајан раст државне потрошње компензоване подједнако интензивним побољшањем инвестиционе климе, имајући у виду да су са извесним успехом спроведене реформе на плану унапређења инвестиционог окружења и отварања већине привредних сектора за стране инвестиције.

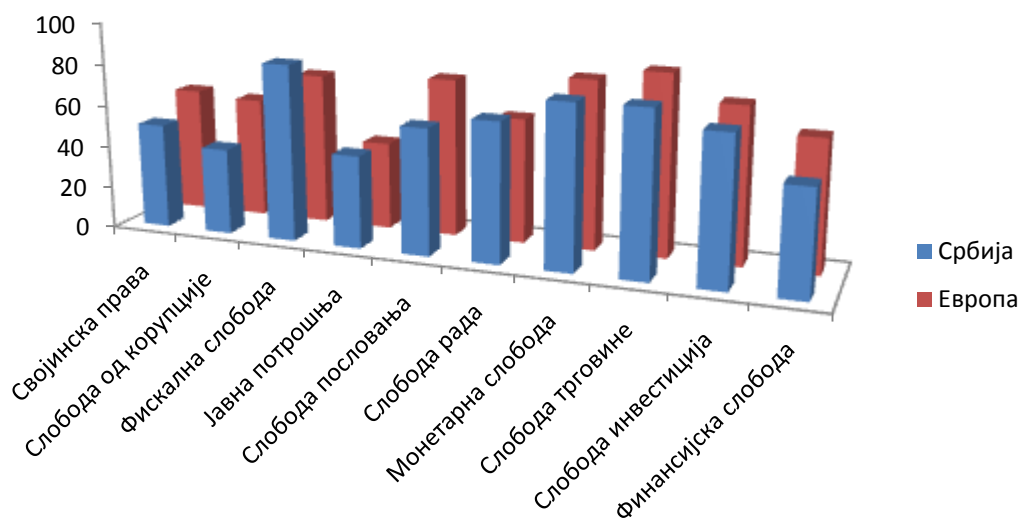
Табела 26: Кретање индекса економске слободe и његових категорија у Србији

Индексирана година	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Индекс економске слободe	56.6	56.9	58	58	58.6	59.4	60	62.1
Својинска права	40	40	40	40	40	40	45	50
Слобода од корупције	34	34	35	35	33	34	42	41
Фискална слобода	85.9	83.2	83.6	84.1	84.2	83.1	82.4	84.3
Јавна потрошња	46.3	41.4	41.9	39.3	40.3	38.6	27.1	44.1
Пословна слобода	56	58.9	59	56.5	60.2	59.3	57.8	60.2
Слобода рада	70	72.2	68.9	68.7	70.4	70.1	70.4	66.2
Монетарна слобода	65.8	64.5	66	68	65.3	66.9	72.2	77.5
Слобода трговине	78	75.2	75.2	77.9	77.9	77	78.2	77.8
Слобода инвестиција	40	50	60	60	65	75	75	70
Финансијска слобода	50	50	50	50	50	50	50	50

Извор: Аутор, прилагођено према подацима преузетих са www.heritage.org

У каснијим годинама, Србија је остварила додатни напредак и скок на 33. место економски слободних земаља у Европи, и то највише захваљујући оштрим мерама фискалне консолидације којима су умањене и замрзнуте пензије и плате у јавном сектору, односно побољшана наплата пореских прихода. Такође, 2014. и 2015. годину одликује и значајан раст подиндекса који се односе на заштиту својинских права и борбу против корупције. Међутим, треба нагласити да су таква кретања пре свега последица обећања и оптимистичких очекивања заснованих на доношењу Закона о јавним набавкама и Националне стратегије за борбу против корупције, док праксу у Србији и даље карактерише неспровођење закона и стратешких докумената усмерених на сузбијање корупције, као и одсуство одговорности за кршење обавеза и рокова који из њих произилазе.

Графикон 31: Компоненте индекса економске слободе Србије и Европе према извештају Херитејд фондације из 2016. године

Извор: Аутор, прилагођено према Miller и Kim (2016)

Може се закључити да су неопходни већи напори да се сузбије корупција, умањи и убрза бирократски апарат, као и ојача правосудни систем који је још увек крајње подложен политичким утицајима.

III ЕМПИРИЈСКО ИСТРАЖИВАЊЕ

Централни део дисертације представља емпиријско истраживање, у циљу провере хипотеза постављених на основу резултата из претходних студија на тему односа економске слободе и раста. На овај начин се покушало дедуктивним приступом доћи до одговора на питање да ли се уз примену различитих метода квантитативног истраживања, а првенствено панел и каузалне анализе, може утврдити постојање позитивне везе између економске слободе, њених подкомпонената и економског раста на примеру земаља Европе, као што је то доказано у већини других анализираних подручја.

3.1. Дефинисање варијабли, метода истраживања и алата за прикупљање и обраду података

3.1.1. Дефинисање варијабли

У оквиру спроведене квантитативне анализе у склопу дисертације разликујемо зависну варијаблу као и независне, контролне и бинарне варијабле.

Зависна променљива представља Економски раст у земљама Европе, чије факторе утицаја желимо да испитамо. Већина аутора који су спроводили и објавили студије на тему испитивања утицаја економске слободе на економије појединих група земаља је одабрало управо овај економски показатељ, док су понеки аутори испитивали утицај економске слободе на ниво БДП-а, али и неке друге (макро)економске индикаторе (неједнакост, продуктивност, инвестиције и сл.).

Независне варијабле представљају Индекс економске слободе формулисан од стране Херитејџ фондације као и његови саставни елементи. Како би методолошки исправно поступили, приликом испитивања утицаја укупног Индекса економске слободе на Економски раст, у анализу нису уврштени и

његови подиндекси. Следствено томе, када је испитиван утицај елемената Индекса економске слободе, укупан индекс је изостављен из анализе.

Контролне варијабле у анализи су уврштене на основу доказа из бројних раније спроведених истраживања на тему утицаја различитих променљивих на економски раст. Детерминанте у оквиру нашег модела одабране су по узору на истраживаче који су вршили слична истраживања о утицају економске слободе на економски раст, доступности података и значајности одабраних варијабли.

Бинарне варијабле за 2008. и 2009. годину уврштене су у анализу због (неутралисања) ефеката светске економске кризе. Бинарна променљива d_{EU} уведена је како би утврдило да ли чланство земље у Европској унији утиче на економски раст у склопу осталих независних и контролних варијабли.

У табели 27 представљене су све варијабле, њихови симболи који ће касније бити коришћени у дисертацији, као и дефиниције и извори одакле су подаци преузети.

Табела 27: Опис и ознаке зависне, независних, контролних и бинарних варијабли

Тип варијабле	Ознака	Назив варијабле	Опис	Извор
Зависна варијабла	GROWTH	Економски раст	Годишња стопа раста Бруто домаћег производа по глави становника изражена у % (енгл. GDP per capita growth, annual %) базирана на базној локалној валути. Чиниоци БДП-а су засновани на америчким доларима из 2010. године. БДП per capita је бруто домаћи производ подељен са бројем становника. БДП изражен по продајној цени је збир додатих вредности свих произвођача резидената, у који су укалкулисани порези и одузете субвенције које већ нису урачунате у продајну цену. Од укупног БДП-а нису одузета средства амортизације, као ни вредност деградиране и нарушене животне средине.	База података Светске банке (енгл. <i>World data bank</i>)
Независне варијабле	IEF	Економска слобода	Индекс економске слободe (енгл. <i>Index of Economic Freedom</i>) подразумева владавину закона, ограничење владе, ефикасност регулативе и отвореност тржишта. Индекс се израчунава на основу непондерисаног просека десет подиндекса економске слободe.	Херитејџ фондација у кооперацији са Вол Стрит Журналом
	F_PROP	Својинска права	Подиндекс заштита својинских права (енгл. <i>Property rights</i>) мери могућност појединаца за поседовањем приватне својине, која је осигурана законима које спроводи држава.	Херитејџ фондација у кооперацији са Вол Стрит Журналом
	F_CORU	Слобода од корупције	Подиндекс (енгл. <i>Freedom from corruption</i>) Слобода од корупције процењује присуство корупције у привреди укључујући корупцију на нивоу правосудног и административног система, као и међу носиоцима власти.	Херитејџ фондација у кооперацији са Вол Стрит Журналом
	F_FIS	Фискална слобода	Подиндекс Фискална слобода (енгл. <i>Fiscal Freedom</i>) прати фискално оптерећење привредних активности по основу високих пореза.	Херитејџ фондација у кооперацији са Вол Стрит Журналом
	F_GOV	Јавна потрошња	Подиндекс јавна потрошња (енгл. <i>Government spending</i>) изражава ниво јавне потрошње у односу на БДП.	Херитејџ фондација у кооперацији са Вол Стрит Журналом
	F_BUS	Слобода пословања	Подиндекс Слобода пословања (енгл. <i>Business freedom</i>) процењује права и могућност појединаца да спроводе предузетничке активности.	Херитејџ фондација у кооперацији са Вол Стрит Журналом

	F_LAB	Слобода рада	Подиндекс Слобода рада (енгл. <i>Labor freedom</i>) мери могућност радника и привредних субјеката да реализују активности без ограничења од стране државе.	Херитејд фондација у кооперацији са Вол Стрит Журналом
	F_MON	Монетарна слобода	Подиндекс Монетарна слобода (енгл. <i>Monetary freedom</i>) исказује стабилност валуте и тржишну детерминисаност цена.	Херитејд фондација у кооперацији са Вол Стрит Журналом
	F_TR	Слобода трговине	Подиндекс Слобода трговине (енгл. <i>Trade freedom</i>) прати присуство царинских и нецаринских баријера које утичу на међународну размену добара и услуга.	Херитејд фондација у кооперацији са Вол Стрит Журналом
	F_INV	Слобода инвестиција	Подиндекс Слобода инвестиција (енгл. <i>Investment freedom</i>) мери слободан проток домаћег и страног капитала у области инвестиција.	Херитејд фондација у кооперацији са Вол Стрит Журналом
	F_FIN	Финансијска слобода	Подиндекс Финансијска слобода (енгл. <i>Financial freedom</i>) изражава слободу деловања страних и домаћих финансијских институција без интеракције државе, као и степен развоја финансијских тржишта.	Херитејд фондација у кооперацији са Вол Стрит Журналом
Контролне варијабле	LGDP95	Логоритмовани ниво Бруто домаћег производа из 1995. године	Логоритмовани ниво Бруто домаћег производа из 1995. године (почетне године посматрања) уврштен је због ефекта конвергенције.	База података Светске банке
	GCF	Бруто акумулација капитала (% од БДП)	<p>Бруто акумулација капитала изражена у проценту од бруто домаћег производа (енгл. <i>Gross capital formation, % of GDP</i>) представља инвестиције у нова средства или замену дотрајалих основних средства пословних субјеката, као и нето промене залиха.</p> <p>Основна средства укључују постројења, машине и опрему као и „надоградњу“ земљишта (ограде, ровови, канализација и сл.), потом изградњу путева, пруга и сл., школа, канцеларија, болница, приватних стамбених зграда, пословних и индустријских објеката.</p> <p>Залихе робе су производи које фирме остављају за случај привремених или неочекиваних флукуација у производњи и продаји, као и производи у фази израде.</p> <p>Нето набавка драгоцености такође спада у сегмент бруто акумулираног капитала.</p>	База података Светске банке
	FDI	Стране директне инвестиције (% од	Стране директне инвестиције (енгл. <i>Foreign direct investment, net inflows,</i>	База података Светске банке

		БДП)	% of GDP) су нето приливи улагања са циљем стицања права управљања компанијама у државама различитим од земље порекла инвеститора. Оне представљају суму капитала, реинвестираних зарада, другог дугорочног капитала, као и краткорочног капитала приказаног у платном билансу.	
	POP	Годишња стопа раста становништва	Годишња стопа раста становништва (енгл. Population growth, annual %) за годину t је експоненцијална стопа раста становништва из године $t-1$ до t , изражена у процентима. Становништво се заснива на de facto дефиницији популације, која броји све становнике без обзира на правни статус или држављанство.	База података Светске банке
	TR	Отвореност тржишта (% БДП)	Отвореност тржишта изражена у проценту од бруто домаћег производа (енгл. Trade, % of GDP) представља суму извезених и увезених добара и услуга обрачунате као проценат од бруто домаћег производа.	База података Светске банке
	GOV	Јавна потрошња (% БДП)	Јавна потрошња у % БДП (енгл. General government final consumption expenditure, % of GDP) обухвата све државне текуће расхода за куповину роба и услуга (укључујући и накнаду запослених).	База података Светске банке
	INF	Инфлација (промена потрошачких цена на годишњем нивоу изражена у %)	Инфлација мерена индексом потрошачких цена (енгл. Inflation, consumer prices, annual %) одражава годишњу процентуалну промену цене просечне потрошачке корпе добара и услуга.	База података Светске банке
	SEC	Упис у средњу школу (%)	Стопа уписа у средњу школу за оба пола (енгл. Gross enrolment ratio, secondary, both sexes, %) изражена у процентуалном износу у односу на укупну популацију средњошколског узраста једне земље.	База података Светске банке
Бинарне (бинарне) варијабле	d_2008	Бинарне варијабле за 2008. годину због настанка светске економске кризе.	Бинарне варијабла за 2008. годину уврштена је у анализу због (неутралисања) ефеката настанка светске економске кризе.	-
	d_2009	Бинарне варијабле за 2009. годину због утицаја светске економске кризе.	Бинарне варијабла за 2009. годину уврштена је у анализу због (неутралисања) ефеката светске економске кризе.	-
	d_EU	Бинарна променљива за земље чланице ЕУ.	Бинарна променљива уведена је како би утврдило да ли чланство земље у Европској унији утиче на економски раст.	-

Извор: Аутор.

3.1.2. Методи анализе података

У оквиру дисертације, биће засебно спроведене статистичке односно квантитативне и економетријске анализе у сврху обраде података:

- 1. Дескриптивна статистичка анализа** служиће да се на основу релативно једноставне методологије и графичких приказа изврши прелиминарна анализа података те да се на основу датих закључака одабере одговарајућа метода за даље утврђивање веза и утицаја зависних на независну променљиву.
- 2. Анализа главних компонената** као део факторске анализе спровођена је не у сврху екстракције неких од компонената економске слободе, већ ради издвајања репрезентативних променљивих из скупа свих елемената економске слободе како би дошли до становишта који су то сегменти економске слободе који највише карактеришу групу земаља Европе.
- 3. Кластер анализа** вршена је како би се скуп од 43 европске земље које су биле предмет посматрања груписао у кластере међусобно сличних, а између група различитих земаља по критеријумима ступња економске слободе и економског раста.
- 4. Каузална анализа** користила се за утврђивање узрочно последичних веза између (промена) економске слободе, њених компонената и економског раста на узорку земаља Европе.
- 5. Панел анализа** примењена је ради дефинисања утицаја (промене) економске слободе, њених компонената на економски раст на узорку европских земаља.

3.1.3. Прикупљање и обрада података

Истраживање се изводи над електронски прикупљеним подацима о стању економске слободе и економског раста земаља Европе. Наведени подаци о стању економске слободе прикупљени су на основу годишњих извештаја који објављује Херитејџ фондација (енгл. *Heritage Foundation*) у кооперацији са Вол Стрит Журналом (енгл. *Wall Street Journal*), док се свеобухватна база података може пронаћи на њиховој интернет страници <http://www.heritage.org/index/explore>. Прикупљање података о економском расту као и о другим макроекономским индикаторима који су вршили функцију контролних варијабли у нашим истраживањима преузети су из Базе података Светске банке (eng. *World data bank*) која се налази на интернет страници <http://data.worldbank.org/>. Квалитет података обезбеђен је њиховом анализом као и елеминисањем оних варијабли и вредности које су на неповољан начин могле да утичу на сам процес анализе и веродостојност добијених резултата.

Дескриптивна статистичка анализа, као и графички приказ панел података вршен је уз помоћ статистичког софтвера „STATA“, анализа главних компонената спроведена је помоћу програма IBM SPSS Statistics 20 (енгл. *Statistical Package for the Social Sciences version 20*), док су кластер, каузална и панел анализа спровођене коришћењем статистичког програма „R“.

3.2. Дескриптивна статистичка анализа

У оквиру дескриптивне анализе података, примењивани су различити статистички показатељи дефинисаног скупа у сврху приказа кретања вредности зависне варијабле – економског раста и независне варијабле – економске слободе. За дати циљ, посматране су њихове мере средишње тенденције, мере дисперзије, мере дистрибуције и распореди вредности скупа података у виду перцентиала, као и други графички и табеларни прикази података ради бољег разумевања посматраних појава.

У табели 28 и 29 дескриптивном статистиком приказане су основне карактеристике зависне, независних и свих контролних променљивих. Обухваћени узорак обухвата годишње податке од 1995. до 2014. године (укупно 20 година) за 43 државе европског континента. У зависности од доступности података овакви параметри дају од 723 до 857 опсервација у дескриптивној анализи зависне, независне и контролних променљивих приказаних у Табели 28. Дескриптивна анализа елемената Индекса економске слободе у периоду од 20 година у 43 државе Европе обухвата 829 јединица посматрања, осим за елемент Слобода рада чије је мерење отпочело касније те анализа обухвата период од 11 година што чини 465 опсервација.

Табела 28: Дескриптивна статистика зависне, независне и контролних променљивих

Променљива	Број опсервација	Аритметичка средина	Стандардна варијација	Минимум	Максимум
GROWTH	850	2.934064	5.346305	-14.55986	92.36075
IEF	829	64.39156	9.299356	29.4	82.6
LGDP95	840	3.933703	.5873928	2.813008	4.764187
GCF	852	23.53795	5.266264	.2986439	42
FDI	827	5.914168	12.13782	-58.97767	173.4499
POP	857	.4361306	1.859249	-3.820174	13.33662
SEC	723	100.8752	16.24156	61.05265	165.5813
TR	852	96.05142	48.44614	-2.050396	374.1478
GOV	845	20.38286	8.896399	7.698666	86.11486
INF	818	8.895924	42.52022	-4.479938	1058.374

Извор: Калкулација аутора.

Табела 29: Дескриптивна статистика независне променљивих – елемената индекса економске слободе

Променљива	Број опсервација	Аритметичка средина	Стандардна варијација	Минимум	Максимум
F_PROP	829	62.73221	23.89431	10	95
F_CORU	829	55.16948	24.5434	10	100
F_FIS	829	66.11761	16.17921	29.8	94.1
F_GOV	829	43.04922	21.15102	0	95.5
F_BUS	829	72.86164	12.78233	38.7	100
F_LAB	465	61.67871	14.36264	31	100
F_MON	829	74.20567	17.89585	0	94.2
F_TR	829	79.42039	8.533475	44.2	90
F_INV	829	65.88661	17.34049	10	95
F_FIN	829	62.76236	17.25674	10	90

Извор: Калкулација аутора.

3.2.1. Дескриптивна статистичка анализа зависне променљиве - Економски раст

Економски раст у земљама Европе забележио је блаже осцилације у посматране две декаде, док је најдраматичнији пад остварен под утицајем светске економске кризе која се догодила 2008. године, а најзначајније ефекте остварила 2009. године, што је јасно уочљиво на Графикону 32.

Рецесија је погодила многе земље Европе у 2012. години док се за поједине државе такав тренд одржао (и одразио) и у 2013. и 2014. години. У табели 30 приказане су све земље европског региона (како га је дефинисала Херитејџ фондација) у годинама када су њихове економије забележиле упечатљив пад.

Висок степен присуства у међународним финансијским токовима, економска отвореност и слобода, утицао је на то да је Естонија претрпела највећи крах економског система у 2008. и 2009. години (-5.2% и -14.6%, респективно) у групи европских земаља, али је већ наредних година стекла стабилност и достигла завидне стопе економског раста. Годину 2009. као годину кризе запамтиле су и остале земље Балтика (Литванија, -13.9% и Летонија, -12.9%) али и Украјина (-14.4%) и Јерменија (-13.9%).

Графикон 32: Просечна вредност зависне променљиве – Економски раст у Европи у периоду од 1995. до 2014. године

Извор: Аутор.

Групе нордијских земаља (конкретно Данска, Финска и Норвешка) у континуитету су манифестовале умерен пад у оквиру посматраних година приказаних у Табели 30. Исланд је од 2008. до 2011. године био значајно погођен (не само) финансијском кризом која је почела колапсом три највеће исландске банке али која је успешно окончана већ 2012. године када је ова држава забележила благи раст већ другу годину за редом.

Италија и Шпанија, али и Португалија и Грчка се већ дуже времена боре за дужничком кризом што се неповољно одражава и на стање њиховог економског раста.

У осталим годинама укупног посматраног периода, највећи пад су имале Србија (-11.8%) и Црна Гора (-9.3%) 1999. године због бомбардовања које су у тој години претрпеле.

Табела 30: Економски пад (изражен у %) у земљама Европе у 2008, 2009, 2012, 2013. и 2014. години

Редни број земље	Земља Европе	Година				
		2008.	2009.	2012.	2013.	2014.
1.	Албанија					
2.	Јерменија		-13.891782			
3.	Аустрија		-4.0507467		-.26302156	-.29462636
4.	Белорусија					
5.	Белгија	-.04564022	-3.06794	-.57323696	-.47151566	
6.	Босна и Херцеговина		-2.6678689	-1.1065313		
7.	Бугарска		-3.6006404			
8.	Хрватска		-7.2702366	-1.8880019	-.78799108	
9.	Кипар		-4.6368764			
10.	Чешка		-5.3823882	-1.0388756	-.5611601	
11.	Данска	-1.2995749	-5.5944344	-1.0283305	-.90022032	
12.	Естонија	-5.1655209	-14.55986			
13.	Финска		-8.7066892	-1.8940988	-1.5757063	-.85356853
14.	Француска	-.36309234	-3.4394123	-.2709055		-.24627629
15.	Грузија		-4.3669638			
16.	Немачка		-5.3794111			
17.	Грчка	-.54398294	-4.3062598	-7.0460978	-2.6257095	
18.	Мађарска		-6.4142177	-1.1798663		
19.	Исланд	-.39085209	-5.0058851			
20.	Ирска	-4.1368381	-6.5919125	-.06947313		
21.	Италија	-1.7031682	-5.9110402	-3.0795316	-2.8798307	-2.2332655
22.	Летонија	-2.5791663	-12.923068			
23.	Литванија		-13.863035			
24.	Луксембург	-2.5997996	-7.1130705	-3.1999068		
25.	Македонија	-.53545108		-.61887811		
26.	Малта		-3.5300422			
27.	Молдавија		-5.8708278	-.68697244		
28.	Црна Гора		-5.8590941	-2.8056207		
29.	Норвешка	-.85905242	-2.8554079		-.46862454	
30.	Пољска					
31.	Португалија		-3.070552	-3.6383766	-.58605079	
32.	Румунија		-6.2893783			
33.	Русија		-7.8486397			-1.1393921
34.	Србија		-2.7266917	-.53373043		-1.3348348
35.	Словачка		-5.6171727			
36.	Словенија		-8.6269322	-2.9224037	-1.1919528	
37.	Шпанија	-.48436194	-4.4241222	-2.6835127	-1.3492529	
38.	Шведска	-1.3287316	-5.9889643	-1.0212441		
39.	Швајцарска		-3.3448858			
40.	Холандија		-4.2612216			
41.	Турска	-.52722099	-6.0505218			
42.	Украјина		-14.420929			-.84985749
43.	Уједињено Краљевство	-1.2471603	-4.9138944			

Извор: Приказ аутора на бази података Светске банке

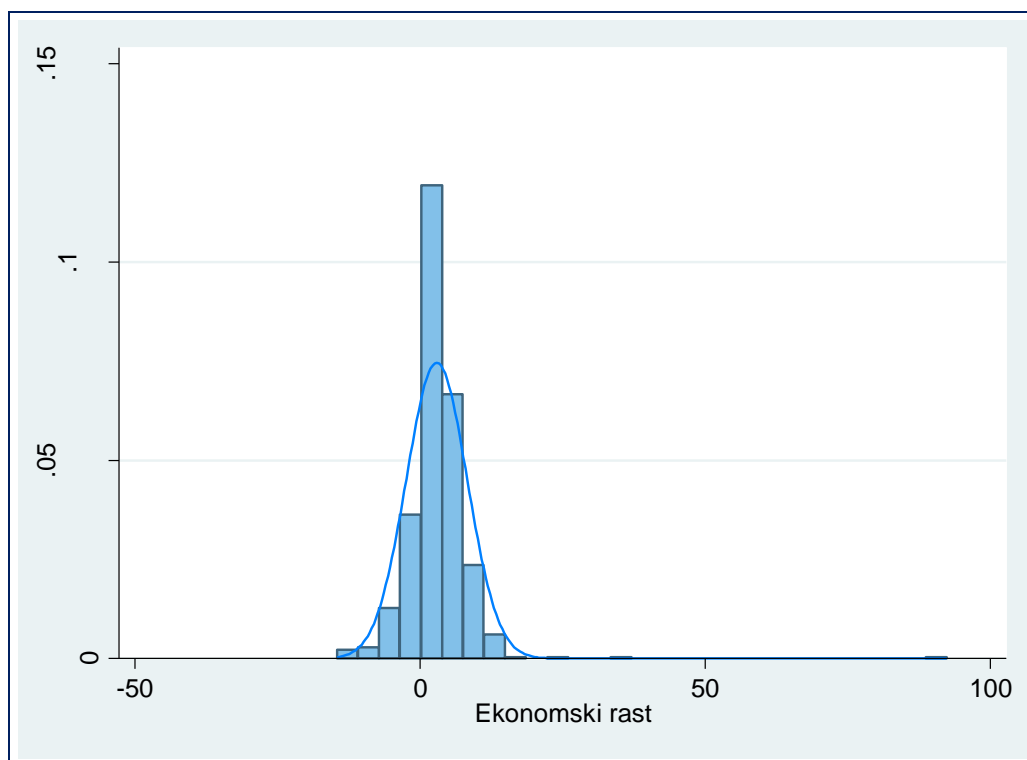
Табела 31: Дескриптивна статистика зависне променљиве – Економски раст

Економски раст				
Број опсервација	850	Перцентили		Најмањи
Аритметичка средина	2.934064	1%	-10.10995	-14.55986
Стандардна девијација	5.346305	5%	-4.541761	-14.42093
Варијанса	28.58298	10%	-1.629027	-13.89178
Асиметрија (енгл. <i>skewness</i>)	5.602947	25%	.8066966	-13.86304
Спљоштеност (енгл. <i>kurtosis</i>)	96.09088	50%	2.756557	
		75%	5.149	15.7058
		90%	7.890727	24.31811
		95%	9.697046	35.50239
		99%	14.04017	92.36075

Извор: Прорачун аутора.

Анализом аритметричке средине, стандардне варијације и варијансе уочавају се значајне разлике у економском расту између земаља европског региона. Хетерогеност података видимо и на основу високе позитивне вредности спљоштености и испупчености криве дистрибуције (Графикон 33), док позитиван износ мере асиметрије говори о померености дистрибуције на десну страну у односу на централну тачку. Унутар сваке земље понаособ изражене су осцилације што се јасно читава на панел Графикону бр. 34.

Графикон 33: Хистограм зависне променљиве – Економски раст

Извор: Аутор.

Графикон 34: Графички приказ кретања економског раста – БДП (%) у земаљама Европе у периоду од 1995. до 2014. године

3.2.2. Дескриптивна статистичка анализа главне независне променљиве - Економска слобода

Индекс економске слободе је постепено растао током анализираниог периода у оквиру земаља Европе (Графикон 35).

Графикон 35: Просечна вредност независне променљиве – Економска слобода у Европи у периоду од 1995. до 2014. године

Извор: Аутор.

Аритметичка средина економске слободе износи 64.4 (што регион Европе сврстава у просеку у умерено економски слободно подручје када се посматрају претходне две деценије), док варијабилност података говори у прилог чињеници да неке земље имају знатно већи ниво а друге знатно нижи ниво економске слободе у односу на просек.

Иако мала негативна вредност асиметрије, на графикону је уочљива помереност дистрибуције на леву страну у односу на централну тачку (Графикон 36), што нам говори о груписању података у зони виших вредности, док се мањи број података групише у зони екстремно ниских вредности. Анализирајући

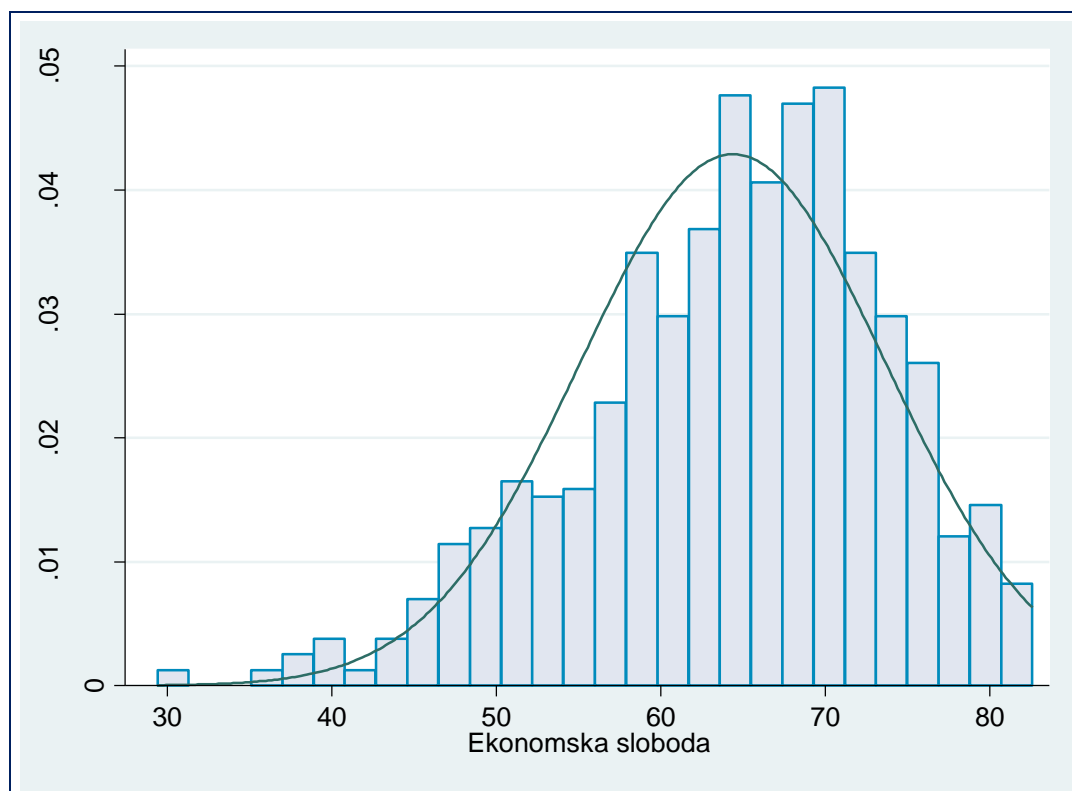
перцентиле уочавамо да је у 25% земаља остварна економска слобода већа од 70.9, што даје земље у просеку сврстава у ред „углавном слободних“ економија.

Табела 32: Дескриптивна статистика независне променљиве – Економска слобода

Економска слобода				
Број опсервација	829	Перцентили		Најмањи
Аритметичка средина	64.39156	1%	39	29.4
Стандардна девијација	9.299356	5%	47	29.4
Варијанса	86.47802	10%	51.1	35.4
Асиметрија (енгл. <i>skewness</i>)	-.5986613	25%	58.9	36.6
Сплештеност (енгл. <i>kurtosis</i>)	3.224182	50%	65.4	
				Највећи
		75%	70.9	82.2
		90%	75.8	82.2
		95%	78	82.5
		99%	81.1	82.6

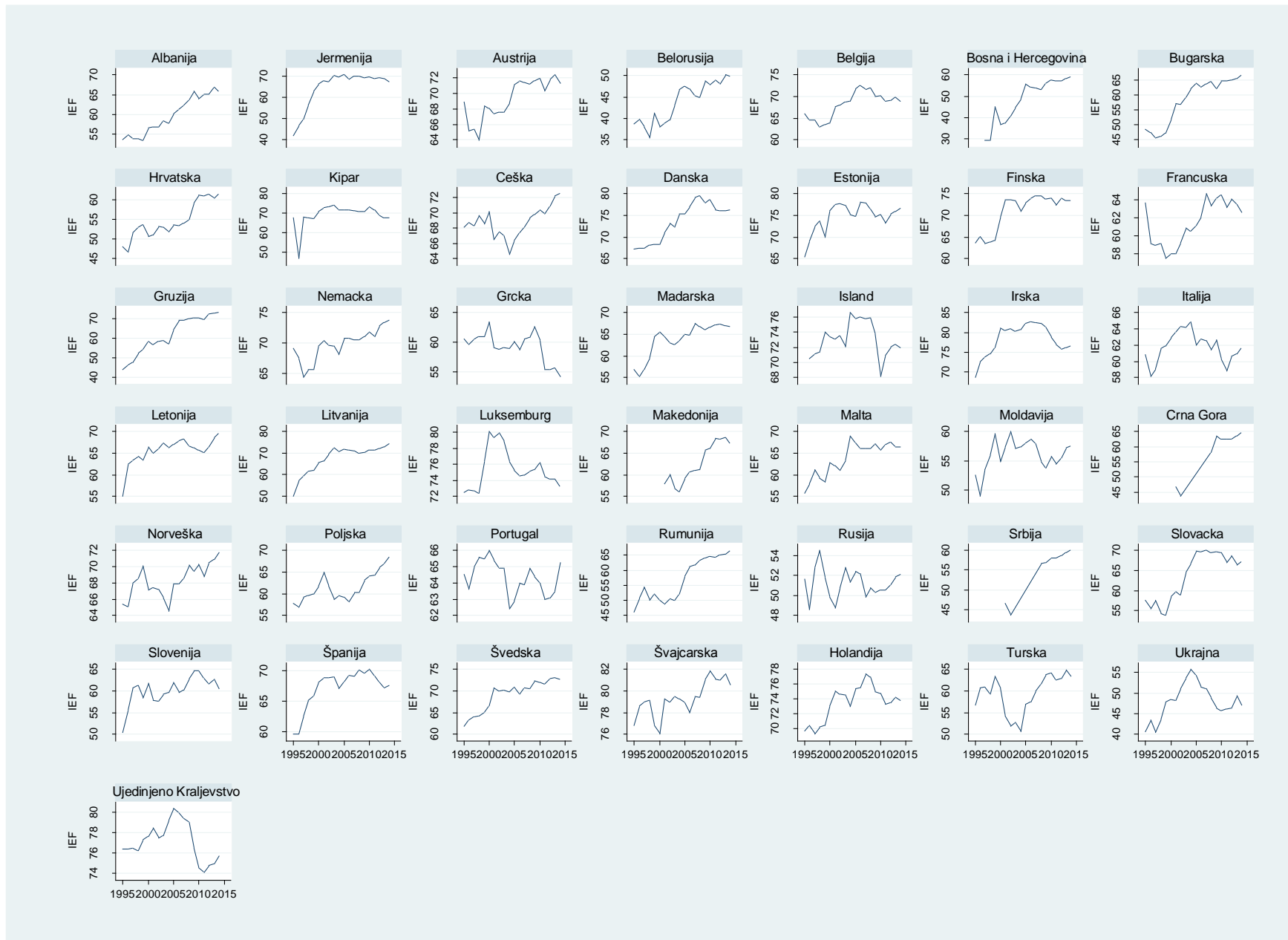
Извор: Прорачун аутора.

Графикон 36: Хистограм независне променљиве – Економска слобода

Извор: Аутор.

Графикон 37: Графички приказ кретања Индекса економске слободe у земљама Европе у периоду од 1995. до 2014. године

3.3. Анализа главних компонената

3.3.1. Метод анализе главних компонената

Анализа главних компонената је мултиваријантна техника за трансформисање скупа варијабли, односно редукцију димензионалности скупа података, који садрже велики број међусобно повезаних променљивих, тако да буде обухваћена што већа количина варијансе података. То се постиже израчунавањем новог скупа некорелисаних променљивих, званих главне компоненте (енгл. *Principal Component - PC*) тако да првих неколико главних компоненти обухвати највећи део варијансе садржане у оригиналним променљивима. У анализи главних компонената, примарну улогу у одређивању главних компонената има варијанса, али се не занемарују и коваријанса и корелација. Променљива PC добија се од оригиналних променљивих x_1, x_2, \dots, x_n следећом једначином:

$$y_1 = a_{11}x_1 + a_{12}x_2 + \dots + a_{1n}x_n \quad (9)$$

где је коефицијент a_{ij} биран тако да задовољава максимални износ варијансе.

Услови за спровођење методе главних компоненти су: Каисер-Мејер-Олкин тест (енгл. *Kaiser-Meyer-Olkin test - KMO*) и Бартлетов тест (енгл. *Bartlett's test*). Оба теста проверавају да ли су подаци адекватни за анализирање помоћу ове методе. КМО може имати вредност од 0 до 1 и ако је вредност теста изнад 0.5, подаци су добри за примену ове методе. Уз помоћ поменутог теста испитује се употребљивост сваке варијабле понаособ, те се оне које имају вредност мању од 0.5 могу елиминисати. Бартлетов тест испитује да ли су променљиве некорелисане, односно да ли постоји корелација макар између неких варијабли. Код овог теста потребно је одбацити нулту хипотезу.

Поступак за бирање броја главних компонената је комбинација Каисеровог правила и *Scree plot-a*. Такође, потребно је водити рачуна да износ укупне варијансе буде преко 75%.

Ради лакше интерпретације главних компонената, уводи се *Varimax* ортогонална ротација. Помоћу ње се добија боља распоређеност оригиналних променљивих и главних компоненти.

Метод главних компоненти спроводи се у 3 главна корака:

1. прави се корелацијска матрица
2. прави се матрица факторских тежина (енгл. *factor loadings*) - коефицијената корелације између променљивих и фактора
3. прави се матрица комуналитета

Корак 1: Прави се корелацијска матрица. Корелацијска матрица показује однос између оригиналних променљивих. Ниже вредности парцијалних корелација указују на постојање стварних фактора међу подацима, док велике да не постоји стварни фактори међу подацима, чиме се доводи у питање покретања факторске анализе. Анализом се утврђује да ли у матрици има довољно високих коефицијената корелације ($< 0,30$) за спровођење факторске анализе.

Корак 2: Матрица факторских тежина прави се на основу корелацијске матрице. Интерпретација факторских тежина је следећа: висока – 0.80, средња – 0.60 и ниска – 0.40.

Корак 3: Матрица комуналитета представља вредности које представљају суму квадрата факторских тежина сваке променљиве. Вредности комуналитета морају бити изнад 0.60.

3.3.2. Резултати истраживања на основу анализе главних компонената

Анализа главних компонената извршена је како би се утврдило да ли се више показатеља економске слободе односи на исту димензију економске слободе. Овим се открива који од датих подиндекса према оригиналној методологији Херитејд фондације а на основу узорка земаља Европе не пружа прецизнију информацију која већ није обухваћена неком другом варијаблом односно подиндексом.

У обзир су узети сви параметри који сачињавају Индекс економске слободe а то су променљиве:

1. Својинска права
2. Слобода од корупције
3. Фискална слобода
4. Јавна потрошња
5. Пословна слобода
6. Слобода рада
7. Монетарна слобода
8. Слобода трговине
9. Слобода инвестиције
10. Финансијска слобода

Анализа главних компонената је урађена над наведеним променљивама за све 43 земље у распону од 1995. до 2014. године. Недостајући подаци за поједине земље и године на основу базе Херитејџ фондације су занемарени.

У табели 33 приказани су услови за спровођење анализе главних компонената над овим подацима. Очигледно је да су услови испуњени ($KMO = 0,837 > 0,50$; t Bartlett $p=0,000 < 0,05$; $determinant = 0,001 > 0,00001$).

Табела 33: Провера испуњености услова за спровођење анализе главних компонената

KMO	Bartlett's test	Determinant
0,837	0,000	0,001

Извор: Калкулација аутора.

У Табели 34 приказани су корелацијски коефицијенти између променљивих. Коришћен је Пирсонов коефицијент просте корелације да би се показала јачина и смер везе између варијабли. Висока корелације постоји између променљивих Својинска права и Слобода од корупције ($p = 0,923$).

Табела 34: Корелацијски коефицијенти између компонента економске слободe Херитејд фондације за европски регион у периоду од 1995. до 2014. године

	Својинска права	Слобода од корупције	Фискална слобода	Јавна потрошња	Слобода пословања	Слобода рада	Монетарна слобода	Слобода трговине	Слобода инвестиција	Финансијска слобода
Својинска права	1.000									
Слобода од корупције	.923	1.000								
Фискална слобода	-.672	-.725	1.000							
Јавна потрошња	-.442	-.494	.698	1.000						
Слобода пословања	.666	.723	-.469	-.282	1.000					
Слобода рада	.019	.028	.093	.060	.166	1.000				
Монетарна слобода	.476	.487	-.355	-.211	.336	-.013	1.000			
Слобода трговине	.434	.445	-.239	-.201	.447	-.012	.293	1.000		
Слобода инвестиција	.651	.642	-.389	-.199	.583	.092	.538	.553	1.000	
Финансијска слобода	.607	.576	-.322	-.116	.471	.178	.641	.346	.730	1.000

Извор: Калкулација аутора.

У табели 35 приказани су резултати анализе главних компонената над овим подацима. Издвојено је два фактора чија је укупна носивост 64,31% од укупне варијансе. Од тога, Фактор 1 носи 43,05% док Фактор 2 носи 21,26%. Колоне под називом РС 1 и РС 2 представљају факторска оптерећења, односно објашњења у којој мери променљиве „чине“ факторе. На Фактор 1 (РС 1) највише утичу променљиве Својинска права, Слобода од корупције, Пословна слобода, Слобода инвестиције и Финансијска слобода чија су факторска оптерећења већа од 0,70, док променљиве Монетарна слобода и Слобода трговине имају око 0,60. Променљиве Јавна потрошња и Фискална слобода са факторским оптерећењима од 0,834 и 0,811 највише утичу на Фактор 2 (РС 2). Променљиве Слобода рада, Монетарна слобода и Слобода трговине имају комуналитет мањи од 0,60 што значи да ове променљиве не доприносе довољно објашњењу економске слободе за дату групу земаља посматраних у наведеном периоду и да се могу искључити из анализе. Променљиве Монетарна слобода и Слобода трговине имају корелацију са Фактором 1 од око 0,6, али пошто им је комуналитет мањи од 0,6 представљају неадекватне променљиве.

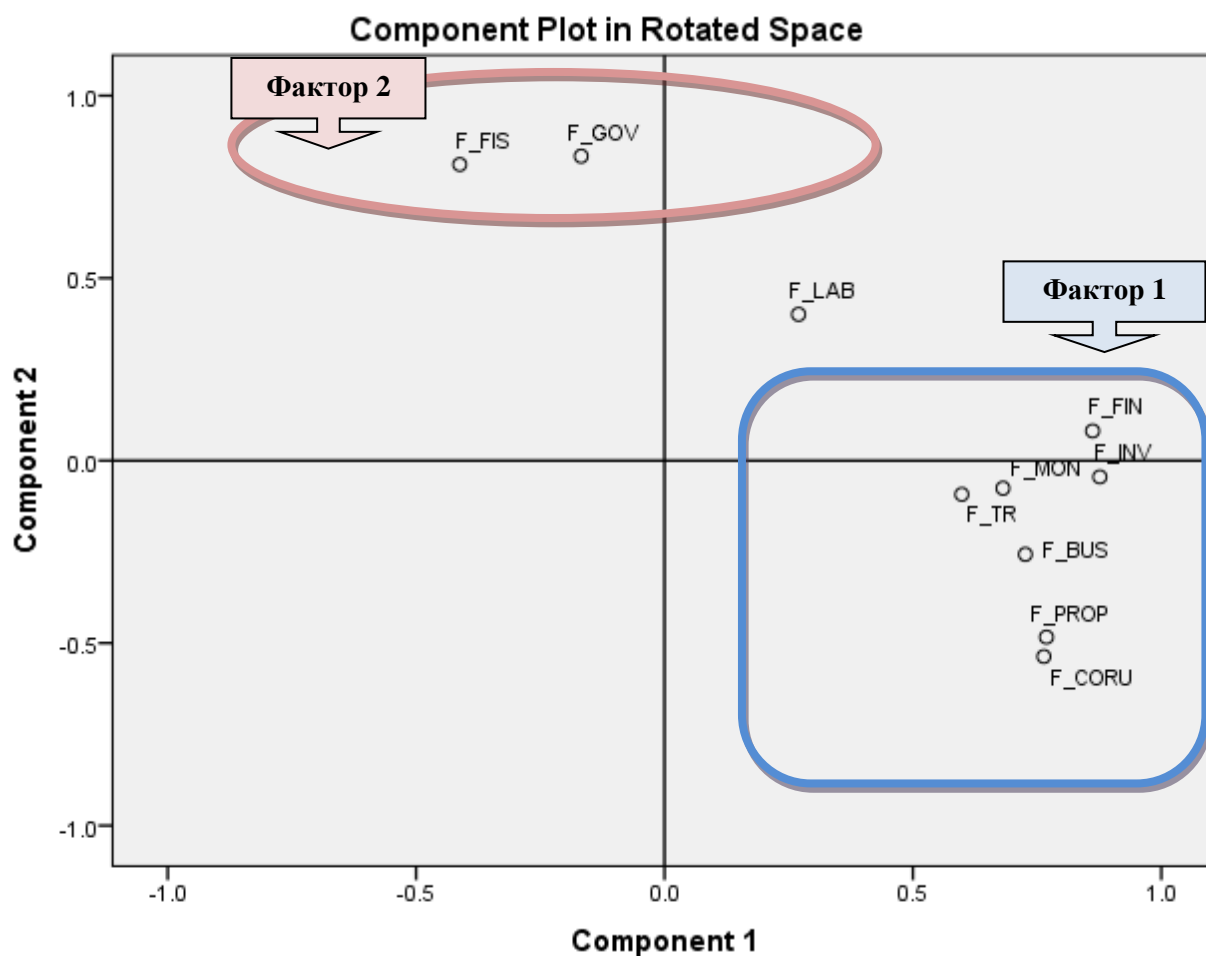
Табела 35: Анализа главних компонената

Варијабле	РС 1	РС 2	Комуналитет
Својинска права	0,769	-0,484	0,825
Слобода од корупције	0,764	-0,537	0,871
Фискална слобода	-0,412	0,811	0,828
Јавна потрошња	-0,168	0,834	0,724
Пословна слобода	0,726	-0,257	0,594
Слобода рада	0,270	0,401	0,234
Монетарна слобода	0,681	-0,076	0,470
Слобода трговине	0,598	-0,093	0,367
Слобода инвестиције	0,876	-0,045	0,770
Финансијска слобода	0,862	0,081	0,749
% од варијансе	43,05	21,26	
Кумулативно %	43,05	64,31	

Извор: Калкулација аутора.

На Слици 3 приказан је распоред променљивих у односу на факторе.

Слика 3: Распоред променљивих у односу на факторе

Извор: Аутор.

У следећем кораку за спровођење анализе главних компонената у обзир су узете променљиве који сачињавају Индекс економске слободе а имају комуналитет, из претходне анализе, већи од 0,60:

1. Својинска права
2. Слобода од корупције
3. Фискална слобода
4. Јавна потрошња
5. Пословна слобода
6. Слобода инвестиције
7. Финансијска слобода

Анализа главних компонената је урађена над наведеним променљивама за све 43 земље у распону од 1995. до 2014. године. Недостајући подаци за поједине земље и године на основу базе Херитејџ фондације су занемарени.

У Табели 36 приказани су услови за спровођење анализе главних компонената над овим подацима. Очигледно је да су услови испуњени ($KMO = 0,831 > 0,50$; $Bartlett\ p=0,000 < 0,05$; $determinant = 0,011 > 0,00001$).

Табела 36: Провера испуњености услова за спровођење анализе главних компонената

KMO	Bartlett's test	Determinant
0,831	0,000	0,011

Извор: Калкулација аутора.

У Табели 37 приказани су корелацијски коефицијенти између променљивих. Видимо да се висока корелације која је постојала између променљивих Својинска права и Слобода од корупције ($p = 0,923$) смањила на $p = 0,874$.

Табела 37: Корелацијски коефицијенти између компонената економске слободе Херитејџ фондације за европски регион у периоду од 1995. до 2014. године

	Својинска права	Слобода од корупције	Фискална слобода	Јавна потрошња	Пословна слобода	Слобода инвестиција	Финансијска слобода
Својинска права	1.000						
Слобода од корупције	.874	1.000					
Фискална слобода	-.604	-.597	1.000				
Јавна потрошња	-.430	-.501	.672	1.000			
Пословна слобода	.643	.649	-.305	-.241	1.000		
Слобода инвестиција	.625	.585	-.291	-.179	.595	1.000	
Финансијска слобода	.585	.542	-.229	-.153	.536	.654	1.000

Извор: Калкулација аутора.

У табели 38 приказани су резултати анализе главних компонената над овим подацима. Издвојено је два фактора (PC 1 и PC 2) чија је укупна носивост 77,163% од укупне варијансе. Од тога Фактор 1 носи 44,985% док Фактор 2 носи 32,177%. Колоне под називом PC 1 и PC 2 представљају факторска оптерећења односно у којој мери променљиве „чине“ факторе. На фактор 1 (PC 1) највише утичу променљиве Својинска права, Слобода од корупције, Пословна слобода, Слобода инвестиције и Финансијска слобода чија су факторска оптерећења већа од 0,70. Променљиве Јавна потрошња и Фискална слобода са факторским оптерећењима од 0,892 и 0,882 највише утичу на Фактор 2 (PC 2). Све променљиве имају комуналитет већи од 0,60.

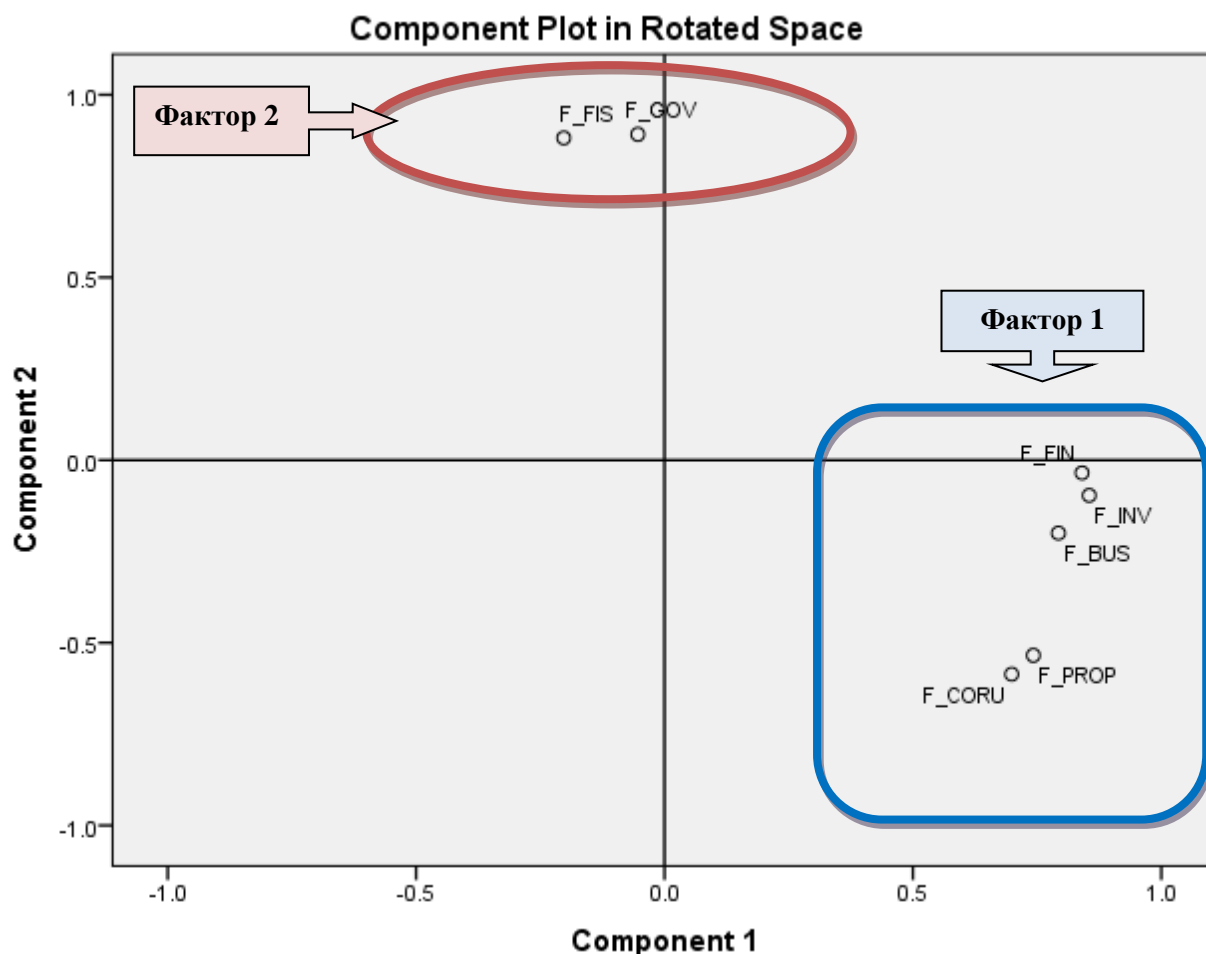
Табела 38: Анализа главних компонената

Варијабле	PC 1	PC 2	Комуналитет
Својинска права	0,742	-0,534	0,837
Слобода од корупције	0,701	-0,586	0,832
Фискална слобода	-0,203	0,882	0,819
Јавна потрошња	-0,054	0,892	0,798
Пословна слобода	0,793	-0,534	0,669
Слобода инвестиције	0,855	-0,097	0,740
Финансијска слобода	0,840	-0,035	0,707
% од варијансе	44,985	32,177	
Кумулативно %	44,985	77,163	

Извор: Калкулација аутора.

На Слици 4 приказан је распоред променљивих у односу на факторе. Јасно је приказано које променљиве формирају Фактор 1 а које Фактор 2. Променљиве, које формирају Фактор 1, су у директној вези са тим фактором, односно имају позитивну корелацију. Док су променљиве које формирају Фактор 2, у обрнутој вези са Фактором 1, односно имају негативну корелацију. Променљиве, које формирају Фактор 2, су у директној вези са тим фактором, односно имају позитивну корелацију. Док су променљиве, које формирају Фактор 1, у обрнутој вези са Фактором 2, односно имају негативну корелацију.

Слика 4: Распоред променљивих у односу на факторе

Извор: Аутор.

У табели 39 која показује елементе економске слободе Херитејџ фондације груписане на основу анализе главних компоненти за европске земље анализиране у периоду од 1995. до 2014. године, плавом бојом су обележене слободе које чине Фактор 1, а црвеном Фактор 2.

Табела 39: Категорије економске слободе Херитејџ фондације груписане на основу анализе главних компоненти за дати узорак земаља и година

I. Владавина закона	II. Ограничења владе
1. Својинска права	1. Фискална слобода
2. Слобода од корупције	2. Јавна потрошња
III. Ефикасност регулације	IV. Отвореност тржишта
1. Слобода пословања	1. Слобода трговине
2. Слобода рада	2. Слобода инвестиција
3. Монетарна слобода	3. Финансијска слобода

Извор: Прилагођено према Miller и Kim (2015)

3.3.3. Дискусија резултата истраживања на основу анализе главних компонента

Фактор 1 се састоји од стуба Владавина закона (Својинска права и Слобода од корупције), две компоненте из стуба Отвореност тржишта (Слобода инвестиција и Финансијска слобода) док је Слобода пословања једина уврштена из групе Ефикасност регулативе. Обе компоненте, својинска права и слобода од корупције су неумитно важне за регион Европе и сегменти на којима има пуно простора и потребе за унапређењем јер чине темељ сваког уређеног друштвеног система. Неефикасност правосудног система, представља окидач за корупцију, јер су спорим поступцима, неизвесним крајем и укупним трошковима читавог исхода, нарушена својинска тј. уговорена права. Ефикасно правосуђе, без политичког утицаја, поткрепљено брзим извршењем пресуда утицало би да привреда функционише са лакоћом, без потребе за корупцијом што би се позитивно одразило и на остале аспекте економске слободе, економију и друштво у целини.

Слобода пословања је први аспект економске слободе који би се видно побољшао смањењем корупције и бољом заштитом својинских права. Бирократска ограничења познато је чине идеално тло за појаву корупције. Баш због ове повезаности, и оне су се груписале у исти фактор. Смањени број процедура минимализује ризик од појаве корупције, а одсуство корупције убрзава поступке при обављању пословних активности. Заштићена својинска права подстаћи ће многе привредне субјекте, да се упусте у пословни ризик, лакше отпочну нови бизнис и стабилно и сигурно воде своје пословање. Недвосмислена је важност овог аспекта слободе, сачињена на основу критеријума (и индекса) Лакоће пословања Светске банке (енгл. *Doing business*), што представља бит предузетничког друштва на којем се заснива стабилна и одржива економија.

Слобода инвестиција које показује равноправност третмана домаћих и страних инвеститора, инвестициону инфраструктуру, владину политику као потпору или кочницу инвестиционих процеса је заузела своје запажено место у

Фактору 1. И овде је уочљива веза између посматраног подиндекса и осталих димензија слободе груписаних у ову групу фактора. Тако Беговић (2007) у својој књизи „Економска анализа корупције“ наводи истраживање Aizenman и Speigle (2006) које се бавило упоређивањем разлике између домаћих и страних инвеститора у условима слабе заштите својинских права услед корупције, којим се дошло до закључка да повећање корупције доводи до смањења страних директних инвестиција, било да се ради о укупним или приватним страним инвестицијама. Незаштићеним својинским правима, која подразумевају присуство корупције, губи се лакоћа пословања, што акумулирано не представља климу која ће привући страни капитал и инвеститоре.

Како је новац средство и инструмент који својим механизмима покреће економију, подиндекс Финансијска слобода задржала се као неизоставан део Фактора 1 који детерминише стање економске слободе земаља Европе. Финансијско тржиште морало би бити конкурентно и отворено како би становништво и привреда имале лак и ефикасан приступ приликама за финансирање. Свако предоминантно присуство државе и у овом сектору, у себи садржи клицу корупције, и тиме штети не само овај сегмент економске слободе, већ се ланчано одражава и на остале домене привредног живота.

Фактор 2 чине подиндекси Фискална слобода и Јавна потрошња, који представљају један од стубова економске слободе по методологији индекса Херитеџи фондације под називом „Ограничења владе“. Овај сегмент је веома специфичан и важан за Европу као регион, што је и ова анализа показала. То су једине две категорије по којима се Европа налази испод светског просека и на најнижем нивоу у поређењу са другим регионима. Ово је јак сигнал креаторима економске политике у владама свих земаља да приоритет представља управљање јавним финансијама, повећавање фискалне дисциплине и смањење нерационалних државних расхода, како би се унапредила економска слобода и тако посредно поспешило економски раст.

На основу анализе главних компонената, Слобода трговине, Монетарна слобода и Слобода рада елеминисане су из скупа елемента економске слободе.

Слобода трговине посматра отвореност земаља ка спољној трговини, узимајући у обзир висину царинске стопе и присуство нецаринских баријера. Како је од посматраних 43 земаља, 28 чланица Европске уније, а самим тим и јединствене царинске уније, док су друге земље потписнице ЦЕФТА (Централноевропског уговора о слободној трговини, конкретно Албанија, Босна и Херцеговина, Македонија, Молдавија, Србија и Црна Гора) и већина земаља (осим Србије, Босне и Херцеговине и Белорусије) чланице СТО (Светске Трговинске Организације), може се рећи да се трговинске границе руше те да из датог разлога критеријум „Слобода трговине“ не доприноси додатно тумачењу укупног индекса економске слободе за дату групу земаља у посматраном периоду. Ипак, ово подручје је од великог значаја на светском нивоу и није препорука да се искључи из анализе у оквиру Индекса економске слободе.

Монетарна слобода одраз је ниског нивоа инфлације и стабилности цена формираних према законима тржишта. Европу одликује прилично уравнотежена и одржива стопа инфлација, те се по том аспекту не уочава потреба њеног нарочитог присуства за дефинисање степена економске слободе за обрађивану групу земаља. Са друге стране, оно што изразито карактерише већину земље је још увек доминантно уплитање државе на подручју контроле цена. Ово се постиже субвенционисањем одређених производа и индустријских грана, понајвише из области прехране, пољопривредне, саобраћаја и енергетике. Таква политика присутна је у мањој или већој мери у свим земљама у циљу заштите произвођача у оквиру привредних грана и/или зарад очувања социјалног мира. Како се субвенције које вршу дисторзију цена потичу из буџета државе, може се закључити да је овај параметар већ био предмет непосредне обраде у димензији која мери економску слободу на основу величине јавне потрошње, те да нема додатне потребе његове засебне анализе.

Слобода рада како на светском тако и на европском нивоу не показује значајније осцилације током времена. Свака држава у Европи без наглашених тенденција промена, поседује одређена ограничења по питању запошљавања и отпуштања, дефинисане законе о висини минималних најамнина, право отпремнина и сл. што према теорији економске слободе нарушава флексибилност тржишта. Конзистентност и непроменљивост стања, али и чињенице мањег броја година колико се овај подиндекс посматра у односу на остале димензије слободе, утицали су на то да се овај аспект не покаже (још увек) неопходним за дефинисање стања економске слободе анализираних групе земаља посматране у датом периоду.

Ретке су студије које су користиле анализу главних компонената у сврху испитивања компонената индекса економске слободе. У циљу прегледа и поређења резултата других истраживања у наставку је дат кратак осврт на радове који су се бавили сродном или истом темом.

Без циља да утврди узрочну везу, Franck (2010) је истраживао колико су макроекономски подаци добри показатељи економске слободе (односно, да ли се можемо ослонити само на њих када анализирамо економску слободу земље). Аутор је применом квантитативних метода донео закључак да су макроекономски показатељи поуздане детерминанте економске слободе, премда не кореспондирају у потпуности са рангом земаља на листи економских слобода Херитејц фондације. Овај закључак наглашава значајност квалитативних варијабли у оквиру Индекса економске слободе (као што су својинска права, слобода од корупције и друге) и уједно отвара дилему потребе употребе макроекономских података за формирање индекса.

Анализу главних компонената на узорку од 92 земље, а базирано на подацима Индекса економске слободе Херитејц фондације спровела је у својој докторској дисертацији Нristova (2012). Вршећи анализу издвојила су се два фактора чија је укупна носивост 54,28% од укупне варијансе, од чега Фактор 1 носи 45,7% док Фактор 2 носи 8,58%. На Фактор 1 показало се највише утичу

Слобода корупције и Својинска права, што одговара компонентама првог стуба Индекса економске слободе – Владавина закона. На Фактор 2 показало се највише су утицале Финансијска слобода и Слобода инвестиција, које јесу две (од три) компоненте стуба Отвореност тржишта. Слобода од корупције и Својинска права издвојили су се у оквиру првог фактора и у нашим резултатима, с тим да Слобода инвестиција и Финансијска слобода у оквиру исте групе фактора остварују већи утицај од прва два, за разлику од резултата које је добила Hristova (2012). Оно што је (још) заједничко у два анализа је издвајање и групација појединих подиндекса на различитим узорцима земаља као и периодима посматрања што говори о конзистентности, доследности и веродостојности самог Индекса економске слободе.

Caudill, Zanella и Mixon (2000) су спровели студију у којој пореде три Индекса економске слободе који се у истраживањима највише користе – Фрејжер института, Херитејд фондације и Куће слободе. Њихова студија имала је за циљ да провери да ли је могуће исказати економску слободу само на основу једног показатеља као и од којих категорија би такав индекс требао да се састоји. Користећи факторску и анализу главних компонената вршили су сумирање великог броја варијабли сваког од индекса и добили следеће резултате. Спроведећи анализу главних компонената над подацима индекса из 1995. године, аутори су уочили да се издвојило два фактора који обухватају 51,5 % укупне варијансе. Први фактор је у високој корелацији са димензијом Капитални токови и стране инвестиције (пандан данашњој Слободи инвестиција) док је други фактор у јакој вези са компонентом Црно тржиште, која је еквивалент Слободи од корупције. Реализујући исту анализу али на основу података из 1998. године, аутори су уочили два фактора, који заједно објашњавају 57,2% укупне варијансе. У оквиру фактора 1, уочена је јака корелација са компонентом Контрола цена и зарада (еквивалент Монетарној слободи), Токови капитала и стране инвестиције или тзв. Слобода инвестиција (подиндекс који се издвојио у оквиру првог фактора и у анализи из 1995. године) и Банкарства (данас насловљена као Финансијска слобода). На основу свега изнетог, аутори закључују је да готово половина укупне варијансе Индекса економске слободе остала необухваћено у оквиру

индекса. Ово намеће закључак, да индекс није могуће исказати једним показатељем - укупним Индексом економске слободе, већ да се он састоји из више димензија. Овакав резиме не формира се само на основу резултата добијених анализом индекса Херитејц института. Сличне чињенице о обухваћености свега половине укупне варијансе индикатора економске слободе показује и анализа преостала два индекса – Фрејжер института и Куће слободе.

3.4. Кластер анализа

3.4.1. Метод кластер анализе

Кластер анализа је статистичка техника која има за циљ формирање више различитих група унутар којих се налазе хомогене јединице посматрања. Дате јединице имају сличне особине унутар групе, док је хетерогеност уочљива између формираних кластера. Пре вршење кластер анализе није позната припадност појединих јединица посматрања одређеној групи (кластеру), као ни коначан број кластера који ће бити формиран. Кластери се формирају на основу мере удаљености и методе за повезивање јединица посматрања у кластере. Мера удаљености односно мера сличности показује блискост између два објекта. Мера удаљености је мала а мера сличности велика за објекте који су сродни и блиски. Избор мере удаљености заснован је на особинама променљивих.

Постоји већи број метода за формирање кластера. Најчешће се разврставају на хијерархијске и нехијерархијске методе. Хијерархијске методе као коначан резултат формирају дендограм, а деле се на аглометријске (гомилајуће) и диверзивне (делеће). Аглометријски методи, који се у пракси много чешће примењују, полазе од појединих јединица посматрања које повезују у све веће кластере, док диверзивни од свих јединица посматрања удружених у један кластер дели (кластерише) до појединих јединица посматрања.

Код аглометријских метода свака јединица се посматра као засебан кластер. Након тога се две најближе јединице спајају у нови кластер, смањујући на тај начин број кластера за један у сваком следећем спајању, када им се придружује наредна, једна по једна јединица посматрања. Поступак траје док се и последња јединица не придружи постојећим кластерима или док се већ настали кластери међусобно не повежу. Када се овом методом кластери формирају, више се не могу делити, већ само груписати са другим кластерима.

Проблем без јединственог и најбољег решења у вези ове анализе је како одредити оптималан број кластера. Субјективном оценом, на основу теоријског искуства и карактеристика појединачних истраживања или тумачењем дендограма, истраживач је пред задатком како да одреди број кластера. Ипак, најпоузданија нумеричка метода за одређивање броја кластера је Хубертова метода, која на основу највишег пика на плоту одређује оптималан број кластера.

За срповођење кластер анализе над подацима презентованих у дисертацији употребљена је квадрирана еуклидска удаљеност као мера удаљености односно сличности између објеката, метода комплетне везе и Хубертова метода за одређивање оптималног броја кластера.

Квадрирана еуклидска удаљеност (енгл. *Squared euclidean distance*) представља меру удаљености која одређује удаљеност две јединице посматрања као суму квадрираних разлика вредности за сваку променљиву, на основу формуле:

$$\text{Distance (X,Y)} = \sum (X_i - Y_i)^2 \quad (10)$$

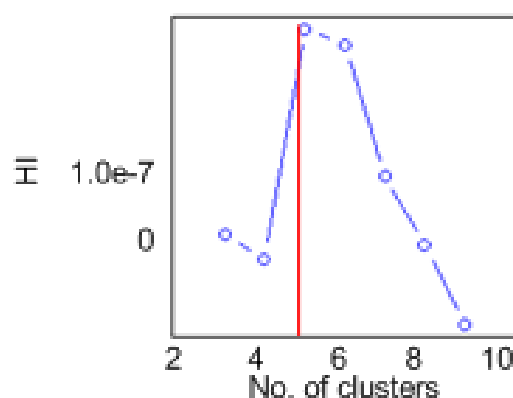
За методу за формирање кластера изабрана је аглометријска метода потпуног повезивања (енгл. *Complete linkage*) или популарно названа метода најдаљег комшије (енгл. *Furthest neighbour*).

Примењена је и метода потпуног повезивања односно метода најдаљег комшије (енгл. *Complete linkage - furthest neighbour*). Код ове методе удаљеност између два кластера рачуна се на основу удаљености између два најудаљенија члана. Полазимо од претпоставке да је сваки објекат посебан кластер. Тражимо два објекта (А и Б) са највећом сличношћу односно најмањом удаљености и спајамо их у кластер АБ. Следећи објекат (В) повезујемо са кластером АБ ако је највише слична са оба објекта А и Б. Ова метода смањује различитост у оквиру сваког кластера јер је заснована на сличности свих чланова у кластеру.

3.4.2. Резултати истраживања на основу кластер анализе

На основу описане процедуре примењена је кластер анализа за „поделу“ земаља на адекватне кластере на основу променљивих Економски раст, Економска слобода и њених десет категорија. На основу Хубертове методе (Слика 5) приказано је да оптималан број кластера износи пет.

Слика 5: Оптималан број кластера на основу Хубертове методе

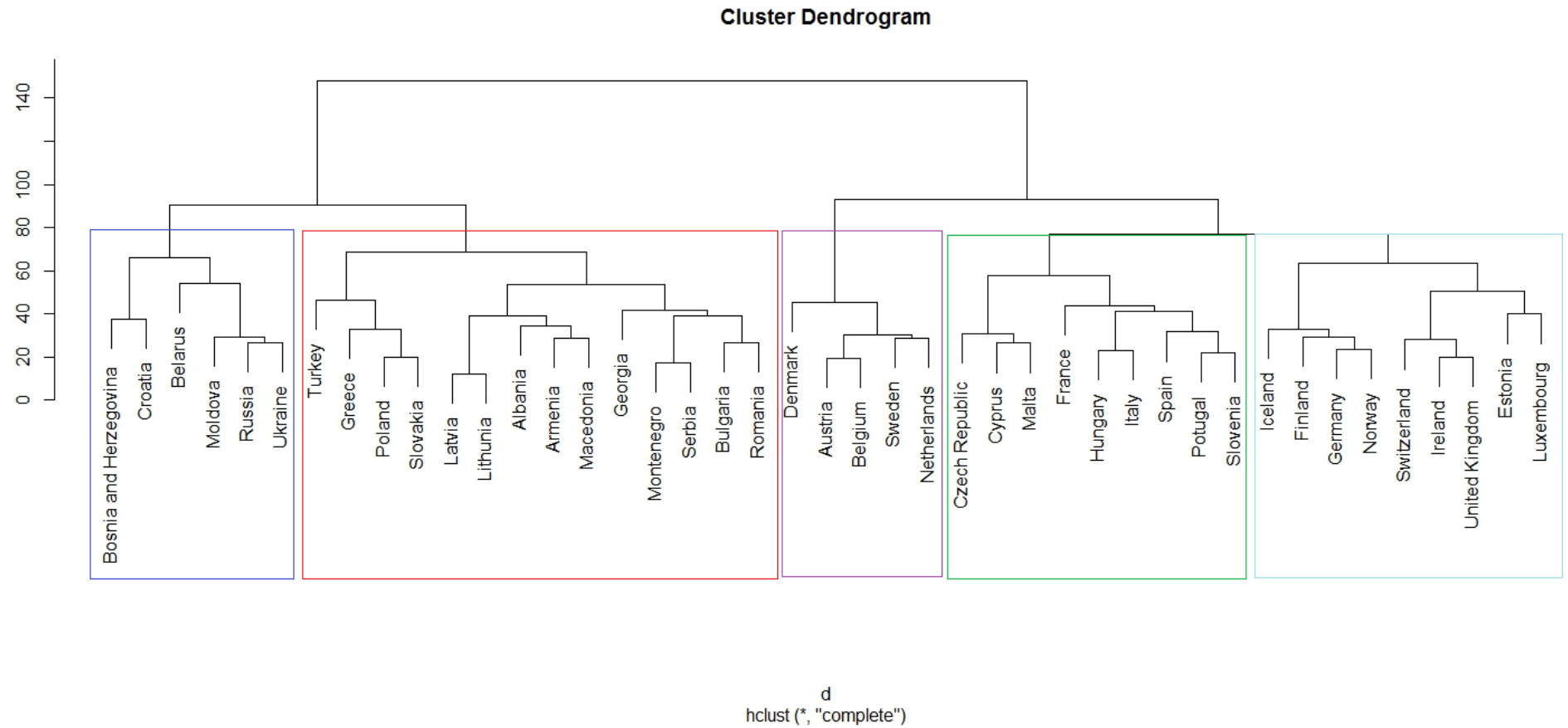
Извор: Аутор.

Кластер анализа је урађена према средњој вредности за двадесет година за сваку земљу.

На Слици 6, приказан је дендограм и означене су земље које припадају одговарајућем кластеру, док Слика 7 визуелно истиче различите групације земаља добијене на основу кластер анализе.

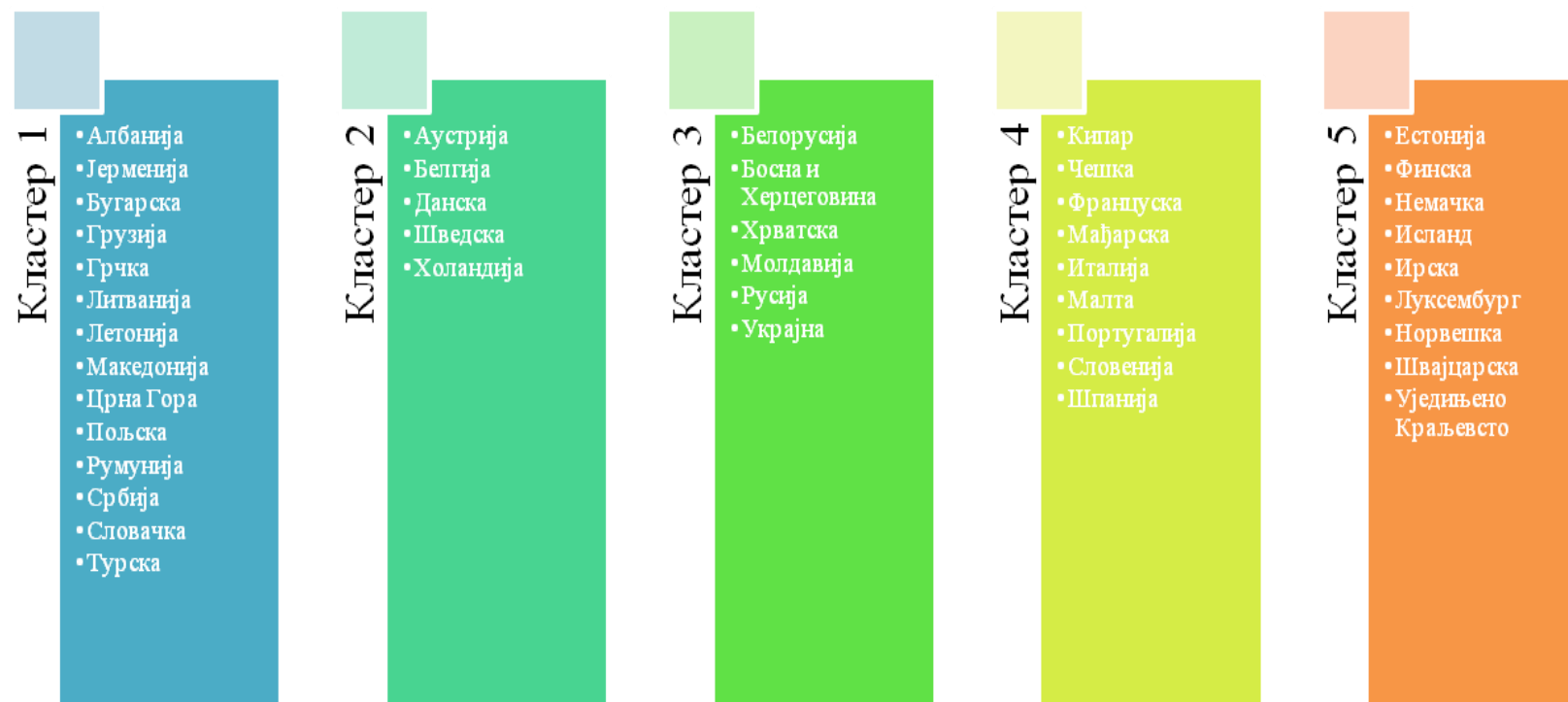
Резултати поређење променљивих Економски раст, Економска слобода и десет компонената економске слободe између кластера приказани су у Табели 40. За поређење променљивих између свих 5 кластера употребљена је једнострука *ANOVA* или *Kruskal-Wallis* тест, у зависности да ли променљиве задовољавају нормалну расподелу или не. За поређење променљивих између група од 2 кластера за променљиве код којих је претходном анализом установљена статистички значајна разлика употребљен је *Tukey post-hoc* тест у оквиру *ANOVA* и *Holm post-hoc* тест у оквиру *Kruskal-Wallis* теста.

Слика 6: Дендограм

Извор: Аутор.

Слика 7: Кластери земаља Европе

Извор: Аутор.

Табела 40: Резултати поређења променљивих између кластера

	K1-K2	K1-K3	K1-K4	K1-K5	K2-K3	K2-K4	K2-K5	K3-K4	K3-K5	K4-K5	Тест статистика	Статистичка значајност
Економски раст	0.0025	0.999	8.00E-04	0.0172	0.0098	0.999	0.8016	0.0079	0.0693	0.8286	19.78567	0.00055
Економска слобода	7.62E-05	3.91E-06	0.187937	2.62E-09	2.06E-10	0.027978	0.456335	5.64E-08	<0.001	1.58E-05	9.231005	0.004129
Својинска права	<0.001	0.0103	<0.001	<0.001	<0.001	3.00E-04	0.9734	<0.001	<0.001	<0.001	36.54482	2.24E-07
Слобода од корупције	<0.001	0.0331	<0.001	<0.001	<0.001	4.00E-04	0.5929	<0.001	<0.001	3.00E-04	35.73639	3.28E-07
Фискална слобода	6.79E-09	0.873436	0.00032	0.003129	2.44E-06	0.00224	0.000389	0.043875	0.169548	0.955343	4.57699	0.038406
Јавна потрошња	1.49E-06	0.273676	0.000525	0.032906	0.003423	0.106326	0.006367	0.391984	0.976244	0.662726	4.950703	0.031642
Пословна слобода	5.17E-05	0.003205	0.003251	2.94E-07	2.82E-08	0.313144	0.995493	4.67E-07	2.88E-10	0.065584	11.81291	0.001361
Слобода рада											5.743542	0.219137
Монетарна слобода	<0.001	0.0942	0.0072	<0.001	<0.001	0.0223	0.2149	1.00E-04	<0.001	0.109	28.7158	8.93E-06
Слобода трговине	0.0013	0.0451	0.8005	<0.001	<0.001	0.0148	0.8005	0.0167	<0.001	4.00E-04	27.2576	1.76E-05
Слобода инвестиције	0.00056	0.000177	0.474267	0.000159	1.97E-08	0.04148	0.991896	8.42E-06	2.43E-09	0.0397	4.127614	0.048704
Финансијска слобода	0.0017	0.086	0.334	0.0067	0.00002	0.138	0.8252	0.0027	0.00004	0.519	3.948494	0.053622

Извор: Калкулација аутора.

Према резултатима из Табеле 40 јасно је да не постоји статистички значајна разлика између кластера код променљивих Слобода Рада и Финансијска слобода ($p=0.219$, $p=0.054$). Остале наведене променљиве се статистички значајно разликују између кластера K1, K2, K3, K4 и K5. Променљива Економски раст се статистички значајно разликује између кластера K1 и K2, кластера K1 и K4, кластера K1 и K5, кластера K2 и K3 и кластера K3 и K4. Променљива Економска слобода се статистички значајно разликује између свих кластера осим између кластера K1 и K4 и кластера K2 и K5. Променљиве Својинска права и Слобода од корупције се статистички значајно разликују између свих кластера осим између кластера K2 и K5. Променљива Фискална слобода се статистички значајно разликује између свих кластера осим између кластера K1 и K3, кластера K3 и K5 и кластера K4 и K5. Променљива Јавна потрошња потрошње се статистички значајно разликује између кластера K1 и K2, кластера K1 и K4, кластера K1 и K5, кластера K2 и K3 и кластера K2 и K5. Променљива Пословна слобода се статистички значајно разликује између свих кластера осим између кластера K2 и K4, кластера K2 и K5 и кластера K4-K5. Променљива Монетарна слобода се статистички значајно разликује између свих кластера осим између кластера K1 и K3, кластера K2 и K5 и кластера K4 и K5. Променљиве Слобода трговине и Слобода инвестиције се статистички значајно разликују између свих кластера осим између кластера K1 и K4 и кластера K2 и K5.

Како је статистичка значајност за променљиву Финансијска слобода на самој граници односно налази се на граничном прагу значајности ($p=0.0536$), урађена је додатна анализа и извршено поређење између кластера по овом критеријуму слободе. Статистички значајна разлика код ове променљиве, уочена је између кластера: K1 и K2, K1 и K5, K2 и K3, K3 и K4 и код K4 и K5.

3.4.3. Дискусија резултата заснована на кластер анализи

Кластер анализа дала је знамените и очекиване резултате, чије тумачење је представљено у наставку.

На формирање **Кластера 2** утицао је висок животни стандард, минимално присуство корупције, јака владавина закона и остали јаки параметри који дефинишу стање економске слободе као и континуирани економски раст. Високо фискално оптерећење као и обимна јавна потрошња усмерена на трансфере и социјалне програме учинили су да овај кластер изрази сличност са кластером 5 очитљивом у табели 40.

У оквиру **Кластера 5**, груписане су преостале нордијске земље – Финска, Исланд, Норвешка као и трећа земља из региона Бенелукса – Луксембург. Осим Аустрије, која је своје место нашла у Кластеру 2, у оквиру Кластера 3 се налазе све остале земље Западне Европе – Немачка, Ирска, Швајцарска и Уједињено Краљевство. Естонија, као истакнута земља, такође је сврстана у овај кластер развијених земаља по оба дефинисана критеријума кластерисања – економске слободе и економског раста.

Према резултатима кластер анализе, у **Кластеру 1** су се нашле махом бивше комунистичке земље (Албанија, Јерменија, Грузија, Литванија, Летонија, Бугарска, Румунија, Македонија, Пољска, Словачка, Црна Гора и Србија), које су током деведесетих година прошлог века прошле кроз период транзиције, а неке од њих и разорна ратна дешавања попут наше земље, што је утицало на низак степен економског развоја, као и значајно ограничење економске слободе. Поред наведених земаља, у Кластер 1 су укључене и Грчка и Турска, а имајући у виду да су у анализираном периоду, иако нису припадале групи социјалистичких држава, такође искусиле друштвено-политичку нестабилност, праћену социјалним немирима и променљивим привредним резултатима.

Кластер 4 чине земље чланице ЕУ које, изузев Француске, у погледу економског развоја још нису досегле ниво најразвијенијих европских држава, и које су у највећој мери осетиле последице светске економске кризе. Наиме, у наведеном кластеру се налазе медитеранске земље (Италија, Шпанија, Португалија, Кипар и Малта), као и средњоевропске државе Чешка и Мађарска, чије су заједничке карактеристике неефикасно управљање јавним финансијама и

значајно присуство корупције у већини сегмената друштва. Корупција, нарочито у домену војне индустрије, али и драстична јавна потрошња, највероватније су утицали да се и Француска нађе у овом кластеру. Иначе, у Кластер 4 је укључена и Словенија, за разлику од свих других балканских земаља које су далеко ниже рангиране.

Резултати кластер анализе указују да су најлошије котиране државе, према критеријуму економског раста и економске слободе: Русија, Украјина, Белорусија, Молдавија, Хрватска и Босна и Херцеговина. Када су у питању земље бившег Совјетског Савеза, објашњење се пре свега може пронаћи у гломазном и неефикасном бирократском апарату, наслеђеном из некадашњег социјалистичког друштвено-политичког система, и широко распрострањеној корупцији која се јавља као последица свеprisутности државе у привредним токовима. Босну и Херцеговину такође одликује дубоко укоренења системска корупција, али и чињеница да од окончања грађанског рата, средином последње деценије прошлог века, поменута држава функционише као својеврсни међународни протекторат, чији је конкретнији економски развој спутан компликованим унутрашњим уређењем, а нарочито и даље присутним верским и националним тензијама, што узрокује атмосферу константне политичке напетости и опште несигурности. Иако је Хрватска, у погледу већине макроекономских индикатора, у значајно бољој ситуацији од других земаља из **Кластера 3**, њено присуство у наведеном кластеру је највероватније последица заједничког дејства изразито високог степена јавног дуга, свеprisутне корупције и троме бирократије, што у великој мери ограничава економски развитак.

Најизраженије *разлике* по апсолутно свим критеријумима кластерисања – економске слободе и раста, очекивано, уочене су између Кластера 1 и 2, Кластера 1 и 5, као и између Кластера 2 и 3. Сходно претпоставкама, и запажене *сличности*, односно најмање разлике, приказане су између Кластера 2 и 5, Кластера 1 и 3, док је сличност између Кластера 4 и 5 утемељена на оним критеријумима које доноси припадност Европској унији, чије су чланице све земље ових кластера изузев Норвешке.

3.5. Каузална анализа

3.5.1. Метод истраживања - Грејнцеров тест узрочности

Грејнцеров тест узрочности између варијабли X и Y испитује да ли варијабла X узрокује варијаблу Y како би се видело колико је тренутна вредност Y објашњена прошлом вредношћу X (Granger, 1969). Изјава „ X узрокује Y у Грејнцеровом смислу“ не имплицира директно да је Y резултат деловања X , већ да Y остварује везу са X као и да X претходи Y . Грејнцорова каузалност фактички представља корелацију између садашње вредности једне варијабле и претходне вредности неке друге варијабле. За утврђивање узрочности у Грејнцеровом смислу спроводи се тест статистика у форми F -теста, чиме се врши упоређивање суме резидуалних квадрата модела без ограничења (алтернативна хипотеза) и модела са изостављеним каснијим вредностима тестиране варијабле (нулта хипотеза). Виша вредност спроведене F статистике од критичне вредности (уз одабрани ниво значајности) упућује да се не одбацује нулта хипотеза, што доводи до закључка да X не узрокује Y . Одбацивањем нулте хипотезе у случају веће вредности F статистике (од критичне) утврђује се постојање узрочности у вези X и Y .

$$X_t = \sum_{j=1}^m a_j X_{t-j} + \sum_{j=1}^m b_j Y_{t-j} + \varepsilon_t \quad (11)$$

$$Y_t = \sum_{j=1}^m c_j X_{t-j} + \sum_{j=1}^m d_j Y_{t-j} + \eta_t \quad (12)$$

Каузална анализа у оквиру дисертације вршена је на основу биваријантног и мултиваријантног Грејнцеровог теста. Испитивана је узрочна веза између нивоа економске слободе, њених елемената и економског раста, при чему је игнорисана нестационараност варијабли због чега резултати не морају бити сасвим прецизни. Анализа је обухватила и испитивање узроковања економског раста променом економске слободе и промене њених елемената на економски раст, чиме резултати добијају на прецизности због стационараности (свих) променљивих.

При спровођењу Грејнцеровог теста каузалности извршен је одабир периода кашњења (енгл. *lag*) претходне X у односу на каснију појаву Y . У оквиру биваријантог теста извршен је одабир вредности кашњења на основу раније раније спроведених истраживања узрочности на тему односа економске слободе и раста како би се могло извршити поређење добијених резултата, док је при каснијем спровођењу мултиваријантног теста примењен Акаике информациони критеријум (енгл. *Akaike's Information Criterion – AIC*) који је дефинисао Акаике (1969) за прецизирање оптималног периода кашњења варијабле X од Y .

3.5.2. Узроковање економског раста економском слободом на основу Грејнцеровог биваријантног теста

3.5.2.1. Резултати истраживања узроковања економског раста економском слободом на основу Грејнцеровог биваријантног теста

У Табели 37 приказане су p -вредности и вредности F статистике за испитивање да ли постоји довољно доказа да се нулта хипотеза - Економска слобода не проузрокује економски раст у смислу Грејнцера - прихвати односно одбаци на нивоу значајности од 5%. Урађени су прорачуни за различите дужине кашњења ($lag = 1, 2, 3, 5, 10$). Како су у раду посматране годишње вредности нивоа економске слободе и економског раста, вредност кашњења се може упоредити са једном годином.

Одабир вредности кашњења урађен је по узору на раније спроведена истраживања овог типа (Heckelman, 2000; Hristova, 2012), како би се могло извршити поређење са добијеним резултатима наведених аутора. При каснијем спровођењу мултиваријантног теста у којем је примењен Акаике информациони критеријум (енгл. *Akaike's Information Criterion – AIC*) за одређивање периода кашњења, уочено је да велики број категорија економске слободе узрокују економски раст након пет и/или више година. Из тог разлога је у оквиру биваријантог модела урађена анализа узрочности са периодима кашњења и од пет и десет година. Додатни аргумент за ову допуну била је могућности поређења добијених резултата са резултатима других аутора који су своја анализу

узрочности засновали на индексу Фрејжер института, који се објављивао на сваких пет година.

Према резултатима приказаним у Табели 41, уочава се да Економска слобода изражена укупним Индексом економске слободе проузрокује Економски раст у Грејнцеровом смислу за периоде кашњења од једне, две, три и десет година, док за период од пет година нису забележени такви резултати. За кашњења од једне и десет година укупан индекс економске слободе има тенденцију да на нивоу значајности од 10% проузрокује економски раст у смислу Грејнцера. Овакви резултати не упућују на робусност дате узрочне везе, због чега ће у даљем раду бити примењен мултиваријантан Грејнцеров тест.

За све посматране периоде кашњења ($l = 1, 2, 3, 5, 10$), као и за све нивое значајности ($p = 10\%, 5\%, 1\%$), променљиве Својинска права, Слобода од корупције, Фискална слобода, Јавна потрошња, Пословна слобода и Слобода трговине проузрокују Економски раст у смислу Грејнцера.

Променљива Монетарна слобода има тенденцију да ће на нивоу значајности од 10% проузроковати Економски раст након једне године кашњења, док се значајнији ефекти (5% и 1%) на економски раст јављају се након пет и/или десет година.

Слобода инвестиција има тенденцију да проузрокује Економски раст након три, пет или десет година, с тим да је значајност у периоду након петог периода кашњења на нивоу од 10%, док је за период од десет година значајност присутна на сва три нивоа.

Финансијска слобода и Слобода рада не проузрокују Економски раст (у Грејнцеровом смислу) ни за један од посматраних периода кашњења на испитиваним нивоима значајности.

Табела 41: Економска слобода не преузрокује економски раст у Грејнцеровом смислу

Економска слобода не преузрокује Економски раст у Грејнцеровом смислу										
	lag = 1		lag = 2		lag = 3		lag = 5		lag = 10	
	F	p	F	p	F	p	F	p	F	p
Економска слобода	3.726	0.054**	3.16	0.043*	2.379	0.07*	1.6155	0.1552	1.6206	0.099**
Својинска права	11.248	0.0009*	7.469	0.0006*	5.233	0.001*	4.1726	0.0011*	2.6119	0.005*
Слобода од корупције	13.41	0.0003*	8.691	0.0002*	6.341	0.0003*	4.3783	0.0007*	3.003	0.001*
Фискална слобода	10.38	0.0014*	7.646	0.0005*	5.11	0.002*	5.0697	0.0002*	4.3862	8.57e-06*
Јавна потрошња	8.61	0.004*	8.09	0.0004*	6.67	0.0002*	5.4763	7.25e-05*	3.8049	7.1e-05*
Пословна слобода	9.91	0.0018*	6.55	0.0016*	4.481	0.004*	3.3717	0.0055*	3.6773	0.0001*
Слобода рада	0.368	0.544	1.419	0.243	0.958	0.412	1.1601	0.3285	0.897	0.5362
Монетарна слобода	2.86	0.092**	2.06	0.129	1.488	0.217	4.1325	0.0012*	2.695	0.0035*
Слобода трговине	7.964	0.005*	6.812	0.001*	4.332	0.005*	6.101	1.97e-05*	4.889	1.4e-06*
Слобода инвестиције	1.259	0.262	1.307	0.272	3.505	0.015*	1.8818	0.097**	4.1452	2.06e-05*
Финансијска слобода	1.503	0.221	1.029	0.358	0.646	0.586	0.7272	0.6034	0.2899	0.9832

*5% ниво значајности ** 10% ниво значајности

Извор: Калкулација аутора.

3.5.2.2. Дискусија резултата истраживања о узроковању економског раста економском слободом на основу Грејнцеровог биваријантног теста

Heckelman (2000) и Hristova (2012) спровели су идентичан тест каузалности користећи Индекс Економске слободе Херитејд фондације обухватајући мањи временски период и већи узорак земаља. Ово је отворило могућност да се изврши верна компарација њихових резултатима са добијеним резултатима у овој дисертацији. Док је Hristova (2012) постигла раст нивоа значајности у испитивању каузалног односа између економске слободе и економског раста у односу на резултата које је добио Heckelman (2000), такви резултати нису забележени у нашој студији. Већи узорак земаља у раду ауторке Hristova (2012) сигурно је допринео повећању нивоа статистичке значајности, док је код Heckelman-а (2000) тај ефекат изостао због кратког временског периода. „Статистички недостатак“ наше студије је ограничен број земаља, због одабира специфичне групе земаља са подручја Европе, што делује ограничавајуће на испољавање конзистентности и робусности. Једно је сигурно (и заједничко), да економска слобода испољава тенденцију да узрокује економски раст на различитим нивоима значајности и периодима кашњења, због чега је потребно урадити додатну анализу помоћу мултиваријантног теста Грејнцерове каузалности како би се установила робусност приказаних резултата, што је и спроведено у наставку дисертације.

Табела 42: Компарација резултата анализе каузалности економске слободe и економског раста са резултатима других аутора

Економска слобода не преузрокује економски раст у Грејндеровом смислу									
	lag = 1			lag = 2			lag = 3		
	10%	5%	1%	10%	5%	1%	10%	5%	1%
Економска слобода	Heckelman Hristova	Hristova	Hristova	Heckelman Hristova	Heckelman Hristova	Hristova	Heckelman Hristova	Heckelman Hristova	Heckelman Hristova
Својинска права	Hristova	Hristova		Heckelman Hristova				Heckelman	
Слобода од корупције								Heckelman	
Фискална слобода	Hristova	Hristova	Hristova	Hristova	Hristova	Hristova	Hristova	Hristova	Hristova
Јавна потрошња	Hristova	Hristova	Hristova	Hristova	Hristova	Hristova	Hristova	Hristova	Hristova
Пословна слобода				Heckelman	Heckelman			Heckelman	
Слобода рада				Heckelman				Heckelman	
Монетарна слобода	Hristova	Heckelman Hristova		Heckelman Hristova	Heckelman Hristova	Hristova	Hristova	Heckelman Hristova	Hristova
Слобода трговине	Hristova			Hristova	Hristova		Hristova		
Слобода инвестиције	Hristova	Hristova	Hristova	Heckelman Hristova	Hristova			Heckelman	
Финансијска слобода								Heckelman	

Извор: Аутор.

У Табели 42 приказано је до каквих су резултата дошли Heckelman (2000) и Hristova (2012), док су тамно плавим пољем означена подручја која су у истраживању у оквиру ове дисертације показала статистички значајне резултате на питање узрокује ли економска слобода економски раст у смислу Грејнцера. Према резултатима које добија Heckelman (2000), само компонента Монетарна слобода (тадашња Монетарна политика која прати стопу инфлације) краткорочно узрокује економски раст, на подразумеваном нивоу значајности, за сва три периода посматрања. Hristova (2012) потврђује ова сазнања уз појачавање статистичке значајности, што је према њеним прорачунима и карактеристика Фискалне слободе и Јавне потрошње. Сазнања из нашег истраживања се донекле разликују, понајвише по питању Монетарне слободе која је испољила статистичку значајност само у периоду од једне године кашњења и на нивоу значајности од 10%, док претходовање економском расту ова појава испољава након дужег временског периода од пет и десет година (за сваки од дефинисаних нивоа статистичке значајности). Ово нас донекле упућује на закључак да су презентовани резултати специфични за европско подручје где је потребан релативно дужи временски период како би економија осетила бенефите на основу стабилности цена формираних превасходно под условима тржишта. Hristova (2012) такође уочава да Фискална слобода и Јавна потрошња узрокују економски раст за сва три периода кашњења и нивое значајности, док наши резултати показују да ће поред тих, исте ефекте постићи и категорије Својинска права, Слобода од корупције, Пословна слобода и Слобода трговине. Сходно свему наведеном, увиђа се да се повећава броја елемената економске слободе који узрокују раст, како у кратком тако и у дугом року. Док Heckelman (2000) показује да само Монетарна слобода узрокује економски раст, Hristova (2012) да то чине три елемента економске слободе (Монетарна, Фискална слобода и Јавна потрошња), у истраживању у оквиру ове дисертације, више од половине димензија економске слободе испољавају особину да узрокују Економски раст у Грејнцеровом смислу, са високим процентом значајности и за све посматране периоде кашњења. Тих шест димензија су: Својинска права, Слобода од корупције, Фискална слобода, Јавна потрошња, Пословна слобода и Слобода трговине.

3.5.3. Узроковање економске слободе економским растом на основу Грејнцеровог биваријантног теста

3.5.3.1. Резултати истраживања узроковања економске слободе економским растом на основу Грејнцеровог биваријантног теста

У Табели 43 приказане су р-вредности и вредности F статистике за испитивање да ли постоји довољно доказа да се нулта хипотеза - Економски раст не проузрокује Економску слободу у смислу Грејнцера - прихвати односно одбаци на нивоу значајности од 5%. Као и у претходном делу, урађени су прорачуни за различите дужине кашњења ($lag = 1, 2, 3, 5, 10$). Како су у раду посматране годишње вредности нивоа економске слободе и економског раста, вредност кашњења се може упоредити са једном годином.

Према резултатима приказаним у Табели 43, очигледно је да Економски раст проузрокује Јавну потрошњу и Монетарну слободу у смислу Грејнцера, након једне, две, три, пет или десет година, односно за све посматране периоде кашњења и све нивое значајности. Економска слобода довешће до Фискалне слободе за пет и/или десет година, на свим нивоима значајности. Економски раст проузроковаће Слободу трговине након треће и пете године уз 5% значајности, док има тенденцију да на нивоу значајности од 10% проузрокује Слободу трговине након друге и десете године. Финансијска слобода није проузроковала Економски раст, али има тенденцију да на нивоу значајности од 10% буде последица економског раста (у Грејнцеровом смислу) након друге и десете године. Након петог кашњења (године) статистичка значајност је на нивоу од 5%. Економски раст не показује узрочну везу у смислу Грејнцера за променљиве Економска слобода, Својинска права, Слобода од корупције, Пословна слобода, Слобода рада и Слобода инвестиција, за посматране периоде кашњења и дате нивое значајности.

Поједини од наведених резултата истраживања не исказују робусност узрочне везе између економске слободе и раста, те је у наредном делу рада стога примењена и мултиваријантна каузална анализа, како би се са већом сигурношћу установила природа датих односа.

Табела 43: Економски раст не узрокује економску слободу у Грејнцеровом смислу

Економски раст не узрокује економску слободу у Грејнцеровом смислу										
	lag = 1		lag = 2		lag = 3		lag = 5		lag = 10	
	F	p	F	p	F	p	F	p	F	p
Економска слобода	0.247	0.619	0.605	0.546	0.59	0.622	0.0108	0.4111	0.6904	0.7334
Својинска права	0.149	0.700	0.196	0.822	0.246	0.865	0.4861	0.7867	0.5927	0.8198
Слобода од корупције	0.089	0.765	0.082	0.922	0.09	0.965	1.1723	0.3223	1.1171	0.3483
Фискална слобода	2.04	0.154	1.01	0.364	1.09	0.355	3.6332	0.0032*	2.2478	0.0051*
Јавна потрошња	11.44	0.0008*	16.38	0.0000001*	14.34	6.075e-09*	6.5181	8.25e-06*	3.5218	0.0002*
Пословна слобода	0.877	0.349	1.233	0.292	0.829	0.475	0.8459	0.5179	1.0858	0.3723
Слобода рада	0.236	0.627	0.131	0.877	0.052	0.985	0.7885	0.5585	0.6923	0.7317
Монетарна слобода	9.56	0.002*	9.182	0.0001*	5.704	0.0008*	7.6262	8.17e-07*	5.2674	3.35e-07*
Слобода трговине	2.187	0.139	2.559	0.078**	3.011	0.029*	2.6692	0.022*	1.7996	0.0596**
Слобода инвестиције	2.636	0.105	1.551	0.213	1.252	0.290	0.2918	0.9174	0.4737	0.9066
Финансијска слобода	0.897	0.344	2.798	0.062**	2.064	0.104	2.9882	0.0118*	1.6372	0.0948**

*5% ниво значајности ** 10% ниво значајности

Извор: Прорачун аутора.

3.5.3.2. Дискусија резултата истраживања о узроковању економске слободe економским растом на основу Грејнцеровог биваријантног теста

Економски раст не узрокује економску слободу, већ само један његов сегмент - Јавну потрошњу (Државне интервенције, како је у ранијим извештајима индекса ова категорија била формулисана) и то само након другог периода кашњења, наводи Нескелман (2000). Овакве резултате добија и Dawson (2003). Наше истраживање је у сагласности са њиховим закључцима (Neskelman, 2000; Dawson, 2003). Hristova (2012) ту хипотезу одбацује, доказавши да економски раст узрокује економску слободу. Наше истраживање показује да Економски раст претходи Монетарној слободи и Јавној потрошњи (за све нивое значајности и периоде кашњења), док је таква веза карактеристична за Фискалну слободу за периоде кашњења од пет и десет година. Економским растом увећава се буџет сваке државе (директно и индиректно) што може узроковати раст Јавне потрошње. Монетарна слобода ће се увећати након економског раста, због чињенице да такво стање доприноси стабилности. Како се већина економија не налази на нивоу потенцијалног производа, економски раст не може довести до прегрејане тражње, што би условило појаву инфлације већ она остаје на уравнотеженом нивоу. Образложење да је Фискална слобода последица економског раста је веома једноставно. Како расте економска активност, повећава се пореска основица и број пореских обвезника, што отвара могућност за снижење пореских стопа, што је главна детерминанта Фискалне слободe. Разумљива је и чињеница да је оваквом следу догађаја потребан дужи временски период, што говоре и наши резултати.

Резултати до којих долази Hristova (2012) испољавају робусност следовања раста само у случају подиндекса Својинска права, док Финансијска слобода, Слобода рада и Пословна слобода показују тенденцију, али дати резултати нису робусни. И у овом случају може се закључити да наше истраживање у односу на раније спроведена повећава број елемената економске слободe који показују да су проузроковани растом.

3.5.4. Грејнцеров биваријантан тест узрочности

3.5.4.1. Резултати истраживања Грејнцеров биваријантног теста узрочности

У Табели 44 приказано је да ли постоји узрочност у Грејнцеровом смислу између две променљиве за различите нивое значајности (10%, 5% и 1%). Ознака „→“ користила се када економска слобода (и/или њене компоненте) проузрокују економски раст и када не постоји обрнута узрочност. Ознака „←“ употребљена је да значи да је одбијена нулта хипотеза да економски раст не проузрокује економску слободу за ситуације када није одбијена нулта хипотеза да економска слобода не узрокује раст. Случајеви када је доказано да су економска слобода и економски раст заједно одређене неким трећим фактором означени су са „↔“. Означено са „*“ је случај када није установљена узрочна веза између економске слободе и економског раста.

Табела 44: Постојање узрочне везе у Грејнцеровом смислу између економске слободе, њених елемента и економског раста

	lag = 1			lag = 2			lag = 3			lag = 5			lag = 10			Резултат
	10%	5%	1%	10%	5%	1%	10%	5%	1%	10%	5%	1%	10%	5%	1%	
Економска слобода	→	×	×	→	→	×	→	→	×	×	×	×	→	×	×	→ / ×
Својинска права	→	→	→	→	→	→	→	→	→	→	→	→	→	→	→	→
Слобода од корупције	→	→	→	→	→	→	→	→	→	→	→	→	→	→	→	→
Фискална слобода	→	→	→	→	→	→	→	→	→	↕	↕	↕	↕	↕	↕	→ / ↕
Јавна потрошња	↕	↕	↕	↕	↕	↕	↕	↕	↕	↕	↕	↕	↕	↕	↕	↕
Пословна слобода	→	→	→	→	→	→	→	→	→	→	→	→	→	→	→	→
Слобода рада	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×
Монетарна слобода	↕	←	←	←	←	←	←	←	←	↕	↕	↕	↕	↕	↕	← / ↕
Слобода трговине	→	→	→	↕	→	→	↕	↕	→	↕	↕	→	↕	→	→	→ / ↕
Слобода инвестиције	×	×	×	×	×	×	→	→	×	→	×	×	→	→	→	→ / ×
Финансијска слобода	×	×	×	←	×	×	×	×	×	←	←	×	←	×	×	×

Извор: Аутор.

3.5.4.2. Дискусија резултата истраживања на основу Грејнцеров биваријантног теста узрочности

Према резултатима приказаним у Табели 44, уочљиво је да укупан Индекс економске слободе проузрокује Економски раст у смислу Грејнцера за периоде кашњења од 1, 2, 3 и 10 година на нивоу значајности од 10%, док је за периоде кашњења од две и три године таква значајност повећана на 5%. Дакле, уколико за критеријум узме ниво значајности од 10%, може се закључити да у кратком року економска слобода проузрокује економски раст. Овакве резултате добија и Neckelman (2000). У средњем року (5 година) не постоји таква релација, док дуги рок (10 година) показује узрочност у смеру економска слобода – економски раст, на нивоу значајности од 10%, али је конзистентност таквих резултата потребно проверити како време и подаци које објављује Херитејџ фондација буду омогућавали. Уколико би извршили поређење добијених резултата са оним које добија Dawson (2003) учили би сагласност резултата, уз напомену да је за потребу свог истраживања Dawson (2003) користио индекс формиран од стране Фрејжер института, обухватајући период од 30 година. Gorlach (2011) такође уочава да економска слобода узрокује економски раст на узорку од шест земаља Јужноафричке развојне заједнице, док Ossono (2012) то потврђује на примеру шест земаља Економске и монетарне заједнице Централне Африке.

За све дужине кашњења и за сва три нивоа значајности, променљиве Својинска права, Слобода од корупције и Пословна слобода проузрокују Економски раст. Ове три компоненте представљају осовине политички уређеног и економски здравог друштва. Уколико се наведене три димензије уреде и доведу на високи ниво, унапређење свих осталих аспеката економске слободе уследиће као последица. Стога, баш на овим сегментима навише треба радити и инсистирати, поука је креаторима (не само економске) политике, како би формирали стабилне државе и континуирани економски раст.

Уочљиво је да обе компоненте стуба Владавина закона узрокују економски раст, што сигнализира да правно уређена земља, а не нека посебна економска мера, чини предуслов за постизање економског просперитета. Зашићена својинска

права подразумевају обавезу поштовања и спровођења закона и веру у правосудни систем и заштиту. Тиме се обезбеђује да ће се пословне активности одвијати у оквиру легалних токова чиме је појединац или правни субјект заштићен од стране државе од свих видова правне злоупотребе.

Одсуство корупције посредно (најчешће преко инвестиција) или директно утиче на привредни раст. Присуство корупције се негативно одражава и на остале димензије економске слободе те је њена контрола приоритет за постизање благостања друштва.

Пословна слобода омогућава да се појединци баве бизнисом, уместо подмићивањем, опслуживањем бирократског апарата и другим неефикасним радњама. Постојање пословне слободе је рефлексија и сваког другог аспекта економске слободе. Уколико смо у могућности да за кратко време оснујемо, водимо и затворимо пословање, значи да нисмо принуђени да спроводимо корупцију, што уједно привлачи (и стране) инвеститоре (Слобода инвестиција), а то је сигнал и страним банкама да приступе тржишту (Финансијска слобода). Лакоћа пословања подразумева присуство Слободе рада односно способности да се брзо и без последица запошљавају и отпуштају радници.

Уколико би повукли паралелу са истраживањима које је пре 16 година извршио Neschelmann (2000), уочили би сличност и потврду његових назнака резултата до којих је дошао. Видели би да су његови резултати о заштити својинских права и пословној слободи (ондашњим Регулацијама, која је у себи садржала и оцењивала и елементе корупције) испољили тенденцију да узрокују раст, што наши резултати потврђују и са већом сигурношћу доказују. Заштита својинских права показала се да узрокује економски раст и у истраживању које је спровео Dawson (2003).

Занимљиво је што резултати о узрочно – последичној вези између три наведене категорије слободе и економског раста карактеришу земље европског региона, у који спада и Србија. Ово буди наду да ће дата атмосфера подстаћи и

приморати нашу земљу да изврши категоричне промене и тиме потпомогне економски раст.

Фискална слобода такође претходи економском расту али само у кратком року, односно након периода кашњења од једне, две или три године. У средњем и дугом року ове категорије су заједнички детерминисане неким трећим фактором.

Слобода трговине показује да је узрочник економског раста на нивоу значајности од 1% за све периоде кашњења. Други нивои значајности окарактерисани су узајамним односом са растом, што упућује на закључак да су ове две категорије заједно детерминисане трећим фактором.

Слобода инвестиција такође испољава тенденцију да проузрокује економски раст за касније периоде кашњења (од три, пет и десет година), док се економетријска робусност датих тврдњи уочава у периоду кашњења од десет година, где је оваква веза поткрепљена на сва три нивоа статистичке значајности. Ово би значило да је потребно да протекне дужи временски период како би се једнакост страних инвеститора у односу на домаће позитивно испољила на стање бруто домаћег производа једне земље у оквиру Европе. Како је слобода коришћења алтернативних (страних) валута параметар који се прати ради формирања подиндекса слобода инвестиција, може се извршити поређење са резултатима које је добио Dawson (2003). Они указују да наведена појава узрокује економски раст. Подударности иде у прилог чињеница да је истраживање које је спровео Dawson (2003) рађено на периодима кашњења од пет, десет и петнаест година, а дужи временски интервал за испољавање узрочне везе Слободе инвестиција и економског раста карактеристичан је и за истраживање у оквиру ове дисертације.

Када се посматра узрочност у обрнутом смеру, уочава се да Економски раст не узрокује економску слободу, показују резултати.

Економски раст прејудицира Монетарну слободу и то само за краће периоде кашњења (од једне до три године), што је супротно смеру узрочне везе коју су установили Neckelman (2000) и Hristova (2012).

Економски раст показује неке елементе претходовања Финансијској слободи, али дати резултати не испољавају робусност. Dawson (2003) је поводом слободе овог типа (Међународне финансије) установио да она узрокује економски раст спроводећи биваријантни тест узрочности.

У појединим случајевима биваријантног теста Грејнцерове каузалности резултати не испољавају економетријску робусност. Ово се односи на ситуације када узрочност није потврђена на сваком нивоу значајности, због чега је у наставку дисертације извршен тест мултиваријантне каузалности.

3.5.5. Грејнцеров мултиваријантан тест узрочности

3.5.5.1. Резултати истраживања Грејнцеровог мултиваријантног теста узрочности

За примену мултиваријантног Грејнцеровог теста увршћене су стандардне контролне варијабле које су у претходним студијама показале робусну везу са економским растом: иницијални БДП, укупан акумулирани капитал (%БДП), број уписаних у средњу школу и међународна трговина (%БДП).

У Табели 45 приказане су р-вредности и вредности F статистике за испитивање да ли постоји довољно доказа да се нулта хипотеза: „Економска слобода не проузрокује економски раст у Грејнцеровом смислу“ као и нулта хипотеза: „Економски раст не проузрокује економску слободу у Грејнцеровом смислу“ прихвати односно одбаци на нивоима значајности од 10%, 5% и 1%.

У колонама од (3) до (7), табеле 45 приказани су резултати приликом тестирања нулте хипотезе: Економска слобода, уз контролне варијабле логаритмовани бруто домаћи производ из 1995. године, укупан акумулирани

капитал (%БДП), број уписа у средњу школу и међународна трговина (%БДП) не проузрокује Економски раст у смислу Грејнцера.

Резултати за тестирање нулте хипотезе: Економски раст, уз контролне варијабле (логаритмовани бруто домаћи производ из 1995. године, укупан акумулирани капитал изражен у % од БДП-а, број уписа у средњу школу и међународна трговина изражена у % од БДП-а) не проузрокује Економску слободу у смислу Грејнцера, приказани су у колонама од (8) до (11) Табеле 45.

У другој колони Табеле 45 приказан је оптималан период кашњења варијабле X од Y израчунат на основу Акаике информационог критеријума (енгл. *Akaike's Information Criterion – AIC*) који је дефинисао Akaike (1969).

Табела 45: Мултиваријантан Грејнцеров тест узрочности између економске слободе, њених подкомпонената и економског раста

	Lag ⁵	Економска слобода не проузрокује економски раст у Грејнцеровом смислу					Економски раст не проузрокује економску слободу у Грејнцеровом смислу				
		F	p	10%	5%	1%	F	p	10%	5%	1%
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)
Економска слобода	2	6,475	<0,001	+	+	+	3,279	0,0003	+	+	+
Својинска права	1	13,186	<0,001	+	+	+	1,693	0,133	-	-	-
Слобода од корупције	2	6,608	<0,001	+	+	+	0,879	0,551	-	-	-
Фискална слобода	6	3,117	<0,001	+	+	+	3,561	<0,001	+	+	+
Јавна потрошња	3	5,483	<0,001	+	+	+	5,279	<0,001	+	+	+
Пословна слобода	5	4,369	<0,001	+	+	+	2,601	<0,001	+	+	+
Слобода рада	10	1,565	0,007	+	+	+	0,612	0,986	-	-	-
Монетарна слобода	6	3,185	<0,001	+	+	+	1,593	0,022	+	+	-
Слобода трговине	5	4,109	<0,001	+	+	+	3,261	<0,001	+	+	+
Слобода инвестиције	1	13,051	<0,001	+	+	+	2,176	0,054	+	-	-
Финансијска слобода	1	13,234	<0,001	+	+	+	1,805	0,108	-	-	-

Извор: Прорачун аутора.

⁵ Оптималан период кашњења (енгл. *lag*) израчунат на основу Акаике информационог критеријума (енгл. *Akaike's Information Criterion – AIC*).

3.5.5.2. Дискусија резултата истраживања на основу Грејнцеровог мултиваријантног теста узрочности

Све променљиве, које се односе на Економску слободу, проузрокују Економски раст (у смислу Грејнцера) уз наведене контролне варијабле на различитим временским кашњењима (оптималним дужинама *lag-a*) на свим нивоима значајности.

Конкретно, ово би значило да ће економска слобода мерена индексом Херитејџ фондације узроковати економски раст за две године. Вршећи биваријантан тест узрочности између економске слободе и раста, већи ниво статистичке значајности (од 5%) уочен је након друге године, што је у сагласности са овим резултатима. Спроведећи мултиваријантан Грејнцеров тест каузалности доказана је робусност резултата. На основу свега изнесеног установили смо да је **Општа хипотеза 1: Економска слобода узрокује економски раст у земљама Европе – ОПОВРГНУТА**, с обзиром да је уочено постојање узрочне везе и у правцу економски раст – економска слобода, што може навести на закључак да су ове две категорије одређене неким трећим фактором.

Како је извештај број елемената економске слободе показао да узрокује економски раст у смислу Грејнцера, такође можемо да констатујемо да је **Посебна хипотеза 1. Поједини аспекти економске слободе узрокују економски раст у земљама Европе – ПОТВРЂЕНА**.

Својинска права проузроковаће раст економије већ након прве године, док ће виши ниво Слободе од корупције исто учинити за две године. Биваријантним тестом такође је установљена презентована узрочност, чак и за другачије периоде кашњења, чиме је доказана робусност ових резултата. Обе компоненте Владавине закона нису проузроковане економским растом у Грејнцеровом смислу узрочности. На основу презентованих резултата, можемо да резимирамо да су **Појединачна хипотеза 1.1. Својинска права узрокују економски раст у**

земљама Европе, као и **Појединачна хипотеза 1.2. Слобода од корупције узрокује економски раст у земљама Европе – ПОТВРЂЕНЕ.**

Фискалној слободи, израженој ниским порезима, биће потребно шест година да проузрокује позитивне ефекте на економски раст, колико је потребно и економском расту да се позитивно испољи на смањење пореза (Фискалну слободу). Овакве резултате показао је и биваријантан тест, где је доказана узајамна узрочност између Фискалне слободе и економског раста за периоде од пет и десет година кашњења. Како закључујемо на основу изнесеног, узајамни односи између Фискалне слободе и Економског раста су дефинисани неким трећим фактором, те је по том критеријуму **ОПОВРГНУТА Појединачна хипотеза 1.3. Фискална слобода узрокује економски раст у земљама Европе.**

Јавна потрошња за последицу ће имати раст БДП-а по глави становника након три године. Исто толико ће бити потребно да се економски раст одрази на висину Јавне потрошње. Спровodeћи биваријантан тест каузалности доказано је да постоји узајамна узрочност ове две променљиве, за различите периоде кашњења и све примењене нивое значајности, те је мултиваријантним тестом потврђена робусност ових резултата. Овакви резултати упућују на закључак да је **Појединачна хипотеза 1.4. Јавна потрошња узрокује економски раст у земљама Европе – ОПОВРГНУТА.**

Виши ниво Пословне слободе узроковаће економски напредак тек након пет година. Брзина и ефикасност пословања требало би да даје ефектније резултате по стање економије, што показује и биваријантан тест претходно спроведен у дисертацији. Економски раст такође показује да узрокује Пословну слободу за пет година, те се може закључити да постоји узајамна узрочност, на основу чега је **Појединачна хипотеза 1.5. Пословна слобода узрокује економски раст у земљама Европе – ОПОВРГНУТА.**

Слобода рада није исказивала каузалну везу са економским растом у биваријантном тесту Грејнцера, али је зато уз присуство контролних варијабли

приказала да ће узроковати економски раст након десет година, за сва три нивоа значајности. Економски раст, као и у претходном тесту показао је да неће проузроковати Слободу рада, чиме закључујемо да је **Појединачна хипотеза 1.6. Слобода рада узрокује економски раст у земљама Европе – ПОТВРЂЕНА.**

Монетарној слободи ће требати шест година да проузрокује економски раст. Овакви резултати су оправдани јер је за постизање стабилности нивоа цена и одрживе, ниске стопе инфлације потребан дуг период конзистентне и добро вођене монетарне политике. Са друге стране, нарушавање таквог стања и губљење поверења у стабилност монетарног система у оквиру ког се послује оставља дугорочне последице по економију. Економски раст узроковаће монетарну слободу на нивоима значајности од 5% и 10%. У складу са изнесеним, мора се закључити да је **Појединачна хипотеза 1.7. Монетарна слобода узрокује економски раст у земљама Европе – ОПОВРГНУТА.**

Слобода трговине, показује билатералну везу са економским растом, док је таква веза била карактеристична само за поједина временска кашњења и одређене нивое значајности у биваријантном испитивању каузалности. Новим резултатима утврђена је робусност датог узајамно-узрочног односа, те се може установити да је **Појединачна хипотеза 1.8. Слобода трговине узрокује економски раст у земљама Европе – ОПОВРГНУТА.**

Док ће Слободи инвестиција и Финансијској слободи бити потребна само једна година да узрокују позитивне резултате по раст привредне активности, економски раст неће дати за последицу Финансијску слободу, а мање верованто (10% статистичке значајности) и Слободу инвестиција. Резултати говоре у прилог да су **Појединачна хипотеза 1.9. Слобода инвестиција узрокује економски раст у земљама Европе** и **Појединачна хипотеза 1.10. Финансијска слобода узрокује економски раст у земљама Европе – ПОТВРЂЕНЕ.**

Када упоредимо резултате, уочићемо да економска слобода и економски раст показују узајамну узрочност, што упућује на закључак да је економска

слобода ендогена величина економског раста, односно да су заједно одређене неким трећим фактором. Исте особине показују и следеће димензије економске слободе: Фискална слобода, Јавна потрошња, Пословна слобода, Слобода трговине. Монетарна слобода показује тенденцију да узрокује економски раст након шест година, с обзиром да на нивоу од 1 % статистичке значајности, не постоји обрнута узрочност, али овакви резултати нису робусни. Мало боља ситуација је са елементом Слободе инвестиција који показује да ће проузроковати економски раст, док обрнути однос не постоји на нивоу од 1% и 5% статистичке значајности. Робусност резултата уочена је код четири елемента економске слободе: Својинска права, Слобода од корупције, Слобода рада, Финансијска слобода. Они ће узроковати економски раст на сваком постављеном нивоу статистичке значајности за периоде кашњења од годину, две, десет и једне године респективно. Економски раст не проузрокује економску слободу нити једну њену компоненту на узорку земаља Европе.

Узајамну узрочност економске слободе (изражене индексом Фрејжер института) и економског раста установио је и Justesen (2008) спроводећи Грејнцеров тест каузалност над различитим узорцима земаља. У покушају смањења узорка посматраних земаља узрочна веза постаје унилатерална, али се на основу свега изнесеног за дату везу не може тврдити робусност. Aixelá и Fabro (2009) такође добијају билатералну везу између економске слободе и економског раста спроводећи тест каузалности на узорку од 187 земаља. Са друге стране, Dawson (2003) је установио унилатералну везу између на релацији економска слобода – економски раст. Овакве резултате добили су и Piątek и сар. (2013) за периоде кашњења од једне, две и пет година.

Својинска права и Слобода од корупције нису осетљиви на спецификацију, односно на промену модела додавањем контролних варијабли у нашем истраживању. Овим је дефинитивно потврђено да су оне главни узрочници економског раста за групу земаља европског подручја. Dawson (2003) такође доказује су заштићена својинска права (поред Структуре економије и употребе тржишта) главни узрочници економског раста. То доказују и Piątek и сар. (2013)

употребом индекса Херитејџ фондације као индикатора економске слободе. Њихови резултати показују да ће својинска права узроковати економски раст за периоде кашњења од једне, две, четири и пет година, док ће Слободи од корупције требати једна, четири и пет година да дају позитивне ефекте на економски раст. За периоде од две и три године уочена је узајамна узрочност (Piątek и сар., 2013), а овакав вид билатералне везе између Својинских права и економског раста установио је и Justesen (2008).

Оно што није осетљиво на спецификацију узорка одабраних земаља у анализама каузалности које је извршио Justesen (2008) је сегмент економске слободе који се односи на либерализацију пословања, тржишта рада и тржишта кредита који према свим прорачунима утиче на економски раст. Наши резултати да Слобода рада и Финансијска слобода претходе економском расту су у сагласности са оним које је доказао Justesen (2008). Иако уз контролне варијабле Слобода пословања није показала узрочну, већ ендегену везу са економским растом, у биваријантном тесту у оквиру дисертације, таква веза је забележена и показала статистичку значајност за све периоде посматрања и све нивое значајности. Justesen (2008) је доказао и да дати елементи регулације позитивно утичу и узрокују инвестиције, и могуће на тај начин посредно утичу на економски раст. Овакву релацију пожељно је испитати на узорку земаља европског подручја у будућим истраживањима.

Јавна потрошња потврдила је двосмерну узрочност са економским растом у односу на биваријантан тест који је претходно спроведен, те ова компонента не подлеже осетљивости поводом спецификације каузалног модела. Јавна потрошња (односно Величина владе) је међусобно узрокована и у резултатима које добија Justesen (2008), без обзира да ли се ради о пуном или редукованом узорку. Dawson (2003) је у оквиру свог истраживању установио да је величина владе последица економског раста. Према нашим прорачунима, економски раст не проузрокује економску слободу нити једну њену компоненту на узорку земаља европског подручја. Ово су и резултати које бележе Piątek и сар. (2013).

3.5.6. Узроковање економског раста променом економске слободe у смислу Грејнцера

3.5.6.1. Резултати истраживања Грејнцеровог мултиваријантног теста узрочности између промене економске слободe и економског раста

У табели 46 приказане су р-вредности и вредности F статистике за испитивање да ли постоји довољно доказа да се нулта хипотеза: „Промена економске слободe не проузрокује економски раст у Грејнцеровом смислу“ као и нулта хипотеза: „Економски раст не проузрокује промену економске слободe у Грејнцеровом смислу“ прихвати односно одбаци на нивоима значајности од 10%, 5% и 1%. У табели 46 приказани су резултати приликом тестирања нултих хипотеза:

- Промена економске слободe, уз контролне варијабле: логаритмовани БДП из 1995. године, укупан акумулирани капитал (%БДП), број уписа у средњу школу и међународна трговина (%БДП), не проузрокује Економски раст у смислу Грејнцера (колоне 3-7);
- Економски раст, уз контролне варијабле: логаритмовани БДП из 1995. године, укупан акумулирани капитал (%БДП), број уписа у средњу школу и међународна трговина (%БДП), не проузрокује Промену економске слободe у смислу Грејнцера (колоне 8-11).

У другој колони Табеле 46 приказан је оптималан период кашњења варијабле X од Y израчунат на основу Акаике информационог критеријума (енгл. *Akaike's Information Criterion – AIC*) који је дефинисао Akaike (1969).

Економски раст и контролне варијабле приказане су као петогодишње просечне вредности за периоде 1995-1999, 2000-2004, 2005-2009, 2010-2014, док је промена економске слободe изражена разликом између пете и прве године посматрања за дате периоде.

Табела 46: Мултиваријантан Грејнцеров тест узрочности између варијабли промене економске слободе или промене њених подкомпонената и економског раста

	Период кашњења ⁶	Промена економске слободе не проузрокује економски раст у Грејнцеровом смислу					Економски раст не проузрокује промену економске слободе у Грејнцеровом смислу				
		F	p	10%	5%	1%	F	p	10%	5%	1%
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)
Δ Економске слободе	2	3.592	0.0001	+	+	+	1.991	0.0316	+	+	-
Δ Својинских права	2	2.483	0.0061	+	+	+	1.884	0.044	+	+	-
Δ Слободе од корупције	2	1.794	0.0174	+	+	-	1.683	0.031	+	+	-
Δ Фискалне слободе	2	1.797	0.0171	+	+	-	1.931	0.0084	+	+	+
Δ Јавне потрошње	2	1.596	0.0467	+	+	-	1.439	0.0956	+	-	-
Δ Пословне слободе	2	2.162	0.0023	+	+	+	1.674	0.032	+	+	-
Δ Монетарне слободе	1	3.208	0.0005	+	+	+	2.069	0.0244	+	+	-
Δ Слободе трговине	2	1.609	0.0438	+	+	-	1.197	0.2483	-	-	-
Δ Слободе инвестиција	2	1.918	0.0089	+	+	+	2.948	<0.001	+	+	+
Δ Финансијске слободе	2	1.625	0.0408	+	+	-	1.513	0.0688	+	-	-

Извор: Прорачун аутора.

⁶ Оптималан период кашњења (енгл. *lag*) израчунат на основу Акаике информационог критеријума (енгл. *Akaike's Information Criterion – AIC*).

Варијабле промена Економске слободе, промена Својинских права, промена Пословне слободе и промена Слободе инвестиције уз представљене контролне променљиве, за два периода кашњења (десет година), на свим нивоима значајности, проузрокују Економски раст у смислу Грејнцера.

Промена Монетарне слободе, уз контролне променљиве, проузрокује Економски раст, за један период кашњења (пет година), на свим нивоима значајности.

Варијабле промена Слободе од корупције, промена Фискалне слободе, промена Јавне потрошње, промена Слободе трговине и промена Финансијске слободе уз приказане контролне варијабле, за два периода кашњења (десет година) и на нивоима значајности од 10% и 5%, проузрокују Економски раст у Грангеровом смислу.

Промена економске слободе као и сви њени елементи осим промене Слободе трговине су узроковани економским растом на нивоу значајности од 10%. Са већим нивоом сигурности (95%) можемо да тврдимо да ће економски раст проузроковати промену шест елемената економске слободе као и промену укупног Индекса економске слободе, док на нивоу значајности од 1% економски раст проузроковаће промену свега два елемента економске слободе и то: промену Фискалне слободе и промену Слободе инвестиција.

3.5.6.2. Дискусија резултата истраживања Грејнцеровог мултиваријантног теста узрочности између промене економске слободе и економског раста

Осим за промену Слободе трговине на нивоима значајности од 5% и 10%, за остале димензије слободе не може се тврдити да њихова промена доводи до економског раста, премда све слободе исказују такву тенденцију. Већ сама промена укупног Индекса економске слободе показује тенденцију да узрокује економски раст на нивоу од 1% статистичке значајности, али како постоји повратни ефекат установљен на нивоима од 5% и 10%, дати резултати се не могу

сматрати робусним. Иста ситуација важи и за промену Својинских права, промену Пословне слободе као и промену Монетарне слободе, те се у овом контексту може сматрати да су дате категорије ендogene у односу на економски раст.

Justesen (2008) доказује да промена Индекса економске слободе утиче на економски раст (како на пуном, тако и на смањеном узорку земаља), док Dawson (2003) као и Anxilá и Fabro (2009) увиђају двосмерну узрочну везу између ове две категорије. Категорије које се односе на промену стабилности новца, односно промену Монетарне слободе показују узајамну узрочност са економским растом и у истраживању које спроводи Dawson (2003), док међусобну каузалност остварује промена Својинских права у једној од спецификације узорка у истраживању које спроводи Justesen (2008).

Промена Јавне потрошње и Финансијске слободе узрокују економски раст на нивоу значајности од 5%. На нивоу од 10% ова веза постаје узајамна, док се растом вероватноће на 0,99 губи се било какав узрочан однос између промена наведених варијабли и економског раста. Оба ова аспекта су последица економског раста, долази до закључка Dawson (2003). Justesen (2008) показује да Величина владине потрошње узрокује економски раст али су дати резултати осетљиви на спецификацију, што је више компатибилно нашим закључцима.

Економски раст показује тенденцију да узрокује промену Фискалне слободе на нивоу значајности од 1%, а опадањем услова оваква веза постаје узајамна, односно одређена трећим фактором. Растом економске активности, те повећањем пореске основице, отвара се могућност за снижење пореских стопа, што потврђују и добијени резултати.

Свеопшти закључак анализе узрочности применом Грејндеровог теста је да постоји индиција да се установи узрочна веза између промене економске слободе и многих њених категорија у односу на економски раст на подручју земаља Европе, али да нам је за такав закључак потребан већи број година посматрања

како би могли установити робусност датих веза. Ово је уједно и препорука за нека будућа истраживања.

У том контексту, за сада, морамо закључити да се **све хипотезе из групе 2**, полазећи од Опште хипотезе 2 да „Промена економске слободе узрокује економски раст у земљама Европе“ преко Посебне хипотезе 2 која тврди „Промена појединих аспекта економске слободе узрокује економски раст у земљама Европе“, па и већине Појединачних хипотеза (осим Појединачне хипотезе 2.8. Промена Слободе трговине узрокује економски раст у земљама Европе) морају бити **ОПОВРГНУТЕ**.

3.6. Панел анализа

3.6.1. Метод истраживања панел података

Панел анализа је статистичка техника за обраду података временске серије. Панел подаци имају просторну и временску димензију с обзиром да се одређена јединица посматрања (нпр. држава) и поједини њени параметри посматрају у различитим временским моментима.

Постоји више врста панел модела:

I Модели фиксних ефеката (енгл. *Fixed Effects Models*) међу којима су најзаступљенији:

- Метод обичних најмањих квадрата (енгл. *Ordinary Least Square - OLS*)
- Панел модел са бинарним променљивама (енгл. *Least Square Dummy Model - LSDV*)

II Модели са произвољним ефектима (енгл. *Models with Random effects*) међу којима су најзаступљенији:

- Линеарни мешани модел
- Модели вишеструког нивоа (енгл. *Multilevels Models*)

Панел подаци деле се на балансиране и небалансиране. Одабир модела врши се према врсти панел података. Избор модела условљен је и чињеницом да ли се жели испитати утицај бинарних променљивих (енгл. *Dummy Variables*) на зависну променљиву. Такође, битно је испитати да ли постоји хетерогеност (варијабилност) између јединица посматрања, односно да ли утицај независних променљивих на зависну променљиву варира у току времена.

На основу врсте панел података у оквиру дисертације изабран је панел модел са бинарним варијаблама (енгл. *Least Square Dummy Model - LSDV*). Овај тип регресионог панел модела укључује бинарне варијабле које се односе на необухваћене ефекте индивидуалних субјеката. На основу овог модела

провераван је утицај нивоа економске слободе и њених елемената, уз присуство контролних и бинарних променљивих на економски раст, при чему је игнорисана нестационараност варијабли, што упућује на закључак да резултати не морају бити сасвим прецизни. Такође, истом методом провераван је и утицај промене нивоа економске слободе и промене њених елемената, уз присуство контролних и бинарних променљивих на економски раст, што подржава прецизност резултата с обзиром на стационираност како зависне тако и независних варијабли.

3.6.2. Истраживање утицаја економске слободе на економски раст на подручју Европе

3.6.2.1. Резултати истраживања о утицају економске слободе на економски раст на подручју Европе

На основу врсте панел података, изабран је панел модел са бинарним варијаблама (енгл. *Least Square Dummy Model - LSDV*). Овај тип регресионог панел модела укључује бинарне варијабле које се односе на необухваћене ефекте индивидуалних субјеката. На основу овог модела проверен је утицај Индекса Економске слободе на Економски раст уз утицај контролних (LGDP95, GCF, FDI, POP, TR, GOV, INF) и бинарних променљивих (d_2008, d_2009 и d_EU).

Пре него што се отпочела панел анализа, извршена је провера да ли постоји **мултиколинearност** између независних променљивих односно између контролних променљивих и променљиве Економска слобода (изражене укупним Индексом економске слободе Херитејџ фондације). Мултиколинearност је проверена преко VIF вредности (енгл. *Variance Inflation Factor – VIF*). Уз помоћ добијених вредности на основу теста, може се закључити да ли је променљива Економска слобода у снажној линеарној вези са осталим независним (контролним) променљивима. На основу VIF теста, добијени су следећи резултати представљени у Табели 47.

Табела 47: Провера мултиколинеарности преко VIF вредности

Променљива	IEF	LGDP95	GCF	FDI	POP	SEC	TR	GOV	INF
VIF	2,22	2,62	1,22	1,21	2,95	1,85	1,47	3,23	1,31

Извор: Прорачун аутора.

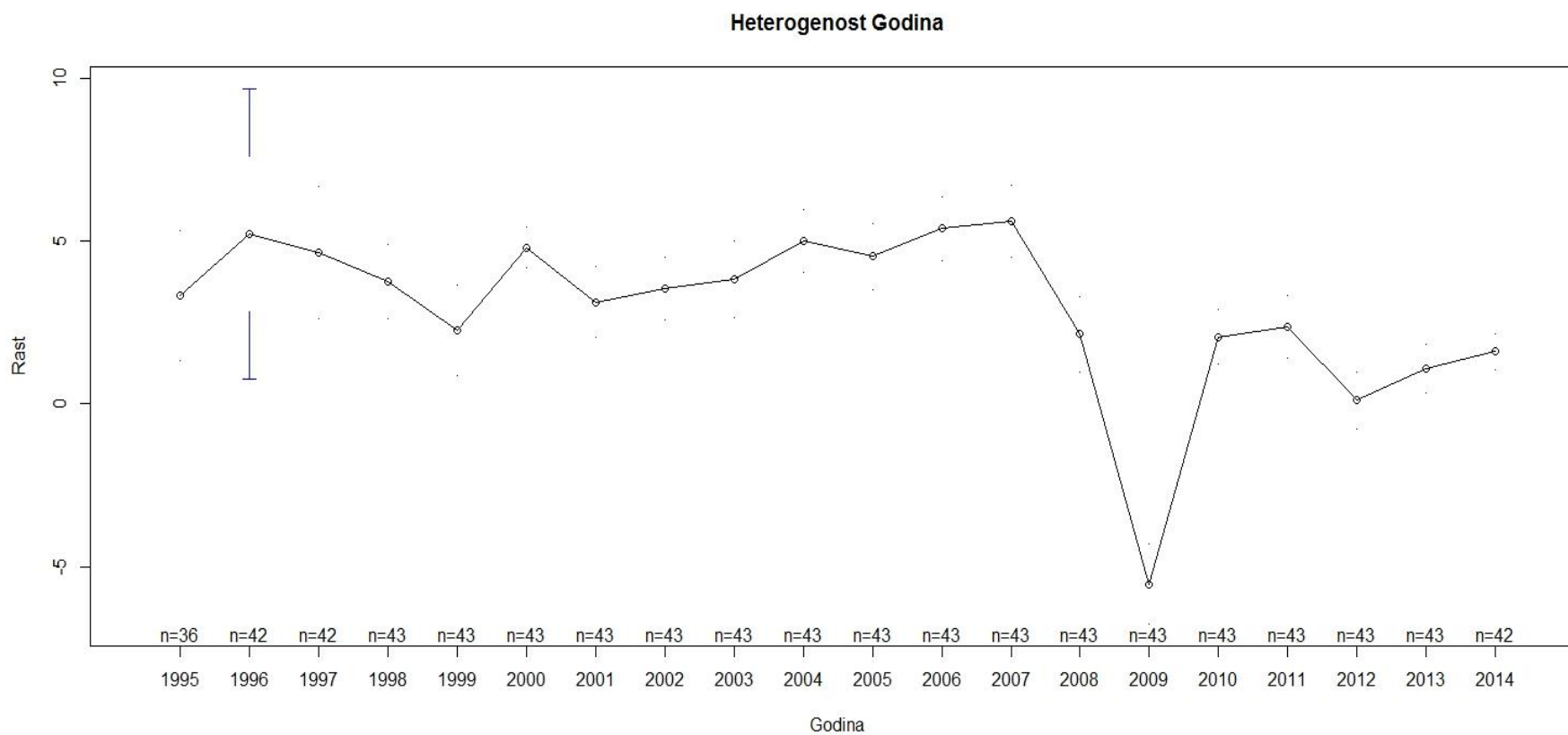
Како VIF вредност не прелази граничну вредност од 4, закључујемо је да не постоји мултиколинеарност између независних променљивих.

Пре вршења анализе испитано је и да ли постоји **хетерогеност** (варијабилност) између јединица посматрања, односно да ли утицај независних променљивих на зависну променљиву варира у току времена.

Испитивање хетероскедастичности вршено је на основу *Breusch-Pagan* теста (Breusch и Pagan, 1979). Резултати су следећи: BP = 156.46, df = 12, p-value < 2.2e-16.

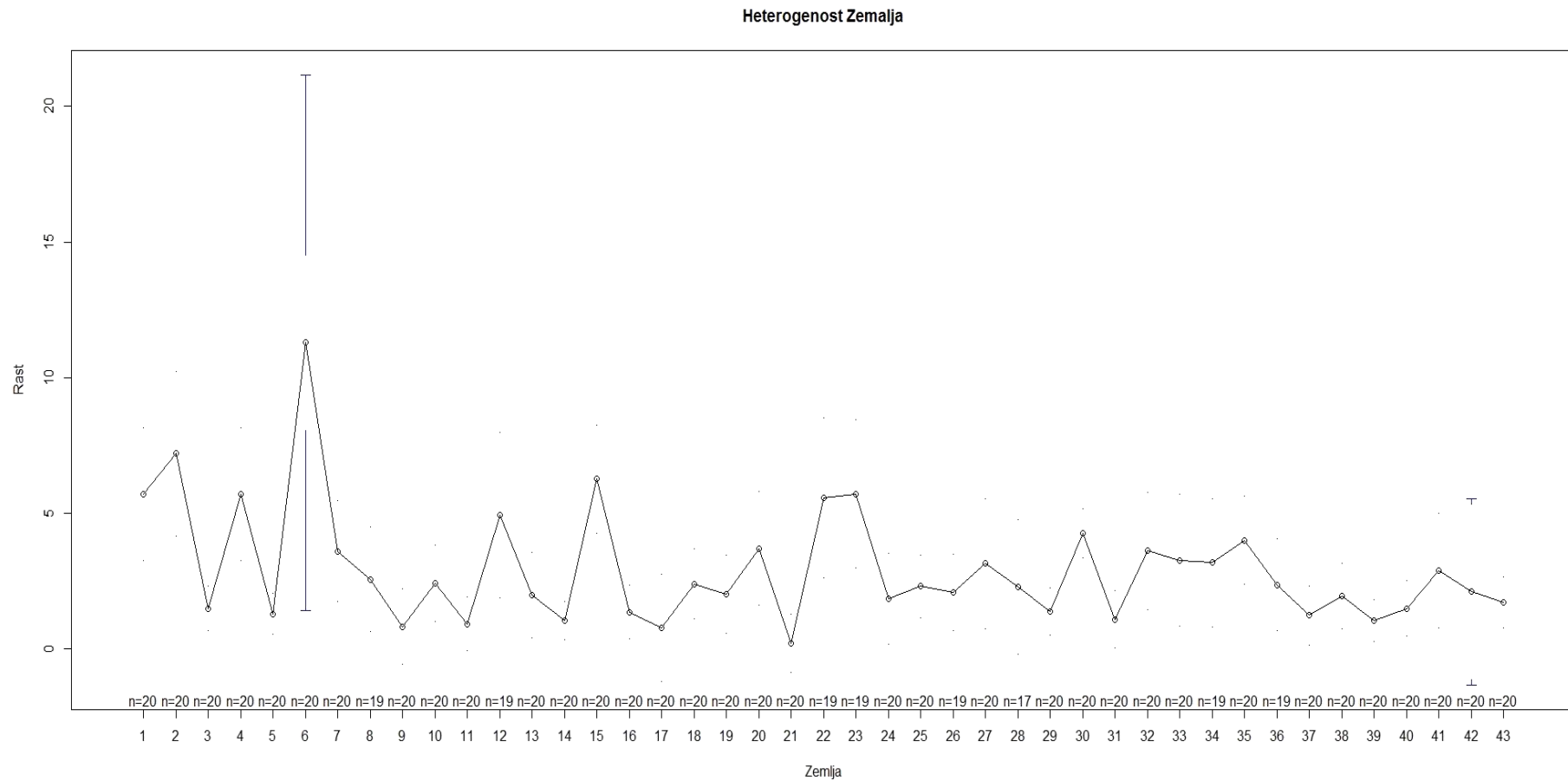
Подаци говоре да је присутна хетероскедастичност, што имплицира да је потребно увести робусну коваријансну матрицу у даљој анализи. Хетероскедастичност међу подацима се може видети и на следећим Графиконима 38 и 39.

Графикон 38: Хетероскедастичност између променљивих - године

Извор: Аутор.

Графикон 39: Хетероскедастичност између променљивих - земље

Извор: Аутор.

Проверавајући међусобан однос (**корелацију**) зависне променљиве Економски раст и свих независних променљивих, као и међусобан однос независних променљивих, добијени су резултати приказани у форми упоредног дијаграма растурања (енгл. *scatterplot matrix*) на Слици 8.

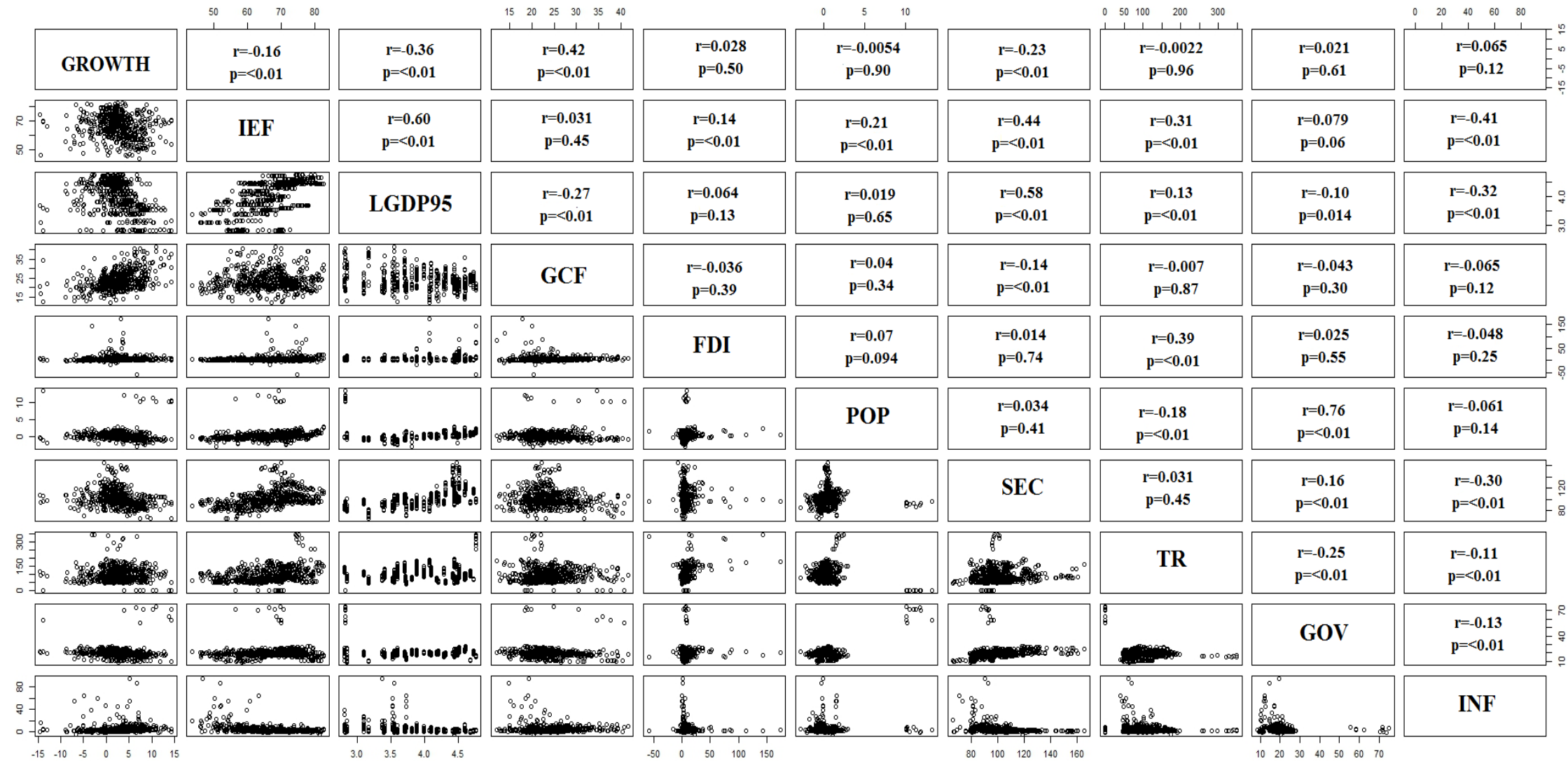
Корелацијска матрица са р-вредностима и Пирсоновим корелационим коефицијентима приказана је у Табели 48. Р-вредности су представљене горњом троугаоном матрицом док су корелациони коефицијенти представљени доњом троугаоном матрицом. Статистички значајне корелације обојене су плавом бојом, а одговарајући коефицијенти црвеном.

Зависна променљива Економски раст је у статистички значајној и обрнутој вези са Индексом економске слободе ($p=0,000116$, $r=-0,1602$). Дати резултати су супротни постављеним очекивањима, али ће се тек на основу регресије утврдити права природа дате везе и статистичка значајност ових варијабли, те на основу тих закључака дати коначан суд о утицају економске слободе на економски раст за посматрану групу земаља.

Зависна променљива Економски раст је у статистички значајној и обрнутој вези са контролном променљивом LGDP95 ($p=0,000$, $r= -0,36$). Овакви резултати су у складу са очекиваним резултатима и хипотези о условној конвергенцији постављеној од стране Barro (1991; 1996), Barro и Sala-i-Martin (1992), Levine и Renelt (1992), Mankiw и сар. (1992). Зависна променљива Економски раст је у статистички значајној и директној вези са контролном променљивом GCF ($p=0,000$, $r= 0,424$), као и у статистички значајној и обрнутој вези са контролном променљивом SEC ($p=2,19E-08$, $r= -0,231$).

Независна променљива Индекс економске слободе (IEF) је у статистички значајној директној вези са контролним променљивим LGDP95 ($p=0,000$, $r=0,603$), FDI ($p=0,0006$, $r=0,143$), POP ($p=2,32E-07$, $r=0,214$), SEC ($p=0,000$, $r=0,44$), TR ($p=2,52E-14$, $r=0,31$), док је у статистичко значајној и обрнутој вези са контролном променљивом INF ($p=0,000$, $r= -0,41$).

Слика 8: Корелација између зависне, независне променљиве и контролних променљивих

Извор: Аутор.

Табела 48: Корелацијска матрица између зависне, независне променљиве и контролних променљивих

	GROWTH	IEF	LGDP95	GCF	FDI	POP	SEC	TR	GOV	INF
GROWTH	1	0.000116	0	0	0.496126	0.896664	2.19E-08	0.958664	0.607712	0.119976
IEF	-0.16015	1	0	0.454449	0.000609	2.32E-07	0	2.52E-14	0.059638	0
LGDP95	-0.36043	0.602544	1	6.02E-11	0.128482	0.653733	0	0.00179	0.013949	1.33E-15
GCF	0.4237	0.031282	-0.26865	1	0.393288	0.343975	0.000759	0.867454	0.299999	0.121667
FDI	0.028464	0.14264	0.063523	-0.0357	1	0.093681	0.741534	0	0.549578	0.249921
POP	-0.00543	0.213819	0.018763	0.03957	0.070034	1	0.410154	1.62E-05	0	0.144867
SEC	-0.23093	0.437491	0.584269	-0.14016	0.013796	0.034442	1	0.453571	7.71E-05	4.11E-13
TR	-0.00217	0.310846	0.130084	-0.00698	0.386595	-0.17893	0.031343	1	9.08E-10	0.009069
GOV	0.021471	0.078664	-0.10257	-0.04333	0.025027	0.758708	0.164235	-0.25205	1	0.001597
INF	0.064972	-0.41071	-0.32494	-0.06468	-0.0481	-0.06093	-0.2965	-0.10883	-0.13146	1

Извор: Прорачун аутора.

У наставку представљен је пун регресиони панел модел најмањих квадрата са бинарним варијаблама. Испитиван је утицај независне променљиве Индекс економске слободе (IEF), независних контролних променљивих (LGDP95, GCF, FDI, POP, TR, GOV, INF) и бинарних променљивих (d_2008, d_2009 и d_EU) на зависну променљиву Економски раст (GROWTH), на основу чега су добијени следећи резултати представљени у Табели 49.

Бинарне променљиве за 2008. и 2009. годину (d_2008 и d_2009) уврштене су у модел због (неутралисања) ефеката светске економске кризе.

За креирање бинарне променљиве из 2008. године поводом почетка економске кризе, јединицом (1) означена је 2008. година, док је 0 означавала све остале године. За креирање бинарне променљиве из 2009. године када је економска криза испољила највеће ефекте по светску економију и привредни раст, јединицом (1) означена је 2009. година, док је 0 означавала све остале године.

Бинарна променљива d_EU уведена је како би се исказало чланство одређених земаља које припадају у Европској унији (обележено јединицом, док су нулом симболизоване земље нечланице Европске уније) и утврдило да ли дато чланство утиче на раст у склопу осталих независних и контролних променљивих.

Табела 49: Регресиони панел модел најмањих квадрата са бинарним варијаблама

	Коефицијент	Стандардна грешка	t вредност	p вредност
Константа	3.46479	1.83904	1.884	0.06008
IEF	0.03688	0.022284	1.655041	0.098476
LGDP95	-1.89288	0.360887	-5.24508	2.22E-07
GCF	0.258061	0.027376	9.426461	1.10E-19
FDI	0.014378	0.009483	1.516179	0.130037
POP	-0.30819	0.126767	-2.43116	0.015363
SEC	-0.02326	0.010737	-2.16629	0.03071
TR	-0.00026	0.00308	-0.08332	0.933627
GOV	0.082246	0.029593	2.779245	0.005631
INF	-0.01295	0.015757	-0.82186	0.411504
factor(d_2008)1	-2.5757	0.4875	-5.280	1.85e-07
factor(d_2009)1	-8.99358	0.501736	-17.9249	3.83E-57
factor(d_EU)1	-0.48121	0.306614	-1.56943	0.117111
F тест	87,72		p < 2.2e-16	
R²	0,6703			

Извор: Прорачун аутора.

Према F тесту овај модел одговара подацима ($F=87,72$ и $p < 2.2e-16$). R^2 је $0,6703$ што значи да овај модел покрива 67% варијансе зависне променљиве Економски раст. Независна променљива IEF ($p=0,098$) као и контролне променљиве FDI, TR и INF ($p=0.13$, $p=0.93$ и $p=0.41$) у оквиру овог модела немају утицај на зависну променљиву Економски раст. Бинарна променљива d_2008 (1) се статистички значајно разликује од бинарне променљиве d_2008 (0) јер је $p < 0.0001$ и лошија је за 2.58 од бинарне променљиве d_2008 (0). Бинарна променљива d_2009 (1) се статистички значајно разликује од бинарне променљиве d_2009 (0) јер је $p < 0.0001$ и лошија је за 8.99 од бинарне променљиве d_2009 (0). Бинарна променљива d_EU (1) се статистички значајно не разликује од бинарне променљиве d_EU (0) јер је $p=0.117$.

Уколико се посматра корелациона матрица види се да променљива IEF има статистички значајну везу са контролним варијаблама FDI, TR и INF ($r=0.143$, $r=0.31$ и $r=-0.41$) што може да утиче на укупни резултат, те се у наредним моделима покушало извршити изостављање неких од контролних променљивих како би се добио модел који објашњава већи проценат варијансе зависне променљиве (преко 70%). У следећој Табели (50) приказани су резултати свих спроведених модела.

Табела 50: Модели са појединим изостављеним варијаблама

	Пун модел	без FDI	без INF	без TR	без TR и INF	без FDI, TR и INF
F тест	87,72	95,19	95,37	95,20	104,2	114,5
R²	0,6703	0,6667	0,6679	0,6703	0,7139	0,7177

Извор: Прорачун аутора.

F тестови су статистички значајани на нивоу значајности од 1% . Према F вредностима и вредностима R^2 долази се до закључка да су последња два модела најбоља (модел без TR и INF, модел без FDI, TR и INF) односно да објашњавају највећи проценат варијабилности зависне променљиве. Модел без све три контролне променљиве има највећу F вредност и објашњава преко 70%

варијабилности зависне променљиве Економски раст, те је наведени **Модел I** приказан у формули (13):

$$\text{GROWTH}_{it} = 3.05698 + 0.043137 * \text{IEF}_{it} - 1.79384 * \text{LGDP95}_{it} + 0.250871 * \text{GCF}_{it} - 0.29343 * \text{POP}_{it} - 0.02632 * \text{SEC}_{it} + 0.083163 * \text{GOV}_{it} - 2.38626 * \text{d_2008}_t - 8.99262 * \text{d_2009}_t - 0.35953 * \text{d_EU}_{it} + \varepsilon_{it}$$

при чему је $i = 1, \dots, 43$; $t = 1, \dots, 20$. (13)

Табела 51: Регресиони панел модел најмањих квадрата са бинарним варијаблима са редукованим бројем контролних променљивих

	Коефицијент	Стандардна грешка	t вредност	p вредност
Константа	3.05698	1.645	1.858	0.06363
IEF	0.043137	0.019724	2.18705	0.029138
LGDP95	-1.79384	0.35409	-5.06607	5.47E-07
GCF	0.250871	0.025911	9.682112	1.19E-20
POP	-0.29343	0.12449	-2.35704	0.018752
SEC	-0.02632	0.010259	-2.56509	0.010565
GOV	0.083163	0.028461	2.922016	0.003613
factor(d_2008)1	-2.38626	0.48062	-4.965	9.05e-07
factor(d_2009)1	-8.99262	0.494143	-18.1984	7.03E-59
factor(d_EU)1	-0.35953	0.303487	-1.18468	0.236629
F тест	114,5		p < 2.2e-16	
R²	0,7177			

Извор: прорачун аутора.

Према F тесту овај модел одговара подацима ($F=114.5$ и $p < 2.2e-16$). R^2 је 0,7177 што значи да овај модел покрива 71.77% варијансе зависне променљиве Економски раст (Табела 51).

Бинарна променљива d_{2008} (1) се показала статистички значајно различитом од бинарне променљиве d_{2008} (0) с обзиром да је $p < 0.0001$. Ово би значило да се 2008. године (и статистички) разликује од осталих година према овом моделу, што се објашњава чињеницом да је економија земаља Европе била погођена светском економском кризом. Бинарна променљива d_{2008} (1) показала се лошијом за 2.39 од бинарне променљиве d_{2008} (0), што значи да је економски

раст био 2.39 пута лошији него осталих година посматрања, под утицајем светске економске кризе.

Како је своје највеће ефекте криза испољила у наредној календарској години, креирана је бинарна променљива и за 2009. годину. Уочено је да се бинарна променљива $d_{2009} (1)$ статистички значајно разликује од бинарне променљиве $d_{2009} (0)$, што доказује вредност $p < 0.0001$. Бинарна променљива $d_{2009} (1)$ је лошија за 8.99 од бинарне променљиве $d_{2009} (0)$, што упућује на закључак да је економски раст био готово девет пута лошији у поређењу са осталим годинама које су у истраживању обухваћене, чији је узрок непобитно светска економска криза која је у датој година испољила најснажније ефекте.

Бинарна променљива $d_{EU} (1)$ се статистички значајно не разликује од бинарне променљиве $d_{EU} (0)$ јер је $p = 0.24$. Па ипак, уколико се бинарна променљива d_{EU} избаци из модела, модел постаје доста непоузданији ($F = 80.05$; $R^2 = 0.5247$). Овај резултат упућује на закључак да упркос томе што је бинарна променљива $d_{EU} (1)$ показала да се статистички значајно не разликује од бинарне променљиве $d_{EU} (0)$, њен допринос панел моделу је веома значајан.

Како убедљиво највећи коефицијент у моделу исказују инвестиције односно бруто акумулација капитала (GCF) у будућим истраживањима би пажњу требало посветити испитивању утицаја економске слободе на инвестиције и тиме посредно на економски раст.

3.6.2.2. Дискусија резултата истраживања о утицају економске слободе на економски раст на подручју Европе

На основу резултата добијених у спроведеном истраживању о оствареном позитивном утицају економске слободе на економски раст у земљама европског подручја долази се од закључка да је **Општа хипотеза број 3: Економска слобода позитивно утиче на економски раст у земљама Европе - ПОТВРЂЕНА.**

Презентоване резултате о позитивном утицају економске слободе на економски раст добили су између осталих и следећи аутори: Islam (1996), Ali и Crain (2001), Carlsson и Lundström (2002), Cole (2003), Венгоа и Sanchez-Robles (2003), Islam и Salimullah (2006), Doucouliagos и Ulubasoglu (2006), Justesen (2008), Chu и Kong (2009), Aixalá и Fabro (2009), Chu и Kong (2009), Ahmadpour, JafariSamimi и Refaei (2013), Türedi (2013), Akin, Aytun и Aktakas (2014).

Heckelman и Stroup (2000) добијају да укупан ниво економске слободе није у вези са економским растом, али да поједини њени елементи јесу. На основу оних елемената који показују статистички значајну везу са економским растом они конструишу сопствени индекс који показује робусну везу са економским растом, пошто одолева осетљивости на спецификацију модела.

У анализама специфичних региона, позитиван резултат утицаја економске слободе на економски раст уочили су и аутори попут Ossono (2012) за шест земаља Економске и монетарне заједнице Централне Африке, Gorlach и Le Roux (2013) за 13 земаља Јужноафричке развојне заједнице, потом Zghidi, Mohamed Sghaier и Abida (2016) за четири северноафричке земље, као и Karabegovic, Samida, Schlegel и McMahon (2003) на ниво и раст БДП-а за 50 америчких и 10 канадских покрајна (Северна Америка).

Поједини аутори су установили да ниво економске слободе није повезан са економским растом али да промена нивоа јесте. Најзначајнији аутори који су објавили дате резултате су De Naan и Sturm (2000, 2001), Adkins и cap. (2002) и Wu (2011). Стога је у наставку дисертације извршена панел анализа, где је главна независна варијабла управо промена нивоа економске слободе у жељи да се испита какве резултате добијамо на ову тему за посматрани узорак европских земаља.

3.6.3. Истраживање утицаја елемената економске слободе на економски раст на подручју Европе

3.6.3.1. Резултати истраживања о утицају елемената економске слободе на економски раст на подручју Европе

У наредном делу дисертације истраживан је утицај појединачних категорија (суб/подиндекса) Индекса економске слободе Херитејџ фондације, како би се установило који сегмент и на који начин највише доприноси економском расту подручја Европе, онако како га је дефинисала поменута фондација.

На основу података, изабран је панел модел са бинарним променљивама (енгл. *Least Square Dummy Model - LSDV*). На основу овог модела проверен је утицај десет елемената Индекса економске слободе (F_PROP, F_CORU, F_FIS, F_GOV, F_BUS, F_LAB, F_MON, F_TR, F_INV, F_FIN) на Економски раст (GROWTH) уз утицај контролних променљива (LGDP95, GCF, FDI, POP, TR, GOV, INF) и бинарних променљивих (d_2008, d_2009 и d_EU).

Пре вршења панел анализе извршена је провера међусобних односа контролних променљивих. Мултиколинearност није пронађена јер су добијене VIF вредности испод 4.

Табела 52: Провера мултиколинearности преко VIF вредности

Променљива	LGDP95	GCF	FDI	POP	SEC	TR	GOV	INF
VIF	2.15	1.18	1.21	2.78	1.84	1.31	3.21	1.27

Извор: Прорачун аутора.

Испитивање хетероскедастичности вршено је на основу *Breusch-Pagan* теста који је дао следеће резултате: BP = 149.06, df = 21, p-value < 2.2e-16.

Добијени резултати показују присутност хетероскедастичности међу подацима због чега је потребно увести робусну коваријансну матрицу у даљој анализи.

Проверавајући међусобан однос (корелацију) контролних променљивих, добијени су следећи резултати приказани у форми упоредног дијаграма растурања (енгл. *scatterplot matrix*) на Слици 9.

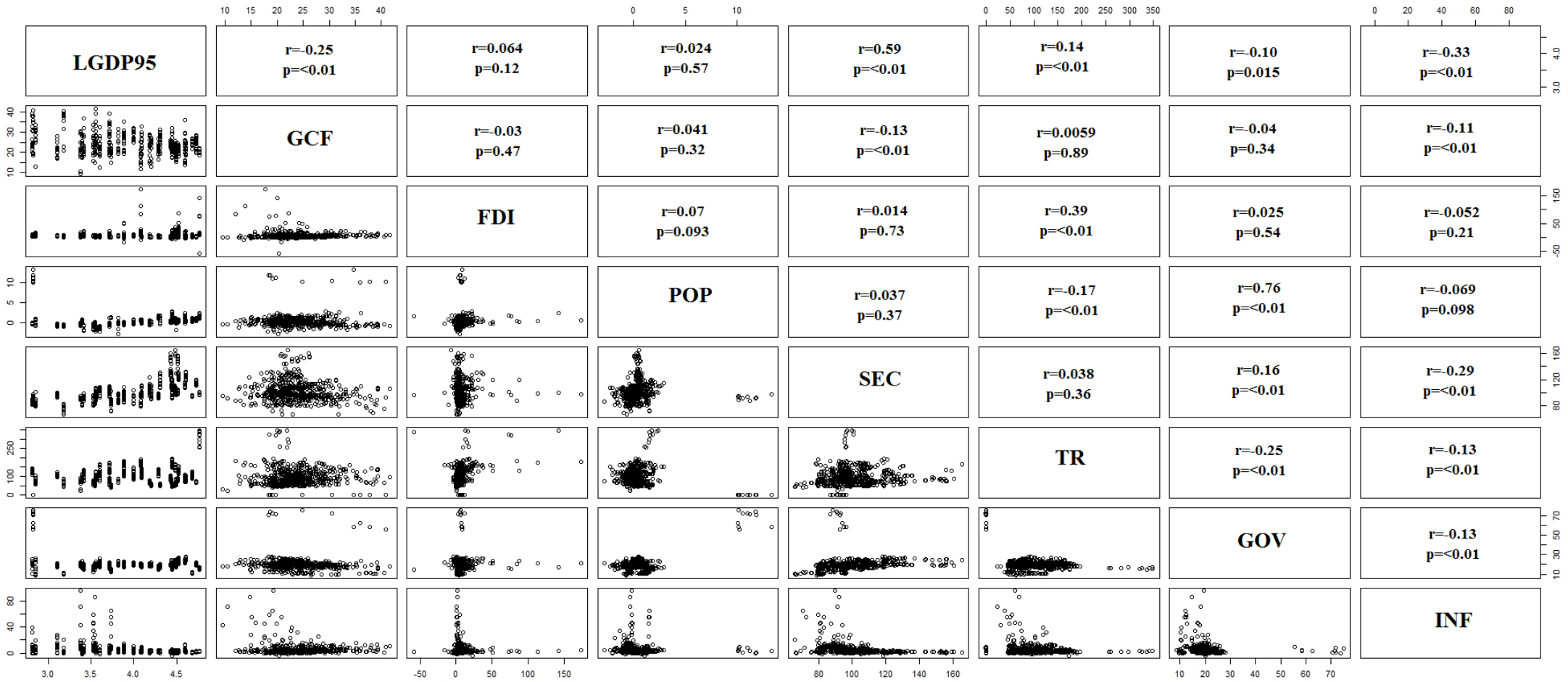
Корелацијска матрица са р-вредностима и Пирсоновим корелационим коефицијентима приказана је у Табели 53. Р-вредности су представљене горњом троугаоном матрицом док су корелациони коефицијенти представљени доњом троугаоном матрицом. Статистички значајне корелације обојене су плавом бојом, а одговарајући коефицијенти црвеном.

Табела 53: Корелацијска матрица између контролних променљивих

	LGDP95	GCF	FDI	POP	SEC	TR	GOV	INF
LGDP95	1	6.23E-10	0.124378	0.568275	0	0.000748	0.015369	4.44E-16
GCF	-0.25231	1	0.470444	0.324458	0.001437	0.886915	0.335819	0.008551
FDI	0.063659	-0.02992	1	0.093143	0.727509	0	0.54274	0.210763
POP	0.023659	0.040844	0.069544	1	0.372881	2.40E-05	0	0.097609
SEC	0.590984	-0.13159	0.014449	0.03694	1	0.359886	7.08E-05	9.61E-13
TR	0.13912	0.005897	0.386063	-0.17384	0.037955	1	9.77E-10	0.001293
GOV	-0.10025	-0.0399	0.025237	0.757613	0.163664	-0.24949	1	0.00189
INF	-0.3276	-0.10872	-0.05186	-0.06861	-0.28956	-0.13284	-0.12831	1

Извор: Прорачун аутора.

Слика 9: Корелација између контролних променљивих

Извор: Аутор.

Провераван је и међусобан однос десет елемената економске слободе. Мултиколинеарност је пронађена код F_CORU и износи 9,36 и због чега је ова променљива изопштена из даље анализе. Ово се може протумачити тиме да постоји изражена веза између аспеката корупције и свих осталих сегмената економске слободе, односно да се корупција доминантно одражава на све остале области обухваћене Индексом економске слободе. Код осталих подиндекса није пронађена мултиколинеарност јер су добијене VIF вредности испод 4 (Табела 54).

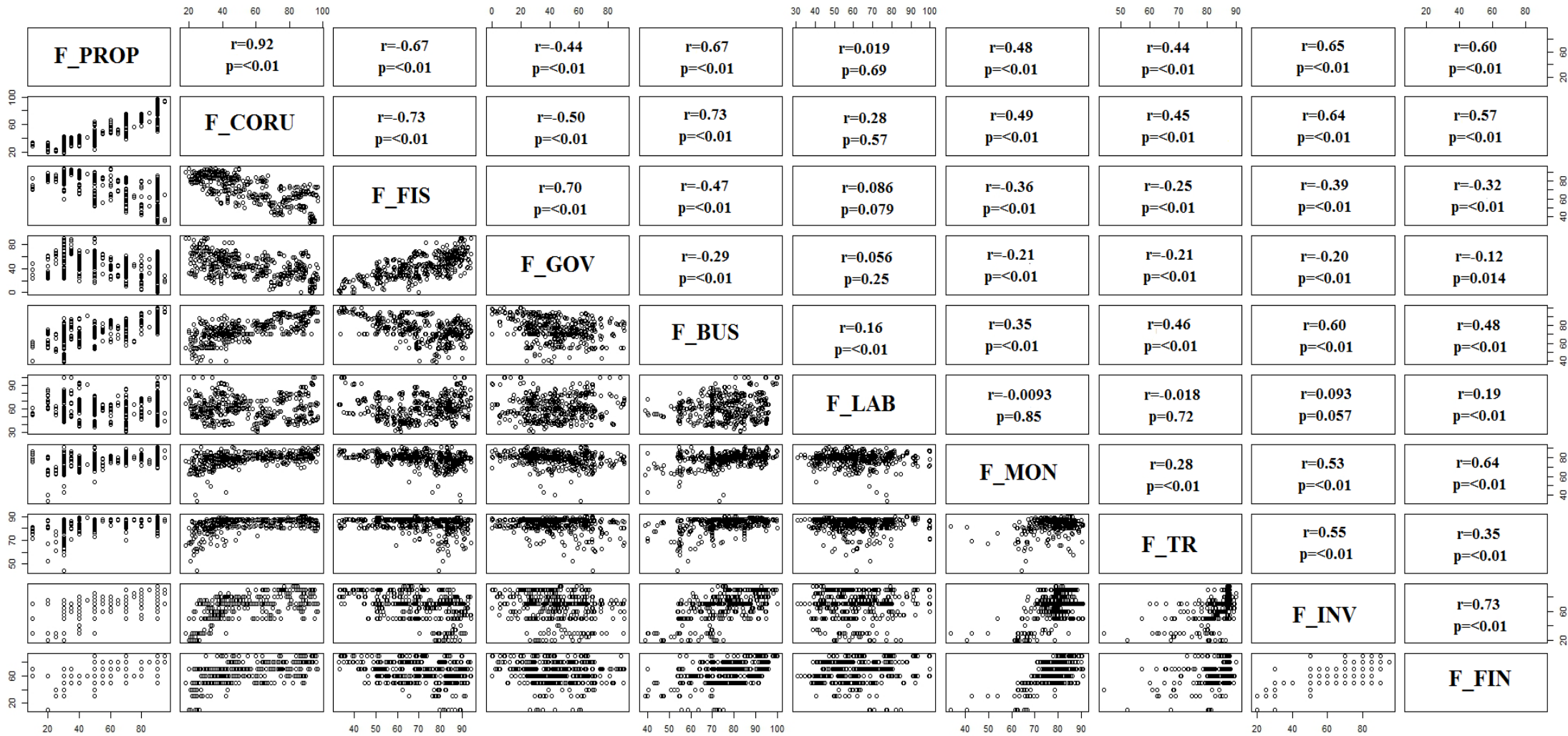
Табела 54: Провера мултиколинеарности преко VIF вредности

Променљива	F_PROP	F_CORU	F_FIS	F_GOV	F_BUS	F_LAB	F_MON	F_TR	F_INV	F_FIN
VIF	3.38	9.78	3.02	2.07	2.16	1.14	1.86	1.55	3.11	3.06

Извор: Прорачун аутора.

Корелација између 10 елемената економске слободе је приказана у форми упоредног дијаграма растурања (енгл. *scatterplot matrix*) на Слици 10. У Табели 55 дата је корелацијска матрица између независних променљивих, где су Р-вредности су представљене горњом троугаоном матрицом док су корелациони коефицијенти представљени доњом троугаоном матрицом.

Слика 10: Корелација између независних променљивих

Извор: Аутор.

Табела 55: Корелацијска матрица између независних променљивих

	F_PROP	F_CORU	F_FIS	F_GOV	F_BUS	F_LAB	F_MON	F_TR	F_INV	F_FIN
F_PROP	1	0	0	0	0	0.693735	0	0	0	0
F_CORU	0.924645	1	0	0	0	0.573077	0	0	0	0
F_FIS	-0.67002	-0.73021	1	0	0	0.079257	2.41E-14	2.62E-07	0	3.18E-11
F_GOV	-0.44466	-0.50323	0.701979	1	1.60E-09	0.250364	1.34E-05	1.74E-05	3.60E-05	0.013695
F_BUS	0.674454	0.727134	-0.47312	-0.28832	1	0.000749	1.97E-13	0	0	0
F_LAB	0.019225	0.027508	0.08553	0.056077	0.163474	1	0.849356	0.718306	0.057012	9.72E-05
F_MON	0.480157	0.48915	-0.35982	-0.21014	0.347635	-0.00927	1	6.68E-09	0	0
F_TR	0.4435	0.445913	-0.24746	-0.20747	0.457942	-0.01761	0.277537	1	0	1.58E-13
F_INV	0.652558	0.641165	-0.39136	-0.1997	0.603594	0.092723	0.531941	0.546678	1	0
F_FIN	0.600718	0.570808	-0.31577	-0.11993	0.481071	0.188582	0.644364	0.348954	0.729683	1

Извор: Прорачун аутора.

У следећој Табели (бр. 56) представљен је пун панел модел типа LSDV. Испитиван је утицај 10 подиндекса економске слободе (F_PROP, F_CORU, F_FIS, F_GOV, F_BUS, F_LAB, F_MON, F_TR, F_INV, F_FIN) као независних променљивих, те независних контролних променљивих (LGDP95, GCF, FDI, POP, TR, GOV, INF) и бинарних променљивих (d_2008, d_2009 и d_EU) на зависну променљиву Економски раст (GROWTH).

Табела 56: Пун регресиони панел модел најмањих квадрата са бинарним варијаблама

	Коефицијент	Стандардна грешка	t вредност	p вредност
Константа	4.090789	5.812036	0.704	0.482009
F_PROP	0.010011	0.019129	0.523365	0.601061
F_CORU	0.037732	0.02455	1.53691	0.125245
F_FIS	-0.03018	0.01986	-1.51965	0.129528
F_GOV	0.064235	0.014396	4.461905	1.11E-05
F_BUS	-0.03572	0.020582	-1.7355	0.083559
F_LAB	0.008166	0.011119	0.734395	0.463214
F_MON	0.028707	0.041347	0.694298	0.48797
F_TR	-0.0386	0.031892	-1.21022	0.227037
F_INV	-0.03609	0.015154	-2.38151	0.017791
F_FIN	0.026707	0.017413	1.533682	0.126038
LGDP95	-1.04227	0.776971	-1.34145	0.180671
GCF	0.268906	0.035029	7.676575	1.75E-13
FDI	0.006599	0.009597	0.687569	0.492193
POP	-0.79607	0.195409	-4.07386	5.76E-05
SEC	-0.06639	0.017027	-3.89899	0.000116
TR	0.000482	0.003815	0.126275	0.899589
GOV	0.189719	0.047499	3.994162	7.96E-05
INF	0.056586	0.070495	0.802708	0.422704
factor(d_2008)1	-2.91471	0.525763	-5.544	5.95e-08
factor(d_2009)1	-8.85017	0.558223	-15.8542	9.06E-43
factor(d_EU)1	0.326298	0.516439	0.631823	0.527927
F тест	39.21		p < 2.2e-16	
R²	0.7173			

Извор: Прорачун аутора.

Према F тесту овај модел одговара подацима (F=39.21 и p < 2.2e-16). R² је 0,7173 што значи да овај модел покрива 71.73% варијансе зависне променљиве Економски раст.

Бинарна променљива d_{2008} (1) се статистички значајно разликује од бинарне променљиве d_{2008} (0) јер је $p < 0.0001$. Бинарна променљива d_{2008} (1) је лошија за 2.91 од бинарне променљиве d_{2008} (0).

Бинарна променљива d_{2009} (1) се статистички значајно разликује од бинарне променљиве d_{2009} (0) јер је $p < 0.0001$. Бинарна променљива d_{2009} (1) је лошија за 8.85 од бинарне променљиве d_{2009} (0).

Бинарна променљива d_{EU} (1) се статистички значајно не разликује од бинарне променљиве d_{EU} (0) јер је $p = 0.528$.

Контролне променљиве које статистички значајно не утичу на Економски раст су LGPD95 ($p = 0,181$), FDI ($p = 0,492$), TR ($p = 0,899$) и INF ($p = 0,423$).

Када се посматра корелациона матрица контролних променљивих, увиђа се да су променљиве LGPD95 и INF у највећем броју случаја у корелацији са осталим контролним променљивама. Такође, према мултиколинеарности између 10 подиндекса упућени смо да из модела избацимо подиндекс слободе F_CORU. Нови модел је без LGPD95 и F_CORU приказан је у Табели 57.

Табела 57: Регресиони панел модел најмањих квадрата са бинарним варијаблама

	Коефицијент	Стандардна грешка	t вредност	p вредност
Константа	-1.186771	4.406376	-0.269	0.787836
F_PROP	0.034073	0.013708	1.756214	0.029934
F_FIS	-0.03133	0.017802	-1.75989	0.039308
F_GOV	0.066975	0.013749	4.871295	1.69E-06
F_BUS	-0.02717	0.018427	-1.47449	0.141257
F_LAB	0.007755	0.010873	0.713264	0.476162
F_MON	0.031573	0.039977	0.789767	0.430203
F_TR	-0.03429	0.031768	-1.07951	0.281112
F_INV	-0.03452	0.014936	-2.31089	0.021425
F_FIN	0.028331	0.017208	1.646385	0.10059
GCF	0.2834	0.033137	8.552391	3.92E-16
FDI	0.004937	0.009486	0.520406	0.603112
POP	-0.90092	0.178718	-5.04102	7.47E-07
SEC	-0.06452	0.016812	-3.83793	0.000147
TR	0.001254	0.003781	0.331793	0.740246
GOV	0.216235	0.040722	5.310075	1.96E-07
INF	0.063439	0.069908	0.907463	0.364792
factor(d_2008)1	-2.89289	0.520018	-5.563	5.30e-08
factor(d_2009)1	-8.82481	0.545598	-16.1746	3.00E-44
factor(d_EU)1	0.011974	0.451487	0.027	0.978857
F тест	43.34		p < 2.2e-16	
R²	0.7241			

Извор: Прорачун аутора.

Према F тесту овај модел одговара подацима ($F=43.34$ и $p < 2.2e-16$). R^2 је 0,7241 што значи да овај модел покрива 72.41% варијансе зависне променљиве Економски раст. Променљиве које су у табели засенчене доприносе статистички значајно овом моделу (F_PROP, F_FIS, F_GOV, F_INV, GCF, POP, SEC, GOV, d_2008, d_2008).

Бинарна променљива d_2008 (1) се статистички значајно разликује од бинарне променљиве d_2008 (0) јер је $p < 0.0001$. Бинарна променљива d_2008 (1) је лошија за 2.89 од бинарне променљиве d_2008 (0).

Бинарна променљива d_2008 (1) се статистички значајно разликује од бинарне променљиве d_2009 (0) јер је $p < 0.0001$. Бинарна променљива d_2009 (1) је лошија за 8.82 од бинарне променљиве d_2009 (0).

Бинарна променљива d_EU (1) се статистички значајно не разликује од бинарне променљиве d_EU (0) јер је $p=0.978$.

Од 10 елемената економске слободе, на зависну променљиву Економски раст утичу F_PROP ($p=0,0299$), F_FIS ($p=0,039$), F_GOV ($p=0,00000169$) и F_INV ($p=0,02$). Од контролних променљивих, на зависну променљиву Економски раст утичу GCF ($p=3,96e-16$), POP ($p=7,47e-07$), SEC ($p=0,000147$) и GOV ($p=1,96e-07$).

F тест је статистички значајан на нивоу значајности од 1%. Према F вредностима и вредностима R^2 долазимо до закључка да је други модел бољи (модел без LGPD95 и F_CORU) јер има већу F вредност и објашњава 72,41% варијабилности зависне променљиве Економски раст. Модел II је представљен у формули (14).

$$\begin{aligned} \text{GROWTH}_{it} = & - 1.186771 + 0.034073 * \text{F_PROP}_{it} - 0.03133 * \text{F_FIS}_{it} + 0.066975 * \\ & \text{F_GOV}_{it} - 0.02717 * \text{F_BUS}_{it} + 0.007755 * \text{F_LAB}_{it} + 0.031573 * \text{F_MON}_{it} - \\ & 0.03429 * \text{F_TR}_{it} - 0.03452 * \text{F_INV}_{it} + 0.028331 * \text{F_FIN}_{it} + 0.2834 * \text{GCF}_{it} + \\ & 0.004937 * \text{FDI}_{it} - 0.90092 * \text{POP}_{it} - 0.06452 * \text{SEC}_{it} + 0.001254 * \text{TR}_{it} + 0.216235 * \\ & \text{GOV}_{it} + 0.063439 * \text{INF}_{it} - 2.89289 * \text{d_2008}_t - 8.82481 * \text{d_2009}_t + 0.011974 * \\ & \text{d_EU}_{it} + \varepsilon_{it} \end{aligned}$$

при чему је $i = 1, \dots, 43$; $t = 1, \dots, 20$.

(14)

3.6.3.2. Дискусија резултата истраживања о утицају елемената економске слободе на економски раст на подручју Европе

Резултати приказују да од девет посматраних компонената економске слободе (изузимајући Слободу од корупције) четири подиндекса остварују статистички значајне утицаје на зависну променљиву Економски раст, док пет не показује такву значајност. Док на одабраном узорку европских земаља, Својинска права и Јавна потрошња остварују позитиван статистички значајан утицај на економски раст, Фискална слобода и Слобода инвестиција врше негативан утицај, показују прорачуни. Осим горе поменутих компонената економске слободе и Слободе од корупције која због проблема мултиколинearности није била предмет анализе, остали аспекти (подиндекси) економске слободе нису исказали статистичке значајне везе са економским растом.

Добијени резултати указују на то да **„Поједини аспекти економске слободе позитивно утичу на економски раст у земљама Европе“** чиме је **Посебна хипотеза 3 - ПОТВРЂЕНА.**

Уз помоћ појединачних хипотеза јасно ће се дефинисати који аспекти економске слободе остварују позитиван утицај, који пак негативан, а који немају никакав (статистички значајан) утицај на економски раст.

Установљеном позитивном везом између економске слободе и економског раста на подручју европских земаља доказује се да је **Појединачна хипотеза 3.1. Својинска права позитивно утичу на економски раст у земљама Европе – ПОТВРЂЕНА.**

Наредни аспект економске слободе, Слобода од корупције, није био предмет панел анализе због проблема мултиколинearности, због чега **Појединачна хипотеза 3.2. Слобода од корупције позитивно утиче на економски раст у земљама Европе - не може бити ни потврђена ни оповргнута.**

Фискална слобода показала је **НЕГАТИВАН СТАТИСТИЧКИ ЗНАЧАЈАН** утицај на зависну променљиву Економски раст, чиме се

Појединачна хипотеза 3.3. Фискална слобода позитивно утиче на економски раст у земљама Европе – ОПОВРГАВА.

Панел анализом установљена је позитивна, статистички значајна веза између аспекта Јавне потрошње у оквиру индекса економске слободе Херитејџ фондације и економског раста на узорку европских земаља, чиме је **Појединачна хипотеза 3.4. Јавна потрошња позитивно утиче на економски раст у земљама Европе – ПОТВРЂЕНА.**

Пословна слобода није показала статистички значајну везу са зависном променљивом Економски раст на подручју Европе, те је **Појединачна хипотеза 3.5. Пословна слобода позитивно утиче на економски раст у земљама Европе – ОПОВРГНУТА.**

Аспект економске слободе посвећен либерализацији тржишта рада – Слобода рада – у овом моменту није исказао статистичке значајне утицаје на Економски раст чиме је **Појединачна хипотеза 3.6. Слобода рада позитивно утиче на економски раст у земљама Европе – ОПОВРГНУТА.** Како је овај аспект економске слободе формиран у оквиру Индекса економске слободе Херитејџ фондације тек у каснијим годинама, могуће је да је недостатак потребног броја података допринео оваквом резултату.

Монетарна слобода није исказала статистички значајан утицај на Економски раст у оквиру наше анализе па је тиме **Појединачна хипотеза 3.7. Монетарна слобода позитивно утиче на економски раст у земљама Европе – ОПОВРГНУТА.**

Статистички значајна веза између аспекта слободе трговине и економског раста у оквиру европског региона није исказана спроведеним истраживањем те је **Појединачна хипотеза 3.8. Слобода трговине позитивно утиче на економски раст у земљама Европе – ОПОВРГНУТА.**

Слобода инвестиција је испољила **НЕГАТИВАН СТАТИСТИЧКИ ЗНАЧАЈАН** на зависну променљиву Економски раст на посматраном узорку земаља, чиме је **Појединачна хипотеза 3.9. Слобода инвестиција позитивно утиче на економски раст у земљама Европе – ОПОВРГНУТА.**

Појединачна хипотеза 3.10. Финансијска слобода позитивно утиче на економски раст у земљама Европе – ОПОВРГНУТА је, јер се анализом није

установио статистички значајан утицај подиндекса економске слободе – Финансијска слобода на променљиву Економски раст.

Поређење добијених резултата у дисертацији је вршено са резултатима до којих су дошли аутори који су користили исту (панел) или неку другу методу у сврху спровођења својих истраживања (Табела 58). Такође, како није извршена ни једна друга студија која је обухватила исти узорак земаља нити период испитивања, поређење добијених резултата у дисертацији је вршено са резултатима других аутора који су истраживали утицај економске слободе на економски раст (или на неки други облик економског напретка⁷) на различитом узорку земаља, уз присуство истих или другачијих контролних варијабли. Како је у теоријском делу повучена паралела између Индекса економске слободе објављених од стране Херитеџи фондације и Фрејжер института, у компарацији добијених резултата у дисертацији са резултатима других аутора користила су се и сазнања до којих су дошли други аутори употребом индекса економске слободе Фрејжер института при истраживању утицаја економске слободе на економски раст, а који су у Табели 58 представљени тзв. *italic* словима. Поједина истраживања која су била обрађивана у теоријском делу дисертације нису обухваћена компарацијом, било због недостатка егзактних информација у самим истраживањима или из других објективних разлога, односно немогућности смислене упоредивости резултата.

Добијени резултати у нашем истраживању специфични су за одабрани узорак земаља, посматраних у одређеном временском периоду и обрађивани на основу једне врсте квантитативне анализе. У том смислу, ни не очекује се потпуна подударност са резултатима добијених код других аутора, нити да се добијени резултати уклапају у општи научни став. Закључак који се очекује на основу поређења је који аспект економске слободе је једнако важан за готове све посматране групе земаља, а шта је оно што је карактеристично за узорак земаља из нашег истраживања.

⁷ Akin и сар. (2014) – ниво БДП-а; Alexandrakis и Livanis (2013) - БДП по раднику; Cebula (2011); Cebula и сар. (2013) - БДП per capita;

Табела 58: Компарација резултата истраживања о утицају елемената економске слободе са резултатима других аутора

	ПОЗИТИВНО	НЕГАТИВНО	НИЈЕ СТАТИСТИЧКИ ЗНАЧАЈНО
СВОЈИНСКА ПРАВА	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Ahmadpour u cap. (2013) - OPEC</i> • <i>Akin u cap. (2014)</i> • <i>Alexandrakis u Livanis (2013) – Латинска Америка и OECD</i> • <i>Carlsson u Lundström (2002)</i> • Cebula и Mixon (2012) - OECD • <i>Gorlach u Le Roux (2013) – SADC</i> • <i>Mahmood u cap. (2010) – SAARC</i> • Cebula (2011) – OECD • Cebula и cap. (2013) – OECD 		<ul style="list-style-type: none"> • <i>Justesen (2008) +</i> • Kovačević и Borović (2014)
СЛОБОДА ОД КОРУПЦИЈЕ	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Mahmood u cap. (2010) - SAARC</i> • Pеев и Mueller (2012) - транзиционе земље • Cebula (2011) – OECD • Cebula и cap. (2013) – OECD 	<ul style="list-style-type: none"> • Tiwari (2011) – азијске земље 	<ul style="list-style-type: none"> • Kovačević и Borović (2014)
ФИСКАЛНА СЛОБОДА	<ul style="list-style-type: none"> • Cebula и Mixon (2012) - OECD • Kovačević и Borović (2014) • Rajasalu (2003) - EY • Tiwari (2011) – азијске земље • Cebula (2011) - OECD 	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Heckelman u Stroup (2000)</i> 	<ul style="list-style-type: none"> • Cebula, Clark и Mixon (2013) • Cebula и cap. (2013) – OECD
ЈАВНА ПОТРОШЊА	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Ahmadpour u cap. (2013) - OPEC</i> • <i>Akin u cap. (2014) - средњи ниво прихода</i> • <i>Alexandrakis u Livanis (2013) –</i> • <i>Смањена јавна потрошња утиче на ЛА земље, не и на OECD</i> • <i>Ayal i Karras (1998)</i> • Cebula и Mixon (2012) - OECD • Cebula и cap. (2013) – OECD • <i>Gorlach u Le Roux (2013) – SADC</i> • <i>Heckelman u Stroup (2000)</i> • <i>Justesen (2008)</i> • Kovačević и Borović (2014) 	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Carlsson u Lundström (2002)</i> • Mahmood и cap. (2010) - SAARC 	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Akin u cap. (2014) - високи и ниски приходи</i>
ПОСЛОВНА СЛОБОДА	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Ahmadpour u cap. (2013) - OPEC</i> • <i>Gorlach u Le Roux (2013) – SADC</i> • <i>Justesen (2008)</i> • <i>Mahmood u cap. (2010) – SAARC</i> 	<ul style="list-style-type: none"> • Kovačević и Borović (2014) 	

	<ul style="list-style-type: none"> • Cebula (2011) – OECD • Cebula и сар. (2013) – OECD 		
СЛОБОДА РАДА	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Ahmadpour u cap. (2013) - OPEC</i> • <i>Gorlach u Le Roux (2013) - SADC</i> • <i>Justesen (2008)</i> • Cebula (2011) - OECD 	<ul style="list-style-type: none"> • Kovačević и Borović (2014) 	<ul style="list-style-type: none"> • Cebula и сар. (2013) – OECD (-)
МОНЕТАРНА СЛОБОДА	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Ahmadpour u cap. (2013) - OPEC</i> • <i>Akin u cap. (2014)</i> • <i>Alexandrakis i Livanis (2013) - обе групе земаља</i> • <i>Ayal u Karras (1998)</i> • <i>Gorlach u Le Roux (2013) – SADC</i> • Pеев и Mueller (2012) - транзиционе земље • Rajasalu (2003) – ЕУ • Cebula (2011) – OECD • Cebula и сар. (2013) – OECD 	<ul style="list-style-type: none"> • Kovačević и Borović (2014) 	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Carlsson u Lundström (2002)</i> • <i>Justesen (2008) +</i>
СЛОБОДА ТРГОВИНЕ	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Akin u cap. (2014) – опадањем прихода</i> • <i>Alexandrakis i Livanis (2013) у OECD</i> • <i>Ayal u Karras (1998)</i> • Cebula и Mixon (2012) - OECD • <i>Gorlach u Le Roux (2013) - SADC</i> • Kovačević и Borović (2014) • <i>Mahmood u cap. (2010) - SAARC</i> • Pеев и Mueller (2012) - транзиционе земље • Cebula и сар. (2013) – OECD 	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Ahmadpour u cap. (2013) - OPEC</i> • <i>Akin u cap. (2014) – високи приходу</i> • <i>Alexandrakis u Livanis (2013) - у ЛА</i> • <i>Carlsson u Lundström (2002)</i> 	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Justesen (2008) +</i>
СЛОБОДА ИНВЕСТИЦИЈА	<ul style="list-style-type: none"> • Kovačević и Borović (2014) • <i>Mahmood u cap. (2010) - SAARC</i> • Rajasalu (2003) – ЕУ • Cebula (2011) – OECD • Cebula и сар. (2013) – OECD 		
ФИНАНСИЈСКА СЛОБОДА	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Ahmadpour u cap. (2013) - OPEC</i> • <i>Ayal u Karras (1998)</i> • <i>Carlsson u Lundström (2002)</i> • <i>Gorlach u Le Roux (2013) – SADC</i> • <i>Justesen (2008)</i> • Kovačević и Borović (2014) • <i>Mahmood u cap. (2010) - SAARC</i> • Tiwari (2011) – азијске земље 		<ul style="list-style-type: none"> • Cebula и сар. (2013) – OECD (-)

Извор: Аутор.

На основу извршене компарација резултата нашег истраживања који су представљени тамно плавим пољима у Табели 58, највише подударности са резултатима других аутора уочава се код подиндекса заштите Својинских права и величине Јавне потрошње. Овим закључујемо да су дати аспекти економске слободе једнако значајни и заједнички за већину региона или група земаља које су биле предмет различитих испитивања а да остали аспекти мање или више утичу у специфичним групацијама земаља.

Како наводе Norton (1998) и Powell (2003), изузев истраживања наведених у табели, и многе друге студије (Scully, 1988; 1992; Barro, 1991; Barro и Sala-i-Martin, 1995; Knack и Keefer, 1995; Knack, 1996; Keefer и Knack, 1997) доказују да се добро дефинисана својинска права позитивно одражавају на различите мере благостања као што је економски раст. Pev и Mueller (2012) су доказали да када се из регресије избаци променљива Својинска права, остали елементи економске слободе немају никакав утицај на економски раст. Све наведено потврђује чињеницу, да је заштита својинских права основни темељ не само правне државе већ и бит капиталистичког, либералног друштва, које оријентисано ка профиту и расту само уз јаку регулацију и заштиту својине може да оствари дугорочне бенефите за друштво.

Резултати добијени у оквиру дисертације одговарају и резултатима бројних других истраживања, што упућује на закључак да мања јавна потрошња као огледало веће економске слободе остварује позитиван утицај на раст БДП-а за већину обухваћених групација земаља.

Објашњење негативног предзнака у односу између Фискалне слободе и економског раста могуће је разумети на два начина. Први је да већину развијених земаља Европе одликује изразито високе стопе пореза на приходе и корпоративног пореза што подразумева и високо пореско опетерећење, а релативно ниске али константне стопе економског раста (због високог почетног нивоа). Групу земаља у развоју одликују ниже пореске стопе али и релативно више стопе економског раста (због ниског почетног нивоа). Присутна је и група неразвијених земаља у коју спада и Србија, коју одликују ниске пореске стопе али

се дати повољни ефектни још увек нису одразили на економски раст поменуте групације. Heckelman и Stroup (2000) су такође установили негативну, статистички значајну везу маргиналне пореске стопе и економског раста што кореспондира резултатима добијеним у дисертацији, који сугеришу да снижење пореских стопа доводи до смањења економског раста у земљама Европе, а да ће раст Фискалне слободе (и снижење пореског оптерећења) условити економски пад.

Негативан предзнак бележи се и у односу Слободе инвестиција и економског раста. Овакав предзнак не значи да се инвестиције одражавају негативно на раст БДП-а, већ оно што представља Слободу инвестиција према гледишту Херитејџ фондације доприноси негативно економском расту на одабраном узорку земаља. Често је присутан не само једнак третман страних и домаћих инвестиција, већ страни инвеститори добијају веће погодности у односу на домаће. Тиме се стварају велики издаци у буџету за сврху привлачење страних инвеститора (субвенционисање радних места и сл.) што може да неутралише или надмаши позитивне ефекте страних инвестиција на економски раст. Чињеница је и то да страни капитал трага за ниским трошковима што подразумева експлоатацију радне снаге и природних ресурса у земљама где закони нису јасно дефинисани у циљу заштите истих (обично сиромашне земље или земље у развоју), што такође оставља негативне последице на економско стање земље домаћина. Пракса је и да већина страног капитала свој профит остварен у земљи трансферише у своје матичне компаније чиме се елиминише најзначајнији допринос економском расту.

Пословна слобода, Слобода рада, Монетарна слобода, Слобода трговине и Финансијска слобода на узорку посматраних земаља нису показале статистичке значајне резултате на испитиваној вези са економски растом. Овакве резултате забележили су и неки други аутори приказани у Табели 58. Робусност добијених резултата би требало испитати уз примену другачијег метода истраживања и /или уз присутност других контролних варијабли што су планови за будућа истраживања.

3.6.4. Истраживање утицаја промене економске слобде на економски раст на подручју Европе

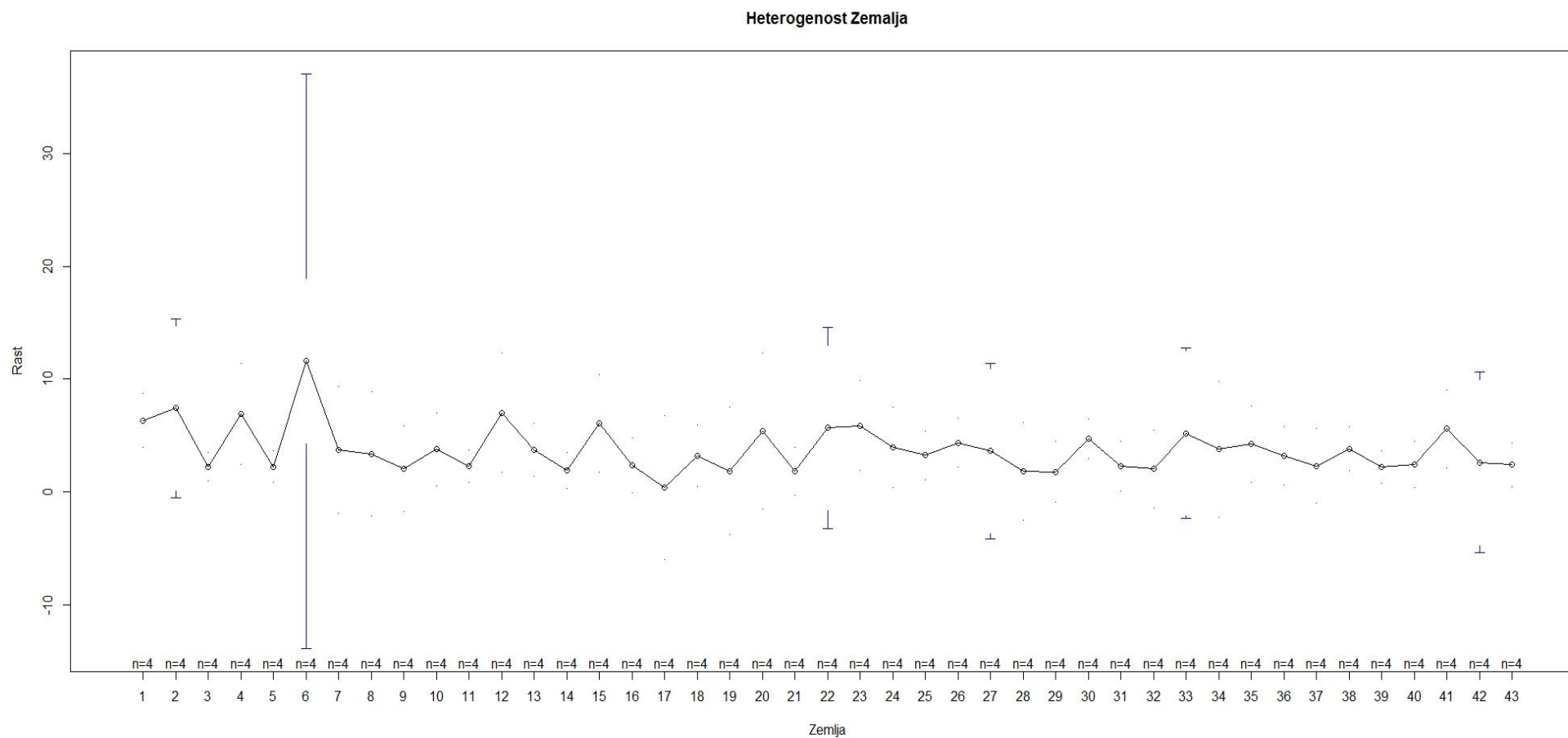
3.6.4.1. Резултати истраживања о утицају промене економске слобде на економски раст на подручју Европе

Како су бројни аутори (De Naan и Sturm, 2000, 2001; Pitlik, 2002; Sturm, Leertouwer и Naan, 2002; Wu, 2011) доказали да промена нивоа економске слобде остварује позитиван утицај на економски раст, у оквиру дисертације испитан је и такав однос за одабрани узорак земаља Европе. Промена економске слобде изказана је разликом између пете и прве године у оквиру четири петогодишња периода између 1995. и 2014. године, што укупно чини две декаде, док су зависна и контролне варијабле изражене петогодишњим просецима.

На основу података, изабран је панел модел са бинарним променљивама (енгл. *Least Square Dummy Model - LSDV*). На основу овог модела проверен је утицај Промене индекса економске слобде (ΔIEF) на Економски раст ($GROWTH$) уз утицај контролних променљива ($LGDP95$, GCF , FDI , POP , TR , GOV , INF) и бинарне (енгл. *dummy*) променљиве (d_{EU}).

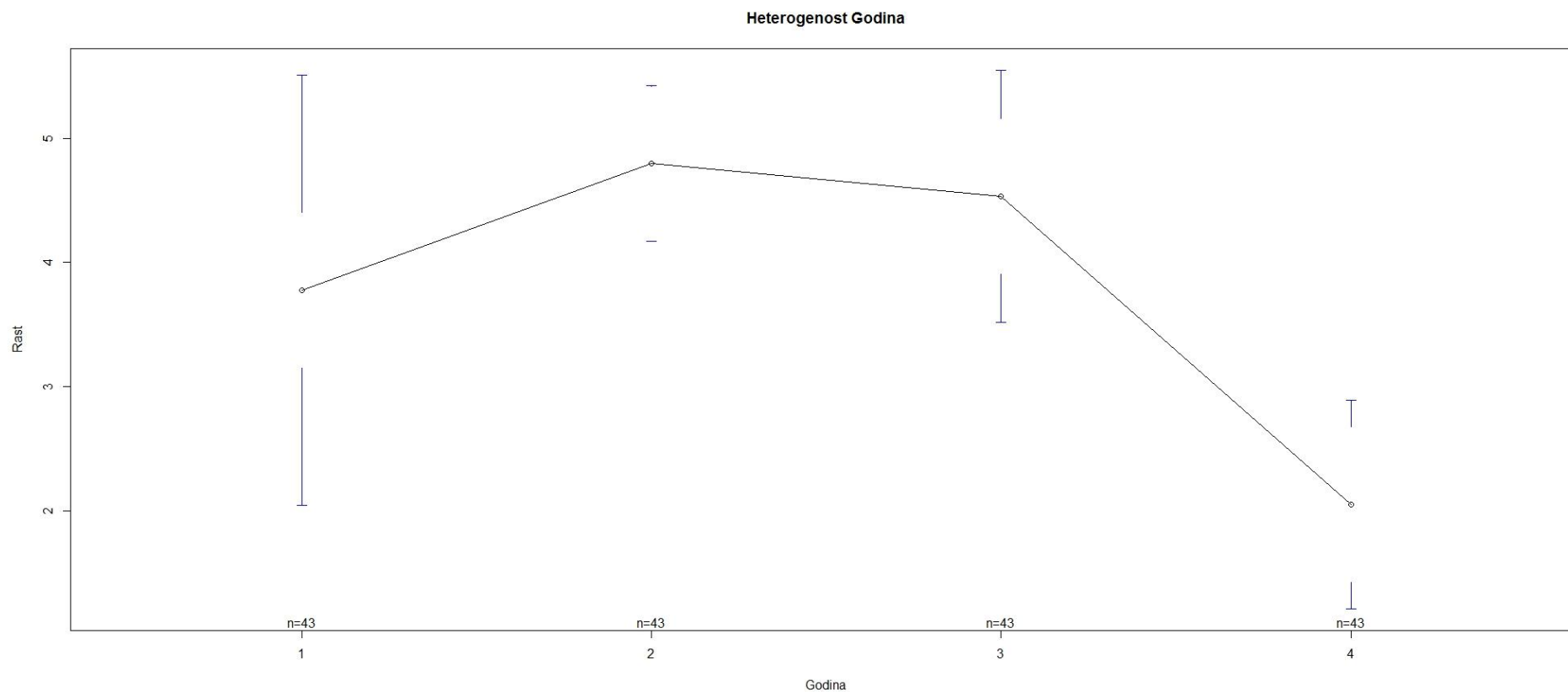
Испитивање хетероскедастичности вршено је на основу *Breusch-Pagan* теста (Breusch и Pagan, 1979). Резултати су следећи: $BP = 32.16$, $df = 10$, $p\text{-value} = 0.0004$. Подаци говоре да је присутна хетероскедастичност, што имплицира да је потребно увести робусну коваријансну матрицу у даљој анализи. Хетероскедастичност међу подацима се може уочити и на Графиконима 40 и 41.

Графикон 40: Хетероскедастичност између променљивих – земље

Извор: Аутор.

Графикон 41: Хетероскедастичност између променљивих – године

Извор: Аутор.

Проверено је да ли постоји мултиколинеарност између независних променљивих односно између контролних променљивих и варијабле Промена економске слободе. Мултиколинеарност је проверена преко VIF вредности (енгл. *Variance Inflation Factor - VIF*). Добијени резултати представљени су у Табели 59.

Табела 59: Провера мултиколинеарности преко VIF вредности

Променљива	ΔIEF	LGDP95	GCF	FDI	POP	SEC	TR	GOV	INF
VIF	1.55	1.19	2.46	1.36	3.35	1.97	1.14	3.97	1.31

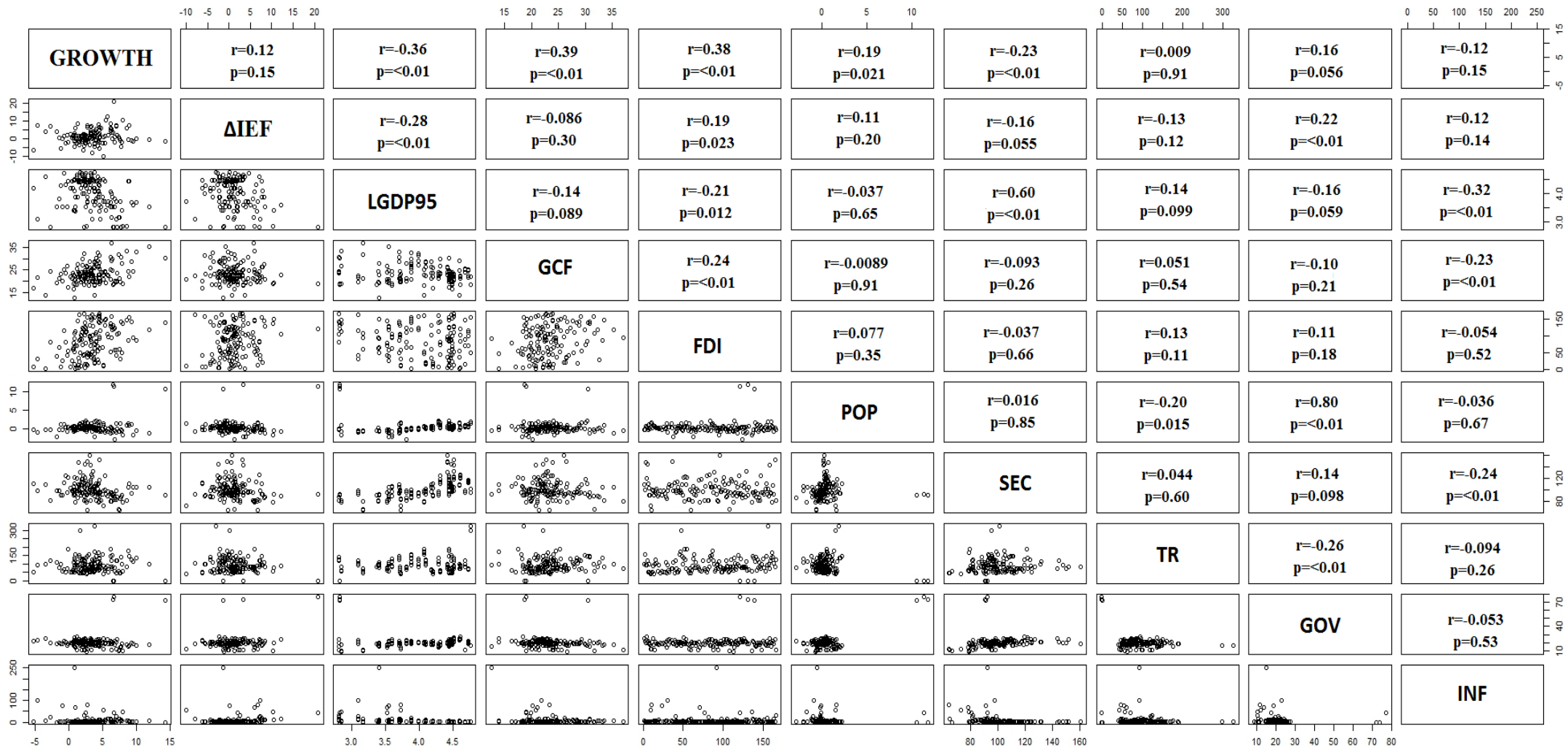
Извор: Прорачун аутора.

Како је код променљиве GOV вредност VIF скоро 4, препоручљиво је ову променљиву изузети из даље анализе.

Провераван је међусобан однос између (корелација) зависне променљиве Економски раст и свих независних променљивих, као и међусобан однос независних променљивих. Добијени резултати представљени су у форми упоредног дијаграма растурања (енгл. *scatterplot matrix*) на Слици 11.

Корелацијска матрица са р-вредностима и Пирсоновим корелационим коефицијентима приказана је у Табели 60. Р-вредности су представљене горњом троугаоном матрицом док су корелациони коефицијенти представљени доњом троугаоном матрицом. Статистички значајне корелације обојене су плавом бојом, а одговарајући коефицијенти црвеном.

Слика 11: Корелација између зависне, независне променљиве и контролних променљивих

Извор: Аутор.

Табела 60: Корелацијска матрица између зависне и свих независних променљивих

	GROWTH	ΔIEF	LGDP95	GCF	FDI	POP	SEC	TR	GOV	INF
GROWTH	1	0.146808	7.30E-06	1.24E-06	2.29E-06	0.021083	0.004448	0.914548	0.056464	0.154958
ΔIEF	0.120675	1	0.000513	0.300956	0.022803	0.197196	0.054975	0.117745	0.00833	0.144634
LGDP95	-0.36164	-0.28401	1	0.088554	0.012493	0.653378	8.88E-16	0.098911	0.058746	8.12E-05
GCF	0.388738	-0.08619	-0.14145	1	0.003314	0.914733	0.261726	0.542471	0.208739	0.005517
FDI	0.379644	0.188351	-0.20627	0.241536	1	0.354185	0.657117	0.111399	0.180771	0.520695
POP	0.19077	0.107341	-0.03747	-0.00894	0.077227	1	0.848911	0.014917	0	0.669996
SEC	-0.23415	-0.15918	0.60198	-0.09348	-0.03704	0.015902	1	0.597594	0.097689	0.003786
TR	0.008957	-0.13003	0.1371	0.050812	0.132307	-0.20114	0.044044	1	0.001369	0.258913
GOV	0.158225	0.217603	-0.1568	-0.10465	0.111378	0.796492	0.137595	-0.26252	1	0.525002
INF	-0.11831	0.121323	-0.32027	-0.22859	-0.05358	-0.03556	-0.23822	-0.09403	-0.05303	1

Извор: Калкулација аутора.

Зависна променљива GROWTH је у обрнутој вези са LGDP95 ($p=7.3e-06$, $r=-0.36$) и SEC ($p=0.004$, $r=-0.23$). Зависна променљива GROWTH је у директној вези са GCF ($p=1.24e-06$, $r=0.39$), FDI ($p=2.29e-06$, $r=0.38$) и POP ($p=0.02$, $r=0.19$). Независна променљива Промена индекса економске слободе (ΔIEF) је у обрнутој вези са контролном променљивом LGDP95 ($p=0.0005$, $r=-0.28$), директној вези са FDI ($p=0.022$, $r=0.19$) и директној вези са GOV ($p=0.008$, $r=0.22$).

У следећој Табели 61 представљен је панел модел типа LSDV. Испитиван је утицај независне променљиве Промена индекса економске слободе (ΔIEF), независних контролних променљивих (LGDP95, GCF, FDI, POP, TR, INF) и бинарне променљиве (d_EU) на зависну променљиву Економски раст (GROWTH).

Табела 61: Пун регресиони панел модел најмањих квадрата са бинарном варијаблом

	Коефицијент	t вредност	p вредност
Константа	5.325	1.723	0.087
ΔIEF	0.013	0.180	0.857
LGDP95	-1.496	-2.334	0.021
GCF	0.178	2.988	0.003
FDI	0.014	2.937	0.004
POP	0.276	1.589	0.114
SEC	-0.014	-1.076	0.284
TR	0.002	0.360	0.719
INF	-0.017	-0.606	0.546
Factor (d_EU)1	0.181	0.346	0.731
F test	5.876		6.614e-07
R²	73.42%		

Извор: Прорачун аутора.

Према F тесту овај модел одговара (енгл. *fits*) подацима ($F=5.876$ и $p = 6.614e-07$). R^2 је 0,7342 што значи да овај модел покрива 73.42% варијансе зависне променљиве Економски раст (GROWTH). Променљиве које су осенчене плавом бојом доприносе статистички значајно овом моделу и то су контролне променљиве LGDP95, GCF и FDI ($p=0.021$, $p=0.003$ и $p=0.004$). Бинарна

променљива d_{EU} (1) се статистички значајно не разликује од бинарне променљиве d_{EU} (0) јер је $p=0.731$.

Модел III представљен је у формули (15).

$$\text{GROWTH}_{it} = 5.325 + 0.013 * \Delta IEF_{it} - 1.496 * LGDP95_{it} + 0.178 * GCF_{it} + 0.014 * FDI_{it} + 0.276 * POP_{it} - 0.014 * SEC_{it} + 0.002 * TR_{it} - 0.017 * INF_{it} + 0.181 * d_{EU}_{it} + \varepsilon_{it}$$

при чему је $i = 1, \dots, 43$; $t = 1, \dots, 4$. (15)

3.6.4.2. Дискусија резултата истраживања о утицају промене економске слободe на економски раст на подручју Европе

Према резултатима добијеним у истраживањима, доказано је да промена економске слободe не утиче (статистички значајно) на економски раст у земљама које припадају подручју Европе према класификацији Херитејџ фондације. Овим сазнањем је Општа хипотеза 4. Промена економске слободe позитивно утиче на економски раст у земљама Европе – **ОПОВРГНУТА**.

У групи земаља које спадају под европско подручје дефинисаног према Херитејџ фондацији постоје и високо развијене земље али и земље у развоју на које промена индекса различито делује. Наиме, како су закључили и аутори Де Наан и Sturm (2000), може се претпоставити да промена економске слободe има израженији утицај на раст у земљама у развоју, те ово оставља простор за даља истраживања о утицајима промене економске слободe унутар различитих групација (кластера) подручја Европе. Такође, оставља се могућност добијања различитих резултата уз примену другачијих метода квантитативне анализе и/или применом ланчаног Индекса економске слободe у циљу приказивања промене индекса, као и промену контролних варијабли за доказивање робусности резултата што представља основ за будућа испитивања ради доказивања или оповргавања добијених сазнања у оквиру ове дисертације. Исто, корисно би било испитати и да ли промена економске слободe на датом подручју утиче на неке друге економске показатеље (нпр. инвестиције, као што је то доказано у студијама Dawson (2003), Justesen (2008), Aixalá и Fabro (2009) а тиме индиректно и на економски раст.

3.6.5. Истраживање утицаја промене елемената економске слободe на економски раст на подручју Европе

3.6.5.1. Резултати истраживања о утицају промене елемената економске слободe на економски раст на подручју Европе

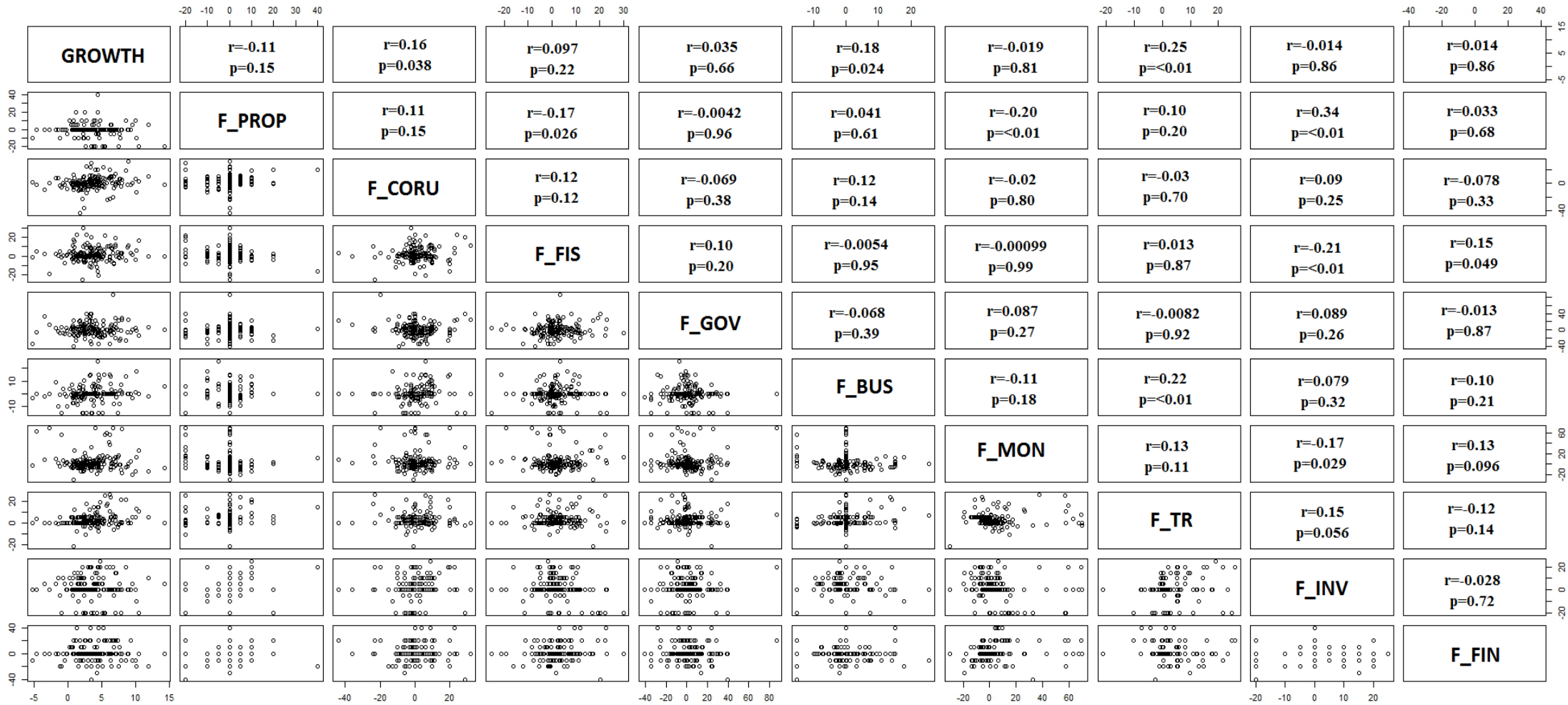
У наставку је истраживан утицај промена појединачних категорија (суб/подиндекса) Индекса економске слободe Херитејд фондације (ΔF_PROP , ΔF_CORU , ΔF_FIS , ΔF_GOV , ΔF_BUS , ΔF_LAB , ΔF_MON , ΔF_TR , ΔF_INV , ΔF_FIN) уз присуство дефинисаних контролних променљивих ($LGDP95$, GCF , FDI , POP , TR , GOV , INF) и бинарне променљиве (d_EU) на Економски раст ($GROWTH$) на узорку земаља Европе. Промене категорија економске слободe изказане су разликом између пете и прве године у оквиру четири петогодишња периода између 1995. и 2014. године, што укупно чини две декаде, док су зависна и контролне варијабле изражене петогодишњим просецима.

Испитивање хетероскедастичности вршено је на основу *Breusch-Pagan* теста који је дао следеће резултате: $BP = 35.544$, $df = 18$, $p\text{-value} = 0.008$. Добијени резултати показују присутност хетероскедастичности међу подацима због чега је потребно увести робусну коваријансну матрицу у даљој анализи.

Проверено је да ли постоји мултиколинearност, те је таква појава пронађена код контролне променљиве GOV као и код независне променљиве ΔF_LAB због чега су у даљем истраживању оне изопштене из модела.

Корелација између променљиве Економски раст и промене преосталих девет подиндекса приказана је на Слици 12 у форми упоредног дијаграма растурања са одговарајућим коефицијентима и p - вредностима. У оквиру корелационе матрице у Табели 62, P -вредности су представљене горњом троугаоном матрицом док су корелациони коефицијенти представљени доњом троугаоном матрицом. Статистички значајне корелације обојене су плавом бојом, а одговарајући коефицијенти црвеном.

Слика 12: Корелација између зависне и независних променљивих

Извор: Аутор.

Табела 62: Корелацијска матрица између зависне и независних променљивих

	GROWTH	ΔF_PROP	ΔF_CORU	ΔF_FIS	ΔF_GOV	ΔF_BUS	ΔF_MON	ΔF_TR	ΔF_INV	ΔF_FIN
GROWTH	1	0.15017	0.038158	0.220147	0.658061	0.023686	0.805782	0.001669	0.860404	0.86099
ΔF_PROP	-0.11357	1	0.145579	0.026466	0.957779	0.605921	0.009369	0.200659	1.06E-05	0.676057
ΔF_CORU	0.163053	0.114852	1	0.119897	0.384847	0.144107	0.80262	0.701193	0.254259	0.32525
ΔF_FIS	0.096858	-0.17438	0.122676	1	0.196134	0.945553	0.990074	0.872654	0.00721	0.049134
ΔF_GOV	0.035034	-0.00419	-0.06873	0.102085	1	0.391389	0.271498	0.917168	0.258676	0.869502
ΔF_BUS	0.177694	0.040833	0.115271	-0.00541	-0.06779	1	0.177302	0.00458	0.318813	0.207147
ΔF_MON	-0.01947	-0.20358	-0.01979	-0.00099	0.086904	-0.10652	1	0.112558	0.029419	0.096038
ΔF_TR	0.245104	0.101066	-0.03038	0.012691	-0.00823	0.221689	0.125149	1	0.056321	0.137879
ΔF_INV	-0.01392	0.338478	0.090087	-0.21037	0.089258	0.078812	-0.17117	0.15026	1	0.723456
ΔF_FIN	0.013865	0.033076	-0.07777	0.154841	-0.01301	0.099634	0.131215	-0.11708	-0.02801	1

Извор: Прорачун аутора.

Зависна променљива Економски раст је у директној вези са ΔF_CORU ($p=0.038$, $r=0.16$), ΔF_BUS ($p=0.02$, $r=0.18$) и ΔF_TR ($p=0.0017$, $r=0.245$).

У следећој Табели (бр. 63) представљен је пун панел модел типа LSDV. Испитиван је утицај промене девет подиндекса економске слободe (ΔF_PROP , ΔF_CORU , ΔF_FIS , ΔF_GOV , ΔF_BUS , ΔF_MON , ΔF_TR , ΔF_INV , ΔF_FIN) као независних променљивих, као и контролних променљивих (LGDP95, GCF, FDI, POP, SEC, TR, GOV, INF) и бинарне променљиве (d_EU) на зависну променљиву Економски раст (GROWTH).

Табела 63: Пун регресиони панел модел најмањих квадрата са бинарним варијаблом

	Коефицијент	t вредност	p вредност
Константа	6.848	2.219	0.028
ΔF_PROP	-0.102	-1.851	0.036
ΔF_FIS	-0.029	-0.813	0.418
ΔF_CORU	0.093	1.718	0.048
ΔF_GOV	0.019	1.204	0.231
ΔF_BUS	-0.004	-0.122	0.903
ΔF_MON	-0.037	-1.421	0.158
ΔF_TR	0.071	1.667	0.087
ΔF_INV	0.005	0.233	0.816
ΔF_FIN	0.107	1.842	0.047
LGDP95	-1.895	-3.169	0.002
GCF	0.206	3.175	0.002
FDI	0.044	1.111	0.268
POP	0.015	1.248	0.214
SEC	-0.008	-0.608	0.544
TR	-0.001	-0.194	0.846
INF	-0.009	-0.361	0.718
Factor (d_EU)1	-0.154	-0.304	0.762
F test	3.966		p=3.11e-06
R²	75.52%		

Извор: Прорачун аутора.

Према F тесту овај модел одговара (енгл. *fits*) подацима ($F=3.966$ и $p=3.11e-06$). R^2 је 0,7552 што значи да овај модел покрива 75.52% варијансе зависне променљиве Економски раст. Променљиве које су засенчене плавом бојом

доприносе статистички значајно овом моделу и то су зависне променљиве ΔF_PROP , ΔF_CORU и ΔF_FIN ($p=0.036$, 0.048 , 0.047). Независна променљива ΔF_TR ($p=0.087$) такође доприноси овом моделу али нам је потребан већи узорак да би се доказала њена учинковитост. И контролне променљиве $LGDP95$ и GCF ($p=0.002$, $p=0.002$) остварују статистички значајан утицај на променљиву Економски раст. Бинарна променљива d_EU (1) се статистички значајно не разликује од бинарне променљиве d_EU (0) јер је $p=0.762$.

Модел IV представљен је у формули (16).

$$\begin{aligned} \text{GROWTH}_{it} = & 6.848 - 0.102 * \Delta F_PROP_{it} - 0.029 * \Delta F_FIS_{it} + 0.093 * \Delta F_CORU_{it} \\ & + 0.019 * \Delta F_GOV_{it} - 0.004 * \Delta F_BUS_{it} - 0.037 * \Delta F_MON_{it} + 0.071 * \Delta F_TR_{it} + \\ & 0.005 * \Delta F_INV_{it} + 0.107 * \Delta F_FIN_{it} - 1.895 * LGDP95_{it} + 0.206 * GCF_{it} + 0.044 * \\ & FDI_{it} + 0.015 * POP_{it} - 0.008 * SEC_{it} - 0.001 * TR_{it} - 0.009 * INF_{it} - 0.154 * d_EU_{it} + \\ & \varepsilon_{it} \end{aligned}$$

при чему је $i = 1, \dots, 43$; $t = 1, \dots, 4$.

(16)

3.6.5.2. Дискусија резултата истраживања о утицају промене елемената економске слободe на економски раст на подручју Европе

Резултати добијени на основу панел анализе о утицају промене различитих категорија економске слободe на економски раст у групи земаља Европе одабраних на основу критеријума Херитејџ фондације, посматраних у периоду од двадесет година (1995 - 2014) говоре у прилог **Посебној хипотези 4** да „**Промена појединих аспекта економске слободe позитивно утиче на економски раст у земљама Европе**“, чиме је ова хипотеза **ПОТВРЂЕНА**.

Уз помоћ појединачних хипотеза прецизирано је која од промена категорија економске слободe остварује позитиван утицај, која пак негативан, а која нема никакав (статистички значајан) утицај на економски раст.

Резултати показују да од девет посматраних промена подиндекса економске слободe (изузимајући Слободу рада) четири промене подиндекса остварују статистички значајне утицаје на зависну променљиву Економски раст,

док пет не показује такву значајност. Тако на одабраном узорку земаља Европе, промене категорија економске слободе - Слободе од корупције, Слободе трговине и Финансијске слободе остварују позитиван статистички значајан утицај на економски раст, док промена заштите Својинских права врши негативан утицај, показује анализа. Осим горе поменутих промена компонената економске слободе и Слободе рада која због проблема мултиколинearности није била предмет анализе, остале промене подиндекса економске слободе нису исказале статистички значајне везе са економским растом.

Како је у истраживању доказано да промена Својинских права остварује **НЕГАТИВАН СТАТИСТИЧКИ ЗНАЧАЈАН** утицај на Економски раст, закључујемо да је **Појединачна хипотеза 4.1. Промена Својинских права позитивно утиче на економски раст у земљама Европе – ОПОВРГНУТА.** Подсећамо да је у оквиру претходног модела где је испитиван утицај нивоа појединачних категорија економске слободе, заштита својинских права остварила позитиван, статистички значајан, утицај на Економски раст.

У просеку је регион Европе остваривао умерени тренд пада са аспекта индекса заштите својинских права, док је економски раст на истом простору значајно осцилирао, поготово узимајући у обзир економску кризу која је потресла и ово подручје. Резултати анализе пак доказују да је израженији тренд раста зависне варијабле допринео остваривању негативног односа између променљивих. Тако се на основу добијених резултата може се закључити да су промена подиндекса економске слободе под називом Својинска права у негативној вези са економским растом, не зато што њена промена негативно утиче на раст, већ управо због различитих трендова кретања између ове независне и зависне варијабле. Добијене резултате ипак треба испитати и применом другачијих метода истраживања, уз присуство различитих контролних варијабли или уз примену ланчаног индекса ове независне променљиве како би се доказала робусност добијених резултата.

Појединачна хипотеза 4.2. Промена Слободе од корупције позитивно утиче на економски раст у земљама Европе је ПОТВРЂЕНА, с обзиром на остварен позитиван, статистички значајан утицај варијабле Слобода од корупције на зависну променљиву Економски раст на подручју земаља Европе.

Овај резултат је нарочито значајан, с обзиром да је због проблема мултиколинеарности у претходној анализи изостало испитивање утицаја ове променљиве на стање Економског раста у региону Европе. Значајни напори се чине у многим земљама како би се смањила корупција у различитим сегментима друштва. Ипак, овакве промене како би се унапредио економски раст и постигао опште друштвени бољитак се одвијају веома споро, јер су иницијатори промена неретко сами носиоци или учесници различитих видова корупције.

Појединачна хипотеза 4.3. Промена Фискалне слободе позитивно утиче на економски раст у земљама Европе је *ОПОВРГНУТА*, узимајући у обзир чињеницу да промена датог подиндекса није остварила статистичке значајне резултате на зависну променљиву Економски раст у посматраном подручју земаља Европе. Ниво Фискалне слободе остварио је негативан, статистички значајан утицај на економски раст у претходној анализи, али је овим доказано да његова промена не утиче на економски раст.

Иако је јавна потрошња показала да позитивно и статистички значајно утиче на економски раст на подручју Европе, промена ове категорије није изразила статистички значајан утицај на променљиву Економски раст. На основу ове чињенице, закључује се да је **Појединачна хипотеза 4.4. Промена Јавне потрошње позитивно утиче на економски раст у земљама Европе – *ОПОВРГНУТА*.**

Категорија Пословна слобода, као ни њена промена, нису показале да остварују статистички значајан утицај на економски раст, те је по том основу **Појединачна хипотеза 4.5. Промена Пословне слободе позитивно утиче на економски раст у земљама Европе – *ОПОВРГНУТА*.**

Појединачна хипотеза 4.6. Промена Слободе рада позитивно утиче на економски раст у земљама Европе, није могла бити ни потврђена нити оповргнута због чињенице да је независна променљива промена Слободе рада морала бити изузета из анализе због проблема мултиколинеарности.

Монетарна слобода, нити њена промена нису изказале статистички значајан утицај на економски раст у групи земаља Европе, те се на основу добијених резултата ове спроведене анализе **Појединачна хипотеза 4.7. Промена**

Монетарне слободе позитивно утиче на економски раст у земљама Европе – ОДБАЦУЈЕ.

На основу позитивног тренда кретања подиндекса Слободе трговине током периода посматрања, као и на основу добијених резултата панел анализе којом је дата променљива забележила позитиван, статистички значајан утицај на Економски раст, долази се до закључка да је **Појединачна хипотеза 4.8. Промена Слободе трговине позитивно утиче на економски раст у земљама Европе – ПОТВРЂЕНА.**

Иако је Слобода инвестиција исказала негативан, статистички значајан утицај на променљиву Економски раст у оквиру претходне анализе, промена овог аспекта економске слободе нија забележила статистичке значајне резултате чијем је **Појединачна хипотеза 4.9. Промена Слободе инвестиција позитивно утиче на економски раст у земљама Европе – ОПОВРГНУТА.**

Док аспект Финансијске слободе није показивао утицај на Економски раст, промена овог аспекта показала се позитивном и статистички значајном у дефинисаној вези са економским растом. Овим сазнањем је **Појединачна хипотеза 4.10. Промена Финансијске слободе позитивно утиче на економски раст – ПОТВРЂЕНА.**

Остали аутори који су се у својим студијама бавили изучавањем утицаја промене економске слободе на економски раст за мање или више специфичне групације земаља, задржали су се само на посматрању промене укупног индекса економске слободе на различите индикаторе економског развоја. Осим истраживања које је спровео Dawson (2003) који је каузалном анализом уочио да промене појединачних аспеката слободе не узрокују раст, други истраживачи нису посебну пажњу посветили истраживању утицаја промена појединачних аспеката на стање и промене у економијама различитих земаља. Због одсуства таквих анализа, немогуће је извршити компарацију резултата истраживања.

IV ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА И ПРАВЦИ ДАЉИХ ИСТРАЖИВАЊА

4.1. Закључак

У време када је тешко утврдити и наћи начина да се подстакне економски раст, у доба рецесија, дужничких криза, смањења производње и раста незапосленост, поставили смо питање, да ли је економска слобода чинилац који може да стимулише раст и развој привреде одређеног геоекономског подручја, као и да ли је сам индикатор присуства економске слободе уједно и показатељ економског напретка одређеног поднебља. Дато испитивање је вршено у циљу како би се установило да ли политике и институције које фаворизују и пропагирају економску слободу имају за то оправдање и доказе на примеру економског раста. Конкретно, у оквиру дисертације бавили смо се питањем да ли економска слобода и које тачно њене компоненте делују на увећање економије на подручју Европе, пружајући емпиријске доказе првенствено уз помоћ панел и каузалне анализе, посматрајући податке о економској слободи и економском расту у протеклих двадесет година (у периоду од 1995. до 2014. године). За ту потребу у дисертацији је употребљен показатељ економске слободе оформљен од стране Херитеџ фондације, која сваке године у кооперацији са Вол Стрит Журналом издаје извештај о стању економске слободе у свету. Њихов индекс је састављен од десет равноправних компонената које сачињавају глобални индекс. Елементи економске слободе посматрају заштићеност својинских права у оквиру појединачних држава, присутност корупције у свих секторима друштва, величину јавне потрошње, пореску оптерећеност привреде и грађана, лакоћу пословања у дотичној земљи, као и флексибилност на тржишту рада, стабилност цена, међународну трговину, присутност страних инвестиција, развијеност финансијских тржишта и многе друге параметре економског либерализма описаних категорија.

Бројне студије бавили су се овом и сродном материјом, односно идентификовањем економске слободе као фактора економског раста. Иако су многи од аутора поменутих студија дошли до закључка да сви или поједини облици економске слободе имају удела у подстицању економског раста и/или других параметара привредног напретка, такви ставови нису унифицирани. У том погледу, ми смо желели да дамо свој допринос науци те истражимо да ли и које компоненте економске слободе представљају, узрокују и/или утичу на економски прогрес.

Доследно досадашњим сазнањима на ову тему представљеним у оквиру теоријског дела дисертације, ми смо установили да економска слобода јесте индикатор економског раста (јер врши утицај и/или му претходи) и тиме потврдили одређене хипотезе постављене у дисертацији. Па ипак, ниједна студија није у стању да реши теоријске расправе на неку тему, нити сама по себи може да понуди убедљиве емпиријске доказе о истраживачким питањима. Тако и добијене доказе у оквиру нашег истраживања треба интерпретирати узимајући у обзир узорак, методе и доступност података, што је могло остварити утицаје на добијене резултате.

Анализа главних компонената над посматраним подацима Индекса економске слободе и њених елемената на узорку земаља Европе у оквиру дисертације издвојила је Својинска права, Слободу од корупције, Слободу пословања, Слободу инвестиција и Финансијску слободу као чиниоце Фактора 1, односно Фискалну слободу и Јавну потрошњу као компоненте Фактора 2, у смислу репрезентативних елемената укупног Индекса економске слободе Херитејџ фондације који највише карактеришу земље Европе.

Кластер анализом извршено је груписање земаља Европе чиме је формирано пет кластера по критеријуму нивоа економске слободе и економског раста. Обухваћене земље груписане су у кластере међусобно сличних а између група различитих земаља, те добијени резултати могу представљати основ за даља истраживања на ову и/или повезану тему.

Каузалном анализом дошли смо до сазнања да раст не узрокују све већ само поједине компоненте економске слободе, што је у сагласности досадашњим истраживањима.

У кратком року економска слобода проузрокује економски раст, показује биваријантан Грејнцеров тест узрочности. Док Фискална слобода такође претходи економском расту само у кратком року (након периода кашњења од једне, две или три године), Заштита својинских права, Слобода од корупције и Пословна слобода издвојиле су се као узрочник економског раста за све дужине кашњења и за сва три нивоа значајности применом истог метода.

Примена мултиваријантног Грејнцеровог теста узрочности показала је да четири компоненте економске слободе претходе економском расту: Својинска права, Слобода од корупције, Слобода рада и Финансијска слободе, чиме је потврђена Посебна хипотеза 1 да поједини аспекти економске слободе узрокују економски раст у земљама европског подручја. Поменута анализа није показала да свеобухватни индекс економске слободе узрокује економски раст (због присутне узајамне узрочности), већ да такву релацију остварују само одређене њене компоненте.

Промена економске слободе, као ни промена готово свих елемента (осим промене Слободе трговине) нису изразиле узрочну везу са економским растом спровођењем мултиваријантног Грејнцеровог теста узрочности, па су тиме оповргнуте све хипотезе из групе 2. Не треба искључити могућност да би се обухватом дужег временског периода добили другачији резултати.

Панел анализа доказала је позитиван утицај економске слободе на економски раст у земљама Европе чиме је потврђена општа хипотеза број 3. Применом панел модела идентификовани су они и елементи економске слободе који највише доприносе економском расту (што је потврдило и посебну хипотезу 3). Ово се најпре односи на елементе заштите Својинских права и Јавну потрошњу.

Испитивајући утицај промене економске слободе на економски раст, није установљен позитиван, статистички значајан резултат, те је општа хипотеза 4 оповргнута. Посебна хипотеза бр. 4 која говори о промени појединих аспеката економске слободе као позитивним детерминантама економског раста на подручју Европе је потврђена и то се односи на случај промене Слободе од корупције, промене Слободе трговине као и промене Финансијске слободе.

Иако сви наведени резултати представљају оригиналан допринос науци и пракси јер су међу првима који исказују релације економске слободе и економског раста на подручју Европе, при њиховом тумачењу треба узети у обзир чињеницу да се они не могу применити универзално односно на свакој земљи понаособ унутар европског региона.

У оквиру спроведене четири независне анализе, може се констатовати да се од десет компонената економске слободе издваја њих седам као детерминанти или показатеља економског раста у оквиру земаља Европе. Најдоминантније изражене су компоненте Владавине закона, односно Својинска права и Слобода од корупције. Овим се може констатовати да су елементи владавине права кључни за постизање економског успеха, више него нека посебна економска мера или стратегија.

Ефикасност правосудног система чини платформу сваког уређеног друштва. Оно је пресудно за функционисање привреде јер су тиме заштићена основна својинска права, као темељ капиталистичког друштва. Уколико је приватна имовина обезбеђена од свих видова злоупотребе, појединци имају интереса и мотива да се боре за своје власништво те по том основу остварују профит, чиме се глобално посматрано остварује економски раст.

Иако се закључци могу упростити, као што је то учинио Гари Бекер изјавом: „Уколико укинемо државу, укинули смо и корупцију“, одређивање основног узрочника корупције, као непобитне пошасте сваког друштва је ипак сложеније. Неспорно је да државна интервенција кроз одређивање стриктних правила понашања изазива привредне субјекте да прибегну чину корупције и

повећају своје економске слободе. Па ипак, одређена правила морају постојати за учеснике на тржишту, и за то се залажу чак и најоштрији заговорници либерализма. Догма за или против државне интервенције насупрот економске слободе није сврсисходна. Идеално економско управљање не би се смело процењивати на основу степена заступљености државне интервенције, већ на основу њене учинковитости огледаној у економском просперитету и расту квалитета живота свих појединаца. Стога треба развијати механизме за борбу против корупције и изван минимизирања присуства државе из свих сегмената друштва.

Унапређење претходна два елемента економске слободе може остварити вишеструко корисне ефекте на остале аспекте економске слободе чиме посредно и раст привредних активности. Слобода пословања, као један од елемената који се такође издвојио као индикатор/фактор раста у процесу анализа у оквиру дисертације, прва је компонента на коју би се рефлектовало унапређење аспекта владавине закона. Гломазна бирократија и обимне процедуре у свим аспектима пословања представљају извориште корупције. Оне гуше предузетнички дух, спутавају пословне подухвате и ризике, умртвљују привреду. Лакоћа пословања манифестује се и на тржиште рада, чиме се и компонента Слободе рада изборила да буде једно од обележја привредног раста Европе.

Јавна потрошња подразумева и већу државну интервенцију (па самим тим и већи ниво корупције). Различни су мотиви и разлози обимне државне потрошње која карактерише готово све земље Европе – од развијених до оних у развоју, од изражених социјалних програма до проблема презадужености појединих држава. Наша анализа је показала, да гледано кроз призму подиндекса економске слободе, који подразумева већу слободу са мањом јавном потрошњом, смањење јавне потрошње се позитивно одражава на економски раст. Ефикасно управљање јавним финансијама и фискална дисциплина у том смислу представља обавезан задатак креатора и реализатора економске политике влада свих земаља Европе.

Слобода трговине морала је пронаћи место у факторима који објашњавају економски раст, с обзиром на чланство већине обрађиваних земаља у Европској (па тиме и царинској) унији, док остале земље остварују своју трговинску слободу у оквиру међународних трговинских организације (СТО, ЦЕФТА). Глобализација је свеprisутан тренд у свету, па су и земље Европе њени активни актери, те је по том основу препорука наставити коришћење бенифиција таквих кретања ради подстицања економског раста укључивањем у међународне трговинске токове.

Новац ствара новац, па је императив економског раста на европском континенту Финансијска слобода оличена у диверзификованом финансијском тржишту, са прегршт модела и средстава за финансирање пословних прилика. Једино присуство државе у овом домену морало би се огледати у одржавању фер и конкурентног финансијског тржишта.

Иако се Фискална слобода, Слобода инвестиција и Монетарна слобода нису децидирано издвојиле као фактори/показатељи економског раста земаља Европе, њихово постојање је немогуће искључити и/или занемарити. Како је економска слобода целовит индикатор, као приказ синергије свих њених саставних елемената, и овим категоријама мора се преписати важност у креирању макроекономских политика. Без фискалне дисциплине нема ни рационалне јавне потрошње, без владавине закона и лакоће вођења пословних процеса немогуће је извести и остварити инвестиције, а стабилност цена, које формира тржиште је атрибут сваког економски здравог друштва.

Економска слобода подразумева савршенство да би она постојала. У оквиру истраживања покушали смо да установимо да ли је она и пут за постизање прототипа општег економског благостања. Истраживали смо питање да ли економска слобода представља идеологију која фаворизује економски раст или за њено пропагирање постоје реални докази. На основу свега изнесеног, мишљења смо да одлука о економској либерализацији насупрот државне интервенције не би смела бити искључива, већ да обе политике треба да свој учинак мере на основу свеопште добробити свих грађана, која се не огледа само у економском расту, већ

и другим параметрима друштвеног благостања, чему ће пажња аутора бити усмерена већ у наредним истраживањима.

4.2. Правци даљих истраживања

Резултати који су добијени у дисертацији свакако су значајни, али уједно отварају нова питања које треба поставити и дилеме које је нужно решавати у наредним истраживањима. Сходно закључцима у оквиру дисертације, за правце даљих истраживања предлажу се следећа подручја испитивања:

- За утврђивање вредности резултата добијених у оквиру овог истраживања, потребно је након одређеног временског периода поновити истраживање на истом узорку, те обухватити дужи временски период и извршити поређење како би се установила или оповргла конзистентност уочених односа.
- Препорука је извршити исто истраживање (исти временски период и узорак земаља) али уз помоћ других квантитативних метода анализе, те упоредити и утврдити робусност добијених резултата.
- Значајно би било извршити анализу истих карактеристика (узорка, периода, метода) али применом другачијих контролних варијабли, односно извршити другачију спецификацију модела.
- Од интереса је и истражити каква веза економске слободе и економског раста се остварује унутар кластера европског региона који су дефинисани у оквиру ове дисертације.
- Корисно би било поновити истраживање са употребом другог водећег индикатора економске слободе састављеног од стране Фрејжер института те и по том основу проверити дате хипотезе постављене и потврђене/оповргнуте у оквиру ове дисертације.

- Како се предмет истраживања односио на утврђивање релација између економске слободе и економског напретка Европе, чији је скуп земаља дефинисана од стране Херитејџ фондације, повољно би било испитати такве односе и у оквиру осталих група земаља, односно светских региона чији је састав такође утврдила наведена фондација: Азија и Пацифик, Северна Африка и Средњи исток, Подсахарска Африка, Јужна и Централна Америка и Кариби, и Северна Америка. На основу добијених резултата могло би се извршити проналажење сличности и разлика између ових региона, те установити које подручје са својим специфичностима је навише детерминисано економском слободом и њеним утицајем на економски раст.
- С обзиром да су се бројне студије бавиле су се анализом утицаја економске слободе на економску неједнакост на различитим узорцима земаља (Scully, 2002; Madan, 2002; Mehlkop, 2006; Carter, 2007; Ashby и Sobel, 2008; Bergh и Nilsson, 2010; Graeff и Bennett и Vedder, 2012; Dincer и Payne, 2014; Pérez-Moreno и Angulo-Guerrero, 2016; Apergis и Bennett, 2016), упутно би било извршити исто истраживање на узорку земаља Европе, или њеном одређеном кластеру, те извршити компарацију резултата са сазнањима из наведених студија.
- Многе студије бавиле су се односом и утицајем економске слободе на друге макроекономске индикаторе – инвестиције (између осталих Dawson, 2003; Justesen, 2008; Aixalá и Fabro, 2009; Ali и Crain, 2001; Bengoa и Sanchez-Robles, 2003; Nasir и Hassan, 2011), продуктивности (нпр. Pääkkönen, 2009; Alexandrakis и Livanis, 2013, Erdal и Yenipazarli, 2013), ниво БДП-а (Islam, 1996; Akin и сар., 2014; Cebula, 2011, 2013; Cebula и сар., 2013; Cebula и Clark, 2014; N'Zue, 2010; Gorlach и Le Roux, 2013; Ossono, 2012; Haydaroglu, 2016; Türedi, 2013), незапосленост (Grubel, 1998; Bennett, 2016) и друге. Сходно наведеном, од значаја је да се у будућности

по узору на наведене студије изврши анализа датих релација на узорку земаља Европе или одабраног њеног подручја.

- Неки аутори су економску слободу стављали у однос са другим индексима – Индекс људског развоја (Madan, 2002; Grubel; 1998; Vukotić и Ваџовић, 2006 и др.), Индекс животног века (Esposto и Zaleski, 1999; Madan, 2002 Norton, 2003), Индекс сиромаштва (Norton, 2003) и другим. Сугестија је да се у наредним истраживањима утврде релације Индекса економске слободе Херитејџ фондације са овим и другим индексима које мере развој човека и друштва у оквиру Европе и/или њеног подрегиона.

- Најзначајније истраживање за Србију, као и креаторе њене макроекономске политике, било би установити који су то елементи економске слободе који доприносе економском расту и развоју Србије. Оваква анализ биће могућа у наредном периоду када обим расположивих података Индекса економске слободе Херитејџ фондације дозволи квалитетне статистичке прорачуне.

V ЛИТЕРАТУРА

1. Acemoglu, D., Johnson, S. и Robinson, J.A. (2002). Reversal of fortune: Geography and Institutions in the Making of the Modern World Income Distribution, *Quarterly Journal of Economics*, November.
2. Acemoglu, D., Johnson, S., Robinson, J.A.. (2005). Institutions as the Fundamental Cause of Long-Run Growth. In Philippe Aghion and Steven N. Durlauf, eds, *Handbook of Economic Growth: Volume Ia* (Elsevier): 385–472.
3. Acemoglu, D., Johnson, S., и Robinson, J. A. (2001). The Colonial Origins of Comparative Development: An Empirical Investigation. *American Economic Review* 91, 5 (December): 1369–401.
4. Ahmadpour, M., JafariSamimi, A. и Refaei, P. (2013). Economic freedom and economic growth: the case of OPEC. *Journal of Human and Social Science Research*. 1(1), 63-71.
5. Aixalá, J., и Fabro, G. (2009). Economic freedom, civil liberties, political rights and growth: a causality analysis. *Spanish Economic Review*, 11(3), 165-178
6. Aizenman, J., и Spiegel, M. M. (2006). Institutional efficiency, monitoring costs and the investment share of FDI. *Review of International Economics*, 14(4), 683-697.
7. Akaike, H. (1973). Information theory and an extension of the maximum likelihood principle. 2nd international symposium on information theory, ed. By Petrov, B. N. и Csaki, F., Akademia Kiado, Budapest.
8. Akin, C. S., Aytun, C., и Aktakas, B. G. (2014). The impact of economic freedom upon economic growth: an application on different income groups. *Asian Economic and Financial Review*, 4(8), 1024
9. Alexandrakis, C., и Livanis, G. (2013). Economic Freedom and Economic Performance in Latin America: A Panel Data Analysis. *Review of Development Economics*, 17(1), 34-48.
10. Ali, A., и Crain, W. M. (2001). Institutional Distortions, Economics Freedom, and Growth. *Cato J.*, 21, 415.
11. Altay, A. P. D. H., и Çelebioğlu, A. P. D. F. (2011). Spatial Analysis of Relations Among Democracy, Economic Freedom and Ekonomik Growth: A

Research On The European Countries. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(2).

12. Ang, J.B. (2010). Finance and inequality: the case of India. *South Econ J* 76(3): 738–761.

13. Apergis, N., Dincer, O., и Payne, J. E. (2014). Economic freedom and income inequality revisited: Evidence from a panel error correction model. *Contemporary Economic Policy*, 32(1), 67-75.

14. Armev, R. K. (1995). *The Freedom Revolution: The New Republican House Majority Leader Tells Why Big Government Failed, Why Freedom Works, and How We Will Rebuild America*. Regnery Publishing.

15. Ashby, N. J., и Sobel, R. S. (2008). Income inequality and economic freedom in the US states. *Public Choice*, 134(3-4), 329-346.

16. Ayal, E. B., и Karras, G. (1998). Components of economic freedom and growth: an empirical study. *The Journal of Developing Areas*, 32(3), 327-338.

17. Barro, R. J. (1996). Democracy and Growth. *Journal of Economic Growth* 1: 1–27.

18. Barro, R. J., и Sala-i-Martin, X. (1992). Convergence. *Journal of political Economy*, 100(2), 223-251.

19. Barro, R. J., и Sala-i-Martin, X. (1995). *Economic growth*. McGraw0Hill, New York.

20. Barro, R.J. (1991). Economic growth in a cross section of countries. *Quarterly Journal of Economics* 106, 407–443.

21. Bayar, Y. (2015, September). Impact of openness and economic freedom on economic growth in the transitional economies of European Union. In *11th International conference of ASECU “Openness, innovation, efficiency and democratization as preconditions for economic development”*, 61-73.

22. Bayar, Y., и Aytemiz, L. (2015). Impact of economic freedom, political stability and economic growth in the USA on emerging Asian economies. *Актуальні проблеми економіки*, (6), 62-73.

23. Bengoa, M., и Sanchez-Robles, B. (2003). Foreign direct investment, economic freedom and growth: new evidence from Latin America. *European journal of political economy*, 19(3), 529-545.

24. Bennett, D. L. (2016). Subnational Economic Freedom and Performance in the United States and Canada. *Cato J.*, 36, 165-185.
25. Bennett, D. L., и Vedder, R. K. (2013). A Dynamic Analysis of Economic Freedom and Income Inequality in the 50 US States: Empirical Evidence of a Parabolic Relationship. *Journal of Regional Analysis & Policy*, 43(1), 42.
26. Bergh, A., и Nilsson, T. (2010). Do liberalization and globalization increase income inequality?. *European Journal of political economy*, 26(4), 488-505.
27. Berlin, I. (1992). Dva koncepta svobode. V *Sodobni liberalizem: zbornik, ur. Rudi Rizman*, 69-89.
28. Besley, T. (1995). Property Rights and Investment Incentives: Theory and Evidence from Ghana. *Journal of Political Economy*, 103, 5, 1995, 903-37.
29. Borović, Z. (2014, а). Does Economic Freedom impact Economic growth: Decomposing the Effects for Bosnia and Herzegovina. *Acta Economica*, 12(21), 9-20
30. Borović, Z. (2014, б). Does economic freedom impact economic growth: Evidence from two Western Balkan countries. *Industrija*, 42(2), 57-70.
31. Breusch, T. S. и Pagan, A. R. (1979). A simple test for heteroscedasticity and random coefficient variation. *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 1287-1294.
32. Breusch, T. S., и Pagan, A. R. (1979). A simple test for heteroscedasticity and random coefficient variation. *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 1287-1294.
33. Carlsson, F., и Lundström, S. (2002). Economic freedom and growth: Decomposing the effects. *Public choice*, 112 (3-4), 335-344.
34. Carter, J. R. (2007). An empirical note on economic freedom and income inequality. *Public Choice*, 130(1-2), 163-177.
35. Cass, D. (1965). Optimum growth in an aggregative model of capital accumulation. *The Review of economic studies*, 32(3), 233-240.
36. Caudill, S. B., Zanella, F. C., и Mixon, F. G. (2000). Is economic freedom one dimensional? A factor analysis of some common measures of economic freedom. *Journal of Economic Development*, 25(1), 17-40.

37. Cebula, R. J. (2011). Economic growth, ten forms of economic freedom, and political stability: An empirical study using panel data, 2003-2007. *Journal of Private Enterprise*, 26(2), 61.
38. Cebula, R. J. (2013). Which economic freedoms influence per capita real income?. *Applied Economics Letters*, 20(4), 368-372.
39. Cebula, R. J., и Clark, J. R. (2014). The effects of economic freedom, regulatory quality and taxation on the level of per capita real income: a preliminary analysis for OECD nations and non-G8 OECD nations. *Applied Economics*, 46(31), 3836-3848.
40. Cebula, R. J., и Mixon Jr, F. G. (2012). The impact of fiscal and other economic freedoms on economic growth: An empirical analysis. *International Advances in Economic Research*, 18(2), 139-149.
41. Cebula, R. J., и Mixon, F. G. (2014). The roles of economic freedom and regulatory quality in creating a favorable environment for investment in energy R&D, infrastructure, and capacity. *American Journal of Economics and Sociology*, 73(2), 299-324.
42. Chu, Y. P., и Kong, T. Y. (2009). The Impact Of The Political Liberalization-Economic Freedom Nexus On Economic Growth, 1970-2000. *Applied Econometrics and International Development*, 9(2).
43. Clark, B. S. (1998). *Political economy: A comparative approach*. ABC-CLIO.
44. Cole, J. H. (2003). Contribution of Economic Freedom to World Economic Growth, 1980-99. *Cato J.*, 23, 189.
45. Compton, R. A., Giedeman, D. C., и Hoover, G. A. (2011). Panel evidence on economic freedom and growth in the United States. *European Journal of Political Economy*, 27(3), 423-435.
46. Dawson, J. W. (1998). Institutions, Investment, and Growth: New Cross-country and Panel Data Evidence. *Economic inquiry*, 36(4), 603-619.
47. Dawson, J.W. (2003). Causality in the freedom-growth relationship. *European Journal of Political Economy*, 19(3): 479-495.
48. De Haan, J., и Sturm, J. E. (2000). On the relationship between economic freedom and economic growth. *European Journal of Political Economy*, 16(2), 215-241.

49. De Haan, J., и Sturm, J.E. (2003). Does more democracy lead to greater economic freedom? New evidence for developing countries. *European Journal of Political Economy* 19, 547–563.
50. Diamond, J. (1997). *Guns, Germs, and Steel*. New York: W.W. Norton.
51. Doucouliagos, C. (2005). Publication bias in the economic freedom and economic growth literature. *Journal of Economic Surveys*, 19(3), 367-387.
52. Doucouliagos, C., и Ulubasoglu, M. A. (2006). Economic freedom and economic growth: Does specification make a difference?. *European Journal of Political Economy*, 22(1), 60-81.
53. Easton, S. T., и Walker, M. (1992). *Rating global economic freedom*. Fraser Inst.
54. Economic Well-being: a Causality Analysis, *Cato Journal*. 18: 247–262.
55. Erdal, F. (2004). Economic Freedom and Economic Growth: A time series evidence from Italian economy. Доступно на : <http://www.etsg.org/ETSG2004/Papers/erdal.pdf> [23. 03. 2016.].
56. Erdal, F., и Yenipazarli, A. (2013). Which economic freedoms contribute income per capita? Are results sensitive to the indicators and the estimation methods?. *Emerging Markets Finance and Trade*, 49(sup5), 130-147.
57. Esposto, A. G., и Zaleski, P. A. (1999). Economic freedom and the quality of life: an empirical analysis. *Constitutional political economy*, 10(2), 185-197.
58. Farr, W., Lord, R. A., и Wolfenbarger, J. L. (1998). Economic freedom, political freedom, and economic well-being: a causality analysis. *Cato J.*, 18, 247.
59. Franck, R. (2010). What do macroeconomic and political-economy data tell us about economic freedom?. *Applied Economics Letters*, 17(3), 269-272.
60. Friedman, M. (1962). *Capitalism and freedom*. University of Chicago press.
61. Friedman, M. (1988). A Statistical Note on the Gastil-Wright Survey of Freedom. In M.A. Walker (ed.) *Freedom, Democracy and Economic Welfare*. Vancouver, B.C., Canada: The Fraser Institute.
62. Friedman, M., Friedman R. (1980). *Free to choose*. Harcourt, San Diego, California, USA.
63. Frye, T., и Shleifer, A. (1996). *The invisible hand and the grabbing hand* (No. w5856). National Bureau of Economic Research.

64. Gallup, J. L., Sachs, J. D., и Mellinger, A. D. (1998). Geography and Economic Development. *Annual World Bank Conference on Development Economics*: 127–70. Washington, DC: World Bank.
65. Gallup, J. L., Sachs, J. D., и Mellinger, A. D. (1999). Geography and economic development. *International regional science review*, 22(2), 179-232.
66. Gastil, R.D. (1984). Freedom in the World: Political Rights and Civil Liberties, 1983-1984. New York: Freedom House.
67. Gorlach, V. (2011). *An econometric analysis of the impact of economic freedom on economic growth in the SADC*. Doctoral dissertation, Sciences of the Nelson Mandela Metropolitan University
68. Gorlach, V. I., и Le Roux, P. (2013). The impact of economic freedom on economic growth in the SADC: an individual component analysis. *Economic Research Southern Africa, Working Paper*, (327).
69. Graeff, P., и Mehlkop, G. (2006). Excavating a force that drives income inequality: rethinking and analyzing the link between military participation ratio and inequality. *Journal of Political and Military Sociology*, 34(2), 257.
70. Granger, C. W. (1969). Investigating causal relations by econometric models and cross-spectral methods. *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 424-438.
71. Grubel, H. (1998). Economic freedom and human welfare: Some empirical evidence. *Cato Journal*, 18(2), 287–304.
72. Gwartney, J. D., Holcombe, R. G., и Lawson, R. A. (2004). Economic freedom, institutional quality, and cross-country differences in income and growth. *Cato J.*, 24, 205.
73. Gwartney, J. D., Holcombe, R. G., и Lawson, R. A. (2006). Institutions and the Impact of Investment on Growth. *Kyklos*, 59(2), 255-273.
74. Gwartney, J. D., Lawson, R. A., и Holcombe, R. G. (1999). Economic freedom and the environment for economic growth. *Journal of Institutional and Theoretical Economics (JITE)/Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft*, 643-663.
75. Gwartney, J. D., Lawson, R., и Block, W. (1996). *Economic freedom of the world, 1975-1995*. Fraser Inst.

76. Gwartney, J. Hall, J. и Lawson. (2010). *Economic freedom of the world 2010 annual report*. The Fraser Institute.
77. Gwartney, J. и Lawson, R., Hall, J. (2012). *Economic freedom of the world 2012 annual report*. The Fraser Institute.
78. Gwartney, J., Lawson R. и Samida, D. (2000). *Economic Freedom of the World: 2000 Annual Report*. The Fraser Institute.
79. Gwartney, J., Lawson, R., и Hall, J. (2015). 2015 Economic Freedom Dataset, published in *Economic Freedom of the World: 2015 Annual Report*. *Fraser Institute*.
80. Gwartney, J., Lawson, R., и Norton, S. (2008). *Economic freedom of the world 2008 annual report*. The Fraser Institute.
81. Gwartney, J.D., Lawson, R., (2007). *Economic Freedom of theWorld: 2007 Annual Report*. Fraser Institute, Vancouver.
82. Gwartney, J.D., Lawson, R.A., (2001). *Economic Freedom of theWorld: 2001 Annual Report*. The Fraser Institute, Vancouver.
83. Hall, J. C., и Lawson, R. A. (2014). Economic freedom of the world: An accounting of the literature. *Contemporary Economic Policy*, 32(1), 1-19.
84. Hall, J., Lawson, R., и Wogsland, R. (2011). The European Union and economic freedom. *Global Economy Journal*, 11(3), 1-14.
85. Hall, R. E., и Jones, C. I. (1997). Levels of Economic Activity Across Countries. *American Economic Review* 87 (2), 173–77.
86. Hall, R.E. и Jones, C. I. (1999). *Why Do Some Countries Produce So Much More Output per Worker than Others?* *Quarterly Journal of Economics* (February): 83–116.
87. Hanke, S. H., и Walters, S. J. (1997). Economic freedom, prosperity, and equality: A survey. *Cato J.*, 17, 117.
88. Haydaroglu, C. (2016). The Effect of Foreign Direct Investment and Economic Freedom on Economic Growth: The Case of BRICS Countries. *Research in World Economy*, 7(1), 1-10.
89. Hayek, F. (1943). *The Road to Serfdom*, Chicago: University of Chicago Press.
90. Heckelman, J. C. (2000). Economic freedom and economic growth: A short-run causal investigation. *Journal of Applied Economics*, 3(1), 71-91.

91. Heckelman, J. C., и Stroup, M. D. (2000). Which Economic Freedoms Contribute to Growth?. *Kyklos*, 53(4), 527-544.
92. Hristova, K. D. (2012). *Does economic freedom determine economic growth? A discussion of the Heritage Foundation's Index of Economic Freedom* (Doctoral dissertation, Mount Holyoke College).
93. Islam, A. N. M. M., и Salimullah, A. H. M. (2006). Effects of Private Investment, Economic Freedom and Openness on Economic Growth: LDC Experience. *Asian Affairs*, 28, 46-68.
94. Islam, S. (1996). Economic freedom, per capita income and economic growth. *Applied Economics Letters*, 3(9), 595-597.
95. Johansen, S. (1988). Statistical analysis of cointegration vectors. *Journal of economic dynamics and control*, 12(2), 231-254.
96. Justesen, M. K. (2008). The effect of economic freedom on growth revisited: New evidence on causality from a panel of countries 1970–1999. *European Journal of Political Economy*, 24(3), 642-660.
97. Karabegovic, A., Samida, D., Schlegel, C. M., и McMahon, F. (2003). North American economic freedom: an index of 10 Canadian provinces and 50 US states. *European Journal of Political Economy*, 19(3), 431-452.
98. Karabegović, A., и McMahon, F. (2005). Economic Freedom of North America. *2005 Annual Report, The Fraser Institute, Vancouver*.
99. Keefer, P., и Knack, S. (1997). Why don't poor countries catch up? A cross-national test of an institutional explanation. *Economic inquiry*, 35(3), 590-602.
100. Keseljevic, A. (2007). Indexes of economic freedom—An outline and open issues. *Proceedings of Rijeka Faculty of Economics, Journal of Economics and Business*, 25(2), 223-243.
101. Keseljevic, A. (2013). Why Indexes of Economic Freedom Cannot Be Sufficient Indicators of Economic Freedom and Future Economic Prosperity?. Available at SSRN 2238765.
102. Keseljevic, A., Spruk, R. (2013, January). Is heritage index of economic freedom a reliable indicator of economic freedom?. In *Challenges of Europe: International Conference Proceedings* (p. 87). Sveuciliste u Splitu..

103. Kešeljević, A. (2013). Global distribution and dynamics of economic freedom: Non-parametric approach. *Economic Modelling*, 33, 560-571.
104. Khan, M. Z. S. (2012). Examining Friedman hypothesis on political, civil and economic freedom for SAARC countries: a dynamic panel data analysis. *Journal of Economic Development*, 37(3), 107-127.
105. Kim, D. H., Lin, S. C., и Suen, Y. B. (2011). Nonlinearity between trade openness and economic development. *Review of Development Economics*, 15(2), 279-292.
106. Knack, S. (1996). Institutions and the Convergence Hypothesis: The Cross-National Evidence. *Public Choice* 87: 207–28.
107. Knack, S. F. (2003). *Democracy, governance, and growth*. University of Michigan Press.
108. Knack, S., и Keefer, P. (1995). Institutions and economic performance: cross-country tests using alternative institutional measures. *Economics & Politics*, 7(3), 207-227.
109. Knight, M., Loayza, N., и Villanueva, D. (1993). Testing the neoclassical theory of economic growth: a panel data approach. *Staff papers*, 40(3), 512-541.
110. Koopmans, T. C. (1965). On the Concept of Optimal Economic Growth, in *The Econometric Approach to Development Planning*, Amsterdam: North Holland.
111. Kormendi, R.C., Meguire, P.G. (1985). Macroeconomic determinants of growth: cross-country evidence. *Journal of Monetary Economics* 16, 141–163.
112. Kovačević, S., и Borović, Z. (2014). Economic freedom and economic performance in former socialist countries-panel approach. *Zbornik radova Ekonomskog fakulteta u Istočnom Sarajevu*, 1(9), 19-26.
113. Landes, D. S. (1998). *The Wealth and Poverty of Nations: Why Some Are So Rich, and Some So Poor*. New York: W.W. Norton
114. Lawson, R. A. (2006). On testing the connection between economic freedom and growth. *Econ Journal Watch*, 3(3), 398-406.
115. Levente, N. (2015). How Does Economic Freedom Influence The Relationship Between Government Size And Convergence?. *Annals of Faculty of Economics*, 1(1), 623-630.

116. Levine, R., и Renelt, D. (1992). A sensitivity analysis of cross-country growth regressions. *The American economic review*, 942-963.
117. Lewis, B. (2002). *What went wrong?: Western impact and Middle Eastern response*. Oxford University Press.
118. Lewis, W. A. (1955). *Theory of economic growth* (Vol. 7). Routledge, (2013).
119. Locke, J. (1690). *Of Civil Government*. NY: E. P. Dutton, (1942).
120. Lucas, R. E. (1988). On the mechanics of economic development. *Journal of monetary economics*, 22(1), 3-42.
121. Madan, A. (2002). The Relationship between Economic Freedom and Socio-Economic Development. *University Avenue Undergraduate Journal of Economics*, 7(1), 6.
122. Mahmood, K., Azid, T., Chaudhry, I. S., и Faridi, M. Z. (2010). Impact of economic freedom on economic growth: the case of some selected SAARC member countries. *International Research Journal of Finance and Economics*, 52(1), 7-16.
123. Malthus, T. R. (1820). *Principles of Political and the political processes accountable for their Economy*, New York: W. Pickering, (1986).
124. Mankiw, N.G., Romer, D., Weil, D., (1992). A contribution to the empirics of growth. *Quarterly Journal of Economics* 107, 407-437.
125. Mauro, P. (1995). Corruption and growth. *The quarterly journal of economics*, vol. 110, 681-712.
126. Messick, R.E., ed. (1996). *World Survey of Economic Freedom, 1995-1996*. New Brunswick, N.J.: Freedom House and Transaction Publishers.
127. Mill, J.C. (1956). *On liberty*. NY: Macmillan Publishing Company.
128. Miller, T. и Kim, B. A. (2016). *2016 Index of Economic Freedom*. Washington, DC: The Heritage Foundation and Dow Jones & Company, Inc. <http://www.heritage.org/index>.
129. Miller, T. и Kim, B. A. (2017). *2017 Index of Economic Freedom*. Washington, The Heritage Foundation. <http://www.heritage.org/index>.
130. Miller, T., Holmes, K. R., Feulner, E. J., (2013). *Index of Economic Freedom*, Heritage Foundation, Washington, DC and Wall Street Journal, New York.
131. Nasir, Z. M., и Hassan, A. (2011). Economic freedom, exchange rates stability and FDI in South Asia. *The Pakistan Development Review*, 423-432.

132. North, D. C. и Thomas, R. P. (1973). *The rise of the western world: A new economic history*. Cambridge University Press.
133. North D. C. (1988). *Institution, Economic Growth and Freedom: An Historical Introduction, Freedom, Democracy and Economic Welfare*, Vancouver: Fraser Institute.
134. North, D.C. (1990) *Institutions, Institutional Change, and Economic Performance*. Cambridge, U.K.: Cambridge University Press.
135. North, D.C. (1994) "Economic Performance Through Time." *American Economic Review* 84: 359-68.
136. Norton, S. W. (1998). Poverty, property rights, and human well-being: a cross-national study. *Cato J.*, 18, 233.
137. Norton, S. W. (2003). Economic institutions and human well-being: a cross-national analysis. *Eastern Economic Journal*, 29(1), 23-4
138. N'Zue, F. (2010). Economic freedom and Economic growth in ECOWAS: Does colonization heritage matter. African Center for Economic Transformation.
139. O'Driscoll, G.P. Jr, Feulner, E.J. и O'Grady M.A. (2003). 2003 Index of Economic Freedom. Washington, DC: Heritage Foundation and Dow Jones and Company
140. Ossono, E. (2012). Impact of economic freedom on CEMAC countries, Magister dissertation Sciences of the Nelson Mandela Metropolitan University
141. Osterfeld, D. (1992) *Prosperity versus Planning: How Government Stifles Economic Growth*. New York: Oxford University Press.
142. Pääkkönen, J. (2009). Economic freedom as driver of growth in transition. *Economic Systems*, 34(4), 469-479.
143. Paldam, M. (2003). Economic freedom and the success of the Asian tigers: an essay on controversy. *European Journal of Political Economy*, 19(3), 453-477.
144. Panahi, H., Assadzadeh, A., и Refaei, R. (2014). Economic Freedom and Economic Growth in Mena Countries. *Asian Economic and Financial Review*, 4(1), 105.
145. Peev, E., и Mueller, D. C. (2012). Democracy, economic freedom and growth in transition economies. *Kyklos*, 65(3), 371-407.

146. Peláez, R. F. (2009). Economic freedom: a comparative study. *Journal of Economics and Finance*, 33(3), 246-258.
147. Pérez-Moreno, S., и Angulo-Guerrero, M. J. (2016). Does economic freedom increase income inequality? Evidence from the EU countries. *Journal of Economic Policy Reform*, 1-21.
148. Piątek, D., Szarzec, K., и Pilc, M. (2013). Economic freedom, democracy and economic growth: a causal investigation in transition countries. *Post-Communist Economies*, 25(3), 267-288.
149. Pitlik, H. (2002). The path of liberalization and economic growth. *Kyklos*, 55(1), 57-80.
150. Powell, B. (2003). Economic freedom and growth: the case of the Celtic tiger. *Cato J.*, 22, 431.
151. Próchniak, M. (2011). Determinants of economic growth in Central and Eastern Europe: the global crisis perspective. *Post-communist economies*, 23(4), 449-468.
152. Rajasalu, T. (2003). Indicators of economic freedom and economic structure as determinants of growth and convergence in enlarging EU and priorities for Estonia. *Essays in Estonian Transformation Economics. Edited by Ü. Ennuste and L. Wilder, Tallinn*, 7-32.
153. Ram, R. (2014). Measuring economic freedom: a comparison of two major sources. *Applied Economics Letters*, 21(12), 852-856.
154. Romer, P. M. (1986). Increasing returns and long-run growth. *The journal of political economy*, 1002-1037.
155. Romer, Paul M. (1990). Endogenous Technological Change, *Journal of Political Economy*. 98: S71–S102.
156. Sachs, J. and Warner, A. (1997). Fundamental sources of long-run growth. *Recent Empirical Growth Research, Area Papers and Proceedings*, 87 (2), 184–88.
157. Sachs, J. D. (2000). Tropical Underdevelopment. CID Working Paper no. 57. Center for International Development, Harvard University (December).
158. Sachs, J. D. (2001). *Tropical Underdevelopment*. NBER Working Paper No. W8119 (February). New York: National Bureau of Economic Research.
159. Samuelson, P. A., и William, D. (2009). *Economics (19th Edition)*. New York. McGraw-Hill/Irwin.

- 160.Sarvananthan, M. (2004). Economic freedom in South Asia with special reference to Sri Lanka: Research Note. *Contemporary South Asia*, 13(1), 71-77.
- 161.Scully, G. W. (1988). The Institutional Framework and Economic Development. *Journal of Political Economy* 96, 3 (June): 652-62.
- 162.Scully, G. W. (1992). *Constitutional Environments and Economic Growth*. Princeton: Princeton University Press.
- 163.Scully, G. W. (2002). Economic freedom, government policy and the trade-off between equity and economic growth. *Public choice*, 113(1-2), 77-96.
- 164.Scully, G. W., и Slottje, D. J. (1991). Ranking economic liberty across countries. *Public Choice*, 69(2), 121-152.
- 165.Sen, A. (1999). *Development as Freedom*. New York: Alfred A.
- 166.Smith, A. (1776). *Wealth of nations*. W.Strahan and T. Cadell, London.
- 167.Solomon, M. S. (2010). Critical ideas in times of crisis: Reconsidering Smith, Marx, Keynes, and Hayek. *Globalizations*, 7(1-2), 127-135.
- 168.Solow, R. M. (1956). A contribution to the theory of economic growth. *The quarterly journal of economics*, 65-94.
- 169.Stansel, D., и McMahon, F. (2013). Economic Freedom of North America 2013 Annual Report. *Vancouver: Fraser Institute*.
- 170.Stiglitz, J.E. (2009). Moving beyond market fundamentalism to a more balanced economy. *Annals of Public and Cooperative Economics*, 80 (3), 345-360. doi:10.1057/ej.2009.24
- 171.Sturm, J. E., Leertouwer, E., и Haan, J. D. (2002). Which economic freedoms contribute to growth? A comment. *Kyklos*, 55(3), 403-416.
- 172.Sturm, J. E., и De Haan, J. (2001). How robust is the relationship between economic freedom and economic growth?. *Applied Economics*, 33(7), 839-844.
- 173.Swaleheen, Mushfiq us; Stansel, Dean. (2007). Economic freedom, corruption, and growth. *Cato J.*, 27, 343.
- 174.Swaleheen, Mushfiq us; Stansel, Dean. (2007). Economic freedom, corruption, and growth. *Cato J.*, 27, 343.
- 175.Tanzi, V. (2005) The Economic Role of the State in the 21st Century, *Cato Journal of Economics*, 25, 3: 617-638.

176. Tiwari, A. K. (2011). Foreign aid, FDI, economic freedom and economic growth in Asian countries. *Global Economy Journal*, 11(3).
177. Türedi, S. (2013). The Effect of Economic Freedom on Economic Growth: A Panel Data Analysis for 12 Islamic Countries. *International Research Journal of Finance and Economics*, (107), 154.
178. Vedder, R. K., и Gallaway, L. E. (1998). *Government size and economic growth*. Joint Economic Committee, Washington.
179. Vega, G.M. и L. Alvarez (2003). Economic growth and freedom: A causality study. *Cato Journal*, 23(2): 199-215.
180. Vukotić, V., и Baćović, M. (2006). Economic freedom and economic growth in South East Europe. *Transition Studies Review*, 13(1), 81-91.
181. Wu, C. (2011). Economic freedom, economic growth, and China. *Chinese economy*, 44(5), 104-119.
182. Беговић, Б. (2007). *Економска анализа корупције*. Центар за либерално-демократске студије, Београд.
183. Марјановић, Г. (2010). Утицај економске кризе на главни ток економске мисли. *Економски хоризонти*, 12(2), 5-20.

VI БИОГРАФИЈА

Кандидаткиња Ивана Бркић (девојачко Милошевић) рођена је 18.01.1985. године у Новом Саду. Основну школу „Ђорђе Натошевић“ као и Средњу економску школу „Светозар Милетић“ похађала је у Новом Саду. Године 2004. уписује Економски факултет у Суботици, Универзитета у Новом Саду на којем је дипломирала 2009. године просечном оценом 8,80, одбранивши дипломски рад на тему „Zero waste – нула отпада“ и тиме стекла назив Дипломирани економиста. Мастер студије завршила је 2013. године на Пољопривредном факултету, Универзитета у Новом Саду, написавши мастер рад „Последице савременог тржишног привређивања по животну средину“ чиме је стекла звање Мастер менаџер. Докторске студије уписала је школске 2013/2014 године на Факултету за економију и инжењерски менаџмент у Новом Саду, Универзитета Привредна академија у Новом Саду, на студијском програму Пословна економија. Запослена је на Факултету за економију и инжењерски менаџмент у Новом Саду. Одлуком Изборног већа факултета од дана 15.05.2014.год., бр. 27/3 изабрана је у звање асистента за ужу научну област Пословна и међународна економија. На основним академским студијама ангажована је на извођењу наставе на предметима: Микроекономија, Макроекономија, Национална економија и Јавне финансије. Кандидаткиња је објавила значајан број радова у домаћим часописима и учествовала на великом броју домаћих и међународних конференција. Ангажована је на Програму сталног стручног усавршавања наставника, васпитача, стручних сарадника и директора, под покровитељством ЗУОВ за школску 2014/2015 и 2015/2016 годину као и школску 2016/2017 и 2017/2018 годину.